

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

№ 1 (35)/2024

збірник наукових праць

Електронний ресурс

STATE FORMATION

№ 1 (35)/2024

collection of scientific works

Electronic edition

Редакційна колегія:

Кармишев Дмитро Васильович, доктор наук з державного управління, професор (Україна)
(головний редактор);

Величко Лариса Юріївна, доктор юридичних наук, професор (Україна);

Габор Лукс, доктор економічних наук, професор (Угорщина);

Дегтяр Андрій Олегович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Древаль Юрій Дмитрович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Дрешняк Валерій Михайлович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Єлагін Віктор Павлович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Єрмолаєва Еліта, доктор філософії, доцент (Латвія);

Орлов Олександр Валентинович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Семенченко Андрій Іванович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Сичова Вікторія Вікторівна, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Ульянченко Юрій Олександрович, доктор наук з державного управління, професор (Україна);

Устиновичюс Леонас, доктор габілітований в технічних науках (Литва).

*Затверджено до друку Вченою радою
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 11 від 21 червня 2024 р.*

Відповідальні за випуск: Д. В. Кармишев, В. В. Богатова

Державне будівництво : зб. наук. праць ; електронний ресурс. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2024. – № 1 (35). – 360 с.

*Галузь знань "Публічне управління та адміністрування"
відповідно до чинного переліку галузей знань.*

З 2005 року включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління категорії Б, спеціальність 281 "Публічне управління та адміністрування" – наказ Міністерства освіти і науки України № 89 від 1 лютого 2022 р.

З 2017 року збірник індексується в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus International <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49377>.

Журнал містить наукові доробки з питань теорії та практики державного управління, державного управління у сфері національної безпеки і оборони, регіонального й галузевого управління, кадрової політики у сфері публічного управління, політико-правових засад державного управління, а також надбання світового досвіду з публічного врядування та публічної політики.

Для науковців, державних службовців, слухачів, студентів і викладачів, які цікавляться проблемами державного управління.

Editorial board:

Karamyshev Dmytro Vasyliovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine)
(*Chief Editor*);

Gabor Luks, Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Hungary);

Degtyar Andriy Olehovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Dreval Yuriy Dmytrovych, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Dreshpak Valery Mykhailovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Orlov Oleksandr Valentinovych, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Semenchenko Andrii Ivanovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Sychova Viktoriya Viktorivna, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Ulyanchenko Yury Oleksandrovych, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Ustinovichius Leonas, Doctor of technical Sciences (Lithuania);

Velychko Larisa Yuriivna, Doctor of Law, Full Professor (Ukraine);

Yelagin Victor Pavlovich, Doctor of sciences in Public Administration, Full Professor (Ukraine);

Yermolaeva Elita, Doctor of Philosophy, Associate Professor (Latvia).

*Approved for publication by the Academic Council
Kharkiv National University named after V. N. Karazin,
protocol no. 11 of June 21, 2024*

Responsible for the issue: Karamyshev D. V., Bogatova V. V.

State Formation : coll. of science works ; electronic edition. – Kh. : V. N. Karazin Kharkiv National University. – 2024. – № 1 (35). – 360 p.

*Field of knowledge "Public management and administration"
in accordance with the current list of fields of knowledg.*

Since 2005, it has been included in the list of specialized scientific publications of Ukraine, in which the results of dissertations for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences can be published.

Included in the List of scientific and professional publications of Ukraine on public administration category B, specialty 281 " Public management and administration" –
order of the Ministry of Education and Science of Ukraine no. 89 of February 1, 2022

Since 2017, the collection has been indexed in the international scientometric database
Index Copernicus International <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49377>

The magazine contains scientific works on the theory and practice of public administration, державного управління у сфері національної безпеки і оборони, regional and sectoral administration, personnel policy in the field of public administration, political and legal foundations of public administration, as well as the acquisition of global experience in public administration and public policy.

For scientists, civil servants, listeners, students and teachers who are interested in the problems of public administration.

ЗМІСТ

РОЗВИТОК У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

ГБАДУЛЛІН О. В., МЕЛЬНИЧЕНКО О. А., ЗОЛОТАРЬОВ В. Ф. ОБҐРУНТУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ЦИФРОВИХ КОЧІВНИКІВ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЇХ У ПІСЛЯВОЄННЕ ПРОМИСЛОВЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	8
КОСЕНКО А. В., КОСЕНКО В. В., БАБАЄВ В. Ю. УТВОРЮЮЧИ НОВЕ «МІСЦЕ»: ЯК ОНОВЛЕНА ПОЛІТИКА ТА ПУБЛІЧНЕ УРЯДУВАННЯ ЩОДО ІММІГРАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДОПОМОЖЕ РОЗВИТКОВІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ?	27
ХОЖИЛО М. Е. ЗЕЛЕНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК СУЧАСНИЙ ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ	45

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ДРЕВАЛЬ Ю. Д. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ФЕНОМЕН АНТИЧНОЇ СПАДЩИНИ	55
МАЧАБЕЛІ Т. М. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ	64
ТРИШНОВСЬКИЙ Є. М. СУТНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	76

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

ДЗЮНДЗЮК В. Б., КАРАМИШЕВ Д. В., ЛАТИНІН М. А., СОБОЛЬ Р. Г. РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ	86
СУВОРОВ В. П. ІНТЕГРОВАНЕ БАГАТОРІВНЕВЕ ВРЯДУВАННЯ І КОНВЕРГЕНЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	98
ГРОМОВ С. О. ДЕРЖАВНІ КОРПОРАЦІЇ І ПІДПРИЄМСТВА: ЯК ДЕРЖАВІ АДАПТУВАТИ ФУНКЦІЇ ТА СВОЮ ПОЛІТИКУ ЗАРАДИ БІЛЬШОГО СУСПІЛЬНОГО БЛАГА?	110
ПАПИРІН Д. О. ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	139

РЕГІОНАЛЬНЕ ТА ГАЛУЗЕВЕ УПРАВЛІННЯ**ЛАТИНІН М. А., ТИМОХА А. Д.**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА 150**СОБОЛЬ Р. Г., БУБЛІЙ М. П., КРАМСЬКОЇ Д. Ю., СОБОЛЬ М. Р.**

ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ В УКРАЇНІ 166

СИЧЕНКО В. В., МАРЕНІЧЕНКО В. В.ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ОСВІТИ В СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ 179**ЗУБЕНКО В. В.**ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРОЦЕСАМИ ВІДБУДОВИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ 192**КУТОВИЙ О. В.**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ 207**КРАВЕЦЬ О. О.**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД:
ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ 218**СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА****СИЧОВА В. В., САМОФАЛОВА Т. О.**МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ 230**ЛОПАТЧЕНКО І. С.**ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ США У ВИКОРИСТАННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 247**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ СКЛАДОВІ
СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ****СИЧЕНКО В. В., РИБКІНА С. О., СОКОЛОВА Е. Т.**ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ РОЗВИТКУ
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА 258**КАРАМИШЕВ Д. В., ГОРДІЄНКО Л. П., РОДИНА Н. С., ДІДОК Ю. В., ЗАМЧИЙ С. В.**ГЛОБАЛЬНИЙ ІНДЕКС БЕЗПЕКИ ЗДОРОВ'Я ЯК ОРІЄНТИР КРИЗОВОГО
УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО
ЗДОРОВ'Я 269**ШТИРЬОВ О. М.**

ЕТИЧНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД 281

БИШЕНКО Г. М., АВТОМЄЄНКО Є. М.АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЦИНИ УКРАЇНИ 290**БОНДАРЕНКО Л. Г.**

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ЩОДО ІНКЛЮЗІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ 305

ГИРЕНКО Л. А.ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ
ЇХ ПОДОЛАННЯ 320**БОГОЛЕПОВА А. В.**СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ, ФОРМИ ТА ФУНКЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ 335**ЖИВИЛО Є. О.**МІЛІТАРИЗАЦІЯ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ В КІБЕРПРОСТОРІ ЯК ОПЕРАЦІЙНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ 344

CONTENTS

DEVELOPMENT IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

<i>HIBADULLIN O. V., MELNYCHENKO O. A., ZOLOTAREV V. F.</i> SUBSTANTIATION OF THE MOTIVATION OF GLOBAL DIGITAL NOMADS FOR THEIR ENGAGEMENT IN THE POST-WAR INDUSTRIAL RECOVERY OF UKRAINE	8
<i>KOSENKO A. V., KOSENKO V. V., BABAIEV V. Yu.</i> CREATING A NEW 'PLACE': HOW RENEWED IMMIGRATION AND INTEGRATION POLICIES AND PUBLIC GOVERNANCE CAN AID THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STATE-OWNED ENTERPRISES?	27
<i>KHOZHYLO M. E.</i> GREEN TRANSFORMATION OF SOCIETY AS A CURRENT PRIORITY OF STATE POLICY: PROBLEMS AND PROSPECTS	45

THEORY AND PHILOSOPHY OF PUBLIC ADMINISTRATION

<i>DREVAL Yu. D.</i> HISTORICAL ASPECTS OF EUROPEAN INTEGRATION: PHENOMENON OF ANCIENT HERITAGE	55
<i>MACHABELI T. M.</i> THEORETICAL BASICS OF MECHANISMS OF THE INTERACTION OF THE GOVERNMENT AND PUBLIC IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS	64
<i>TRYSHNOVSKYI Ie. M.</i> THE ESSENCE AND CRITERIA OF THE WELFARE STATE	76

PUBLIC ADMINISTRATION OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE AREA

<i>DZIUNDZIUK V. B., KARAMYSHEV D. V., LATYNIN M. A., SOBOL R. G.</i> REGULATION OF THE INSURANCE MARKET AS A FACTOR OF INCREASING THE NATIONAL FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS.....	86
<i>SUVOROV V. P.</i> INTEGRATED MULTILEVEL GOVERNANCE AND CONVERGENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION CONCEPTS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES	98
<i>HROMOV S. O.</i> STATE-OWNED CORPORATIONS AND ENTERPRISES: HOW CAN THE GOVERNMENT ADAPT ITS FUNCTIONS AND POLICY FOR THE GREATER PUBLIC GOOD?	110
<i>PAPIRIN D. O.</i> PERSPECTIVES OF THE FUNCTIONING OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF ECONOMIC SECURITY AT THE NATIONAL AND REGIONAL LEVEL	139

REGIONAL AND BRANCH MANAGEMENT**LATYNIN M. A., TYMOKHA A. D.**

ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL FUNDAMENTALS OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS OF ROAD DEVELOPMENT 150

SOBOL R. G., BUBLII M. P., KRAMSKOI D. Yu., SOBOL M. R.

TRENDS OF REGIONAL DEVELOPMENT MANAGEMENT IN UKRAINE 166

SYCHENKO V. V., MARENICHENKO V. V.

CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF PUBLIC ADMINISTRATION OF EDUCATION DEVELOPMENT IN RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES 179

ZUBENKO V. V.

FINANCIAL AND BUDGETARY MECHANISM OF PUBLIC MANAGEMENT OF THE CONSTRUCTION AND RESTORATION PROCESSES: THEORETICAL BASIS 192

KUTOVYI O. V.

FEATURES OF THE FORMATION OF THE INNOVATION AND INVESTMENT SYSTEM AT THE REGIONAL LEVEL 207

KRAVETS O. O.

THEORETICAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES: PUBLIC ADMINISTRATIVE ASPECT 218

GLOBAL EXPERIENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION: THEORY AND PRACTICE**SYCHOVA V. V., SAMOFALOVA T. O.**

YOUTH POLICY OF UKRAINE IN POST-WAR RECONSTRUCTION: THE EUROPEAN CONTEXT 230

LOPATCHENKO I. S.

APPLICATION OF THE US EXPERIENCE IN THE USA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENSURING THE NATIONAL INFORMATION SECURITY OF UKRAINE 247

SOCIAL AND HUMANITARIAN COMPONENTS OF SOCIAL DEVELOPMENT**SYCHENKO V. V., RYBKINA S. O., SOKOLOVA E. T.**

TRANSFORMATIONS OF PUBLIC COMMUNICATIONS IN THE CONDITIONS OF SOCIOCULTURAL ENVIRONMENT DEVELOPMENT 258

KARAMYSHEV D. V., HORDIENKO L. P., RODYNA N. S., DIDOK J. V., ZAMCHYI S. V.

GLOBAL HEALTH SECURITY INDEX AS A GUIDELINE FOR CRISIS MANAGEMENT IN ENSURING RESILIENCE OF THE PUBLIC HEALTH SYSTEM 269

SHTYROV O. M.

ETHICAL MODEL OF MANAGEMENT: A CONCEPTUAL APPROACH 281

BYSHENKO G. M., AVTOMIENKO Ye. M.

ANALYSIS OF THE GOVERNMENT POLICY OF THE REFORM OF ELECTRONIC HEALTH CARE AND MEDICINE OF UKRAINE 290

BONDARENKO L. G.

DEVELOPMENT OF A SYSTEM OF MEASURES REGARDING INCLUSION AT THE LOCAL LEVEL 305

HYRENKO L. A.

PROBLEMS OF YOUTH POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND WAYS TO OVERCOME THEM 320

BOGOLEPOVA A. V.

ESSENCE, BASIC PRINCIPLES, FORMS AND FUNCTIONS OF STATE ANTI-CORRUPTION POLICY 335

ZHYVYLO YE. O.

MILITARIZATION OF CHALLENGES AND THREATS IN CYBERSPACE AS AN OPERATIONAL ENVIRONMENT 344

РОЗВИТОК У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-01>

УДК 351.76 : 347.73 : 331.5.024.5

Гібадуллін Олексій Володимирович,

доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
директор з персоналу ТОВ «UBC Group», м. Харків,
вулиця Лермонтовська, 7, м. Харків, 61024, Україна

e-mail: a.gibadullin@beer-co.com <https://orcid.org/0000-0002-8574-7941>

Мельниченко Олександр Анатолійович,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри громадського здоров'я та управління громадським здоров'ям
Харківського національного медичного університету,
проспект Науки, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: mel_doc@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-5021-9025>

Золотарьов Володимир Федорович,

кандидат економічних наук, професор,
заступник директора навчально-наукового інституту "Інститут державного управління"
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: zolotarev1955@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8924-3268>

ОБҐРУНТУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ЦИФРОВИХ КОЧІВНИКІВ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЇХ У ПІСЛЯВОЄННЕ ПРОМИСЛОВЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття пропонує розгляд феномена цифрового кочівництва у ракурсі інтелектуального та трудового ресурсу необхідного для реалізації відновлювальних проектів в українській промисловості регіонів вже сьогодні.

Як цитувати: Гібадуллін О. В., Мельниченко О. А., Золотарьов В. Ф. Обґрунтування мотивації глобальних цифрових кочівників для залучення їх у післявоєнне промислове відновлення України. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 8–26. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-01>

In cites: Hibadullin, O.V., Melnychenko, O.A., Zolotarev, V.F. (2024). Substantiation of the motivation of global digital nomads for their engagement in the post-war industrial recovery of Ukraine. *State Formation*, no. 1 (35), 8–26. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-01> [in Ukrainian].

© Гібадуллін О. В., Мельниченко О. А., Золотарьов В. Ф., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Метою статті є обґрунтування впливу сучасної мотивації глобальних «цифрових кочівників» на формування нового способу залучення у нові приватні і державні проекти післявоєнного відновлення промисловості України. Перша половина статті пропонує аналітичний огляд мотиваційного портрету цифрового кочівника, як рушійної основи побудови механізму залучення їх у спільні відновлювальні проекти, розкриває особливості лідерства та комунікацій в середині системи цифрових кочівників, як основу побудови взаємодії між державою та власниками бізнесу цифрових кочівників. Друга половина статті безпосередньо пропонує авторський погляд на побудову алгоритму роботи з власниками бізнесу цифрових кочівників, розробки механізму залучення їх у спільні проекти з відновлення промисловості регіонів та побудови у подальшому системної роботи зі сталого розвитку регіонів України. Підґрунтям успішної реалізації механізму залучення цифрових кочівників має стати врахування мотиваційної складової та особливостей системи, як основи побудови процесів спільної взаємодії. Вкрай важливим є дотримання принципів раціональності та взаємоповага, уникнення проявів авторитарності та декларативності у взаєминах, розумні межі творчості.

Ключові слова: *цифровий кочівник, промислова політика, відновлення промисловості, стратегічні галузі, промисловість, кваліфікована робоча сила, публічне управління.*

Актуальність дослідження. Сьогодні, на етапі переосмислення суті вітчизняного промислового потенціалу регіонів у повоєнний період та початку відновлювальних процесів в інфраструктурі і економіці, набуває актуальності питання технологічної та інноваційної спрямованості вектору відновлювальних процесів як стратегічної основи повоєнного сталого розвитку та можливості отримання додаткового ресурсу. Вважаємо, що цифрова складова скоро буде основою економічної сталості та промислової конкурентоспроможності регіону, вона невід’ємна від питання трудового ресурсу регіону, його технологічної та практичної якості. Вже зараз виникає потреба в якнайшвидшому залученні у відновлювальні процеси в промисловості регіонів кваліфікованих спеціалістів з особливим набором технологічних і культурних компетенцій, маючих досвід реалізації реальних проектів. Спеціалісти подібного профілю потрібні майже у кожному відновлювальному проекті, але відчувається суттєвий брак таких спеціалістів як на ринку праці та ІТ-послуг України: кращі спеціалісти, результативні та продуктивні, задіяні у проектах сектора оборони. Не є кращою ситуація і з трудовим ресурсом на глобальних ринках: відбувається справжня боротьба не тільки між країнами що розвиваються, а навіть між високотехнологічними за залучення кваліфікованих спеціалістів у національні проекти.

Мабуть, немає сумнівів щодо пріоритетності вирішення питання пошуку нових можливостей та залучення додаткового інтелектуального ресурсу для відновлювальних процесів набуває неабиякої актуальності. Вирішення цього питання, на наш погляд, можливе за допомогою потенціалу, який міститься у площині «цифрового кочівництва», яка з часів пандемії набула популярності серед висококваліфікованих молодих спеціалістів та активного залучення їх у відновлювальні процеси. Україна тривалий час була серед лідерів світової іт-спільноти, досить багато представників світової іт-сфери є нашими земляками, не мало їх і серед «цифрових кочівників», і серед власників бізнесу «цифрових кочівників».

Постановка проблеми і виокремлення невирішених питань.

Але практична реалізація залучення «цифрових кочівників» у відновлювальні процеси безумовно стикнеться з рядом перешкод, серед яких фактори безпеки, займають не останнє місце. Не менш вагомою перешкодою є питання «як залучити?», «чим саме зацікавити?» і «як, врешті речт, конкурувати з високорозвиненими країнами у період повномасштабної війни, як подолати негативний попередній досвід партнерства?». Крім того не менш важливими є практичні питання: які саме механізми державного впливу застосовувати, як їх спрямовувати задля бажаного результату, з ким з представників спільноти «цифрових кочівників» встановлювати діалог, як адаптувати до українських реалій кращі світові практики залучення до співпраці та реалізації спільних проектів? Отже, виникає потреба у розробці відповідного практичного механізму залучення «цифрових кочівників» у відновлювальні процеси вітчизняної промисловості регіонів.

На сьогодні наукові дослідження феномену «цифрових кочівників» тільки починаються. Віддаючи належне українським вченим (В. Базилевичу [7], І. Дунаєву [3], С. Дичковському [2], О. Овчинниковій [4]) у цьому питанні та провідним західним вченим, (Дейв Кук [11; 12], Грейг Річардс, Анніка Мюллер, Іна Райхенбергер, Ольга Ханнонен та ін.), невирішеними залишаються питання як? використовуючи глибинні процеси, на яких базується феномен цифрового козівництва (напр., рушійні сили, роль та структуру лідерства та комунікацій всередині системи), побудувати результативні механізми залучення їх до відновлення української промисловості та побудувати результативну систему державно-приватного партнерства задля досягнення цілей сталого розвитку у повоєнний період.

Метою статті є обґрунтування впливу сучасної мотивації глобальних «цифрових кочівників» на формування нового способу залучення у нові приватні і державні проекти післявоєнного відновлення промисловості України.

Використана методологія і загальна логіка дослідження охоплює послідовний огляд впливу мотивів та тригерів внутрішніх конфліктів особистості представників ІТ-спільноти, що лягли в основу зародження та формування бізнес-структур цифрових кочівників, взаємозв'язок мотиваційних факторів особистості зі специфікою лідерства та системою комунікаційної взаємодії в соціумі. Комплексний вплив особливостей системи цифрових кочівників на структуру процесів державно-приватного партнерства та механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні процеси регіональної промисловості України. Далі, ця стаття підкреслює важливість врахування особистих мотивів поведінки та світогляду представників системи цифрових кочівників як основу побудови та результативності практичної реалізації механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у процеси відновлення промисловості регіонів.

Отже, покрокова логіка викладу подальшого матеріалу у статті така:

1) узагальнення ключових особливостей формування бізнес-структур цифрових кочівників, які слід враховувати при побудові механізму залучення у відновлювальні проекти;

2) концептуальні точки дотику та точки конфлікту державно-приватного партнерства, алгоритм компенсації;

3) концептуальний алгоритм механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у процеси відновлення;

4) концептуальні пропозиції щодо практичного впровадження механізму залучення.

Виклад основного матеріалу. У концептуальну основу механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у процеси відновлення промисловості регіонів слід, перш за все, покласти аналіз феномена цифрового кочівництва як суспільного процесу, що будується на світогляді, мотивах та особливостях конкретних особистостей. Врешті решт, дія будь якого механізму впливу спрямована перш за все на конкретних соціальних індивідів, а через них вже керує системою, впливає на процеси в її середовищі, використовуючи вже сформовані канали комунікацій. На сьогодні «бізнес цифрових кочівників» має всі ознаки відкритої системи (процес, що обмінюється ресурсами, енергією, капіталом та інформацією зі своїм навколишнім середовищем), є окремою внутрішньо організованою сукупністю взаємозв'язаних елементів, що утворюють єдине ціле і спільно діють для досягнення поставленої мети [17]. Ключовою особливістю, що робить систему бізнесу ключових кочівників унікальною, у порівнянні з іншими соціальними системами, є значна орієнтація її на особистість. Саме мотиви та тригери внутрішніх конфліктів особистості лягли в основу зародження та формування бізнес-структур цифрових кочівників, керують процесами всередині системи та впливають на успішність та результативність, формують соціальну субкультуру як в середині системи, так і мають значний вплив на соціальні та державно-приватні взаємозв'язки за межами системи. Розробка дієвих та результативних механізмів взаємодії держави та представників бізнесу цифрових кочівників, механізмів залучення їх у якості трудового та інтелектуального ресурсу у процеси відбудови промисловості регіонів, на наш погляд, не можлива без дослідження особистої та соціальної мотивації, ролі лідерства в середині системи, тригерів внутрішніх та зовнішніх конфліктів що «запускають» мотиваційні та само мотиваційні процеси.

Особливості формування та існування подібних соціальних систем тільки починають привертати увагу вітчизняних науковців в області державного управління та соціальних процесів та ставати предметом досліджень закордонних вчених. На сьогодні є безперечним факт того, що власники бізнесу ключових кочівників мають пряме відношення до ІТ-сфери, досвід автономної роботи, або фріланса та підприємницької діяльності [21]. Свіжа стаття Дейва

Кука дещо ширше розкриває змінні аспекти що лягли в основу створення та функціонування бізнесу цифрових кочівників: орієнтація на вільне планування робочого простору, мобільності та незалежність у виборі місця роботи, транскордонність та схильність до зміни місць проживання, інтеграція роботи та особистого життя, юридична легітимність [12]. Підкреслені особливості, звісно не розкривають повною мірою рушійні сили всередині системи, але дають змогу зробити ряд припущень, важливих для побудови системи державно-приватного партнерства з бізнесом цифрових кочівників та створити систему їх залучення у відновлювальні процеси у регіональній промисловості вже сьогодні.

По перше, враховуючи що система бізнесу цифрових кочівників тісно пов'язана з ІТ-сферою припустимо, що власникам бізнесу, з яких вона складається в повній мірі притаманні особистісні якості ІТ-соціуму, як системи формування особистості в процесі роботи [19; 20]. Отже і основні мотиви діяльності, мотиваційні цикли, тригери змін та внутрішніх конфліктів, точки спільного інтересу в державно-приватному партнерстві можуть бути тотожні.

По-друге, враховуючи автономність, транскордонність діяльності, нестійкість утворень, слід відзначити зростаючу роль емоційного лідерства [9] у групуванні та керуванні процесами, значну роль неформальних авторитетів [16], домінуючу емоційну складову особливостей взаємодії [22] в середині системи цифрових кочівників. Отже і побудова каналів комунікацій у державно-приватному партнерстві, сприйняття самого факту партнерства, спільні точки дотику повинна будуватися навколо формальних та неформальних лідерів бізнесу та розвиватися від них до учасників.

По-третє, враховуючи, що власники бізнесу цифрових кочівників є бізнесменами, прагнуть до юридичної легітимності та прозорості, то і в основу побудови системи державно-приватного партнерства слід закладати принципи прозорості та відкритості, взаємної вигоди, орієнтуватися не тільки на короткострокові проекти, а й на стратегічні взаємини.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що серед ключових особливостей формування бізнес-структур цифрових кочівників, факторами, що формують внутрішнє середовище системи, є:

- визначальну роль особистості учасників,
- емоційне лідерство,
- значення взаємозв'язків та комунікацій,
- структурованість та якість процесів.

При цьому, роль держави з огляду на специфіку подібних бізнес-утворень, як складової системи цифрових кочівників, зведена на сьогодні до опосередкованого рівня та проявляється або на етапах юридичної легітимізації, або у створенні бізнес-клімату та залученні у спільні соціальні проекти. Процеси управління в середині системи обумовлені перш за все авторитетом, компетентністю та довірою до лідера якого знають, експертну думку якого

цінують. Взаємозв'язки елементів системи цифрових кочівників, з огляду на суб'єктивний принцип утворення [14], мають ряд особливостей формування:

- 1) неформальність утворення,
- 2) нестійкість,
- 3) підвищений вплив зовнішніх факторів.

Вирішення питання перебігу процесів в системі цифрового кочівництва, з огляду на суб'єктивізм, полягає у пріоритетності дослідження особистісного портрету людини (через портрет ІТ-спеціаліста – до портрета власника бізнесу цифрових кочівників), і вже через нього – до механізмів залучення власників бізнесу та побудови стійкої системи державно-приватного партнерства. Сучасні дослідження [12] щодо формування профіля умовного «власника бізнесу цифрових кочівників» (за класифікацією Д. Кука, що було підхоплено і І. Дунаєвим у 2023 р. [3]), на наш погляд, повинно ґрунтуватися на психології управління: численні дослідження працівників ІТ-середовища дозволяють створити узагальнений мотиваційний портрет, виділити форми особистого та соціального прояву ключових мотивів поведінки. Для класичного представника ІТ-соціуму ключовим мотивом є «досягнення успіху», особистісним проявом якого є постійний саморозвиток, а соціальним – визнання у колег та у соціумі [8]. Інтегруючим мотивом, тригером встановлення зв'язків та відносин – потреба у спілкуванні задля підтвердження визнання значимості у оточення [18]. Ключовими демотиваторами є рутинність та некомпетентність, або відсутність спілкування та визнання, як інтегруючий демотиватор. Узагальнений мотиваційний портрет наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Мотивуючі фактори ІТ-спеціалістів
Table 1 – Motivating factors of IT professionals

Мотиви	Форма прояву		У чому полягає мотивація?
	як особистості	у соціумі	
1) Ключовий мотив Досягнення успіху	Саморозвиток	Визнання у оточення	Некомпетентність
	Багатозадачність	Результативність	Не добросовісність
	Складність завдань	Відповідальність	Безвідповідальність
2) Творча активність	Творча компонента у задачах	Визнання унікальності	Рутинність
3) Інтегруючий мотив: потреба у спілкуванні	Визнання та особиста значимість	Зворотній зв'язок Передача досвіду	Відсутність взаємозв'язку

*Джерело: розробка співавтора Олексія Гібадулліна.

*Source: development by co-author Oleksiy Gibadullin.

Узагальнений мотиваційний портрет «класичного» ІТ-спеціаліста дає можливість зробити висновок, щодо якостей особистості власників бізнесу цифрових кочівників, яким на основі професійного формування особистості притаманні прагнення до професійного зростання, визнання та творчої активності у роботі. А, отже, і у соціальних контактах вони орієнтовані на ерудицію, обов'язковість та раціоналізм.

Ці особистісні якості слід доповнити декількома особливостями, що характерні саме для власників бізнесу цифрових кочівників: стратегічне бачення ідеї та прагнення досягнення особистої мети, стають ключовим мотивом переходу з ІТ-фрілансера до власника бізнесу, з цим процесом пов'язана і зміна ключового демотиватора з «некомпетентності» на «недобросовісність». На заміну творчій компоненті, саме яка є тригером переходу від ІТ-спеціаліста до цифрового кочівництва, приходить раціональна компонента, а взаємозв'язки набувають більш професійної аніж емоціональної орієнтації. Ці необхідно враховувати при побудові комунікаційної взаємодії у державно-приватному партнерстві, при розробці механізмів залучення у процеси відбудови промисловості регіонів. Ключові фактори мотивації дозволяють сформулювати перші концептуальні «точки дотику» при побудові механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні процеси у промисловості регіонів:

- 1) унікальність можливих спільних проектів;
- 2) можливість реалізувати мету у спільному проекті;
- 3) раціональність та взаємна вигода від партнерства;
- 4) суспільне визнання компетентності та соціальна користь.

Слід пам'ятати що тільки дійсно раціональна та результативна пропозиція, прозора та з чіткими «правилами гри», а не декларативна, без взаємних зобов'язань, може бути цікава та стане запорукою успішної взаємодії.

Декомпозиція «мотиваційного портрету» за умовними термінами перебування в статусі власника бізнесу цифрових кочівників, на нашу думку, дозволяє деталізувати особливості психологічного портрету та скорегувати механізм залучення в залежності від профілю мотивації, спрямованості життєвої позиції, характеру прийняття рішень. Пояснимо це розлого:

1) Так, умовно «молоді власники бізнесу» схильні до експресивного типу мотивації (все задля самовираження та самореалізації...) [13], характеризуються егоцентричною життєвою позицією, тригером, мотивуючий їх до дій є самовираження та прагнення суспільного визнання їх особливого статусу.

2) Для успішної взаємодії з «молодими власниками бізнесу» важливе підкреслення їх особистої ролі у спільному проекті. Для власників бізнесу «середнього віку» характерний імпульсивний (оснований на ірраціональному сприйнятті) тип мотивації, характеризуються емоційною життєвою позицією, тригером, мотивуючим їх на зміни є внутрішній конфлікт між професійним та особистим життям, бажанням зростанням особистого доходу та прагненням бути суспільно корисним.

3) Для успішної взаємодії з власниками бізнесу «середнього віку» важливе підкреслення їх експертної ролі у спільному проекті. Для власників бізнесу з довготривалим перебуванням у статусі характерний прогресивний (оснований на раціональному сприйнятті) тип мотивації, характеризуються суспільно активною життєвою позицією, тригером, мотивуючим їх на зміни є, як і для молодих бізнесменів, самовираження та прагнення суспільного визнання їх особливого статусу. Відмінність полягає у самовираженні не через егоцентричну, а через соціальну складову, масштабування бізнесу, меценатство, тощо.

4) Для успішної взаємодії з ними важливе підкреслення їх соціальної ролі у спільному проекті. Узагальнена схема декомпозиції мотиваційного портрету наведена у таблиці 2.

Таблиця 2 – Узагальнена схема декомпозиції мотиваційного портрету
Table 2 – Generalized scheme of decomposition of the motivational portrait

Складові декомпозиції	Спрощений кваліфікаційний рівень іт-спеціаліста		
	Рівень JuJunior CEO	Рівень CEO	Рівень Senior CEO
Умовний середній вік бізнесу	До 2 років	2-5 років	Від 5 років
Профіль мотивації	Експресивний (самовираження)	Імпульсивний (іраціональний)	Прогресивний (раціональний)
Спрямованість життєвої позиції	Егоцентрична	Емоційна	Соціальна
Тригер виходу на новий рівень	Визнання статусу	Внутрішній конфлікт	Визнання успіху
Основний мотив	Визнання особистості	Визнання компетентності	Визнання статусу
Ключові мотиви	Життєзабезпечуючі	Професійні	Суспільно корисні
– професійні	Самопізнання та навчання	Професійні виклики	Матеріальна забезпеченість
– творчі	Загальна творча активність	Вибіркова творча активність	Суцільна творча активність
– соціальні	Соціальний статус	Суспільна користь	Меценатство
Основний демотиви	Несправедливість соціального оточення	Некомпетентність соціального оточення	Невдячність соціального оточення
	Неможливість саморозвитку	Невизнання компетентності	Невизнання заслуг

*Джерело: розробка співавтора Олексія Гібадулліна.

*Source: development by co-author Oleksiy Gibadullin.

Декомпозиція мотиваційного портрету власників бізнесу цифрових кочівників дозволяє виокремити фактори, що концептуально впливають на предметність та успішність як механізму залучення їх у спільні проекти з відновлення промисловості, так і на результативність самих проектів, закладають основу сталих зв'язків стратегічного партнерства. Деталізація факторів у розрізі майбутніх механізмів комунікаційної взаємодії, створення умов для ведення бізнесу, участі в державних програмах наведена у таблиці 3.

Таблиця 3 – Фактори впливу мотивації на результативність програм
Table 3 – Factors influencing motivation on program effectiveness

Параметри для порівняння	Спрощений кваліфікаційний рівень іт-спеціаліста		
	Junior CEO	CEO	Senior CEO
Основний мотив	Визнання особистості	Визнання компетентності	Визнання статусу
<i>Фактори успіху державно-приватного партнерства («точки дотику»)</i>			
Державні програми	Особиста користь	Залученість	Вплив на розробку
Умови для ведення бізнесу	Стартові умови	Умови зростання та розвитку	Умови розвитку та масштабування
Комунікаційна взаємодія	Пошук діалогу	Налагодження взаємодії	Сталий діалог
<i>Фактори невдачі державно-приватного партнерства («точки конфлікту»)</i>			
Державні програми	Авторитарність	Декларативність	Негативний досвід
Умови для ведення бізнесу	Невигідність умов	Неможливість розвитку	Нераціональність
Комунікаційна взаємодія	Зайвий тиск	Некомпетентність	Невдячність

**Джерело: розробка співавтора Олексія Гібадулліна.*

**Source: development by co-author Oleksiy Gibadullin.*

Враховання факторів успіху та можливої невдачі при побудові процесів залучення власників бізнесу цифрових кочівників необхідно задля моделювання як «точок дотику», де інтереси обох сторін є взаємовигідними, так і врахування можливих «точок конфлікту» які є не менш важливими у спільній взаємодії. Моделювання процесу залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні процеси промисловості регіонів було б не повним, без урахування поточного впливу сьогодення, триваючих бойових дії та історії взаємин держави та представників ІТ-сфери. Численні інтерв'ю розкривають нам ключові мотиви як повернення ІТ-вців в Україну, так і продовження роботи за кордоном. Серед мотивів повернення в Україну чітко простежується соціальна спрямованість мотивів: «передача унікального досвіду...», «змінити ситуацію на краще...», «зробити країну та ЗСУ більш інтелектуальними...», «бути корисним...», «це можливість бути частиною чогось більшого, ніж власна історія...» [1, 5]. Це дає можливість стверджувати, що на сьогодні все ще можливе залучення цифрових кочівників у процеси відбудови та створення дійсно партнерських відносин між державою та бізнесом. Проти, при побудові механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників в сумісні процеси необхідно враховувати і негативний досвід сумісної діяльності. Не секрет є те, що багато ІТ компаній з початком повномасштабної війни релокувалися за кордони України та продовжують там працювати. Крім цілком зрозумілого фактору безпеки основні мотиви продовження роботи за кордоном, за словами самих ІТ-спеціалістів, наступні ...» [6]:

- умови та політика ведення бізнесу, невизначеність взаємин, авторитарність державних органів;
- негативний власний досвід взаємин з державними структурами, не гарантованість зобов'язань та вкладів;
- незадоволений запит на реформи.

Чітке простеження де мотивуючого впливу нажаль, не є емоційним проявом однієї особистості, а викриває величезний пласт негативу попереднього невдалого партнерства між державою та ІТ-сферою, невід'ємною частиною якої є власники бізнесу цифрових кочівників. Враховуючи, що однією з домінант поведінки останніх є бажання до власної свободи ці прояви значно ускладнюють впровадження механізму залучення їх у відновлювальні проекти, проте не роблять його неможливим. При побудові системи державно-приватного партнерства на нових засадах необхідно враховувати існуючий негативний досвід та працювати з ним за допомогою компенсаторного механізму (механізму заміщення), при якому негатив усувається позитивом, точки конфлікту заміщуються точками дотику, емоції особистості не викорінюються, а заміщаються якісно новими [10].

Принципова схема компенсаторного механізму при побудові механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників наведена у таблиці 4.

Таблиця 4 – Принципова схема роботи з негативним досвідом
Table 4 – Schematic diagram of work with negative experience

Типи мотивів	Мотиви повернення в Україну	Мотиви роботи за кордоном	Концепція компенсаторного впливу
1) особисті	Родина, інша ментальність.	Фактори безпеки, умови життя.	Соціальна та суспільна важливість особистого та бізнес-досвіду.
2) соціальні	Близькість до спільноти, участь у громадському житті	Умови та політика ведення бізнесу, негативний досвід не доброчесність, популізм, корупція, незадоволений запит на реформи.	Участь у робочих групах з розробки та впровадженні реформ.
3) фінансові	Бажання витратити гроші в Україні та розвивати свою економіку.	Небажання мати рахунки та економічні відносини в українській юрисдикції.	Можливість роботи через закордонні компанії, крипто валютні операції.
4) суспільні	Волонтерство, спонсорство, програми адаптації ветеранів.	Програми адресної та прозорої підтримки з можливістю контролю розподілу та витрат.	Прозорість процесів сумісного партнерства.
5) професійні, творчі	Впевненість у майбутньому розвитку сфери ІТ.	Впевненість у кризі розвитку ІТ в Україні.	Можливість побудувати новий технологічний уклад вітчизняної промисловості та підкреслення особистої ролі кожного учасника.

**Джерело: розробка співавтора Олексія Гібадуліна.*

**Source: development by co-author Oleksiy Gibadullin.*

Крім того, на етапі усунення існуючого негативного досвіду слід пам'ятати про ряд особливостей та саме на них будувати практичну реалізацію:

– емоційна складова прийняття рішень у більшості ІТ-шників, що працюють в якості кочівників, дає можливість використовувати популяризацію успішного досвіду спільних проектів з лояльно налаштованими представниками та робити з них «агентів впливу», що популяризують ідею. Враховуючи, що ІТ-спільнота є своєрідною субкультурою, саме через лояльно налаштованих її представників можливо «достукатися» до інших.

– емоційне лідерство та довіра до успішних представників прошарку власників бізнесу цифрових кочівників, які відомі серед професіоналів. Саме з ними потрібно починати роботу вже зараз, саме їх залучати на всіх етапах від залучення до впровадження механізму взаємодії у відновлювальних проектах.

– раціональність та взаємоповага, уникнення проявів авторитарності та декларативності у взаєминах, розумні межі творчості. Саме це є основою успіху з побудови системи залучення та партнерства.

– уникати маніпуляцій та будувати комунікації орієнтуючись на спільний результат, визнаючи минулі негаразди.

Нажаль, враховуючи реалії сьогодення, процес роботи з негативом не можливо виокремити ані часовими рамками, ані пріоритетними, він буде «органічно» супроводжувати систему державно-приватного партнерства досить тривалий період та повинен враховуватися в механізмі залучення власників бізнесу цифрових кочівників та у подальших сумісних проектах на кожному практичному етапі. Концептуальний алгоритм розробки механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні проекти вітчизняної промисловості регіонів наведено у таблиці 5.

Таблиця 5 – Концептуальний алгоритм розробки механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлення промисловості регіонів

Table 5 – Conceptual algorithm for developing a mechanism for engaging digital nomad business owners in regional industrial recovery

Етапи алгоритму розробки	Основа алгоритму	Junior CEO	CEO	Senior CEO
1. Пошук та вибір вектора взаємодії	Вектор взаємодії	Самореалізація	Творчість та професіоналізм	Прогресивність та раціональність
	Тригер взаємодії	Визнання статусу	Визнання суспільної користі	Визнання успіху
2. Пошук та вибір точок взаємодії, врахування факторів прискорення швидкості та якості взаємодії, виокремлення взаємного інтересу.	Державні програми	Особиста користь	Залученість	Вплив на розробку
	Умови для ведення бізнесу	Стартові умови	Умови зростання та розвитку	Умови розвитку та масштабування
	Комунікаційна взаємодія	Пошук діалогу	Налагодження взаємодії	Сталий діалог
3. Врахування факторів негативного досвіду взаємодії, взаємоузгодження «правил гри».	Державні програми	Авторитарність	Декларативність	Негативний досвід
	Умови для ведення бізнесу	Невигідність умов	Неможливість розвитку	Неможливість масштабування
	Комунікаційна взаємодія	Зайвий тиск	Некомпетентність	Невдячність
4. Підготовка основи програми залучення.	Основний мотив	Визнання особистості	Визнання компетентності	Визнання статусу
	Ключові мотиви	Життєзабезпечуючі	Професійні	Суспільно корисні
Розробка та корекція програм державно-приватного партнерства, вмонтування власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні процеси у промисловості регіонів.				

*Джерело: розробка співавтора Олексія Гібадуліна.

*Source: development by co-author Oleksiy Gibadullin.

Нарешті, щодо практичного впровадження алгоритму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні проекти регіонів:

1) *Підготовчий етап*. На ньому слід визначити потенційний портфель проектів регіону (підприємства, сфери та напрямки), конкретні пропозиції де досвід та можливості ІТ-бізнесу можуть бути найбільш корисні з огляду на брак ресурсів та критичну важливість, приклади успішної взаємодії та перспективи майбутнього як потенційні точки спільного інтересу, концептуальні пропозицій щодо свого бачення проектів партнерства та особливих умов ведення бізнесу, з огляду на можливості регіону та критичність спільних завдань. Визначити коло конкретних бізнесів цифрових кочівників, залучення яких є найбільш перспективним з огляду на попередній досвід та наявні потреби, концептуальні канали комунікацій (лідерів ІТ-середовища, власників бізнесу з інших сфер, діяльність яких пересікається з діяльністю цифрових кочівників, тощо). При цьому слід передбачити можливість популяризації потенційних сумісних проектів в ІТ-середовищі (як приклад концептуальної реалізації – електронні майданчики фріланса). Для реалізації цього етапу можливе залучення як представників регіональної влади, так і ІТ-компаній, з якими вже встановлені партнерські стосунки, провідних власників бізнесу в регіоні. Результатом цього етапу повинно стати формування своєрідного концепту ІТ-портфолію регіону, зрозумілі канали встановлення зв'язків та коло практичної реалізації спільних проектів.

2) *Етап реалізації алгоритму залучення*. На цьому етапі вважаємо за доцільне будувати сумісну роботу за моделлю гнучкого управління, за принципами робочих груп. Саме реалізація гнучкої моделі управління впровадженням алгоритму дозволить зберігати балансову рівновагу та швидкість реакції на зміни, зберігати керованість процесу не погіршуючи конструктивних принципів взаємодії, формувати партнерські відносини не втрачаючи підзвітності [15], поєднувати мотиваційні підходи та стимулювання на основі взаємної відповідальності, формувати стійкість процесів з орієнтованістю на стабільні зміни, генерувати системний розвиток. До складу робочих груп на цьому етапі, на наш погляд, доцільно залучити відповідальних за конкретні практичні дії щодо відновлення промисловості регіону і вже разом з ними реалізовувати практичну роботу щодо залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні процеси, вистроювати модель подальшої взаємодії в процесі відновлення та після переходу до сталого розвитку, формуючи історію досвіду успішної взаємодії. Результатом цього етапу є: успішно реалізовані спільні проекти відновлення, сформована програма взаємодії зі спільного розвитку промисловості регіону у повоєнний період, популяризація бренду регіону як технологічно та інноваційно орієнтованого представника нової моделі державної влади.

Таким чином, практичне впровадження алгоритму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні проекти регіонів може стати ефективним інструментом для подолання наслідків війни з РФ та сприяння сталому розвитку українських регіонів. Для цього необхідно здійснити

грунтовну підготовчу роботу, яка включає визначення потенційного портфелю проєктів, конкретних пропозицій та потенційних точок спільного інтересу, а також залучення конкретних бізнесів цифрових кочівників. Реалізація алгоритму залучення повинна будуватися за моделлю гнучкого управління, яка дозволить зберігати балансову рівновагу та швидкість реакції на зміни, формувати партнерські відносини та забезпечувати стійкість процесів.

Також щодо практичного впровадження алгоритму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні проєкти регіонів: варто наголосити, що успіх такої ініціативи значною мірою залежатиме від налагодження ефективної взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування та представниками ІТ-спільноти. Ключовим аспектом має стати створення сприятливого середовища для розвитку інноваційних проєктів, заснованих на синергії традиційних галузей економіки та новітніх цифрових технологій. Державним діячам необхідно забезпечити прозорі та зрозумілі умови для залучення інвестицій, надання преференцій та пільг для компаній, що беруть участь у відбудові регіонів.

Крім того, важливо сформувавши дієву комунікаційну стратегію, спрямовану на популяризацію потенціалу регіонів та можливостей для реалізації спільних проєктів серед представників ІТ-індустрії. Це дозволить не лише залучити додаткові ресурси, а й сприятиме формуванню позитивного іміджу України як інноваційної та технологічно розвиненої держави на міжнародній арені. Нарешті, державним діячам слід пам'ятати, що успіх відбудови та подальшого розвитку регіонів значною мірою залежатиме від їхньої здатності об'єднати зусилля різних секторів економіки та соціальних груп навколо спільної мети - побудови процвітаючої та конкурентоспроможної України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведених досліджень можна зробити такі узагальнені висновки:

1) Ключовими особливостями формування бізнес-структур цифрових кочівників, які слід враховувати при побудові механізму залучення у відновлювальні проєкти, є: визначальна роль особистості учасників, емоційне лідерство, значення взаємозв'язків та комунікацій, структурованість та якість процесів. Процеси управління в середині системи обумовлені перш за все авторитетом, компетентністю та довірою до лідера якого знають, експертну думку якого цінують. Роль держави, зведена на сьогодні до опосередкованого рівня та проявляється або на етапах юридичної легітимізації, або у створенні бізнес-клімату та залученні у спільні соціальні проєкти.. Взаємозв'язки елементів системи цифрових кочівників характеризуються: неформальність утворення, нестійкістю, підвищеним впливом зовнішніх факторів. Побудова каналів комунікацій у державно-приватному партнерстві повинна реалізовуватися навколо формальних та неформальних лідерів бізнесу та розвиватися від них до учасників. В основу побудови системи державно-приватного партнерства слід закладати принципи прозорості та відкритості, взаємної вигоди, орієнтуватися не тільки на короткострокові проєкти, а й на стратегічні взаємини.

2) Концептуальними «точками дотику» при побудові механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників у відновлювальні процеси у промисловості регіонів є: унікальність можливих спільних проектів; можливість реалізувати особисту мету у спільному проекті; раціональність та взаємна вигода від партнерства; суспільне визнання компетентності та соціальна користь. Концептуальними «точками конфлікту» є: сформований негатив у сприйнятті умов та політики ведення бізнесу, невизначеність взаємин, авторитарність державних органів; негативний власний досвід взаємин з державними структурами, не гарантованість зобов'язань та вкладів; незадоволений запит на реформи. При побудові системи державно-приватного партнерства на нових засадах необхідно враховувати існуючий негативний досвід та працювати з ним за допомогою компенсаторного механізму (механізму заміщення), при якому негатив усувається позитивом, точки конфлікту заміщуються точками дотику, емоції особистості не викорінюються, а заміщаються якісно новими.

3) Практичне впровадження механізму залучення власників бізнесу цифрових кочівників повинна враховувати емоційну складову прийняття рішень та використовувати її задля популяризацію успішного досвіду спільних проектів з лояльно налаштованими представниками та робити з них «агентів впливу», що популяризують ідею. З цього ж приводу важливим є використання «емоційного лідерства» та довіри до успішних представників прошарку власників бізнесу цифрових кочівників, які відомі серед професіоналів, і саме з ними потрібно починати роботу та залучати їх на всіх етапах від залучення до впровадження механізму взаємодії у відновлювальних проектах, і особливо – в новій промисловості України. Вкрай важливим є дотримання принципів раціональності та взаємоповага, уникнення проявів авторитарності та декларативності у взаєминах, розумні межі творчості. Саме це є основою успіху з побудови системи залучення та партнерства.

4) Висновок для сучасних державних діячів з України полягає в тому, що залучення бізнесу цифрових кочівників до відновлювальних проектів регіонів може стати ефективним інструментом для подолання наслідків збройного конфлікту та сприяння сталому розвитку регіону. Для цього необхідно здійснити ґрунтовну підготовчу роботу, залучити конкретних бізнесів цифрових кочівників та будувати сумісну роботу за моделлю гнучкого управління. Такий підхід дозволить забезпечити успішну реалізацію спільних проектів відновлення, сформуванню програму взаємодії зі спільного розвитку промисловості регіону у повоєнний період та популяризувати бренд регіону як технологічно та інноваційно орієнтованого представника нової моделі державної влади.

Перспективи подальших досліджень нами пов'язуються з трьома основними питаннями:

1) дослідженням та вдосконаленням нормативно-правової бази для регулювання діяльності цифрових кочівників в Україні та їх залучення до відновлювальних процесів у промисловості. Це включатиме вивчення

міжнародного досвіду, розробку спеціальних законодавчих актів, визначення статусу цифрових кочівників, особливостей їх оподаткування та інших аспектів правового регулювання;

2) розробкою ефективних механізмів державно-приватного партнерства для залучення цифрових кочівників до промислового відновлення України. Це передбачатиме визначення конкретних форм і моделей співпраці, стимулів та гарантій для обох сторін, створення сприятливого бізнес-клімату та усунення бар'єрів для участі іноземних фахівців та підприємців;

3) більш поглибленим дослідженням мотиваційних та культурних факторів, що впливають на готовність глобальних (передусім, з країн Глобальної Півночі) цифрових кочівників брати участь у відбудові української промисловості. Це допоможе краще зрозуміти їхні потреби, цінності та очікування, а також розробити ефективні комунікаційні стратегії та механізми залучення.

Разом ці напрямки досліджень є важливими для вдосконалення державної політики щодо залучення глобальних цифрових кочівників та максимального використання їхнього потенціалу для промислового відродження України після завершення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айтівці про те, чому вони лишаються жити й працювати в Україні / DOU, 2023. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/tech-specialists-choice-to-stay-in-ukraine/>
2. Дичковський С. І. Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society) : дис. доктора наук... 26.00.01 – теорія та історія культури. Київ, 2021. 575 с. URL: <http://surl.li/nqwzu>
3. Дунаєв І., Костенніков Д., Кушнір В. Цифрові кочівники: глобальні туристи чи нові робочі руки для післявоєнного відновлення України? *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 2 (63). С. 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01> URL: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/23505>
4. Овчиннікова О. В. Прекарні форми зайнятості населення: сутність і прояви. *Український соціум*. 2016. № 1(56). С. 54–64. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.01.054>
5. Українські ІТ-спеціалісти про те, чому повернулися з-за кордону під час війни? / DOU, 2023. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/back-home-during-war/>
6. Чи повернетеся ви в Україну? Розповідають айтівці, які виїхали через війну за кордон / DOU, 2023. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-specialists-return-ukraine/>
7. Bazylevych V., Osetsky V., Tatomur I. Conformity of higher education with requirements of "digital natives". *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Economics*. 2019. № 1 (202). С. 6–13. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/06/202-6-13.pdf>
8. Body of Knowledge, version 1.0, special report CMU/SEI, 2005.
9. Bradberry T., Greaves J. Emotional Intelligence 2.0. Detroit : TalentSmart, 2009. 280 с.
10. Coleman J, Robert C., Butcher J. Abnormal psychology in modern life. Harper-Collins Publishers, 1988. 646 с.
11. Cook D. Breaking the contract: Digital nomads and the state. *Critique of Anthropology*. 2022. № 42(3). С. 304–323. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308275X221120172>
12. Cook D. What is a digital nomad? Definition and taxonomy in the era of mainstream remote work. *World Leisure Journal*. 2023. № 65 (2). С. 256–275. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2190608>

13. DeMarco T., Lister T. *Peopleware: productive projects and teams*, 2nd Edition. New York: Dorset House Publishing, 1999.
14. Harvey J. B. *The abilene paradox and other meditations on management*. Jossey-Bass, 1996.
15. Janssen M., van der Voort H. Agile and Adaptive Governance in Crisis Response: Lessons from the COVID-19 pandemic. *International Journal of Information Management*. 2020. № 55. C. 102–180
16. Johnson J. *Chaos: The Dollar Drain of IT Project Failures*. Application Development Trends. 1995. № 2. C. 41–47. URL: <http://surl.li/tmcjf>
17. Luhmann N. *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press, 1995. C. 16–17
18. Patterson K., Grenny J., Mcmillan R., Switzler Al. *Crucial conversations: tools for talking when stakes are high*. McGraw-Hill Contemporary, 2002. 308 c.
19. Pomeroy-Huff M., Mullaney J., Cannon R., Sebern M. The personal software process (PSP) / SPECIAL REPORT CMU/SEI-2009-SR-018. 92 c. URL: https://insights.sei.cmu.edu/documents/1867/2009_003_001_15029.pdf
20. Project Management Institute Practice Standard for Work Breakdown Structures / 2nd edition, Project Management Institute. URL: <http://surl.li/tmchh>
21. Reichenberger I. Digital nomads – a quest for holistic freedom in work and leisure. *Annals of Leisure Research*. 2018. № 21 (3). C. 364–380. DOI: <https://doi.org/10.1080/11745398.2017.1358098>
22. Whitehead R. *Leading a software development team: a developer's guide to successfully leading people & projects*. New York : Addison Wesley, 2001.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 19.05.2024 р.

Gibadullin O. V.,

*PhD in public administration, Director of HR at UBC Group, Kharkiv
7 Lermontovska Street, Kharkiv, 61024, Ukraine*

e-mail: a.gibadullin@beer-co.com <https://orcid.org/0000-0002-8574-7941>

Melnychenko O. A.,

*Dr.Sc. in public administration, professor,
professor at the Department of Public Health and Public Health Management,
Kharkiv National Medical University,*

33 John McCain Street, Kyiv, 01042, Ukraine

e-mail: mel_doc@ukr.net <https://orcid.org/0000-0001-5021-9025>

Zolotarev V. F.,

PhD in economics, professor,

*deputy director of the, Education and Research Institute of Public Administration
of V. N. Karazin Kharkiv National University,*

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: zolotarev1955@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8924-3268>

SUBSTANTIATION OF THE MOTIVATION OF GLOBAL DIGITAL NOMADS FOR THEIR ENGAGEMENT IN THE POST-WAR INDUSTRIAL RECOVERY OF UKRAINE

Abstract. The article proposes to consider the phenomenon of digital nomadism from the perspective of an intellectual and labor resource necessary for the implementation of recovery projects

in the Ukrainian industry of regions already today. The aim of the article is to substantiate the impact of the modern motivation of global "digital nomads" on the formation of a new way of engaging them in new private and public projects for the post-war recovery of Ukraine's industry. The first half of the article provides an analytical overview of the motivational portrait of a digital nomad as a driving force for building a mechanism for engaging them in joint recovery projects, reveals the peculiarities of leadership and communications within the digital nomad system as a basis for building interaction between the state and digital nomad business owners. The second half of the article directly offers the author's view on building an algorithm for working with digital nomad business owners, developing a mechanism for engaging them in joint projects for the recovery of regional industries, and building a further systematic work for the sustainable development of Ukrainian regions. The basis for the successful implementation of the mechanism for attracting digital nomads should be taking into account the motivational component and the peculiarities of the system as the basis for building joint interaction processes. It is extremely important to adhere to the principles of rationality and mutual respect, avoid manifestations of authoritarianism and declarativeness in relationships, and reasonable limits of creativity.

Keywords: *digital nomad, industrial policy, industrial recovery, strategic industries, industry, skilled labor force, public administration.*

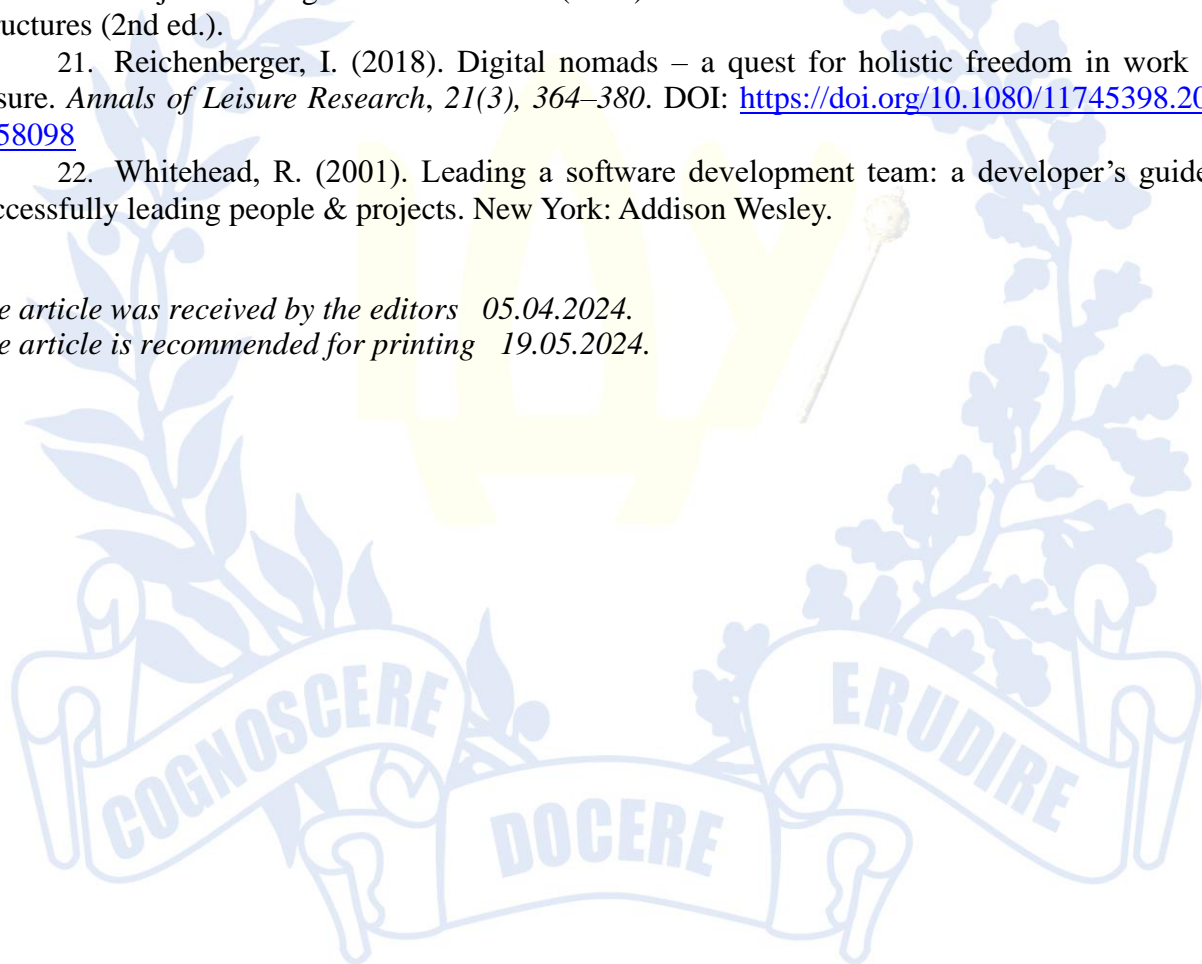
REFERENCES

1. DOU. (2023). Tech specialists' choice to stay in Ukraine. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/tech-specialists-choice-to-stay-in-ukraine/> [in Ukrainian].
2. Dychkovskyy, S.I. (2021). Global transformations of tourism practices and technologies in the context of the emergence of a digital society (Digital society). [Doctoral dissertation, Kyiv]. URL: <http://surl.li/nqwzu> [in Ukrainian].
3. Dunayev, I., Kostennikov, D., & Kushnir, V. (2023). Digital nomads: Global tourists or new labor force for post-war recovery in Ukraine? *Pressing problems of public administration*, 2 (63), 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01> URL: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/23505> [in Ukrainian].
4. Ovchynnikova, O.V. (2016). Precarious forms of employment of the population: Essence and manifestations. *Ukrainian Socium*, 1(56), 54–64. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.01.054> [in Ukrainian].
5. DOU. (2023). Ukrainian IT specialists on why they returned from abroad during the war. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/back-home-during-war/> [in Ukrainian].
6. DOU. (2023). Would you return to Ukraine? IT specialists who left abroad due to the war tell their stories. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-specialists-return-ukraine/> [in Ukrainian].
7. Bazylevych, V., Osetsky, V., & Tatomur, I. (2019). Conformity of higher education with requirements of "digital natives". *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Economics*, 1(202), 6–13. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/06/202-6-13.pdf>
8. Carnegie Mellon University/Software Engineering Institute. (2005). Body of Knowledge, version 1.0 [Special report].
9. Bradberry, T., & Greaves, J. (2009). Emotional Intelligence 2.0. Detroit: TalentSmart.
10. Coleman, J., Butcher, J., & Robert, C. (1988). Abnormal psychology in modern life. Harper-Collins Publishers.
11. Cook, D. (2022). Breaking the contract: Digital nomads and the state. *Critique of Anthropology*, 42(3), 304–323. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308275X221120172>
12. Cook, D. (2023). What is a digital nomad? Definition and taxonomy in the era of mainstream remote work. *World Leisure Journal*, 65(2), 256–275. DOI: <https://doi.org/10.1080/16078055.2023.2190608>
13. DeMarco, T., & Lister, T. (1999). Peopleware: productive projects and teams (2nd ed.). New York: Dorset House Publishing.

14. Harvey, J.B. (1996). The abilene paradox and other meditations on management. Jossey-Bass.
15. Janssen, M., & van der Voort, H. (2020). Agile and Adaptive Governance in Crisis Response: Lessons from the COVID-19 pandemic. *International Journal of Information Management*, 55, 102–180.
16. Johnson, J. (1995). Chaos: The Dollar Drain of IT Project Failures. *Application Development Trends*, 2, 41–47. URL: <http://surl.li/tmcjf>
17. Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press.
18. Patterson, K., Grenny, J., Mcmillan, R., & Switzler, A. (2002). *Crucial conversations: tools for talking when stakes are high*. McGraw-Hill Contemporary.
19. Pomeroy-Huff, M., Mullaney, J., Cannon, R., & Sebern, M. (2009). The personal software process (PSP) [Special report CMU/SEI-2009-SR-018]. URL: https://insights.sei.cmu.edu/documents/1867/2009_003_001_15029.pdf
20. Project Management Institute. (2013). *Practice Standard for Work Breakdown Structures* (2nd ed.).
21. Reichenberger, I. (2018). Digital nomads – a quest for holistic freedom in work and leisure. *Annals of Leisure Research*, 21(3), 364–380. DOI: <https://doi.org/10.1080/11745398.2017.1358098>
22. Whitehead, R. (2001). *Leading a software development team: a developer's guide to successfully leading people & projects*. New York: Addison Wesley.

The article was received by the editors 05.04.2024.

The article is recommended for printing 19.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-02>
УДК 351.82:314.15(4):334.723(477)

Косенко Аліса Володимирівна,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: a.v.kosenko@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0002-4006-2295>

Косенко Віктор Вікторович,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: victorkosenko@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-8995-7383>

Бабаєв Валерій Юрійович,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: vbabaev@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-8652-2974>

УТВОРЮЮЧИ НОВЕ «МІСЦЕ»: ЯК ОНОВЛЕНА ПОЛІТИКА ТА ПУБЛІЧНЕ УРЯДУВАННЯ ЩОДО ІМІГРАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДОПОМОЖЕ РОЗВИТКОВІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ?

Анотація Стаття присвячена обговоренню теми створення нового «місця» в оновленій політиці та публічному урядуванні щодо імміграції та інтеграції. Метою статті є розробити концептуалізацію ідеї «створення місця» разом з іммігрантами в післявоєнну Україну як нового елемента публічної імміграційної політики і та політики розвитку великих державних корпорацій.

Як цитувати: Косенко А. В., Косенко В. В., Бабаєв В. Ю. Утворюючи нове «місце»: як оновлена політика та публічне урядування щодо імміграції та інтеграції допоможе розвитку державних підприємств України? *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 27–44.
DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-02>

In cites: Kosenko, A.V., Kosenko, V.V., Babaiev, V.Yu. (2024). Creating a new 'place': how renewed immigration and integration policies and public governance can aid the development of Ukrainian state-owned enterprises? *State Formation*, no. 1 (35), 27–44. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-02> [in Ukrainian].

© Косенко А. В., Косенко В. В., Бабаєв В. Ю., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Стаття починається з обговорення останніх сучасних ідей і концепцій щодо інтеграції іммігрантів і щодо того, як досвід іммігрантів розглядається як щось окреме від місць, де живуть іммігранти, внаслідок чого іммігранти вважаються відповідальними за власну інтеграцію. У статті робиться висновок, що концепція «створення місця» у контексті міграції та інтеграції іммігрантів є ключовим елементом сучасного наукового дискурсу. Вона відображає динамічний процес, в якому як мігранти, так і корінне населення активно беруть участь у формуванні нового соціокультурного простору, і це поняття виходить за рамки простої асиміляції, наголошуючи на взаємній адаптації та трансформації суспільства. Далі у статті робиться висновок, що проведена спроба концептуалізації «створення місця» для України після завершення війни представляє собою комплексний, багатовимірний підхід, спрямований на інтеграцію та залучення трьох ключових груп: кваліфікованих іммігрантів, етнічних українців з діаспори та громадян України, які виїхали за кордон у 2014-2023 роках внаслідок війни. Цей підхід передбачає активну участь державних корпорацій як ключових агентів змін та платформ для інтеграції. Великі державні підприємства і особливо корпорації, такі як Укрзалізниця, Нафтогаз, Енергоатом, Укрпошта та інші стають не просто роботодавцями, а центрами інновацій, культурного обміну та соціальної інтеграції. Вони ініціюють спеціалізовані програми, такі як «Інноваційні залізниці», «Діаспора для оборони», «Енергія повернення», які поєднують технологічну модернізацію з соціальною інтеграцією.

Ключові слова: гіг-контракт, гіг-економіка, ринок праці, цифрова економіка, форми зайнятості модернізація, публічне урядування, іммігранти, міграційна політика, кваліфіковані іммігранти, великі державні підприємства, корпоратизація, державний сектор.

Постановка проблеми. Останні десятиліття характеризуються значними змінами в глобальній міграційній політиці, що відбиваються на національному рівні різних країн, особливо в Європейському Союзі [3; 4]. Європейські країни пройшли через кілька хвиль міграції, що спричинило необхідність розробки та впровадження нових підходів до інтеграції мігрантів. Зокрема, міграційна криза 2015 року, коли понад мільйон біженців і мігрантів прибули до Європи, вимагала швидкого реагування з боку урядів країн ЄС, що призвело до реформування існуючих міграційних політик та розробки нових стратегій. Згідно з даними ІОМ, інтеграція мігрантів є динамічним і багатовимірним процесом, що включає економічну, соціальну, лінгвістичну та культурну адаптацію як мігрантів, так і приймаючих спільнот [14]. Європейський досвід свідчить, що ефективна міграційна політика, яка забезпечує інтеграцію мігрантів, сприяє соціальній згуртованості та економічному зростанню, зокрема шляхом залучення мігрантів до ринку праці та їхнього активного внеску в економіку [5].

За даними ООН, кількість міжнародних мігрантів у світі досягла 281 мільйона осіб у 2020 році, що становить 3,6% світового населення. Цей тренд ставить перед урядами та організаціями нові виклики щодо ефективної інтеграції мігрантів. Традиційні підходи до інтеграції [17], які часто зосереджуються на кількісних показниках та нисхідних політиках, виявляються недостатньо ефективними для забезпечення повноцінної участі мігрантів у суспільному житті. Новітні дослідження, зокрема концепція інтеграції як «створення місця» (making place) [11], пропонують альтернативний погляд на ці

процеси, наголошуючи на важливості спільного творення соціального простору мігрантами та приймаючими спільнотами. У контексті України, яка зіткнулася з беспрецедентними міграційними викликами внаслідок російської агресії, переосмислення підходів до інтеграції набуває особливої ваги. За даними Міжнародної організації з міграції, понад 6 мільйонів українців стали біженцями за кордоном, а ще близько 5 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами. Ця ситуація створює унікальну можливість для впровадження інноваційних підходів до інтеграції, які можуть стати каталізатором розвитку державних підприємств України в процесі післявоєнної відбудови.

Дослідження потенціалу оновленої політики та публічного урядування щодо міграції та інтеграції для розвитку державних підприємств України є особливо актуальним з огляду на європейський досвід та глобальні тенденції. Наприклад, у Німеччині інтеграційні програми для біженців, спрямовані на їх залучення до ринку праці, призвели до зростання зайнятості серед цієї групи з 21% у 2016 році до 35% у 2018 році. Інший приклад: подібні ініціативи в Швеції дозволили 44% біженців знайти роботу протягом 5 років після прибуття, і більшість з них почали вивчати непросту шведську мову.

Концепція «створення місця» у контексті міграції та інтеграції іммігрантів у західному світі відображає комплексний підхід до побудови інклюзивного суспільства. Це процес, який виходить за межі традиційного розуміння інтеграції, наголошуючи на активній участі як мігрантів, так і приймаючого суспільства у формуванні нового соціокультурного ландшафту. У західних країнах ідея «створення місця» передбачає розробку політик, які визнають і цінують різноманітність, сприяють міжкультурному діалогу та забезпечують рівні можливості для всіх членів суспільства. Це включає заходи з подолання структурних бар'єрів, які можуть перешкоджати повноцінній участі мігрантів у економічному, соціальному та політичному житті.

Для України після закінчення війни концепція «створення місця» може стати ключовою у процесі відновлення та розбудови країни. Вона може сприяти ефективній інтеграції внутрішньо переміщених осіб, поверненню українців з-за кордону та залученню міжнародних фахівців для відбудови [7]. Цей підхід може допомогти Україні трансформувати виклики, пов'язані з міграцією, у можливості для інновацій, економічного зростання та соціальної згуртованості. А ще «створення місця» в українському контексті може включати розробку інклюзивних міських просторів, підтримку підприємництва серед мігрантів, створення програм культурного обміну та забезпечення доступу до якісної освіти та медичних послуг для всіх груп населення [1]. Це також може передбачати залучення мігрантів до процесів прийняття рішень на місцевому та національному рівнях.

Ці приклади і аргументи демонструють потенціал інтеграційних політик для вирішення проблем нестачі робочої сили та стимулювання економічного зростання. В українському контексті, де державні підприємства відіграють ключову роль у стратегічних секторах економіки, впровадження концепції

"створення місця разом" [11] може стати потужним інструментом для залучення як внутрішньо переміщених осіб, так і зовнішніх мігрантів до процесу відновлення та модернізації цих підприємств [29]. За оцінками експертів, Україна потребуватиме залучення значних людських ресурсів для відбудови, яка оцінюється у понад 400 мільярдів доларів США. Державні корпорації, такі як «Нафтогаз», «Укрзалізниця» чи «Укрбургаз», можуть стати піонерами у впровадженні інноваційних підходів до інтеграції, створюючи не лише робочі місця, але й нові соціальні простори, де мігранти та місцеве населення спільно формуватимуть майбутнє України [2]. Таким чином, дослідження взаємозв'язку між оновленою інтеграційною політикою та розвитком державних підприємств відкриває нові перспективи для ефективного публічного врядування в умовах післявоєнної відбудови та євроінтеграції України.

Огляд останніх наукових джерел. Сучасна політика та публічне урядування щодо міграції та інтеграції іммігрантів у ЄС і особливо у Великій Британії і США зазнає значних змін, що відображає складність та багатогранність цих процесів. Аналіз наукової літератури вказує на перехід від односторонньої моделі інтеграції до більш комплексного підходу. Європейська комісія [8] ще у 2004 році визначила інтеграцію як «динамічний, двосторонній процес взаємного пристосування всіх іммігрантів та жителів держав-членів». Однак на практиці все ще спостерігається акцент на «інтеграції іммігрантів», що підкреслює дії саме іммігрантів, а не посилює процес взаємного пристосування. Це відображається у кількісних показниках інтеграції та ініціативах з підтримки, які переважно спрямовані на іммігрантів, наприклад, у формі мовної підтримки, культурного навчання або заохочення до працевлаштування.

ОЕСР [23] у своєму звіті за 2018 рік пропонує більш конкретне та вимірюване визначення інтеграції як «здатності іммігрантів досягати тих самих соціальних та економічних результатів, що й місцеві жителі, з урахуванням їхніх характеристик». Цей підхід встановлює кількісний стандарт для іммігрантів на основі результатів корінних жителів. Звіти ОЕСР, засновані на показниках іспанської Сарагоси [10; 13], вимірюють ряд результатів, включаючи роботу, умови життя, освіту та громадянську активність, і виділяють області, в яких результати іммігрантів збігаються або, частіше, не збігаються з результатами неіммігрантів. Це свідчить про те, що сучасна політика інтеграції в ЄС та Великій Британії все більше зосереджується на вимірюванні конкретних результатів та ефективності інтеграційних заходів.

Огляд наукової літератури щодо міграційної політики та інтеграції іммігрантів у Європі за останні 3-4 роки виявляє ряд ключових тенденцій та дискусій. Рольф ван Гінс та Пітер Шолтен у своїй впливовій праці [28] аналізують перехід від спеціалізованих інтеграційних політик до «мейнстрімінгу», тобто включення питань інтеграції іммігрантів у загальні політики соціального забезпечення, освіти та зайнятості. Вони підкреслюють,

що цей підхід може сприяти більш системному вирішенню проблем інтеграції, але також ризикує зменшити увагу до специфічних потреб іммігрантів. У той же час, Ірене Блоемрад та Меттью Райт у статті [30] досліджують взаємозв'язок між мультикультуралізмом та соціально-політичною інтеграцією, спростовуючи поширене уявлення про їх несумісність. Їхнє дослідження показує, що політики, які визнають культурне розмаїття, можуть фактично сприяти більшій громадянській участі іммігрантів. Важливий внесок у розуміння економічних аспектів інтеграції зробили Джованні Перрі та Франческо Фасані у роботі «The Labor Market Integration of Refugees to the EU» (2022), де вони аналізують фактори, що впливають на успішність інтеграції біженців на ринку праці ЄС, включаючи роль мовних навичок, визнання кваліфікацій та анти-дискримінаційних політик.

У контексті зростаючої політизації міграційних питань, Т. Модуд [20] та Е. Фейвел [10] розглядають вплив популістських рухів на інтеграційні політики в Європі. Незалежно один від одного, вони відзначають зростання напруженості між мультикультурними підходами та вимогами культурної асиміляції. Паралельно, дослідження Сарі Гудман та Меттью Райта «Does mandatory integration matter?» [12] піддає критичному аналізу ефективність обов'язкових інтеграційних програм, які стали поширеними в багатьох європейських країнах. Їхні висновки вказують на обмежену ефективність таких програм у довгостроковій перспективі та підкреслюють важливість добровільних ініціатив. Нарешті, важливий внесок у розуміння гендерних аспектів інтеграції зробив колектив авторів від ОЕСР [22; 24], де було проаналізовано, як гендерні стереотипи та нерівності впливають на інтеграційні політики та їх результати. Ці дослідження демонструють складність та багатовимірність процесів інтеграції в сучасній Європі, підкреслюючи необхідність нюансованих та контекстуально чутливих підходів до формування міграційної політики та публічного урядування.

Що це все значить для нас? Оновлена політика та публічне урядування щодо міграції та інтеграції іммігрантів, зокрема у ЄС, може стати корисним досвідом для розвитку українських державних підприємств і найбільших державних корпорацій. По-перше, впровадження комплексного підходу до інтеграції може сприяти більш ефективному використанню людського капіталу, включаючи іммігрантів, у державному секторі України. Наприклад, державні корпорації, такі як «Укрзалізниця» і численні регіональні підприємства зі структури НАК «Нафтогаз України», можуть виграти від додаткової робочої сили, залученої через інтеграційні програми. Залучення кваліфікованих мігрантів та створення сприятливих умов для їхньої адаптації сприятиме підвищенню продуктивності та ефективності цих підприємств. По-друге, застосування кількісних показників для оцінки ефективності інтеграційних процесів може допомогти українським державним підприємствам покращити свої методи управління персоналом та підвищити продуктивність праці. По-третє, акцент на взаємному пристосуванні може сприяти створенню більш

інклюзивного робочого середовища на державних підприємствах України, що може позитивно вплинути на їхню загальну ефективність та інноваційність. Таким чином, вивчення та адаптація європейського досвіду у сфері міграційної політики та інтеграції іммігрантів може стати важливим фактором модернізації та підвищення конкурентоспроможності державних підприємств України.

Метою статті є розробити концептуалізацію ідеї «створення місця» разом з іммігрантами в післявоєнну Україну як нового елемента публічної імміграційної політики і та політики розвитку великих державних корпорацій.

Виклад основного матеріалу почнемо з осмислення інтеграції як керованого процесу. Існує невтішна реальність, що лежить в основі труднощів із концепцією інтеграції, яка полягає в тому, що держави та суспільства постійно намагаються керувати різноманітністю. Хоча різноманітність може набувати різних форм, на сьогодні особливий інтерес зосереджується на тих, хто виділяється на основі статусу мігранта та/або національності, а також раси, етнічної приналежності, мови, релігійних переконань чи інших характеристик. Управління різноманітністю, пов'язаною з міграцією, проявляється у різних формах, таких як асиміляція, міжкультурність, маргіналізація та вигнання. Інтеграція є останньою ітерацією, але практика управління різноманітністю має набагато давнішу історію.

Прагнення керувати різноманітністю, пов'язаною з міграцією, навряд чи зникне найближчим часом. Хоча інтеграція як форма управління є проблематичною, кожен з трьох підходів, запропонованих Мейсснером та Хейлом [19], пропонує способи, завдяки яким місце мігрантів може бути переосмислено більш інклюзивним та справедливим чином. Політика інтеграції визнає законну присутність мігрантів у певній державі та може використовуватись для привернення уваги до практик, які несправедливо оскаржують або підривають цю присутність. Вимірювання інтеграції потенційно корисне для висвітлення структурної нерівності у певних державах та суспільствах. Однак ми також визнаємо, що політика і вимірювання часто використовуються зверху вниз, нав'язуються і застосовуються для розрізнення «хороших» і «поганих» мігрантів. З огляду на це, ми пропонуємо альтернативний підхід до визначення, вимірювання та використання концепції інтеграції, на який впливає те, що Мейсснер і Хейл [19] визначають як підхід «інтеграція як дискурс». Цей альтернативний підхід спирається на роботу критичних географів і їхню концептуалізацію місця. Ми припускаємо, що інтеграцію можна корисніше сформулювати як «створення місця»: як створення місця для мігрантів, так і створення місця разом з мігрантами. Така постановка питання представляє інтеграцію, як і місце, як процесуальну і реляційну, а також як площадку переговорів, де сенс постійно створюється і переробляється.

Поняття місця має довгу та суперечливу історію. Кресвелл сумує ключове розуміння місця як «простору, який люди зробили значущим». Однак Кресвелл продовжує, коментуючи, що місце «також є способом бачити,

знати та розуміти світ» [6, С. 18]. Ідея Кресвелла про те, як створюються «місця», є широкою: вона має справу як з матеріальністю, так і зі значенням у масштабах, які включають місцевий, регіональний, національний та глобальний. Кресвелл наполягає на тому, що місця «ніколи не закінчуються, а завжди є результатом процесів і управлінських практик». Це твердження про місця як про місця постійних зусиль також є ключовою темою в роботі Дорин Мейссі [18], яка описала «подію місця». Мейссі детально зупиняється на події місця наступним чином: «Не може бути жодних припущень про узгодженість або про спільноту чи колективну ідентичність. Радше, об'єднання місця вимагає переговорів». Вона продовжує, стверджуючи, що «ми приходимо в кожне місце з необхідністю, відповідальністю, щоб знову досліджувати та винаходити». Тим не менш, ці відкриті підходи до концепції місця рідко зустрічаються в дослідженнях міграції. Є натяки на можливості, які пропонуються місцем, наприклад, у твердженні Філіпса та Робінсона [26] про те, що місце «створюється та відтворюється його користувачами та їхніми взаємодіями», але занадто часто це виливається в дослідження того, як досвід мігрантів різниться в різних місцях по світу. Як приклад, Платтс-Фаулер і Робінсон [27] розглянули досвід інтеграції іракських біженців у містах Халл і Шеффілд в Англії та показали важливість міського та місцевого контексту для позитивних оцінок інтеграції та належності; їхній підхід аналогічний підходу Нельсона та Хімстри [21], які порівнюють досвід імміграційної інтеграції в двох невеликих містах США (Вудберн, штат Орегон, і Лідвілл, штат Колорадо). Хоча ця робота важлива для демонстрації значущості (місцевих) місць у процесах інтеграції, вона менш ефективна для роздумів про те, як винаходиться місце, якщо використовувати термін Мейссі.

У своїй детальній доповіді про «мігрантський анклав» у м. Пномпень (Камбоджа) Парсонс і Лоуренюк [25] вказали на розвиток ідеї про взаємозв'язок між місцем і міграцією, приділяючи особливу увагу «співконституюванню іммігрантами свого контексту». Вони приходять до висновку, що спільне виробництво місця в іммігрантських анклавах не просто здійснюється послідовно і поступово: між мігрантами та місцем призначення. Скоріше, воно обговорюється між прибулою спільнотою (або, як мінімум, прибулими родинами) іммігрантів, новим оточуючим діловим середовищем та неіммігрантським середовищем (як громадяни країни, так і давно прибулі і асимільовані люди) з урахуванням місцевих культурних норм та практики.

Ідея «створення місця» в контексті міграції та інтеграції є важливою для розуміння динамічних процесів, пов'язаних з переміщенням людей. Спираючись на ідеї таких теоретиків, як Массі та Кресвелл, ми розглядаємо «місце» як постійно змінюваний, узгоджуваний та (пере)винайдений концепт. Це особливо актуально для мігрантів, чиї відносини з новими місцями проживання часто негативно сприймаються неіммігрантами. Опозиція до мігрантів часто формується в термінах занепокоєння змінами в місці, які асоціюються з міграцією. Це може включати зміни в релігійних практиках,

мовних звичаях, або побоювання щодо зростання рівня злочинності чи економічного занепаду. Однак, як свідчить академічна література, такі негативні сприйняття часто не підтверджуються фактами.

Замість того, щоб оцінювати зміни місця, наш підхід фокусується на процесі впливу на ці зміни. Ми вважаємо, що перший вимір створення місця включає визнання легітимної присутності мігрантів у даному контексті, але чітко і виключно за умов, за яких було дозволено іммігрантам приїхати і гідно працювати в певній країні. Якщо в Європі це може означати, що немігранти повинні адаптуватися для розміщення нових прибулих [11], але, на нашу думку, це не може бути в Україні після війни. Фокус на політиці інтеграції без створення національних анклавів є одним з аспектів цього процесу, але не заходячи у поле політичного визнання мігрантів національним меншинами з особливими політичними правами, на що, напр., останнім часом тиснуть угорці щодо українського Закарпаття.

Другий вимір – це створення місця разом з мігрантами, і він вимагає співпраці мігрантів та немігрантів для спільного створення місця. Спільне розуміння значення та вимірювання «інтеграції» є одним із способів створення місця. Доповнюючи цю концепцію, важливо зазначити, що створення «місця» у державній політиці та урядуванні імміграцією для потреб національної економіки в ЄС та Україні вимагає врахування кількох ключових аспектів:

- економічна інтеграція, тобто розробка політик, що сприяють ефективному включенню мігрантів у ринок праці, враховуючи їх навички та потреби економіки;
- освіта та перекваліфікація, створення програм, які допомагають мігрантам адаптувати свої навички до потреб нового ринку праці;
- соціальна згуртованість, тобто розвиток ініціатив, що сприяють позитивній взаємодії між мігрантами та місцевим населенням;
- культурна адаптація, тобто підтримка програм, які допомагають мігрантам зрозуміти та адаптуватися до культурних норм нової країни, зберігаючи при цьому власну культурну ідентичність;
- правова інтеграція, тобто забезпечення чітких та справедливих правових рамок для мігрантів, які полегшують їх інтеграцію в суспільство;
- економічний внесок, тобто визнання та сприяння економічному внеску мігрантів, включаючи їх роль у інноваціях та підприємстві.

Врахування цих аспектів допоможе створити більш інклюзивну та ефективну політику щодо міграції та інтеграції, яка відповідатиме потребам як мігрантів, так і приймаючих суспільств.

Як приклад, Республіка Ірландія демонструє винятковий приклад впровадження політики та практики «створення місця» в контексті міграції. Історично відома як країна еміграції, Ірландія за останні десятиліття трансформувалася в державу, що активно приймає іммігрантів. Статистичні дані свідчать про стрімке зростання частки населення, народженого за межами

країни: з 7% у 1996 році до 17,3% у 2016 році. Значну частку цих іммігрантів складають вихідці з інших країн ЄС, зокрема Великої Британії, Польщі, Литви, Румунії та Латвії. Усвідомлення нової реальності Ірландії як країни-реципієнта іммігрантів спонукало уряд до активних дій. У 2007 році було створено міністерську посаду, відповідальну за інтеграцію. Організовувалися державні заходи, які об'єднували політиків, науковців та неурядові організації для обговорення проблем імміграції та інтеграції. Залучення міжнародних експертів з країн з більш тривалим досвідом імміграції, таких як Данія та Нідерланди, сприяло обміну найкращими практиками. Знаковою подією стала конференція «На шляху до інтегрованого суспільства — шанс зробити все правильно» ще у грудні 2007 року. Ці зусилля увінчалися публікацією першого урядового стратегічного документа з інтеграції «Нація міграції» (*“Migration Nation”*) у травні 2008 року. Увага академічних кіл та громадянського суспільства до питань інтеграції відображала реальність: всупереч початковим очікуванням уряду, значна частина іммігрантів залишилася в Ірландії, а імміграційні потоки продовжували зростати. Статистика демонструє збільшення щорічного рівня імміграції з мінімуму в 41 800 осіб у 2010 році (43% з яких були громадянами Ірландії) до передбачуваного максимуму в 90 300 осіб у 2018 році (31% – громадяни Ірландії) [15]. У період з 2015 по 2020 рік середньорічний показник імміграції до Ірландії становив 86 200 осіб [16]. Ця трансформація Ірландії з країни еміграції (у 19-20 ст.) на країну імміграції (у 21 столітті) та її цікавий та ініціативний підхід до «створення місця» демонструють здатність держави адаптуватися до нових демографічних реалій та ефективно інтегрувати різноманітні групи іммігрантів у свою соціальну та економічну структуру.

Другий приклад – це Канада. У Канаді акцент робиться на «створенні місця» для мігрантів через розвиток інклюзивних політик, зміну надання послуг та включення мігрантів у ширші стратегії збору даних. Це дозволяє мігрантам не лише адаптуватися до нового середовища, але й активно впливати на його формування, сприяючи економічному зростанню та соціальній згуртованості.

І зараз, і особливо після закінчення війни Україна 100%-во стикається з викликами відбудови економіки та інфраструктури, що включає залучення робочої сили та інтеграцію мігрантів. Одним з інноваційних підходів до вирішення цих завдань є концепція «створення місця», яка акцентує увагу не лише на адаптації мігрантів до нових умов, але й на спільному формуванні простору разом з ними. Цей підхід ґрунтується на ідеї, що інтеграція є двостороннім процесом, де мігранти і приймаюча спільнота взаємодіють для створення спільного культурного, економічного та соціального простору. А це значить, що концептуалізація процесу «створення місця» для України після завершення війни вимагає комплексного підходу, який враховує унікальний контекст країни та її потреби у відновленні та розвитку. З одного боку, цей підхід має базуватися на досвіді таких країн, як, напр., Канада та Ірландія, але з урахуванням специфіки України та її потреби у відбудові та розвитку.

По-перше, важливо розуміти, що «створення місця» в українському контексті має охоплювати не лише іммігрантів, але й внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та українців, які повертаються з-за кордону. Це створює унікальну ситуацію, де процес інтеграції стосується різних груп, кожна з яких має свої особливі потреби та досвід. Концепція «створення місця» тут може бути розширена до ідеї «відтворення місця», де всі учасники процесу – місцеве населення, ВПО, іммігранти та ті, хто повертається – спільно працюють над відновленням та переосмисленням своїх громад та країни в цілому.

Важливим економічним та інституційним, хоча і не вирішальним аспектом цього процесу може стати залучення великих державних корпорацій, таких як Укрзалізниця та Нафтогаз. Ці великі підприємства можуть відігравати роль не лише роботодавців, але й платформ для інтеграції та «створення місця». Наприклад, Укрзалізниця, маючи розгалужену мережу по всій країні, може стати ключовим гравцем у забезпеченні мобільності та зв'язку між різними регіонами, сприяючи як фізичному переміщенню людей, так і культурному обміну. НАК «Нафтогаз України», зі свого боку, може бути задіяний у проектах з відновлення інфраструктури та створення нових робочих місць, де будуть працювати разом представники різних груп населення.

Другий аспект концептуалізації «створення місця» для України полягає у розробці механізмів спільного виробництва показників інтеграції. Це означає залучення не лише експертів та урядовців, але й представників різних громад – місцевих жителів, ВПО, іммігрантів – до процесу визначення того, що означає успішна інтеграція в українському контексті. Такий підхід дозволить створити більш релевантні та ефективні критерії оцінки інтеграційних процесів. Наприклад, можна організувати серію воркшопів та фокус-груп у різних регіонах України, де учасники спільно розроблятимуть показники інтеграції, які враховують як загальнонаціональні цілі, так і місцеві особливості. Ці показники можуть включати не лише традиційні економічні та соціальні метрики, але й критерії, пов'язані з відчуттям приналежності, участю в громадському житті та внеском у відбудову країни.

Третій важливий аспект – це інтеграція концепції «створення місця» в державну політику та обов'язкові регіональні (обласні) і місцеві стратегії розвитку. Це передбачає не лише розробку спеціальних програм для іммігрантів чи ВПО, але й включення принципів інклюзивності та різноманітності у всі сфери державного управління. Наприклад, при розробці планів відбудови міст та регіонів можна застосовувати принципи партисипативного планування, залучаючи представників різних груп населення до процесу прийняття рішень. Це може включати створення місцевих комітетів з питань інтеграції та розвитку, де будуть представлені як корінні жителі, так і новоприбулі. Такий підхід не лише сприятиме більш ефективному «створенню місця», але й допоможе подолати потенційні конфлікти та напруженість між різними групами населення.

Нарешті, важливо розглядати «створення місця» як довгостроковий процес, який вимагає постійного моніторингу, оцінки та адаптації. Використовуючи досвід Канади та Ірландії, Україна може розробити систему регулярного перегляду та оновлення інтеграційних політик та практик. Це може включати створення національної платформи для обміну досвідом та найкращими практиками у сфері інтеграції, регулярні дослідження та опитування для оцінки ефективності інтеграційних заходів, а також механізми зворотного зв'язку, які дозволять швидко реагувати на виникаючі проблеми та потреби. Крім того, важливо розвивати міжнародне співробітництво в цій сфері, залучаючи експертів з країн з успішним досвідом інтеграції для консультацій та обміну знаннями. Це допоможе Україні уникнути потенційних помилок та прискорити процес впровадження ефективних інтеграційних практик.

Щодо бажаних цільових аудиторій – найбільш бажаних (на нашу думку) категорій іммігрантів, то особливу увагу слід приділити трьом ключовим групам: кваліфікованим іммігрантам, етнічним українцям з діаспори та громадянам України, які виїхали за кордон у 2014-2023 роках внаслідок війни.

1) Для кваліфікованих іммігрантів «створення місця» означає не лише надання робочих місць, але й інтеграцію їх досвіду та навичок у процес відновлення України. Це може включати створення спеціальних програм у співпраці з державними корпораціями, такими як Укрзалізниця, Нафтогаз чи Енергоатом. Наприклад, Укрзалізниця могла б запустити програму "Інноваційні залізниці", залучаючи іноземних фахівців для модернізації залізничної інфраструктури. Ця програма не лише сприятиме технологічному оновленню, але й створить середовище для обміну знаннями між місцевими та іноземними спеціалістами.

2) Для етнічних українців з діаспори процес «створення місця» може фокусуватися на відновленні культурних зв'язків та використанні їх міжнародного досвіду. Державна корпорація «Укроборонпром» могла б ініціювати програму «Діаспора для оборони», залучаючи фахівців українського походження до розробки та впровадження передових оборонних технологій. Ця ініціатива не лише зміцнить оборонний потенціал країни, але й створить міцні зв'язки з українською діаспорою.

3) Для громадян України, які виїхали за кордон у 2014-2023 роках, «створення місця» означає не просто повернення, а активну участь у відбудові країни. НАК «Нафтогаз України» міг би запустити програму «Енергія повернення», яка б залучала цих громадян до проектів з відновлення та модернізації енергетичної інфраструктури. Ця програма могла б включати не лише працевлаштування, але й підтримку в реінтеграції, включаючи допомогу з житлом та адаптацією до нових умов.

Важливим аспектом «створення місця» є розробка механізмів спільного виробництва показників інтеграції. Для цього можна створити Національну

раду з інтеграції при Кабінеті Міністрів України, до якої входили б представники всіх трьох груп, а також керівники державних корпорацій та експерти. Ця рада могла б розробити «індекс інтеграції та відновлення України», який би враховував не лише економічні показники, але й соціальні аспекти, такі як участь у громадському житті, культурний обмін та внесок у відбудову країни. Державні корпорації і тут могли б відігравати ключову роль у впровадженні цього індексу. Наприклад, Укрпошта могла б запустити програму "Пошта об'єднання", яка б сприяла комунікації між різними групами населення та регіонами, створюючи платформу для обміну досвідом та ідеями щодо відбудови країни.

Інтеграція концепції «створення місця» в державну політику може включати розробку «Національної стратегії інклюзивного відновлення», яка б враховувала потреби та потенціал усіх трьох груп. Ця стратегія могла б передбачати створення «Зон інноваційного розвитку» у різних регіонах України, де б державні корпорації співпрацювали з місцевими громадами та новоприбулими фахівцями для впровадження інноваційних проєктів.

Для забезпечення довгострокового успіху «створення місця» важливо розробити систему моніторингу та адаптації. Це може включати створення «Центру досліджень інтеграції та відновлення» при Національній академії наук України або при ДП «Національний інститут розвитку інфраструктури», які би проводили регулярні дослідження ефективності інтеграційних заходів та надавав рекомендації щодо їх удосконалення. Державні корпорації і тут могли б активно брати участь у цьому процесі, регулярно проводячи внутрішні аудити своїх інтеграційних програм та ділячись результатами з Центром досліджень. Наприклад, Енергоатом міг би запровадити щорічний "Форум енергетичних інновацій", де б обговорювалися не лише технологічні аспекти, але й соціальні інновації у сфері інтеграції та створення спільнот.

Нарешті, важливо розглядати "створення місця" не лише як економічний чи соціальний процес, але й як культурну трансформацію. Для цього можна запустити національну програму «Україна – наш спільний дім», яка б включала культурні заходи, освітні програми та медійні кампанії, спрямовані на формування інклюзивного суспільства. Державні корпорації могли б підтримати цю ініціативу, створюючи власні культурні програми. Наприклад, Нафтогаз міг би запустити проєкт «Енергія культури», який би організовував мистецькі резиденції та виставки, об'єднуючи митців з різних груп населення для створення робіт на тему енергетичного майбутнього України.

Таким чином, концептуалізація «створення місця» для України після завершення війни вимагає комплексного підходу, який враховує унікальні потреби різних груп населення, активно залучає державні корпорації та інтегрує економічні, соціальні та культурні аспекти в єдину стратегію відбудови та розвитку країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наші теоретичні викладки, наведені у статі вище, дозволяють зробити такі висновки:

1) Великий і зростаючий обсяг літератури з інтеграції іммігрантів дає деяке уявлення про досвід іммігрантів, але також піддається значній критиці. Ця критика часто фокусується на тому, як досвід іммігрантів розглядається як щось окреме від місць, де живуть іммігранти, внаслідок чого іммігранти вважаються відповідальними за власну інтеграцію. Бачення «створення місця» в контексті міграції та інтеграції є важливою для розуміння динамічних процесів, пов'язаних з переміщенням людей. творення місця разом з мігрантами – вимагає співпраці мігрантів та немігрантів для спільного створення місця. У цій статті пропонуємо альтернативний підхід до розуміння інтеграції, який фокусується на концепції створення місця. Хоча багато з відомих ініціатив підкреслюють створення місця для мігрантів, будь то шляхом розробки більш інклюзивних підходів до політики, зміни надання послуг або включення категорії мігрантів у ширші стратегії збору даних, ми акцентуємо увагу радше на процесі «створення місця» з мігрантами.

2) Концепція «створення місця» у контексті міграції та інтеграції іммігрантів є ключовим елементом сучасного наукового дискурсу. Вона відображає динамічний процес, в якому як мігранти, так і корінне населення активно беруть участь у формуванні нового соціокультурного простору. Це поняття виходить за рамки простої асиміляції, наголошуючи на взаємній адаптації та трансформації суспільства. Напр., Ірландія останніх 20 років є яскравим прикладом успішного «створення місця». Ця країна трансформувалася з переважно еміграційної в імміграційну, ефективно інтегруючи різноманітні спільноти мігрантів. Ірландський досвід демонструє важливість інклюзивних політик, які визнають внесок мігрантів у економічний та культурний розвиток країни. Подібні процеси спостерігаються і в інших країнах. Канада, з її політикою мультикультуралізму, є прикладом успішного «створення місця» на державному рівні. Швеція та Німеччина також демонструють прогрес у цій сфері, особливо в контексті інтеграції біженців. У містах, таких як Торонто, Берлін чи Амстердам, «створення місця» відбувається на локальному рівні через громадські ініціативи та міську політику. Ці приклади підкреслюють, що «створення місця» – це не лише теоретична концепція, але й практичний підхід до управління міграцією та інтеграцією, який сприяє соціальній згуртованості та економічному розвитку. Для України «створення місця» може стати не лише стратегією інтеграції, але й каталізатором позитивних соціальних змін та економічного відновлення в післявоєнний період.

3) Проведена у статті спроба концептуалізації «створення місця» для України після завершення війни представляє собою комплексний, багатовимірний підхід, спрямований на інтеграцію та залучення трьох ключових груп: кваліфікованих іммігрантів, етнічних українців з діаспори та громадян України, які виїхали за кордон у 2014-2023 роках внаслідок війни.

Цей підхід передбачає активну участь державних корпорацій як ключових агентів змін та платформ для інтеграції. Великі державні підприємства і особливо корпорації, такі як Укрзалізниця, Нафтогаз, Енергоатом, Укрпошта та інші стають не просто роботодавцями, а центрами інновацій, культурного обміну та соціальної інтеграції. Вони ініціюють спеціалізовані програми, такі як «Інноваційні залізниці», «Діаспора для оборони», «Енергія повернення», які поєднують технологічну модернізацію з соціальною інтеграцією. Важливим елементом є розробка спільних показників інтеграції через створення Національної ради з інтеграції та впровадження «індексу інтеграції та відновлення України». Інтеграція концепції в державну політику реалізується через «Національну стратегію інклюзивного відновлення» та створення «Зон інноваційного розвитку». Культурна трансформація підтримується національною програмою «Україна – наш спільний дім» та корпоративними культурними ініціативами. Цей підхід не лише сприяє економічному відновленню, але й формує нову соціальну тканину, де різноманітність стає джерелом сили та інновацій. Це разом значить, що теоретична ідея «створення місця» разом з іммігрантами в українському контексті виходить за рамки простої інтеграції, перетворюючись на процес спільного творення нового суспільства, де кожен учасник, незалежно від походження, стає активним творцем майбутнього України.

4) **Перспективи подальших наукових досліджень** мають бути спрямовані на розробку цих, перелічених у попередньому висновку, напрямів участі державних корпорацій у «створенні місць» і розробці і експертному обговоренні «дорожніх мап» дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гібадуллін О. В., Дунаєв І. В. На шляху до сталого промислового відновлення і розвитку України: дослідження регіональних систем у воєнний період. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 105–124. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-09> URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/23397>
2. Дунаєв, І., Костенніков Д., Кушнір В. Цифрові кочівники: глобальні туристи чи нові робочі руки для післявоєнного відновлення України? *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 2 (63), 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01> URL: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/23505>
3. Abdelhady D., Norocel O. Re-Envisioning Immigrant Integration: Toward Multidirectional Conceptual Flows. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 2023. № 21 (2). С. 119–131. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2023.2168097>
4. Arar R. Contrasting Trajectories of Incorporation: Refugee Integration and the Global South. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 2023. № 21 (2). С. 189–202. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2022.2144658>
5. Christiansen H., Kim Y. "State-Invested Enterprises in the Global Marketplace: Implications for a Level Playing Field", *OECD Corporate Governance Working Papers* No. 14, Paris : OECD Publishing, 2014. 70 с. DOI: <https://doi.org/10.1787/5jz0xvfv16nw-en>
6. Cresswell T. *Place: An introduction* (2nd ed.). Wiley Blackwell, 2015.

7. Dunayev I., Kuchma M., Byelova L., Jatkiewicz P., Bilichenko O., Poberezhets H. Wartime destruction: regional assessment of damage to Ukraine's infrastructure, *International Journal of Environmental Studies*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862> URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207233.2024.2314862?scroll=top&needAccess=true>
8. European Commission. Common basic principles. 2004. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/common-basic-principles-for-immigrant-integration-policy-in-the-eu>
9. European Commission. Declaration of the European Ministerial Conference on integration. 2010. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/declaration-of-the-european-ministerial-conference-on-integration-zaragoza-15-16-april-2010>
10. Favell A. Immigration, integration and citizenship: elements of a new political demography. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2022. № 48 (1). С. 3–32. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2020955>
11. Gilmartin M., Dagg J. Integration as Making Place. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 2021. № 21 (3), С. 276–290. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2021.1974148>
12. Goodman S., Wright, M. Does Mandatory Integration Matter? Effects of Civic Requirements on Immigrant Socio-economic and Political Outcomes. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2015. № 41 (12). С. 1885–1908. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1042434>
13. Huddleston T., Niessen J., Dag Tjaden J. Using EU indicators of immigrant integration (Final report for DG of Home Affairs). Publications Office of the European Union. Brussels, 2013.
14. IOM. Migrant Integration and Social Cohesion. 2024. URL: <https://www.iom.int/migrant-integration-and-social-cohesion>
15. Irish CSO. Census of population 2016 – Profile 7 migration and diversity [Tables 7002, 7054]. Dublin : Centarl Statistic Office, 2020. URL: <https://data.cso.ie/>
16. Irish CSO. Population and migration estimates April 2020. Dublin : Centarl Statistic Office, 2020. URL: <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/er/pme/populationandmigrationestimatesapril2020/>
17. Korteweg A. The failures of 'immigrant integration' : The gendered racialized production of non-belonging. *Migration Studies*. 2017. № 5 (3). С. 428–444. DOI: <https://doi.org/10.1093/migration/mnx025>
18. Massey D. For space. Sage Publications, 2005. 232 с. URL: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/for-space/book227109>
19. Meissner F., Heil T. Deromanticising integration: On the importance of convivial disintegration. *Migration Studies*. 2020. mnz056. DOI: <https://doi.org/10.1093/migration/mnz056>
20. Modood T. Essays on Secularism and Multiculturalism. Madrid, 2019. 262 с.
21. Nelson L., Hiemstra N. Latino immigrants and the renegotiation of place and belonging in small town. *Social & Cultural Geography*. 2008. № 9 (3). С. 319–342. DOI: <https://doi.org/10.1080/14649360801990538>
22. OECD. Gender differences in immigrant integration. Paris : OECD Publ., 2018. 32 с. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307216-10-en.pdf> DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264307216-en>
23. OECD/EU. (2018). Indicators of immigrant integration: Introduction and overview. / Settling in 2018: Indicators of immigrant integration. OECD Publishing. С. 17–35. <https://doi.org/10.1787/9789264307216-5-en>
24. OECD/European Commission. Indicators of Immigrant Integration 2023: Settling In, Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1787/1d5020a6-en>
25. Parsons L., Lawreniuk S. Love in the time of Nokia: Cultural change and compromise in a Cambodian migrant enclave. *Population, Space and Place*. 2017. № 23 (3). e2015. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.2015>
26. Phillips D., Robinson D. Reflections on migration, community and place. *Population, Space and Place*. 2015. № 21 (5). С. 409–420. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.1911>

27. Platts-Fowler D., Robinson D. A place for integration: Refugee experiences in two English cities. *Population, Space and Place*. 2015. № 21 (5). C. 476–491. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.1928>
28. Scholten P., Breugel I. Mainstreaming Integration Governance: New Trends in Migrant Integration Policies in Europe. 2017. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-59277-0>
29. Triandafyllidou A., Bivand Erdal M., Marchetti S., Raghuram P., Sahin Mencutek Z., Salamońska J. Rethinking Migration Studies for 2050. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 2023. № 22 (1). C. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2023.2289116>
30. Wright M., Bloemraad I. Is There a Trade-off between Multiculturalism and Socio-Political Integration? *Policy Regimes and Immigrant Incorporation in Comparative Perspective. Perspectives on Politics*. 2022. № 10. C. 77–95.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 19.05.2024 р.

Kosenko A. V.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of Economic Policy and Management Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»
of V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: a.v.kosenko@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0002-4006-2295>

Kosenko V. V.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of Economic Policy and Management Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»
of V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: victorkosenko@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-8995-7383>

Babaiev V. Yu.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of Economic Policy and Management Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»
of V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: vbabaiev@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-8652-2974>

CREATING A NEW 'PLACE': HOW RENEWED IMMIGRATION AND INTEGRATION POLICIES AND PUBLIC GOVERNANCE CAN AID THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STATE-OWNED ENTERPRISES?

Abstract. The article is dedicated to discussing the theme of creating a new "place" in the renewed policy and public governance regarding immigration and integration. The aim of the article is to develop the conceptualization of the idea of "place-making" together with immigrants in post-war Ukraine as a new element of public immigration policy and the policy of developing large state corporations. The article begins with a discussion of recent contemporary ideas and concepts regarding the integration of immigrants and how the experience of immigrants is viewed as something separate from the places where immigrants live, as a result of which immigrants are considered responsible for their own integration. The article concludes that the concept of "place-making" in the context of immigration and integration of immigrants is a key element of the current scientific

discourse. It reflects a dynamic process in which both immigrants and the local population actively participate in the formation of a new sociocultural space, and this concept goes beyond the framework of spatial assimilation, emphasizing mutual adaptation and transformation of society. Further, the article concludes that the proposed attempt to conceptualize "place-making" for Ukraine after the end of the war represents a comprehensive, multifaceted approach aimed at integrating and attracting three key groups: qualified immigrants, ethnic Ukrainians from the diaspora, and citizens of Ukraine who left the country in 2014-2023 due to the war. This approach involves the active participation of state corporations as key agents of change and platforms for integration. Large state enterprises and especially corporations such as Ukrzaliznytsia, Naftogaz, Energoatom, Ukrposhta, and others become not just employers, but centers of innovation, cultural exchange, and social integration. They initiate specialized programs such as "Innovative Railways," "Diaspora for Defense," "Energy of Return," which combine technological modernization with social integration.

Keywords: *modernization, public governance, immigrants, migration policy, skilled immigrants, large state-owned enterprises, corporatization, public sector.*

REFERENCES

1. Hibadullin, O.V., & Dunayev, I.V. (2023). Towards a resilient industrial recovery of Ukraine: a study of regional systems in wartime. *State Building: Electronic Collection*, 2(34), 105–124. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-09> URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/23397> [in Ukrainian].
2. Dunayev, I., Kostienikov, D., & Kushnir, V. (2023). Digital nomads: global tourists or new workers for post-war economic recovery of Ukraine? *Pressing Problems of Public Administration*, 2(63), 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01> URL: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/23505> [in Ukrainian].
3. Abdelhady, D., & Norocel, O. (2023). Re-Envisioning Immigrant Integration: Toward Multidirectional Conceptual Flows. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 21(2), 119–131. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2023.2168097>
4. Arar, R. (2023). Contrasting Trajectories of Incorporation: Refugee Integration and the Global South. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 21(2), 189–202. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2022.2144658>
5. Christiansen, H., & Kim, Y. (2014). State-Invested Enterprises in the Global Marketplace: Implications for a Level Playing Field (OECD Corporate Governance Working Papers No. 14). Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/5jz0xvfv16nw-en>
6. Cresswell, T. (2015). *Place: An introduction* (2nd ed.). Wiley Blackwell.
7. Dunayev, I., Kuchma, M., Byelova, L., Jatkiewicz, P., Bilichenko, O., & Poberezhets, H. (2024). Wartime destruction: regional assessment of damage to Ukraine's infrastructure. *International Journal of Environmental Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2024.2314862>
8. European Commission. (2004). Common basic principles. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/common-basic-principles-for-immigrant-integration-policy-in-the-eu>
9. European Commission. (2010). Declaration of the European Ministerial Conference on integration. URL: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/declaration-of-the-european-ministerial-conference-on-integration-zaragoza-15-16-april-2010>
10. Favell, A. (2022). Immigration, integration and citizenship: elements of a new political demography. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(1), 3–32. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2020955>
11. Gilmartin, M., & Dagg, J. (2021). Integration as Making Place. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 21(3), 276–290. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2021.1974148>
12. Goodman, S., & Wright, M. (2015). Does Mandatory Integration Matter? Effects of Civic Requirements on Immigrant Socio-economic and Political Outcomes. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(12), 1885–1908. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1042434>

13. Huddleston, T., Niessen, J., & Dag Tjaden, J. (2013). Using EU indicators of immigrant integration (Final report for DG of Home Affairs). Publications Office of the European Union.
14. International Organization for Migration. (2024). Migrant Integration and Social Cohesion. URL: <https://www.iom.int/migrant-integration-and-social-cohesion>
15. Irish Central Statistics Office. (2020). Census of population 2016 – Profile 7 migration and diversity [Tables 7002, 7054]. Dublin: Central Statistics Office. URL: <https://data.cso.ie/>
16. Irish Central Statistics Office. (2020). Population and migration estimates April 2020. Dublin: Central Statistics Office. URL: <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/er/pme/populationandmigrationestimatesapril2020/>
17. Korteweg, A. (2017). The failures of ‘immigrant integration’: The gendered racialized production of non-belonging. *Migration Studies*, 5(3), 428–444. DOI: <https://doi.org/10.1093/migration/mnx025>
18. Massey, D. (2005). For space. Sage Publications. URL: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/for-space/book227109>
19. Meissner, F., & Heil, T. (2020). Deromanticising integration: On the importance of convivial disintegration. *Migration Studies*. <https://doi.org/10.1093/migration/mnz056>
20. Modood, T. (2019). Essays on Secularism and Multiculturalism. Madrid.
21. Nelson, L., & Hiemstra, N. (2008). Latino immigrants and the renegotiation of place and belonging in small town. *Social & Cultural Geography*, 9(3), 319–342. DOI: <https://doi.org/10.1080/14649360801990538>
22. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). Gender differences in immigrant integration. Paris: OECD Publishing. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307216-10-en.pdf> DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264307216-en>
23. Organisation for Economic Co-operation and Development/European Commission. (2018). Indicators of immigrant integration: Introduction and overview. Settling in 2018: Indicators of immigrant integration. *OECD Publishing*, 17–35. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264307216-5-en>
24. Organisation for Economic Co-operation and Development/European Commission. (2023). Indicators of Immigrant Integration 2023: Settling In. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/1d5020a6-en>
25. Parsons, L., & Lawreniuk, S. (2017). Love in the time of Nokia: Cultural change and compromise in a Cambodian migrant enclave. *Population, Space and Place*, 23(3), 2015. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.2015>
26. Phillips, D., & Robinson, D. (2015). Reflections on migration, community and place. *Population, Space and Place*, 21(5), 409–420. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.1911>
27. Platts-Fowler, D., & Robinson, D. (2015). A place for integration: Refugee experiences in two English cities. *Population, Space and Place*, 21(5), 476–491. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.1928>
28. Scholten, P., & Breugel, I. (2017). Mainstreaming Integration Governance: New Trends in Migrant Integration Policies in Europe. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-59277-0>
29. Triandafyllidou, A., Bivand Erdal, M., Marchetti, S., Raghuram, P., Sahin Mencuttek, Z., & Salamońska, J. (2023). Rethinking Migration Studies for 2050. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 22(1), 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2023.2289116>
30. Wright, M., & Bloemraad, I. (2022). Is There a Trade-off between Multiculturalism and Socio-Political Integration? *Policy Regimes and Immigrant Incorporation in Comparative Perspective*. *Perspectives on Politics*, 10, 77–95.

The article was received by the editors 17.04.2024.

The article is recommended for printing 19.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-03>

УДК 351/354

*Хожило Максим Едуардович,**кандидат технічних наук,**докторант кафедри державного управління і місцевого самоврядування**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,**проспект Д. Яворницького, 19, м. Дніпро, 49005, Україна,**e-mail: m.khozhylo@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1841-4490>*

ЗЕЛЕНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК СУЧАСНИЙ ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Анотація. Зазначається про важливість та актуальність розгляду питання про інтеграцію засад курсу «зеленої трансформації» у сферу державноуправлінської діяльності. Акцентовано, що це набуває великого значення для України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу держави, який закріплено на рівні Конституції України (Основний Закон) з 2019 року. Визначено, що імплементація засад «зеленої трансформації» у сферу державного управління обумовлюється необхідністю належного врядування в період дії в Україні правового режиму воєнного стану та у період повоєнної відбудови з метою ефективного використання соціально-економічного потенціалу та людського ресурсу держави. Встановлено, що головними проблемами активного упровадження політики «зеленої трансформації» на сучасному етапі розвитку України є нестабільна соціально-економічна ситуація; знищення та руйнування об'єктів критичної інфраструктури як результат збройної агресії російської федерації; низький рівень технологічного та інноваційного розвитку провідних галузей економіки; слабкий розвиток просвітницької та інформаційної активності з боку публічних органів влади. Серед найбільш актуальних шляхів розвитку визначено такі: розробка та упровадження політики «зеленої трансформації» на національному рівні на засадах полігалузевого, полісистемного та полісекторального змісту; широке залучення інвестицій та фінансування відповідних національних, регіональних та місцевих програм; розробка національних стандартів, правил та нормативів упровадження засад «зеленої політики» у всіх сферах господарювання; підтримка та розвиток міжнародної співпраці у напрямку упровадження принципів «зеленої трансформації»; ефективна комунікація, освіта та інформування населення про переваги обраного курсу «зеленої трансформації» з метою досягнення кращих економічних і соціальних показників життя, здоров'я та благополуччя населення у екологічно чистому та безпечному середовищі.

Ключові слова: *державне управління, «зелена трансформація», політика, сталий розвиток, «зелена економіка», євроінтеграційний курс, стратегія.*

Як цитувати: Хожило М. Е. Зелена трансформація суспільства як сучасний пріоритет державної політики: проблеми та перспективи України. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 45–54. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-03>

In cites: Khozhylo, M.E. (2024). Green transformation of society as a [current](#) priority of state policy: problems and prospects. *State Formation*, no. 1 (35), 45–54. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-03> [in Ukrainian].

© Хожило М. Е., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](#)

Постановка проблеми. Глобалізація, нераціональне використання природних ресурсів, енерговитратні та надшкідливі технології виробництва, зростання рівня накопичення відходів та деградація навколишнього середовища має суттєвий вплив на екологію, економічні та соціальні системи усіх без виключення країн світу [1]. У даному аспекті надзвичайної актуалізації набувають процеси «зеленої трансформації» суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності з метою створення умов для безпечного існування людства, заснованого на принципах сталого розвитку [2]. Тому ефективний економічний розвиток потребує новаторських підходів та кардинальних змін діючої світогосподарської економічної системи, переходу до інноваційної моделі ведення бізнесу та реалізація базових принципів сталого розвитку. Розвиток новітніх технологій та інновацій в екологічній сфері має визначальний вплив у забезпеченні екологічно-орієнтованого сталого розвитку. Новаторські рішення в екологічній сфері сприяють зменшенню негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище та забезпечують раціональне використання природних ресурсів.

Для України, яка впевнено крокує обраним курсом європейської інтеграції, одним із оптимальних шляхів забезпечення прогресивних змін є запровадження та реалізація концепції «зеленої економіки» та «зеленої трансформації» у сфері державного управління. Адже побудова нової національної моделі суспільного розвитку потребує й належного та ефективного державноуправлінського супроводу [3].

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Глобальний світ посилює співпрацю у напрямку активізації запровадження та розвитку концепції «зеленої» економіки, формує стійкі соціально-економічні та екологічні механізми задля прогресу в даному напрямку. Зокрема, створюються програми та проекти щодо мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, раціонального використання природних ресурсів в поєднанні із збереженням рівня життя населення. Цим питанням приділяється значна увага як зарубіжних дослідників, так і вітчизняних [4–8] у різних галузях науки. Але ж все ж таки, серед українських дослідників «зелена» проблематика є найбільш дослідженою сьогодні у сфері економічних наук та в галузі охорони навколишнього середовища, збереження природних ресурсів. Зустрічаються окремі наукові праці, які досліджують проблеми «зеленої трансформації» у сфері охорони здоров'я та у сфері освіти, туризму тощо. Разом з тим, проблемно-науковий дискурс з цієї теми у сфері державного управління є ще недостатньо розвинутим. Все вищезазначене й спонукає до продовження наукової розробки цієї теми.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних та практичних підходів щодо актуалізації тематики «зеленої трансформації» у сфері державного управління.

Застосована методологія і методи. Теоретичну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, як-то аналіз та синтез, метод порівняння, узагальнення, метод логічного аналізу та структурно-функціональний метод, а також метод групування та візуалізації теоретичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Визначений Україною курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію зобов'язує керівництво держави упроваджувати у всіх сферах суспільного життя єдині європейські підходи, цінності та світоглядні засади. В глобальному масштабі національна політика всіх країн світу зорієнтована на досягнення Цілей Сталого Розвитку [2]. Але надзвичайно важливим при досягненні визначених цілей є збереження навколишнього середовища та дбайливе ставлення до природних ресурсів. Усвідомлюючи це, у грудні 2019 році за ініціативою Європейської Комісії було прийнято спеціальний документ, який дістав назву Європейський зелений курс (European Green Deal) [9]. Метою його прийняття є створення до 2050 року в межах ЄС сталої та зеленої економіки. Основні цілі Європейського зеленого курсу (ЄЗК) включають такі напрямки:

– *кліматична нейтральність*: досягнення кліматичної нейтральності країнами ЄС до 2050 року (всі викиди парникових газів повинні бути компенсовані за рахунок скорочення викидів і збільшення поглинання вуглецю);

– *модернізація економіки*: перехід до чистої та стійкої економіки, включаючи підвищення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел енергії, стимулювання зелених технологій та інновацій, а також переорієнтацію інвестицій на стійкі проекти;

– *захист природного середовища та біорізноманіття*: захист навколишнього середовища, біорізноманіття та відновлення екосистем за допомогою різноманітних заходів (забезпечення чистого повітря та води, захист лісів і океанів, розвиток сталого сільського господарства тощо);

– *справедливий перехід*: забезпечення справедливого та інклюзивного переходу до зеленої економіки, враховуючи соціальні та економічні аспекти, надання підтримки тим регіонам і групам, які можуть найбільше постраждати від упровадження означених змін;

– *міжнародне лідерство*: просування зелених ініціатив на міжнародному рівні та співпраця з іншими країнами та регіонами для досягнення глобальних цілей щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та сталого розвитку.

Багаторівневий підхід в реалізації Європейського Зеленого Курсу (ЄЗК) охоплює широкий спектр заходів і політик, спрямованих на створення сталого, зеленого та справедливого майбутнього для Європи та світу в цілому. Прийняття ЄЗК країнами-учасниками виражає бажання Європейського Союзу здійснити зелену трансформацію та боротися із глобальними викликами зміни клімату та втрати біорізноманіття.

І тут слід зазначити, що Україна є активним учасником упровадження курсу «зеленої трансформації» суспільного розвитку. Як зазначають вітчизняні дослідники [8], Європейський зелений курс ставить перед Україною щонайменше дві глобальні цілі:

– ціль 1: забезпечити координацію зусиль з ЄС та країнами-сусідами під час національного «зеленого» переходу з метою мінімізації економічних та фінансових втрат;

– ціль 2: трансформувати безпекову політику, насамперед, на основі переоцінки можливих ризиків і загроз з боку росії, адже країна-агресорка вже активно взаємодіє з ЄС у контексті кліматичної політики, намагаючись обійти та вирівняти діючі санкції.

Архітектура зеленої економіки охоплює наступні напрямки (рис. 1).

Рисунок 1 – Архітектура напрямків зеленої економіки [4, с. 76–78].

Figure 1 – Architecture of the green economy [4, p. 76–78].

Насамперед, активних змін зазнають такі сфери як енергетика, промисловість, транспорт, сільське господарство, туризм [9]. Але в авангарді переходу на новітній зелений режим господарювання виступає, безумовно, сфера економіки – «зелена економіка». У даному контексті Самойленко А. О. виділяє наступні пріоритетні заходи [8, с. 100-101]:

- збереження, відтворення, захист ресурсного потенціалу та природнього біорізноманіття територій;
- робота над підвищенням ресурсоефективності та продуктивності залучених у господарський обіг ресурсів і зменшення обсягу їхніх відходів;
- сталий технологічний та економічний розвиток на основі структурних змін щодо підвищення ролі «зелених» секторів економіки з одночасним забезпеченням соціального прогресу в «зелених» сегментах економіки;
- сприяння підвищенню зайнятості у «зеленому» секторі економіки, якості товарів та послуг «зеленої» продукції.

Окреслені вище напрямки зеленої економіки функціонують відповідно до усталених принципів. Відповідно нижче сформовано основоположні принципи побудови «зеленої економіки» (рис. 2):

- раціональне використання ресурсів та можливостей навколишнього світу;
- використання альтернативної енергетики та перехід до відновлюваних джерел енергії – вітряної, сонячної, геотермальної, гідро- і біоенергетики, морських припливів енергії від перероблення відходів, водневої). Окрім того важливою складовою є орієнтація на низьковуглецеві процеси кінцевого споживання, як наприклад, електричні або гібридні двигуни тощо;
- ефективне використання ресурсів через мінімізацію відходів і оптимізацію використання ресурсів за допомогою технологій рециклінгу, повторному використанню вторинної сировини тощо;
- екологічний дизайн передбачає розробку продуктів і послуг з урахуванням їхнього впливу на довкілля на всіх етапах життєвого циклу - від виробництва до використання та утилізації;
- соціально-екологічна справедливість – передбачає забезпечення рівномірного розподілу благ зеленої економіки, уникнення екологічного дискримінації та покращення умов життя всіх груп населення;
- принцип системного підходу передбачає тісний взаємозв'язок між економічними, соціальними та екологічними аспектами для забезпечення цілісної стратегії сталого розвитку;
- глобальна взаємодія та співпраця. Співпраця між країнами та міжнародними організаціями для вирішення загальних екологічних проблем та досягнення спільних цілей;
- принцип відповідального управління процесами зеленої трансформації, формування і реалізація ефективних екологічних стратегій та політик, спрямованих на збалансоване використання природних ресурсів та зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Рисунок 2 – Принципи побудови концепції «зеленої» економіки [4; 6; 8].
 Figure 2 – Principles of building a green economy concept [4; 6; 8].

Сьогодні Україна демонструє всьому світу відданість намірам щодо впровадження на національному рівні курсу «зеленої трансформації» завдяки формуванню та реалізації відповідної політики та політичних ініціатив, навіть в умовах таких значних викликів як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна. Так, підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом містить окремий розділ U «Сектор економіки та галузева співпраця». На виконання цієї угоди було затверджено спеціальний план дій, про виконання якого уряд України готує відповідні звіти про імплементацію директив та регламентів ЄС у сфері енергетики, екології та технічного регулювання спрямована на перехід до «зеленої» європейської моделі розвитку. У 2021 році Президентом України було підписано указ про реалізацію екологічної ініціативи «Масштабне заліснення України» [10], метою якої є охорона, захист, використання та відтворення лісів на території нашої держави. Тож існуючі політичні ініціативи, що підтримують вектори «зеленої трансформації» реалізуються як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це також є свідченням того, що Україна досягла певного імпульсу щодо належного розвитку екологізації вітчизняної економіки та екологізації управління в інших сферах суспільного життя. Однак міжнародні партнери вказують, що досягнення цілей ЄЗК можливе лише за умови належної розбудови системи державного управління цими процесами [10].

Інструментами досягнення сталого розвитку в рамках зеленої трансформації суспільства є:

- формування дієвого законодавчого підґрунтя та нормативної бази та створення мотиваційного механізму до сталого споживання та виробництва;
- забезпечення виробничо-ресурсної ефективності та конкурентоспроможності бізнесу, покращення екологічних показників окремих економічних галузей;
- зміцнення професійного та інституційного потенціалу державного та місцевого управління у контексті розроблення і запровадження політики зеленого зростання;
- запровадження культури відповідального споживання в національному просторі окремих країн.

Зелена трансформація в Україні є ключовим завданням сучасності, оскільки зміна клімату, вичерпання ресурсів і загроза біорізноманіттю вимагають негайних дій [12].

Однак, цей процес супроводжується проблемами, котрі сповільнюють соціально-економічні, управлінські та екологічні процеси руху у даному напрямку.

Серед нагальних проблем зеленої трансформації варто виділити:

- складна та нестабільна соціально-економічна ситуація в країні, повномасштабна агресія російської федерації проти України, що призвела до зміщення акцентів в державній політиці нашої країни;
- руйнування інфраструктури та зниження енергетичного сектору країни внаслідок військових дій;
- ресурсноенергетична залежність від зовнішніх ринків та низька енергоефективність виробничої системи країни;
- низький рівень технологічного та інноваційного розвитку провідних галузей економіки, повільне запровадження вимог та стандартів «зеленого» виробництва;
- слабкий розвиток просвітницької та інформаційної активності з боку публічних органів влади.

Перспективи зеленої трансформації українського суспільства полягають у наступному:

- розвиток технологій, зростання інновацій у відновлюваній енергетиці, ефективніше використання ресурсів, розвиток зелених технологій. Реалізація спільних міжнародних проектів у сфері зеленої економіки, в тому числі і просвітницьких;
- глобальне співробітництво та співпраця. Сучасна світова економіка знаходиться у фазі активного інноваційно-технологічного розвитку. Відповідно формування «зеленої» економіки передбачає зростання ролі держави і міждержавних органів щодо створення умов для розвитку нових «зелених» технологій та екологізації галузей господарства;
- створення стійкої економіки. Перехід національної економіки до зелених технологій дозволить забезпечити стабільніше та стійке економічне

зростання у майбутньому, створення додаткових робочих місць у секторах, пов'язаних із відновлюваною енергією, екологічним будівництвом тощо;

– покращення якості життя населення. Запровадження сучасних технологій, зменшення забруднення навколишнього середовища сприятиме збереженню здоров'я населення, покращенню його якості.

Зелена трансформація суспільства вимагає комплексного підходу, збалансованого співробітництва державної влади та бізнес-структур, інвестування у розвиток екологічних інноваційних технологій, екологізації фундаментальних галузей економіки та сфери соціальних послуг, а також запровадження культури ощадливого виробництва та споживання в суспільстві.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, в результаті виконання дослідження ми встановили, що Україна є активним учасником глобальної ініціативи стосовно «зеленої трансформації» суспільного розвитку. Однак, як зазначили міжнародні експерти, подальше впровадження засад «зеленої трансформації» на національному рівні потребує посилення ролі публічної влади у напрямку стимулювання зелених інвестицій та інновацій; створення умов для екологізації бізнесу та підвищення конкурентоспроможності внутрішніх національних виробників «зеленої» продукції; формування відповідального споживання у населення країни. Стратегічне планування та запровадження ефективної «зеленої політики» в Україні має стати пріоритетним завданням для органів публічної влади в рамках загальнонаціональних трансформаційних перетворень, яка б охоплювала такі пріоритетні напрямки, як: розробка та упровадження політики «зеленої трансформації» на національному рівні на засадах полігалузевого, полісистемного та полісекторального змісту; широке залучення інвестицій та фінансування відповідних національних, регіональних та місцевих програм; розробка національних стандартів, правил та нормативів упровадження засад «зеленої політики» у всіх сферах господарювання; підтримка та розвиток міжнародної співпраці у напрямку упровадження принципів «зеленої трансформації»; ефективна комунікація, освіта та інформування населення про переваги обраного курсу «зеленої трансформації» з метою досягнення кращих економічних і соціальних показників життя, здоров'я та благополуччя населення у екологічно чистому та безпечному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Politics of Green Transformations. Ian Scoones, Melissa Leach, Peter Newell. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315747378>
2. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku>
3. Сич, К., Бугайчук, В., & Грабчук, І. (2021). Тенденції та перспективи розвитку зеленої економіки в Україні. *Економіка та суспільство*, (30). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-48>
4. Боровик Ю. Т., Єлагін Ю. В., Полякова О. М. «Зелена економіка»: сутність, принципи, перспективи для України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 75–83. DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i69.200551>

5. Галушкіна Т. П., Мусіна Л. А., Потапенко В. Г. та ін. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні: навч. посіб. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.
6. Гончаренко М. Ф., Пархоменко Н. М., Лучин О. М. «Зелена» економіка як напрям досягнення стійкого еколого-економічного розвитку регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 6 (228). С. 6–15. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2021/08/6.20_topic_Goncharenko-M.F.-Parkhomenko-N.M.-Luchin-O.M.-6-15.pdf
7. Зінчук Т., Паламарчук Т., Усюк Т. Діалектика розвитку «зеленої економіки» в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2022. (44). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-86>
8. Самойленко А. О. Теоретико-методологічні аспекти «зеленої» економіки в контексті сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 41. С. 99–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-18>
9. The European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
10. Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів: указ Президента України від 7 червня 2021 року № 228. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2282021-39089>
11. The Principles of Public administration and the related assessment methodology are available on the SIGMA website. URL: <http://www.sigmaweb.org/publications/principles-public-administration.htm>
12. Зелена трансформація має стати невід'ємною складовою розвитку економіки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zelena-transformaciya-maye-stati-nevidyemnoyu-skladovoyu-rozvitku-ekonomiki-ukrayini>

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 30.05.2024 р.

Khozhylo M. E.,

Candidate of Technical Sciences,

Doctoral Student of the Department of Public Administration and Local Self-Government

National Technical University "Dnipro Polytechnic"

19 D. Yavornytskoho Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

e-mail: m.khozhylo@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1841-4490>

GREEN TRANSFORMATION OF SOCIETY AS A CURRENT PRIORITY OF STATE POLICY: PROBLEMS AND PROSPECTS

Annotation. The article notes the importance and relevance of considering the issue of integrating the principles of the "green transformation" course into the sphere of public administration. The work emphasizes that this is of great importance for Ukraine in the context of the implementation of the country's European integration course, which has been enshrined in the Constitution of Ukraine (Basic Law) since 2019. It was determined that the implementation of the principles of "green transformation" in the sphere of public administration is conditioned by the need for proper governance during the period of martial law in Ukraine and during the period of post-war reconstruction in order to effectively use the socio-economic potential and human resources of the state. It was established that the main problems of the active implementation of the "green transformation" policy at the current stage of Ukraine's development are the unstable socio-economic situation; the destruction and destruction of critical infrastructure facilities as a result of the armed aggression of the Russian Federation; low level of technological and innovative development of the leading sectors of the economy; weak development of educational and information activity on the part of public authorities. Among the most relevant ways of

development, the following have been identified: development and implementation of the policy of "green transformation" at the national level on the basis of multi-industry, multi-system and multi-sectoral content; broad attraction of investments and financing of relevant national, regional and local programs; development of national standards, rules and regulations for the implementation of the principles of "green policy" in all spheres of economy; support and development of international cooperation in the direction of implementation of the principles of "green transformation"; effective communication, education and informing the population about the advantages of the chosen course of "green transformation" in order to achieve better economic and social indicators of life, health and well-being of the population in an ecologically clean and safe environment.

Key words: *public administration, "green transformation", policy, sustainable development, "green economy", European integration course, strategy.*

REFERANCES

1. The Politics of Green Transformations. Ian Scoones, Melissa Leach, Peter Newell. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315747378>
2. 17 Tsilei staloho rozvytku. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku> [in Ukrainian].
3. Sych, K., Buhaichuk, V., & Hrabchuk, I. (2021). Tendentsii ta perspektyvy rozvytku zelenoi ekonomiky v Ukraini. *Ekonomika ta suspilstvo*, (30). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-48> [in Ukrainian].
4. Borovyk, Yu.T., Yelahin, Yu.V., Poliakova, O.M. (2020). «Zelena ekonomika»: sutnist, pryntsypy, perspektyvy dlia Ukrainy. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 69, 75–83. DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i69.200551> [in Ukrainian].
5. Halushkina, T.P., Musina, L.A., Potapenko, V.H. and other (2017). Osnovni zasady vprovadzhennia modeli «zelenoi» ekonomiky v Ukraini: navch. posib. Kyiv: Instytut ekolohichnoho upravlinnia ta zbalansovanoho pryrodokorystuvannia. [in Ukrainian].
6. Honcharenko, M.F., Parkhomenko, N.M., Luchyn, O.M. (2020). «Zelena» ekonomika yak napriam dosiahnennia stiikoho ekoloho-ekonomichnoho rozvytku rehionu. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (228), 6–15. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2021/08/6.20.topic_Goncharenko-M.F.-Parkhomenko-N.M.-Luchyn-O.M.-6-15.pdf [in Ukrainian].
7. Zinchuk, T., Palamarchuk, T., Usiuk, T. (2022). Dialektyka rozvytku «zelenoi ekonomiky» v umovakh hlobalizatsii. *Ekonomika ta suspilstvo*, (44). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-86> [in Ukrainian].
8. Samoilenko, A.O. (2022). Teoretyko-metodolohichni aspekty «zelenoi» ekonomiky v konteksti staloho rozvytku. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vyp. 41, 99–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-41-18> [in Ukrainian].
9. The European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en [in Ukrainian].
10. Pro deiaki zakhody shchodo zberezhennia ta vidtvorennia lisiv: ukaz Prezidenta Ukrainy vid 7 chervnia 2021 roku № 228. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2282021-39089> [in Ukrainian].
11. The Principles of Public administration and the related assessment methodology are available on the SIGMA website <http://www.sigmaweb.org/publications/principles-public-administration.htm>.
12. Zelena transformatsiia maie staty nevidiemnoiu skladovoiu rozvytku ekonomiky Ukrainy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zelena-transformaciya-maye-stati-nevidyemnoyu-skladovoyu-rozvitku-ekonomiki-ukrayini> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 20.04.2024.

The article is recommended for printing 30.05.2024.

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-04>

УДК 35:321.01

Древаль Юрій Дмитрович,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри правознавства
Полтавського університету економіки і торгівлі,
Вулиця Івана Банка, 3, м. Полтава, 36000, Україна
e-mail: drevaly@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-7347-9433>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ФЕНОМЕН АНТИЧНОЇ СПАДЩИНИ

Анотація. Предметом дослідження визначено систематизацію культурно-цивілізаційних зрушень античних часів як важливого соціокультурного чинника сучасної європейської інтеграції. Методологічною основою дослідження визнано цивілізаційний підхід до розуміння історичного розвитку та принцип історизму. Охарактеризовано сутність та особливості давньогрецької та давньоримської соціокультурної спадщини, яка навіть з огляду на деякі особливості мала чимало спільних рис і закономірно охоплюється спільним поняттям «античність». Додатково обґрунтовано тезу про те, що якраз античній культурі належить особлива роль у формуванні європейської ідентичності. Тодішні ж спроби перевлаштування державного ладу на засадах безпосередньої демократії не мали продовження у подальші історичні часи, залишаючись в пам'яті нащадків унікальною для свого часу спробою забезпечити участь вільних громадян в управлінні державними справами. Відтак, якраз античність складає міцний соціокультурний підмурок становлення та розвитку сучасної європейської цивілізації.

Ключові слова: *Європа, античність, історія, соціокультурна спадщина, європейська інтеграція.*

Постановка проблеми. У лютому 2019 року в преамбулі Конституції України було закріплено формулювання про «європейську ідентичність українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Понад сімдесятирічний досвід сучасної європейської інтеграції якраз і свідчить про наявність у європейських народів спільної історико-культурної спадщини чи «історичного фундаменту» як надійної основи для інституційної побудови «Європейського Дому».

Як цитувати: Древаль Ю. Д. Історичні аспекти європейської інтеграції: феномен античної спадщини. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 55–63. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-04>

In cites: Dreval, Yu.D. (2024). Historical aspects of european integration: phenomenon of ancient heritage. *State Formation*, no. 1 (35), 55–63. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-04> [in Ukrainian].

© Древаль Ю. Д., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Поглиблене розуміння історичних аспектів сучасної європейської інтеграції має скласти надійну основу і для належної підготовки фахівців у сфері публічного управління та адміністрування (у даному разі доречно в черговий раз навести вже розхожий вислів про те, що повноцінне знання минулого дозволить краще зрозуміти сутність сучасності та ефективно опрацювати плани на майбутнє). Дійсно, від державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування значною мірою залежать безпосередні здобутки у забезпеченні європейського та євроатлантичного курсу України. Реалізація ж такого курсу має спиратися окрім іншого і на глибоке «історичне коріння» – розуміння соціокультурних та суспільно-політичних зрушень попередніх часів як важливого чинника сучасної європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цивілізаційний поступ окремих європейських країн та Європи в цілому традиційно приваблює значну увагу дослідників. Зацікавленість дослідженням різноманітних аспектів становлення та розвитку європейської цивілізації значно посилилася у зв'язку з потужними на сьогодні процесами євроінтеграції, яким окрім значних успіхів властиві і деякі проблемні аспекти. Представники різних наукових шкіл та напрямів, які досліджують сучасні євроінтеграційні процеси, все частіше звертають увагу і на історичні корені європейського єднання. Різнобічні аспекти зазначеної проблематики аналізують Е. Балібар, Г. Дж. Берман, Ф. Бродель, П. Вандич, С. Віднянський, Е. Гідденс, Н. Дейвіс, Ж.М. Доменак, А. Киридон, М. Крепон, П. Кшиштоф, С. Ларсен, А. Мартинов, Р. Осборн, О. Тюріна та багато інших дослідників.

Європа, як слушно зазначає А. Киридон, «залишається плодом власної історичної свідомості, на основі якої вибудовується економічна, політична, культурна єдність» [1, с. 33]. Власне, за оцінкою О. Тюріної, і європейське право – це, насамперед, певний історико-культурно-цивілізаційний феномен [2, с. 50].

Виділення невирішених проблем. Слід зважити на ту обставину, що в пошуках підмурку реалізації ідеї об'єднання Європи увага в основному зосереджується на часах Відродження та Нового часу (розробках тогочасних мислителів, початках реалізації ідей верховенства права, конституціоналізму та правової держави тощо). Дійсно, якраз упродовж другої половини XVII-XIX століть формувалися та набували практичного втілення ідеї правової держави як основи майбутнього єднання європейських держав та народів. Проте, звичайно, водночас не слід нехтувати і відповідними здобутками попередніх часів та епох.

Мета дослідження. Метою дослідження визначено систематизацію культурно-цивілізаційних зрушень античних часів як важливого соціокультурного чинника сучасної європейської інтеграції.

Методологія дослідження. Вибудовуючи наше розуміння минулого, найперше слід приділити увагу цивілізаційному підходу до розуміння європейського та світового розвитку. Застосування категорії «цивілізація», на відміну від категорії «формація» з властивим їй абсолютизуванням виробничо-економічної сфери, забезпечує всебічний аналіз історичного процесу. Зміст

колективної монографії під назвою «Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність» (Київ, 2022 р.) позначається якраз неухильним відстоюванням «принципів цивілізаційного пізнання, яке сповідує домінування соціокультурного і духовного стосовно матеріального, пріоритет особи та визнання еволюційного формування цивілізації та ідентичності» [3, с. 27].

Також важливо зосередитися і на принципові історизму, тобто аналізу всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їхньому взаємозв'язку та взаємообумовленості. Водночас не слід і надміру «осучаснювати» історичні сюжети, відшукуючи подібні закономірності розвитку якихось давно минулих та сучасних подій (свого часу Карл Поппер навіть назвав «історицизмом» помилкове переконання в існуванні таких історичних закономірностей). Як зазначає В. Артюх, «принцип розрізнення минулого й теперішнього дозволяє убезпечити себе від того неправильного переконання, що інтелектуали-попередники осмислювали те саме і таким самим способом, що й ми» [4, с. 17].

Виклад основного матеріалу. Останнім часом науковці та інші зацікавлені особи все частіше звертають увагу на історичні події, намагаючись віднайти в минулому додаткові аргументи для поглибленого розуміння складних перипетій сьогодення (яскравий приклад – посилення уваги до концептів «національної пам'яті», «колективної пам'яті» та «ідентичності»). Все це стосується і сучасних євроінтеграційних процесів. У багатьох європейських та американських університетах вже викладається курс «Історія європейської цивілізації». Цей курс, за оцінкою сучасних науковців, «розрахований не лише на те, щоби забезпечити студентів базовими знаннями з європейської історії, рівно ж він не ставить за мету подати історію Європи як збірку локальних історій різних держав. Він покликаний представити європейську цивілізацію як цілісне суспільне утворення, що виникло й існує на підставі спільних для всіх європейських країн політичних, культурних і господарських процесів, ідей та концепцій» [5, с. 10].

У процесі формування сучасної європейської та світової цивілізації непересічне значення належить якраз античній спадщині. Сучасні науковці під терміном «античність» розуміють історію і культуру Стародавньої Греції і Стародавнього Риму від виникнення перших давньогрецьких держав і до падіння Римської імперії та завоювання Риму варварськими племенами.

Дійсно, саме в Стародавній Греції (середина II тис. до н.е. – зародження кріто-мікенської культури, з часом – поява міст-держав, VI-V ст. до н.е. – розквіт Стародавньої Греції, II ст. до н.е. – руйнування незалежності) склалися і утвердилися такі фундаментальні соціально-політичні поняття, як громадянська свобода і громадянський обов'язок, усвідомлення співвідношення особистого і суспільного тощо. На окрему увагу заслуговують і здобутки давньогрецького мистецтва та літератури (література, філософія, театр, музика, художні ремесла, пам'ятки архітектури, скульптури, живопису). Наприклад, «Іліада» та «Одіссея» – це найбільш ранні й найвидатніші грецькі поеми, що дійшли з античності до нашого часу і стали надбанням світової спадщини.

Найчастіше ж у даному разі йдеться про давньогрецьку, полісну чи «афінську демократію» – унікальний суспільно-політичний феномен, який базувався на безпосередній участі громадян в управлінні державними та громадськими справами (форма безпосередньої демократії, яка обмежувалася територією міст-держав, і яка, починаючи з VI ст. до н.е., поступово запроваджувалася спочатку в Афінах, а потім в деяких інших містах-державах). Інститути полісної демократії були покликані забезпечувати право громадянина на участь у публічному й політичному житті та управління громадою, у тому числі – і в питаннях відбору кандидатів на державні посади.

Цікаво, що Етьєн Балібар, який є видним філософом і викладачем університету Париж-Х, у власних роздумах щодо перспектив європейського єднання звертає увагу і на «осереддя творення народу (*idāmos*), без якого не було би громадянства (*politeia*) у тому значенні, якого він набуває в демократичній традиції з часів Античності» [6, с. 17]. До того ж, як стверджує Е. Гаддох, на першочергову увагу має заслуговувати якраз історичний контекст дослідження афінської демократії, яка формувалася в умовах протиборства прихильників різних владних моделей (демократія, олігархія, тиранія..) та має неабияку цінність навіть і для розуміння природи сучасного представництва (чому завдячує і парадоксальна на перший погляд назва його рукопису: «Афінська представницька демократія: ненавмисна еволюція») [7, р. 125, 136].

При цьому, звичайно, слід враховувати і те, що давньогрецька демократія з властивим їй прямим впливом громадян на улаштування суспільного життя можлива лише в незначних за розмірами державах (полісах). Немає сумнівів і в тому, що становлення демократії в Афінах слід відрізнити від процесу формування європейських демократичних систем Нового часу. До того ж, відомий дослідник античності Р. Осборн навіть не вважає за можливе говорити про існування прямої демократії в Афінах, «оскільки політично активною була лише частина громадян – ті, кого можна назвати політичним класом» [8, р. 64].

На той час з'явилося і слово «Європа», походження якого деякі дослідники пов'язують якраз із давньогрецькими міфами. Проте, етимологія грецького слова «*Europa*» остаточно не досліджена та й навряд чи буде досліджена (детальніше з цього приводу див.: [9, с. 13–15]). Перші ж згадки про Європу як географічну область належать Гомеру, Гесіоду та Гакатію Мілетському.

Стародавньому Риму (приблизно, 753 р. до н.е. – 476 р. н.е.) загалом була притаманна державно-територіальна єдність, якої відверто бракувало тогочасним грецьким містам-державам. Власне і більшість досліджень з проблематики давньоримської цивілізації будуються на протиставленні з давньогрецькою спадщиною (Рим – це кількість, а Греція – якість; Рим у кращому випадку був імітатором і продовжувачем того, що робила Греція, Рим – вторинний, Греція – первинна). Остаточне ж завоювання Греції Римом у 146 р. до н.е. взагалі інколи визначають як екватор у розвиткові античності. Наприклад, за оцінкою Вільяма Мак-Ніла, «дух грецької цивілізації згас саме тоді, коли римський ореол остаточно зруйнував усі засади грецького суспільства...» [10, с. 318].

Проте таке протиставлення не може ставити під сумнів і положення щодо гармонійної єдності грецької та римської культурно-цивілізаційної спадщини, яка охоплюється та поєднується терміном «античність». Римська цивілізація формувалася як на основі запозичення досвіду інших країн, так і на власній основі (сфера освіти, сімейного виховання, ораторської майстерності тощо). Великий культурний вплив на римлян справляли передусім греки та етруски. Прикметним у даному разі видається і те, що римлянами було «запозичено» в греків всіх богів-олімпійців, щоправда перейменувавши Зевса в Юпітера, Геру в Юнону, Афродіту у Венеру.

Уже в останні століття існування Стародавнього Риму на його території з'явилося та почало стрімко розповсюджуватися християнство, яке впродовж значного часу відіграло роль стрижня західноєвропейської цивілізації. Власне, і в часи Середньовіччя ідея об'єднання Європи якраз була наповнена переважно релігійним змістом. Християнський світ, як відзначається у фаховій літературі, «з того часу і до початку процесу секуляризації не знав поділу на світське і сакральне» [11, с. 14].

Окремо слід виділити і суто територіальний фактор. Якраз Римська імперія в період власної могутності панувала над усіма прибережними середземноморськими територіями, а також територією від Шотландії на півночі до Вірменії на сході та Португалії на заході.

У даному разі доречно звернути увагу на постать Гая Юлія Цезаря (100-44 рр. до н. е.) – видатного давньоримського державного і політичного діяча, полководця та літератора, діяльність якого знаменувала вирішальний перехід від республіканського ладу до імперії (до речі, саме Цезаря за причини тяжіння до постійного розширення держави інколи називають «першим об'єднувачем Європи»). В історичній літературі основна увага відводиться його військовим талантам, а не суто світським реформам (календарній та монетарній) чи якимось іншим проектам. Відтак інколи залишається за полем дослідницької уваги те, що військова діяльність Цезаря на теренах Західної Європи докорінно змінила її культурно-цивілізаційний простір і позначилася на житті європейців у подальші часи.

Унікальним явищем європейської та світової історії стала поява та розвиток римського права, яке характеризується чіткою визначеністю та високою юридичною технікою. Упродовж багатьох віків римське право запозичувалось багатьма європейськими державами (за одним відомим виразом, римляни «тричі підкоряли світ»: перший раз – легіонами, другий – християнством, третій раз – правом). Власне, і розповсюджена у фаховій літературі категорія «рецепція римського права» (від лат. *receptio* – прийняття) означає процес запозичення і засвоєння римських юридичних концепцій, поглядів, понять і конструкцій, що розпочався у середньовічній Європі та продовжився у наступні часи.

За визначенням сучасних дослідників, становлення європейського права стало можливим завдяки єдності культурних перспектив: перша перспектива пов'язана з відродженням ідеї ролі права в суспільстві як основного регулятора

та поширенням ідей римського права (це так зване «друге народження римського права»); друга пов'язана з розвитком християнської цивілізації; третя – це ідея екстериторіального характеру права, яка ґрунтується на визнанні права основною соціальною цінністю [12, с. 15]. Нарешті, як зазначають Джордж Г. Себайн та Томас Л. Торсон, «в римському праві викристалізувалася теорія, яку виношував ще Цицерон і яка полягала в тому, що основа влади правителя черпається «в народі» [13, с. 172].

Прийнято вважати, що античний період європейської історії закінчився у 476 р. н.е., коли було усунуто від влади останнього імператора Західної Римської імперії. Проте, духовно-цивілізаційний потенціал античної епохи значною мірою впливав на подальший розвиток європейських народів – від епохи Середньовіччя і до Сучасності. Соціокультурний феномен європейського єднання значною мірою визначає і вектори інституалізації Європейської Співдружності. Власне, і Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі від 18 квітня 1951 р., який визнається основоположним у справі об'єднання Європи та формально охоплює суто економічні аспекти співробітництва, базувався якраз на спільних цінностях та соціокультурних надбаннях. Дійсно, цей договір підписали деякі недавні воюючі сторони, але це не стало на заваді їхнім євроінтеграційним планам та сподіванням.

Погодимось з польською дослідницею О. Гнатюк, яка стверджує, що «коли заходить розмова про європейську ідентичність, зазвичай апелюють до поняття спільноти, опертої на середземноморській (грецькій і римській) культурі та на християнстві (іноді разом з його коренями), яке сформувало Європу, а також – хоч і не завжди – до спадщини епохи Ренесансу» [14, с. 66]. Як також слушно зазначає І. Лосєв, «майже весь політичний, науковий і філософський, мистецький словник європейців (аристократія, демократія, тиранія, республіка, деспотія, партія, назви наукових дисциплін, жанрів літератури) запозичений у давніх греків і римлян» [15].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Систематизовано культурно-цивілізаційні зрушення античної епохи, якими закладено історичні корені європейського єднання. Найперше відзначено значущість давньогрецької соціокультурної спадщини, якій відводиться особливе місце в загальноєвропейській та світовій культурній спадщині. На особливу увагу заслуговує і афінська демократія, якою започаткувалася практика безпосередньої участі громадян в управлінні державними справами. Давньоримська цивілізація формувалася як внаслідок запозичення досвіду інших країн, так і на власній основі (освіта, сімейне виховання, ораторська майстерність тощо). Якраз на території Стародавнього Риму з'явилося і християнство, яке впродовж значного часу відіграло роль стрижня західноєвропейської цивілізації (власне, і в часи Середньовіччя під Європою розумілися насамперед території, де сповідувалося християнство). Слід відзначити і значний потенціал римського права, яке вплинуло і продовжує впливати на розвиток правових систем багатьох європейських країн.

Сподіваємось, що наведені в рукопису факти та аргументи допоможуть всім зацікавленим особам краще опанувати і сутність сучасних євроінтеграційних процесів (з приводу ж фрагментарності деяких наведених вище історичних фактів та подій доречно навести один із сюжетів книги Дейвіса Нормана «Європа: Історія»: «Історію можна писати в якому завгодно обсязі. Хтось може написати історію Всесвіту на одній сторінці або дослідити життєвий цикл мухи-одноденки в сорока томах...»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Киридон А. М. Європейська ідентичність: структурування смислового простору. *Європейські історичні студії*. 2015. № 2. С. 26–53.
2. Тюріна О. В. Основи права Європейського Союзу. Київ: ФОП О.С. Ліпкан, 2012. 100 с.
3. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол. : О. Рафальський (керівник) та ін. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
4. Артюх В. О. Тяглисть історії й історія тяглості: українська філософсько історична думка першої половини ХХ століття : монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. 266 с.
5. Джеджора О. Історія Європейської Цивілізації. Львів : Львівська Богословська Академія, Інститут історичних досліджень Львівського держ. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. Ч. 1: До кінця ХVІІІ століття. 1999. 447 с.
6. Балібар, Етьєн. Ми, громадяни Європи. Кордони, держава, народ / пер. з фр. Київ : Вид-во «Курс», 2006. 354 с.
7. Haddox, Anthony. The Athenian Representative Democracy: An Unintended Evolution. *Undergraduate Journal of Political Science*. 2016. Vol. 1, No. 1. P. 125–140. URL: <https://www.cpp.edu/class/political-science/participate/undergraduatejournal/vol1/haddox.pdf>
8. Osborne R. Demos: The Discovery of Classical Attika. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 284 p.
9. Дейвіс Норман. Європа: Історія / пер. з англ. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
10. Мак-Ніл Вільям. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти / пер. з англ.; 2-ге вид., випр. Київ : Ніка-Центр, 2011. 960 с.
11. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / за ред. І. В. Яковюка. Київ : ред. журн. «Право України», 2012. 208 с.
12. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право. *Українсько-грецький міжнародний юридичний науковий журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 2. С. 14–19.
13. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ: Основи, 1997. 838 с.
14. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність / авторизов. пер. з польськ. Київ : Критика, 2005. 528 с.
15. Лосев І. Що таке Європа? *Український Тиждень*. 2015. 30 листоп. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ievropa/>

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 13.02.2024 р.

Dreval Yu. D.,

*Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor,
Full Professor of the Department of Law Poltava University of Economics and Trade,
St. Ivana Banka, 3, Poltava, 36000, Ukraine
e-mail: drevaly@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-7347-9433>*

HISTORICAL ASPECTS OF EUROPEAN INTEGRATION: PHENOMENON OF ANCIENT HERITAGE

Annotation. The subject of the research is the systematization of cultural and civilizational shifts of ancient times as an important sociocultural factor of modern European integration. The methodological basis of the research is the civilizational approach to understanding historical development and the principle of historicism. The essence and features of ancient Greek and ancient Roman socio-cultural heritage are characterized, highlighting their many shared attributes. Therefore, this heritage is collectively referred to under the concept of "antiquity." Additionally, the thesis that ancient culture plays a special role in the formation of European identity is substantiated. However, the attempts at that time to rearrange the state system on the basis of direct democracy were not sustained or replicated in subsequent historical periods. These efforts remain in the memory of future generations as unique to their time attempts to ensure the participation of free citizens in the management of state affairs. Thus, antiquity forms a solid socio-cultural foundation for the formation and development of modern European civilization.

It is generally accepted that the ancient period of European history ended in AD 476, when the last emperor of the Western Roman Empire was removed from power. However, the spiritual and civilizational potential of the ancient era significantly influenced the development of European peoples from the Middle Ages to the Present.

Key words: *Europe, antiquity, history, socio-cultural heritage, European integration.*

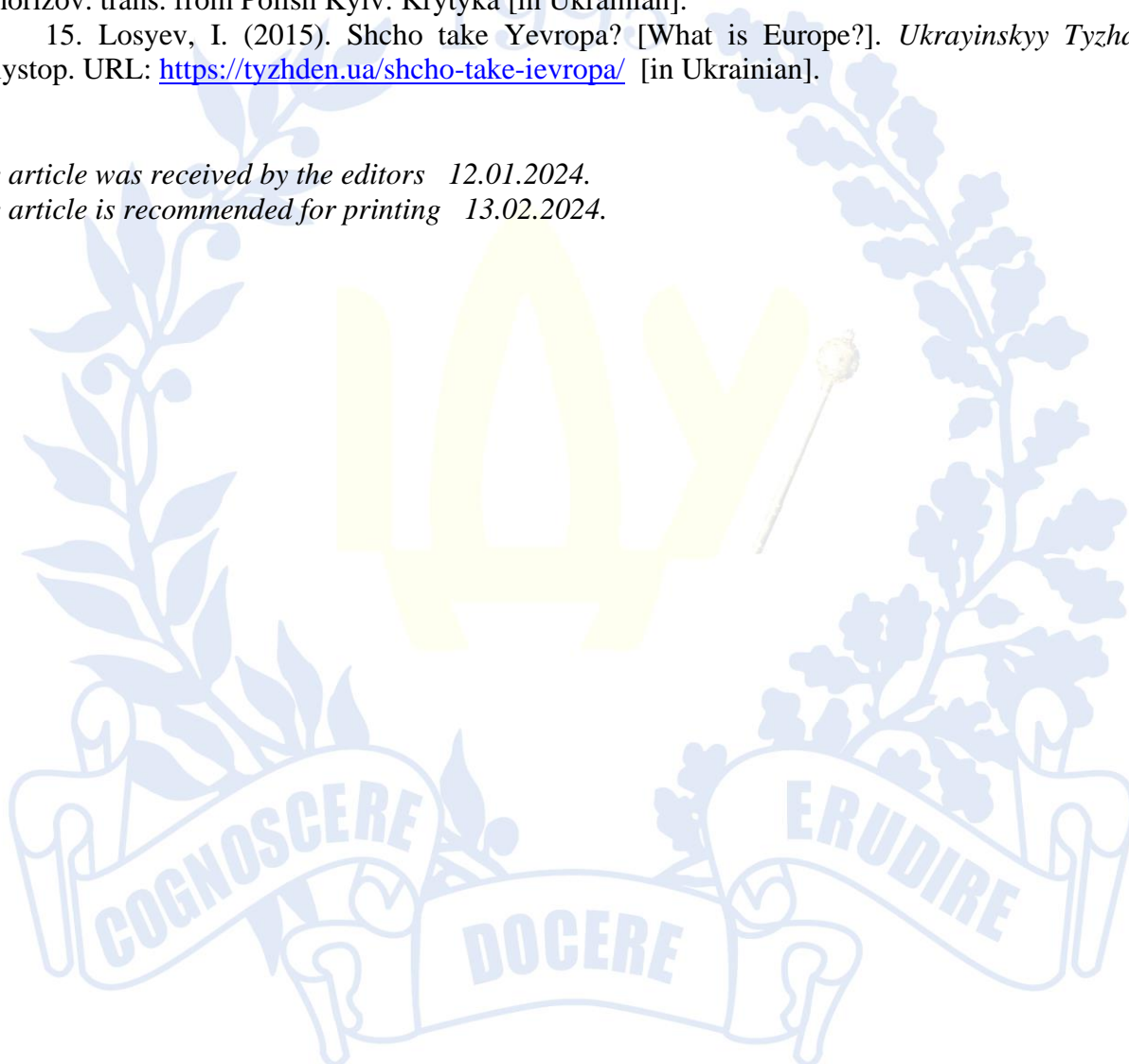
REFERENCES

1. Kyrydon, A.M. (2015). Yevropeyska identychnist: strukturuvannya smyslovoho prostoru [European identity: structuring the semantic space]. *Yevropeyski istorychni studiyi*, 2, 26–53. [in Ukrainian].
2. Tyurina, O.V. (2012). Fundamentals of European Union law. Kyiv: FOP O.S. Lipkan. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Rafalskyi, O. and others. (2022). Civilizational identity of Ukraine: history and modernity. Kyiv: IPiEND named after I.F. Kurasa NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
4. Artyukh, V.O. (2010). The heaviness of history and the history of heaviness: Ukrainian philosophical and historical thought of the first half of the 20th century: a monograph. Sumy: Publishing House of Sumy State University. [in Ukrainian].
5. Jejora, O. (1999). History of European Civilization. Lviv: Lviv Theological Academy, Institute of Historical Research of the Lviv State. University named after Ivan Franko, Part 1: Until the end of the 18th century. [in Ukrainian].
6. Balibar, Etienne (2006). We, citizens of Europe. Borders, state, people / trans. from Fr. Kyiv: Kurs Publishing House. [in Ukrainian].
7. Haddox, Anthony (2016). The Athenian Representative Democracy: An Unintended Evolution. *Undergraduate Journal of Political Science*, 1, 125–140. URL: <https://www.cpp.edu/class/political-science/participate/undergraduatejournal/vol1/haddox.pdf>
8. Osborne R. (1985). Demos: The Discovery of Classical Attika. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Davis, Norman (2001). Europe: History / trans. from English Kyiv: Publishing House of Solomia Pavlychko "Osnovy". [in Ukrainian].
10. McNeil, William (2011). Rise of the West. History of the human community / trans. from English; 2nd ed., ed. Kyiv: Nika-Center. [in Ukrainian].

11. Yakovyuk, I.V. and others. (2012). The history of European integration from the Roman Empire to the European Union: a monograph. Kyiv: Ed. journal "Law of Ukraine" [in Ukrainian].
12. Vovk, V.M. (2009). Roman law and modern European law [Rymske pravo i suchasne yevropeyske pravo]. *Ukrayinsko-hretskyi mizhnarodnyy yurydychnyy naukovyy zhurnal «Porivnyalno-pravovi doslidzhennya»*, 2, 14–19 [in Ukrainian].
13. Sebain, George G. and Thorson, Thomas L. (1997). History of political thought / trans. from English. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
14. Hnatyuk, O. (2005). Farewell to the Empire. Ukrainian discussions about identity / authorizov. trans. from Polish Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
15. Losyev, I. (2015). Shcho take Yevropa? [What is Europe?]. *Ukrayinskyi Tyzhden*. 30 lystop. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ievropa/> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 12.01.2024.

The article is recommended for printing 13.02.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-05>
УДК 351: 323.2

Мачабелі Тетяна Мигалівна,
аспірантка кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту "Інститут державного управління"
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: tetianamachabeli@gmail.com <https://orcid.org/0009-0008-6131-2047>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Анотація. Ситуація, що склалася в Україні, створює актуальні виклики для самої країни, її регіонів, бізнесу та громадськості, особливо це стосується питання взаємодії з владою в контексті протидії гібридним загрозам. В таких умовах механізм взаємодії влади та громадськості є актуальним з двох причин. По-перше, наявність воєнного стану в Україні ставить додаткові виклики та вимоги до державного управління. По-друге, взаємодія органів влади з громадськістю набуває все більшого значення, оскільки зростає вплив громадської думки на прийняття управлінських рішень у різних сферах.

Здійснено теоретичне узагальнення сучасних наукових підходів до проблематики механізмів взаємодії влади і громадськості в умовах гібридних загроз та виокремлено чотири блок-кластери наукових підходів: державно-управлінський, філософсько-соціокультурний, інформаційно-психологічний, соціально-політичний. Досліджено теоретичні засади механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз.

Обґрунтовано розширене тлумачення наукового поняття "механізм взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз", яке відрізняється від існуючих авторським уточненням його змісту. Виокремлено складові механізму державного управління, особливості їх взаємозв'язку, основні параметри забезпечення їх ефективного функціонування в різних сферах життєдіяльності суспільства з урахуванням об'єктивних (організаційно-правових) і суб'єктивних (соціально-психологічних) чинників.

У сучасному підході до побудови та реалізації механізмів взаємодії влади і громадськості в умовах гібридних загроз слід враховувати: сукупність проявів самого процесу, нормативно-правовий та організаційний простір (ресурси і можливості учасників), інформаційні потоки та комунікації суб'єктів процесу з метою подолання наслідків глобальних конфліктів у різних сферах суспільного життя.

Ключові слова: публічне управління, механізм публічного управління, взаємодія влади та громадськості, гібридні загрози, механізм взаємодія влади та громадськості в умовах гібридних загроз.

Як цитувати: Мачабелі Т. М. Теоретичні основи механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 64–75.
DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-05>

In cites: Machabeli, T.M. (2024). Theoretical basics of mechanisms of the interaction of the government and public in the conditions of hybrid threats. *State Formation*, no. 1 (35), 64–75. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-05> [in Ukrainian].

© Мачабелі Т. М., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільства в умовах гібридних загроз характеризується розширенням конфліктного простору, підвищенням напруженості у суспільних відносинах між органами влади і громадськістю. Ефективне функціонування системи публічного управління України в таких умовах актуалізує питання вдосконалення механізмів взаємодії інституцій з громадськими об'єднаннями та активними громадянами. Це визначено Президентом як «важливий вектор розвитку української державності» в умовах глобальних конфліктів. Взаємодія органів влади з громадськістю набуває все більшого значення, оскільки посилюється вплив думки суспільства на управлінські рішення в різних сферах.

Воєнна агресія, що спрямована останнім часом на нашу країну, вивела державну політику щодо створення інструментарію у взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз в одну з надважливих сфер. Стрімке поширення технологій взаємодії органів влади з громадянами у різних сферах публічного управління актуалізувало питання про модернізацію механізмів публічного управління в умовах гібридних загроз. Це пов'язано з тим, що «Гібридна війна» найчастіше визначається як хай-тек конфлікт. Метою такого конфлікту є нав'язування волі акторів їх опонентам через інтегровані адаптивні та асиметрично синхронізовані деструктивні засоби впливу на них у різних сферах життя. Це продовження політики держави, коаліцій, політичних груп, транснаціональних корпорацій та недержавних акторів з порушенням їх взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в контексті поставленого в даній розвідці завдання вартими уваги є напрацювання, що представлені у документах наукових заходів, світових форумів, а також у працях вітчизняних науковців, таких як: А. Бакуменко, Б. Дзюндзюк, О. Кудь, А. Куцевол, О. Крутій, І. Лопатченко, В. Малиновський, Н. Мельтюхова, О. Оболонський, Г. Одинцова, О. Радченко, Ю. Сурмін, Д. Яїцька, А. Юсіф та ін. Питання публічної політики в умовах гібридних загроз досліджували такі автори, як В. Алещенко, Т. Андрієвський, Д. Арабаджієв, Ю. Василевич, О. Долженко, О. Коломієць, Ю. Каменюк, В. Колесник, Н. Ніколаєнко, С. Омелянюк, Г. Почепцов, О. Чеберяко, M. Freire, L. Simao та інші.

Метою роботи є теоретичний аналіз механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз.

Застосована методологія і методи Методологія дослідження поєднує комплекс сучасних філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методів пізнання, включаючи діалектичний, системний, структурно-функціональний, класифікації тощо. Під час опрацювання наукових джерел і законодавства з метою повного вивчення предмета дослідження, висвітлення його властивостей було використано метод аналізу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз геополітичного середовища показує, що в даний час відбувається переформулювання як філософії, так і мистецтва ведення війни. Ці процеси викликані застосуванням нових

технологій, що дозволяють використання різної інтенсивності та різних стратегій у ході конфліктів. Ці нові методи у поєднанні з традиційним розумінням конфлікту та безпеки часто позначаються як «гібридна» війна. Гібридна війна раціонально поєднує конвенційні та неконвенційні компоненти з упором на використання безлічі джерел та режимів нападу, синергію результатів та високий рівень невизначеності для опонентів щодо кінцевих стратегічних цілей.

У гібридних конфліктах основними цілями є захоплення контролю над суспільством, здійснення впливу на умонастрої людей, маніпулювання людьми, які відповідають за прийняття важливих рішень у державі. Противник намагається маніпулювати основними цінностями, мотиваційними факторами, культурним базисом та стратегічною, комунікаційною та критичною інфраструктурою країни. Це досягається комплексним, збалансованим здійсненням впливу з використанням м'якої та жорсткої сили. Ось чому критичні елементи системи держави, а саме політичні, дипломатичні, соціальні, технічні, енергетичні, фінансові, кібер, соціо-кібер, інформаційні є об'єктами впливу. Вплив на них у контексті просторових, часових та ресурсних параметрів призводить до бажаних деструктивних змін, або порушень. Це стосується відносин та комунікацій, структурних та процесуальних порушень, прийняття управлінських рішень та результатів функціонування публічної організації. Все вищезазначене створює необхідність наукового вивчення та створення інструментарію взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз.

Аналіз сучасних наукових підходів до проблематики механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз дозволяє систематизовано розглянути джерельну базу наукового дискурсу становлення та розвитку механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз в Україні, що вирізняється виокремленням чотирьох блок-кластерів наукових підходів: публічно-управлінського, філософсько-соціокультурного інформаційно-психологічного, суспільно-політичного (див. рис.).

У рамках публічно-управлінського підходу розвиток взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз розглядається в контексті модернізації публічного управління як системи з усіма відповідними компонентами та зв'язками між ними і досліджується у працях таких українських дослідників як Б. Дзюндзюк, О. Крутій, О. Радченко та ін. [4; 9; 15]. Філософсько-соціокультурний підхід передбачає дослідження взаємодії крізь призму механізмів соціалізації в умовах гібридної війни та формування ціннісних вимірів особистості (І. Лопатченко, О. Долженко, О. Коломієць, Ю. Каменюк, О. Чеберяко, В. Колесник та ін.) [5; 6; 11]. З позицій інформаційно-психологічного підходу досліджується механізми маніпулювання свідомістю та протидії пропаганді в умовах інформаційної та гібридної війни (В. Алещенко, Д. Арабаджієв, С. Костючков, Н. Ніколаєнко, С. Омелянюк та ін.) [1; 2; 7; 12; 13]. Суспільно-політичний кластер виокремлює ключові проблеми реформатування

Української держави, визначення ролі громадськості на сучасному етапі, що й обумовлює політичні, економічні реформи (Ю. Василевич, А. Куцевол, Н. Ніколаєнко, А. Юсіф, Д. Яїцька та ін.) [5; 10; 12; 17; 18; 19].

Рисунок 1 – Систематизація дискурсивного простору проблематики наукового розуміння механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз

Figure 1 – Systematization of the discourse space of the problem of scientific understanding of the mechanisms of interaction between the government and the public in the context of hybrid threats

Першим кроком дослідження має бути ідентифікація необхідного понятійного апарату, що формують науковий зміст теми, а саме: «державне управління» і «публічне управління», «взаємодія влади та громадськості», «механізм публічного управління», «гібридні загрози» «механізм взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз». О. Кудь, спираючись на дослідження В. Чечеля звертає увагу на організуючий і регулюючий бік управління та його вплив, як на власну, так і на суспільну життєдіяльність [8, с. 17]. Н. Мельтюхова "державне управління" визначає як «підзаконну діяльність органів виконавчої влади, яка спрямована на практичну реалізацію нормального життя суспільства і забезпечення особистої безпеки громадян, створення умов для їх матеріального, культурного та духовного розвитку» [3, с. 29]. У «Енциклопедії державного управління» зазначено, що під державним управлінням слід розуміти «діяльність держави (органів державної влади), що спрямована на створення умов для як найповнішої реалізації функцій держави, основних прав

і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами» [16, с. 157]. Отже, основною державного управління є адміністративна діяльність органів влади та її неполітичний характер.

На відміну від державного управління, інша категорія, «публічне управління», є не тільки адміністративним процесом, а й політичним, що передбачає дії формальних і неформальних суб'єктів, які беруть участь у процесах прийняття рішень та їх реалізації. Так, О. Кудь вказує основні складові системи публічного управління за Г. Купряшиним, а саме це такі, як кооперація державних, муніципальних, некомерційних і змішаних структур, що покликані забезпечити задоволення суспільних інтересів і вирішення колективних проблем» [8, с. 19]. Тобто публічне управління представлено як систему, що реалізує національні та місцеві інтереси.

У роботах О. Кудь підтримується ідея Н. Гавкалової щодо відмінності самої парадигми публічного управління від інших управлінських концептів. Так, вона базується на ключовому «само»: самовизначенні проблеми, самовизначенні кращого варіанту політики, самовизначенні кошторису, самоконтролі, самооцінці тощо [8, с. 19]. У продовженні, автор стверджує, що варто взяти до уваги думку В. Козака відносно завдань публічного управління, які є синергетичним поєднанням концепцій раціональної бюрократії та нового державного менеджменту. Основою цього є: уникнення дублювання повноважень органів влади; реформа бюджетної системи; децентралізація владних повноважень; організація вільного доступу до інформації про діяльність державних органів влади; механізми державногромадських консультацій; принципи підконтрольності влади громадським організаціям тощо [8, с. 21].

Автори (В. Яцук, О. Кудь та ін.) характеризують «систему публічного управління» як багаторівневу систему (національний, місцевий, рівень підприємства), що діє на основі нормативно-правових актів і регулюють діяльність суб'єктів та об'єктів публічного управління [8, с. 22]. Важливими є два моменти: консенсусний спосіб публічного управління та поширення його на всі рівні суспільства, як формальні так і неформальні.

Визначення публічного управління як науки про ефективні, оптимальні та розумні способи досягнення певних цілей державного управління вимагає чіткого поняття «механізмів державного управління». Тому що, з одного боку, держава є інститутом, що управляє величезною соціально-економічною територіальною системою, а з іншого боку, існує безліч різних способів інтерпретації термінів, пов'язаних з механізмами управління, що призводить до суперечностей у трактуванні механізмів державного управління. Складність використання поняття «механізм» у державному управлінні у тому, що може мати множинне значення, зумовлене як його етимологією, і використанням поняття у різних науках для аналізу взаємодії окремих елементів у процесі управління. досвід. реалізувати складний процес. Розуміти конкретні механізми

управління (включаючи управління статусами) як конкретні інструменти реалізації цільових змін та як загальний погляд на сукупність способів, методів та важелів впливу суб'єктів управління на об'єкти управління задля досягнення певної мети.

Поняття «механізм» є надзвичайно поширеним в різних науках, як в точних так і гуманітарних, біології та хімії, техніці та філософії. Різні науки, галузі діяльності, дослідники та практики вкладають у поняття механізму різний зміст. Між тим, як зазначають О. Радченко, О. Крутій для сучасного державного управління в Україні нагальною проблемою є дослідження, визначення та впровадження дієвих механізмів (нормативно-правових, організаційних, соціально-психологічних, інформаційних, медіа-комунікаційних та ін.) які б забезпечили його ефективність [9]. Автори визначаючи склад механізму управління, включають до нього суб'єкт (ініціатор), цілі, форму, методи, засоби та об'єкти [9]. В. Малиновський виділяє механізми, виходячи з методів управління (адміністративні, правові, економічні, політичні, соціально-психологічні, морально-етичні) [16]. І. Лопатченко досліджуючи механізми державного управління профілактикою соціального сирітства, визначає їх як такі, що складаються із системи параметрів, що характеризують учасників процесу профілактичної діяльності, низки проявів самого процесу профілактики, нормативного та організаційного простору (ресурсів та можливостей учасники профілактичних заходів) [11].

Отже, за більшістю авторів, під «механізмом державного управління» розуміється системна сукупність інституцій, структур, послідовних дій, форм, станів і процесів у державі як продукту організованої людської діяльності, що має за мету реалізацію інтересів і потреб людей та вирішення нагальних суспільно-політичних проблем за рахунок державного впливу та регулювання суспільної життєдіяльності на підставі усталених суспільних цінностей, норм і правил. Механізм державного управління повинен повною мірою відображати взаємодію різних елементів управління, які мають характер стійких взаємозалежностей і причино-наслідкових зв'язків. Сама побудова механізмів державного управління має структурно-функціональний характер. Важливим висновком для цілей нашого дослідження щодо окремих або спеціалізованих механізмів державного управління.

Вихідною категорією взаємодії влади та громадськості є «механізм публічного управління», який застосовується для взаємовпливу суб'єктів та об'єктів управління та досягнення відповідних цілей. Так О. Оболонський вважає, що "механізмом публічного управління є система, що забезпечує практичну реалізацію функції публічного управління з метою досягнення визначених цілей, яка характеризується власною структурою, методами, важелями, інструментами впливу на об'єкт управління за допомогою відповідного правового та інформаційного забезпечення..." [16]. Це різко контрастує з визначенням Г. Одінцової, яка розглядає механізми управління як «засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу, послідовну реалізацію дій,

які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління та спрямовані на досягнення визначеної мети» [3, с. 12].

Отже, спираючись на думку сучасних українських вчених, які «активно застосовують новий *механізм публічного управління*», можна надати таку характеристику даного механізму, як такого де домінуючим є спроможність органів влади до стратегічної динамічності, проактивного виявлення проблем і реагування на них, уникнення несподіваних криз та здійснення стратегічних зміни вчасно та в організований спосіб у взаємодії з громадськістю [8, с. 53].

Особливої уваги заслуговує розгляд вказаних механізмів в контексті взаємодії влади з громадськістю в умовах гібридних загроз. Аналіз робіт авторів (О. Крутій, О. Радченко та ін.) вказує, перш за все, на необхідність розуміння структури, функцій, параметрів, форм та характеристик гібридних загроз. Загроза – стан переважання ймовірності неминучості виникнення надзвичайної ситуації над ймовірністю її уникнення, при якому внаслідок прогресування небезпеки проявляються фактори ураження, що здатні завдати шкоди людині, соціуму, державі, довкіллю, викликати інші небажані наслідки. Відповідно до розпорядження КМУ від 6 грудня 2017 р. № 1009-р «Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури» уряд схвалив Концепцію створення державної системи захисту критичної інфраструктури України. (далі – Концепція), яка закладає якісно новий рівень державного управління в цій сфері та передбачає сучасні підходи до управління безпековими ризиками, оптимізоване використання наявних ресурсів, гнучкість та швидкість реагування на інциденти та кризи. Реалізація даної Концепції розрахована на десятирічний термін (2017–2027 рр.) та поєднує в собі проведення законодавчих перетворень, інституційні й організаційні зміни існуючої системи захисту критичної інфраструктури. До об'єктів критичної інфраструктури відносяться підприємства та установи, які є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення, виведення з ладу або руйнування яких може мати вплив на національну безпеку і оборону, природне середовище, призвести до значних матеріальних та фінансових збитків, людських жертв [14].

На сьогодні термін «гібридні загрози» має три тлумачення: гібридність може відноситися, перш за все, до військової ситуації; по-друге, до стратегії і тактики противника; по-третє, до типу сил, які держава повинна створювати й підтримувати. Найчастіше під «гібридною загрозою» розуміються дії будь-якого противника, який одночасно та адаптовано використовує співвідношення звичайного озброєння, нерегулярну тактику, тероризм та злочинну поведінку в зоні бойових дій для досягнення своїх політичних цілей. Гібридні загрози концентрують у собі різні режими ведення війни, що включають: стандартне озброєння, нерегулярні тактики та формування, терористичні акти (в тому числі й насилля та примус) і кримінальний безлад.

В умовах гібридних загроз застосовуються нові стратегії і методи публічного управління, які суттєво змінюють роль владних структур у суспільстві та підсилюють взаємозв'язки з громадянами, стимулюють останніх до активної позиції. Крім того, громадяни, які приймають активну участь у житті держави, підвищують власну соціальну зрілість й активно виявляють готовність до вирішення сучасних проблем.

Підвищення активності громадянського суспільства в умовах гібридних загроз має вирішувати два завдання: з одного боку, реальний вплив на державу, державні установи та посадових осіб з боку громадськості; з іншого боку, усвідомлення відповідальності за формулювання та реалізацію державної політики, як з боку громадян, так і представників державних органів. Це забезпечує ефективний, диференційований та збалансований діалог між громадянами та представниками державних органів з метою виявлення проблем і реагування на них, уникнення несподіваних криз та здійснення стратегічних зміни вчасно та в організований спосіб. О. Крутій, досліджуючи діалогову взаємодію влади та громадськості, вказує, що кінцевою метою такої взаємодії є вироблення стратегій співпраці між учасниками діалогу, забезпечення балансу переваг і недоліків публічно-управлінського рішення, перетворення бюрократичного апарату у вільну систему управління громадянами щодо вирішення найбільш значущих проблем у суспільстві в умовах кризи, що відбувається на інституційному та інтерперсональному рівнях [9].

Отже, характеризуючи публічне управління в умовах гібридних загроз, слід наголосити, що це комплексний спосіб забезпечення цілісного та стратегічного розвитку системи публічного управління, що відповідає сучасному історичному періоду суспільних відносин та поєднує в собі нові та усталені засоби взаємовпливу об'єкту і суб'єкту управління за допомогою нових інструментів щодо забезпечення ефективного функціонування суспільства у різних сферах його життя з урахуванням об'єктивних (організаційно-правових) та суб'єктивних (соціально-психологічних) факторів.

Механізм взаємодії влади та суспільства в умовах гібридних загроз охоплює систему параметрів, що характеризують учасників процесу щодо подолання наслідків глобальних конфліктів у різних сферах суспільного життя, сукупність проявів самого процесу, нормативно-правовий та організаційний простір (ресурси та можливості учасників), інформаційні потоки та комунікація суб'єктів процесу щодо подолання наслідків криз та протидії гібридним загрозам. Аналіз структури механізму взаємодії влади та суспільства в умовах гібридних загроз потребує таке розуміння форм, параметрів, функцій, характеристик як суб'єктів так і самого процесу взаємодії, коли кінцевою метою є побудова стратегії співробітництва органів влади і громадськості.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. В умовах гібридних загроз форми та типи взаємодії між різними сферами та різними суб'єктами управління сильно різняться. Ключовою особливістю авторського підходу щодо протидії гібридним загрозам є його

багатовимірний характер, комплексність, скоординоване використання всіх наявних ресурсів, зокрема публічно-управлінських, дипломатичних, військових, економічних, організаційно-правових, інформаційно-комунікаційних, соціально-психологічних тощо. Важливо відзначити, що гібридні атаки задіяють виключно асиметричний інструментарій і можуть використовуватися як недержавними, так і державними суб'єктами. Гібридні загрози не мають навіть географічної прив'язки і можуть виявитися в будь-якій зоні бойових дій, включаючи кіберпростір. Розвиток наукової теорії в умовах глобальних конфліктів за допомогою нових інструментів публічного управління спряє, по-перше, подоланню наслідків глобальних конфліктів у формі децентралізованих взаємодій об'єктів і суб'єктів управління; по-друге застосування новітнього інструментарію у різних сферах суспільного життя, по-третє, застосування комплексного підходу з задіянням широкого спектру ресурсів, як об'єктивного (організаційно-правових), так і суб'єктивного (соціально-психологічних) характеру. Механізм взаємодії влади та населення включає в себе організаційну, правову, комунікаційну, інформаційну та психологічну складові. Цей механізм діє задля забезпечення взаємодії державних органів з громадськістю щодо прийняття конструктивного управлінського рішення в умовах гібридних загроз. У подальшому планується продовжити дослідження щодо видів взаємодії влади з громадськістю в умовах гібридних загроз за такими факторами, як кількість учасників, характер зв'язку, наслідки, тривалість, реалізація та форми тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. Феноменологія "гібридної війни" та її особливості у виконанні російської федерації: інформаційно-психологічний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2016. Вип. 1. С. 6–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2016_1_3
2. Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 146 (3). С. 12–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_146%283%29_4
3. Державне управління та менеджмент : навч. посіб. у таблицях і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов та ін. Харків : Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.
4. Дзюндзюк Б. В. Механізм взаємодії органів влади з громадянами в умовах віртуалізації суспільних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 6. С. 123–127. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2016/25.pdf
5. Каменюк Ю. В., Алещенко В. І. Психологічні засади формування патріотизму військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Вип. 1. С. 82–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2015_1_16
6. Коломієць О. Соціокультурний вимір проблеми гібридної війни. *Вісник львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 49. С. 62–69. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.7> URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/49_2023/7.pdf
7. Костючков С. Нейрокогнитивний хакінг як елемент «дестабілізаційної змії» у контексті сучасної гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Вип. 30, С. 161–169. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.22>
8. Кудь О. Модернізація системи публічного управління в епоху інформаційних платформ : монографія. Харків : Право, 2022. 432 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669984296>

9. Крутій О. М., Радченко О. В. Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства : монографія. Харків. АДНДУ, 2015. 396 с.
10. Куцевол А. А. Напрями оптимізації ризиків у механізмі взаємодії органів державної влади України з партнерами з розвитку в умовах євроінтеграції. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 4. С. 204–211.
11. Лопатченко І. М. Застосування соціальних мереж як сучасного механізму взаємодії органів влади і громадськості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 4. С. 34–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2018_4_6
12. Ніколаєнко Н. О., Комарчук О. О. Засоби масової комунікації як детермінанти гібридної війни : монографія. Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. Миколаїв, 2021. 217 с.
13. Омелянюк С. М. Соціально-психологічні особливості дискурсу військової загрози. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3(2). С. 158–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2019_3%282%29_17
14. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80#Text>
15. Радченко О. В., Крутій О. М. Гібридні загрози системі територіальної організації влади в Україні як елемент російської агресії. *Наукові перспективи: журнал*. 2023. № 7(37). С. 257–269. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-257-268](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-257-268)
16. Енциклопедичний словник з державного управління / Бакуменко А. М. та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
17. Юсіф А. Специфіка трансформації взаємовідносин держави та громадянського суспільства як основа модернізації державного управління. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 1(67). С. 85–93. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-12)
18. Яїцька Д. Особливості участі громадян у публічному управлінні в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2022. № 158. С. 29–46. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.158.265030>
19. Freire M. R., Simao L. EU-Russia Relations and the Unravelling of the European Security Regime in the Context of the Ukraine Crisis: Understanding Diverging Perceptions / In Casier T., DeBardeleben J. (eds.). *EU–Russia Relations in Crisis*. 2018. P. 159–177.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 30.04.2024 р.

Machabeli T. M.,

postgraduate student of the Department of Public Policy,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: tetianamachabeli@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-6131-2047>

THEORETICAL BASICS OF MECHANISMS OF THE INTERACTION OF THE GOVERNMENT AND PUBLIC IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS

Annotation. The current situation in Ukraine creates relevant challenges for the country itself, its regions, business and the public, especially the issue of interaction with the authorities in the context of countering hybrid threats. In such conditions, the mechanism of interaction between the government and the public is relevant for two reasons. First, the presence of martial law in

Ukraine poses additional challenges and requirements for public administration. Secondly, the interaction of authorities with the public is becoming increasingly important, as the influence of public opinion on management decisions in various spheres is increasing.

In the article, a theoretical generalization of modern scientific approaches to the problems of the mechanisms of interaction between the government and the public in the conditions of hybrid threats is carried out and four block-clusters of scientific approaches are distinguished: public-management, philosophical-sociocultural, informational-psychological, social-political. The theoretical foundations of the mechanisms of interaction between the authorities and the public in the conditions of hybrid threats have been studied.

The expanded interpretation of the scientific concept "mechanism of interaction between the government and the public in the conditions of hybrid threats" is substantiated, which differs from the existing ones by the author's clarification of its content. The components of the public administration mechanism, the peculiarities of their interrelationship, the main parameters for ensuring their effective functioning in various spheres of society, taking into account objective (organizational-legal) and subjective (social-psychological) factors, are highlighted.

In the modern approach to the construction and implementation of mechanisms of interaction between the authorities and the public in the conditions of hybrid threats, the following should be taken into account: the set of manifestations of the process itself, the regulatory and legal and organizational space (resources and opportunities of the participants), information flows and communication of the subjects of the process in order to overcome the consequences of global conflicts in various spheres of social life.

Keywords: *public administration, the mechanism of public administration, the interaction of the authorities and the public, hybrid threats, the mechanism of the interaction of the authorities and the public in conditions of hybrid threats.*

REFERENCES

1. Aleshchenko, V. (2016). Phenomenology of "hybrid war" and its features in the performance of the Russian Federation: informational and psychological aspect. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky, vyp. 1*, 6–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2016_1_3 [in Ukrainian].
2. Arabadzhiev, D.Yu., Serhienko, T.I. (2019). Manipulivannia svidomistiu suspilstva v umovakh informatsiinoi ta gibridnoi viiny v Ukraini. *Gileia: naukovyi visnyk, vyp. 146 (3)*, 12–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_146%283%29_4 [in Ukrainian].
3. Odintsova, G.S., Mostovoi, G.I., Amosov, O.Yu. et al. (2002). Public administration and management: navch. posib. U tablitsakh i skhemakh. Kharkiv. Vyd-vo KharRI UADU [in Ukrainian].
4. Dziundziuk, B.V. (2016). The mechanism of interaction between authorities and citizens in the conditions of virtualization of public relations. *Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 6*, 123–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_6_25 [in Ukrainian].
5. Kameniuk, Yu.V., Aleshchenko, V.I. (2015). Psychological principles of formation of patriotism of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. *Visnyk Natsionalnoho universitetu oborony Ukrainiany, vyp. 1*, 82–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2015_1_16 [in Ukrainian].
6. Kolomiets, O. (2023). Socio-cultural dimension of the hybrid war problem. *Visnyk lvivskoho universytetu. Seriya filos,-politoh. studii, vyp. 49*, 62–69. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.7> URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/49_2023/7.pdf [in Ukrainian].
7. Kostyuchkov, S. (2020). Neurocognitive hacking as an element of the "destabilizing snake" in the context of modern hybrid warfare. *Visnyk lvivskoho universytetu. Seriya filos,-politoh. studii, vyp. 30*, 161–169. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.22> [in Ukrainian].

8. Kud, O. (2022). Modernization of the public administration system in the information age Platforms. Kharkiv: Pravo. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669984296> [in Ukrainian].
9. Krutii, O.M., Radchenko, O.V. (2015). Public dialogue in the system of political culture of a democratic society. Kharkov ADNDU. [in Ukrainian].
10. Kutsevol, A.A. (2020). Directions for risk optimization in the mechanism of interaction between the state authorities of Ukraine and development partners in the conditions of European integration. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vyp. 4, 204–211. [in Ukrainian].
11. Lopatchenko, I.M. (2018). Application of social networks as a modern mechanism of interaction between authorities and the public. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, vyp. 4, 34–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2018_4_6 [in Ukrainian].
12. Nikolaenko, N.O., Komarchuk, O.O. (2021). Means of mass communication as determinants of hybrid war. *Nats.un-t korablebuduvannia im. Admiral Makarova*. Mykolaiv [in Ukrainian].
13. Omelianiuk, S.M. (2019). Socio-psychological features of the military threat discourse. *Teoretychni i praktychni problem psykhologii*, no. 3 (2), 158–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2019_3%282%29_17 [in Ukrainian].
14. On the approval of the Concept of creation of the state system of protection of critical infrastructure: *Rasporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 grudnia 2017. № 1009*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80#Tex> [in Ukrainian].
15. Radchenko, O.V. Krytii, O.M. (2023). Hybrid threats to the system of territorial organization of power in Ukraine as an element of Russian aggression. *Naukovi perapektyvy: zhurnal*, no. 7 (37), 257–269. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-257-268](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-257-268) [in Ukrainian].
16. Bakymenko, A.M., Kovbasyk, Yu.V., Troshchynskoho, V.P., Surmin, Yu.P. (2010). Encyclopedic dictionary of public administration. Kyiv. NADU. 820. [in Ukrainian].
17. Iusif, A. (2023). The specifics of the transformation of the relationship between the state and civil society as a basis for the modernization of public administration. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, no. 1(67), 85–93. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-12) [in Ukrainian].
18. Iaitska, D. (2022). Peculiarities of citizen participation in public administration under martial law conditions in Ukraine. *Problemy zakonnosti*, no. 158, 29–46. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.158.265030> [in Ukrainian].
19. Freire, M.R., Simao, L. (2018). EU-Russia Relations and the Unravelling of the European Security Regime in the Context of the Ukraine Crisis: Understanding Diverging Perceptions / In Casier T., DeBardeleben J. (eds.). *EU–Russia Relations in Crisis*, 159–177.

The article was received by the editors 25.03.2024.

The article is recommended for printing 30.04.2024.

Тришовський Євген Миколайович,

аспірант

Державного університету «Житомирська політехніка»,

вулиця Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна

e-mail: evgeniy.trysh@gmail.com <https://orcid.org/0009-0009-4095-8938>

СУТНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Дістав подальшого розвитку понятійно-категорійний апарат дослідження шляхом уточнення змісту поняття соціальна держава як ідеального типу держави, діяльність якої заснована на визнанні, дотриманні та гарантованому захисті політичних та соціально-економічних прав та вищих духовно-моральних цінностей, критеріями якої є демократична організація державної влади, високий моральний рівень громадян і насамперед посадових осіб держави, потужний економічний потенціал, соціально орієнтована структура економіки, правовий розвиток держави, існування громадянського суспільства, яскраво виражена соціальна спрямованість політики держави, наявність у держави соціальних цілей, наявність розвиненого соціального законодавства, закріплення формули «соціальна держава» в конституції країни.

Ключові слова: *громадянське суспільство, державна влада, державна політика, соціальна держава, соціальна політика.*

Постановка проблеми. Сутність держави як суспільного явища є багатограним стрижнем, який складається з безлічі взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх сторін, що надають їй якісної визначеності універсальної керуючої системи.

Соціальне призначення держави походить з її сутності. Можна говорити про соціальне призначення держави взагалі, відволікаючись від тих історично тимчасових завдань, які вона вирішувала на тому чи іншому етапі розвитку суспільства. Мислителі різних епох та наукових течій робили спроби визначити соціальне призначення держави на всю її історичну перспективу [1].

Поняття «соціальна держава» інтерпретується як «особливий тип сучасної високорозвиненої держави, в якій забезпечується високий рівень соціальної захищеності всіх громадян за допомогою активної діяльності держави щодо регулювання соціальної, економічної та інших сфер життєдіяльності суспільства, встановлення у ній соціальної справедливості та солідарності. Соціальна держава знаменує високий рівень зближення цілей та гармонізацію відносин державних інститутів та суспільства» [2].

Як цитувати: Тришовський Є. М. Сутність та критерії соціальної держави. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 76–85. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-06>

In cites: Tryshnovskiyi, Ie.M. (2024). The essence and criteria of the welfare state. *State Formation*, no. 1 (35), 76–85. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-06> [in Ukrainian].

Тут же визначено рівні для можливого аналізу поняття соціальної держави – науковий, що передбачає розгляд самої ідеї в історико-філософському осмисленні концепцій; нормативно-правовий, що зводить це поняття в ранг конституційного принципу, необхідно закріпленого в Основному законі держави; емпіричний – як механізм реалізації державної соціальної політики з метою вирішення суспільних проблем, забезпечення своїм громадянам гідного рівня життя [2].

Метою дослідження є обґрунтування сутності та критеріїв соціальної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихідною методологічною установкою при аналізі поняття «соціальна держава» є міждисциплінарний підхід, оскільки дана дефініція представлена в публічному управлінні, історії, філософії, соціології, юриспруденції, політології, економіці. Слід зазначити ідею соціальної держави Л. фон Штейна, політико-правову доктрину солідаризму Л. Дюги, аналіз соціальної держави з прикладу Німеччини, проведений Х. Ф. Цахером, критерії класифікації соціальної держави, означені К. Еспін-Андерсоном, а також загальнометодологічні роботи Т. Тілтона, Н. Ферніса [3].

Вперше ідея соціальної держави (аналог у західноєвропейській історіографії – welfare state – держава благоденства) отримує своє втілення в роботах німецького історика та економіста Лоренца фон Штейна (1850 р.). «Поява терміна «соціальна держава» фактично ознаменувала визнання природи державності, що змінилася. Дане поняття відобразило перехід від «поліцейської» держави, «держави суспільного договору», «держави як вищої форми влади» до держави, що здійснює соціальні функції» [4].

Наведемо ряд визначень соціальної держави, представлених в українській науковій літературі щодо проблеми. «Соціальною може вважатися правова, демократична держава, здатна забезпечити гідний рівень життя своїх громадян на основі високорозвиненої соціально орієнтованої ринкової економіки» [5]; О. З. Панкевич визначає соціальну державу як «засновану на перерозподілі матеріальних благ суспільно-інституційну систему для досягнення кожним громадянином гідного рівня життя, згладжування соціальної нерівності та допомоги нужденним верствам населення. Соціальна держава є одночасно історичним етапом розвитку суспільства (початок європейської індустріальної епохи), а також компромісним вирішенням класового конфлікту» [6]; В. В. Москаленко зазначає: «Соціальна держава базується на принципі соціальної справедливості розподілу благ серед населення. Кожна демократична держава прагне стати соціальною» [7].

В. Г. Гуцель вказує, що головним призначенням держави є служіння суспільству, отже, соціальна держава – це така держава, яка «... бере на себе відповідальність за добробут громадян, забезпечує доступність соціальної підтримки всім членам суспільства, створює державні системи соціального забезпечення та соціального захисту, вводить бюджетне фінансування

соціальних програм та нові механізми соціальної політики у вигляді державного соціального страхування, стає домінуючим суб'єктом соціальних функцій у суспільстві» [8].

Виклад основного матеріалу. Провівши аналіз безлічі ідей та понять «соціальної держави» можна зазначити, як найбільш відповідну сучасним очікуванням та адекватну сучасним викликам дефініцію: соціальна держава – це ідеальний тип держави, діяльність якої заснована на визнанні, дотриманні та гарантованому захисті політичних та соціально-економічних прав та вищих духовно-моральних цінностей. Головне завдання такої держави – створення необхідних та достатніх політичних, соціально-економічних та духовно-моральних умов для гідного життя людини, вільного та всебічного розвитку особистості.

Узагальнення визначень соціальної держави дозволило зробити висновок, що це високорозвинена держава, в якій зберігається гідний рівень соціальної захищеності всіх громадян щодо врегулювання соціальної, економічної, політичної та інших сфер життєдіяльності, встановлення в ньому миру, справедливості та солідарності.

Систематизація визначень поняття «соціальна держава» дозволяє виділити основні категорії, що характеризують її, які представлені на рис. 1.

Як бачимо, основний зміст поняття «соціальна держава» зазнає змін в історії соціально-гуманітарного знання та в практиці реалізації моделей соціальної держави; з теоретичного концепту втілюється у конкретні функції, принципи та механізми державної політики у соціальній сфері в умовах нової реальності.

Генеza соціальних якостей держави демонструє, що явище «соціальна держава» сягає витокami в Середньовіччя, де соціальна політика держави будувалася на чотирьох інститутах (родина, церква, корпорація та монарх). З розвитком промисловості та торгівлі, спеціалізацією виробництва, появою та розвитком товарно-грошових відносин, посиленням боротьби за соціальні зміни, соціальна держава також зазнає змін, якісно змінює державні підходи до соціального забезпечення своїх громадян (таблиця 1).

Не існує одного індикатора, за яким можна характеризувати ту чи іншу державу як соціальну, таких індикаторів кілька, і лише при зведенні їх воєдино та прив'язці до чітких критеріїв стає можливою ідентифікація та формулювання критеріїв та основних ознак соціальної держави (таблиця 2).

Систематизація критеріїв та основних ознак соціальної держави дозволяє відзначити головні ознаки: визнання народу джерелом влади, носієм суверенітету; наявність стандартів громадянського суспільства; соціальна захищеність; соціально орієнтована політика; розвиток економічної бази; обов'язковий елемент соціальної держави – парламентаризм.

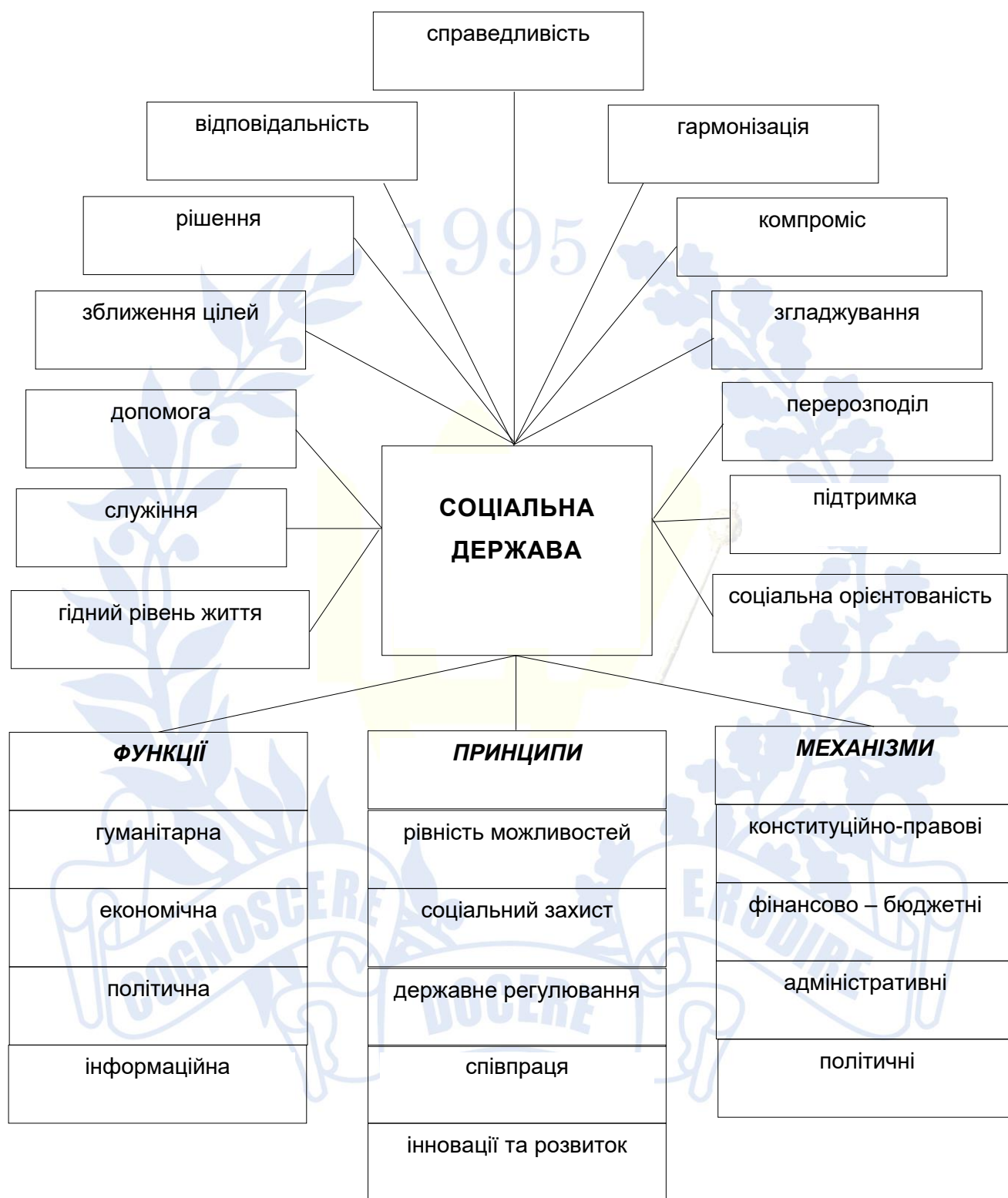

Рисунок 1 – Категорії та основні елементи соціальної держави
 Figure 1 – Categories and main elements of the welfare state

Таблиця 1 – Хронологія розвитку соціальних якостей держави
 Table 1 – Chronology of the development of social qualities of the state

Часовий період Time period	Етап розвитку The stage of development	Передумови розвитку, характеристика процесів Prerequisites for development, characterization of processes
Середньовіччя	Розвиток елементів соціальної політики	Базові інститути (родина, церква, корпорація, монарх) виконують функції соціальної політики
Початок XVI ст. – по середину XIX ст.	«Соціальна пустеля» та закладання основ нової соціальної держави	Індустріалізація, бюрократизація, демократизація та капіталізм стали причиною ерозії традиційних інституцій. Масова пауперизація населення, репресивна практика вирішення соціальних питань
3 середини XIX ст.	Гуманізація державної політики	Розвиток робочого руху – головного чинника соціалізації держави, проведення соціальних реформ
	Англія	Обмеження та скасування дитячої праці: скорочення робочого дня
	Німеччина Франція	Реформа соціального законодавства
	США Австралія	Скорочення робочого дня; остаточне скасування дитячої праці
XX століття (перша третина)	Радикалізм соціальних реформ Норвегія, СРСР, США, Франція, Швеція та ін.	На тлі загрози всесвітній соціалістичній революції - лавиноподібне ухвалення соціальних законів, принципів соціальної держави. Соціальне законодавство почало чинити сильний вплив на правовий зміст усієї нормативної бази держави.
З 1930 року	Правова соціальна держава	Введення поняття «Соціальна правова держава»: – визначило нові соціальні якості держави; – закріпило засади природних соціальних прав людини; – стало опосередковуючим ланкою між сукупністю правий і обов'язків; – набуло специфічної функції реального забезпечення формальної рівності людей.
Післявоєнний період	Світанок цінностей соціальної держави на Заході	Включення статей про соціальну державу до конституції; прагнення будівництва держави загального благоденства.
Кінець 50-х – сер.80-х років	Держава загального благоденства	Домінування функції забезпечення найвищого рівня життя всіх членів суспільства. Період максимального розвитку страхових засад, визначальним став принцип солідарності. Юридичне закріплення у Європейській хартії. Хартія основних соціальних прав трудящих, Протоколи та угоди про соціальну політику.
Кінець 80-х років	Підрив системи соціального захисту	Критика теоретичних та ідеологічних засад держави загального благоденства. Абсолютизація громадянських прав і свобод. Пріоритет принципу відшкодування збитків над принципом солідарності.
Із середини 90-х років	Період ліберальної соціальної держави	Складаються нові уявлення про соціальну державу як механізм зняття протиріч між законами ринку та соціальними ідеями; соціальне забезпечення здійснюється за залишковим принципом.
XXI століття	Нова соціальна політика	Перехід до інноваційної стадії економічного розвитку. Посилення у конституції положень про соціальну державу, закріплення правових та юридичних гарантій у сфері соціальної політики: пенсійного забезпечення; соціального страхування; соціальної підтримки громадян (гарантована та адресна); індексації соціальної допомоги). Серед пріоритетів – розвиток людського капіталу.

Таблиця 2 – Критерії та основні ознаки соціальної держави
Table 2 – Criteria and main features of the welfare state

Критерії соціальної держави Criteria for a welfare state	Основні ознаки Main features
Демократична організація державної влади	Визнання народу джерелом влади, носієм суверенітету.
Високий моральний рівень громадян і насамперед посадових осіб держави	Ідеали добра, які проповідують основні релігії світу, визнані більшістю народу, готового прийняти їх за основу морального стандарту громадянського суспільства.
Потужний економічний потенціал	Дозволяє здійснювати заходи щодо перерозподілу доходів, не обмежуючи суттєво положення власників.
Соціально орієнтована структура економіки	Виявляється у існуванні різних форм власності зі значною часткою власності держави у потрібних галузях господарства.
Правовий розвиток держави	Наявність у нього якостей правової держави.
Існування громадянського суспільства	Держава виступає інструментом проведення соціально орієнтованої політики
Яскраво виражена соціальна спрямованість політики держави	Виявляється у розробці різноманітних соціальних програм та пріоритетності їх реалізації.
Наявність у держави соціальних цілей	Встановлення загального блага, утвердження у суспільстві соціальної справедливості, забезпечення кожному громадянину: гідних умов; соціальної захищеності; рівних стартових можливостей для самореалізації особистості.
Наявність розвиненого соціального законодавства	Відображення соціальних відносин у країні в законодавстві всіх рівнів.
Закріплення формули «соціальна держава» в конституції країни.	Відображення формули та механізмів її реалізації в Основному законі держави.

Природа, цілі та завдання соціальної держави реалізуються через її функції, які є основними напрямками її діяльності, становлять зміст та принципи соціальної політики. Принципи державної політики у соціальній сфері включають: рівність можливостей: держава повинна забезпечувати рівні можливості для всіх громадян у доступі до освіти, охорони здоров'я, житла, праці та інших соціальних благ; соціальний захист: держава повинна забезпечувати соціальний захист найбільш уразливих верств населення, таких як пенсіонери, інваліди, безробітні, малозабезпечені сім'ї та діти; державне регулювання: держава має регулювати соціальну сферу, щоб забезпечити її ефективне функціонування та запобігти негативним наслідкам для суспільства; співробітництво з громадськістю: держава має співпрацювати з громадськістю та некомерційними організаціями для вирішення соціальних проблем та покращення якості життя громадян; інновації та розвиток: держава має стимулювати інновації та розвиток у соціальній сфері, щоб забезпечити більш ефективне та якісне надання соціальних послуг.

Нам бачиться наступний зміст інформаційної функції соціальної політики – соціальна держава гарантує громадянам рівний доступ до Інтернет-ресурсів, зберігає населення від деградації трудової діяльності, пов'язаної з низьким рівнем цифрових компетенцій, забезпечує постійне підвищення рівня цифрової

взаємодії між органами державної влади, громадянами, організаціями та іншими суб'єктами економіки. З переходом до інформатизації суспільства вносяться зміни до розуміння місця комунікації, політичного простору, що відбувається дуже інтенсивно. Особливо складне становище у плані спостерігається не у демократичних і індустріально розвинених суспільствах, а країнах, що у стадії становлення, так як набирає чинності політична альтернатива – медіакратія. Непропорційне поєднання ідеологічних і позаідеологічних способів символізації, що формується в подібній ситуації, створює додаткові складності в організації інформаційного простору політики і перетворює політичну еліту на практично безконтрольного власника публічної інформації, а, отже, і безальтернативне джерело проектування політичного майбутнього країни, а також рівня.

Сучасна інформаційна парадигма розкривається через такі ще не всім відомі і не до кінця вивчені поняття, як антикрихкість, ноосфера, холономність, синергетизм, креативність, імовірність, релятивізм, хаотизм, динамізм. Враховуючи об'єктивно обумовлений соціальний характер інформації, необхідно не лише визнати соціально-рольову сутність інформаціології, а й розвивати як галузь наукового знання соціальну digital-компетенцію. Крім того, роль та значущість інформаційних технологій особливо яскраво виявилася в період вимушених обмежень, пов'язаних з пандемією, що охопила у 2020 році практично весь світ. Щоб зупинити експоненційне поширення хвороби, уряди багатьох країн світу, пішли на жорсткі обмеження. Масово підприємства, установи, організації зупинилися або перейшли на віддалений режим роботи. Загалом обмеження торкнулися близько третини населення Землі. Саме життя показало наскільки важливо швидко і енергійно використовувати широкі можливості цифровізації – не лише у бізнесі, а й у сфері державних послуг, в освіті, медицині та у всіх сферах повсякденного життя людини. Для мобілізації громадянського суспільства в кризових ситуаціях лідерами в галузі кризових інновацій було запропоновано впровадження та широке застосування цифрових інструментів (рис. 2).

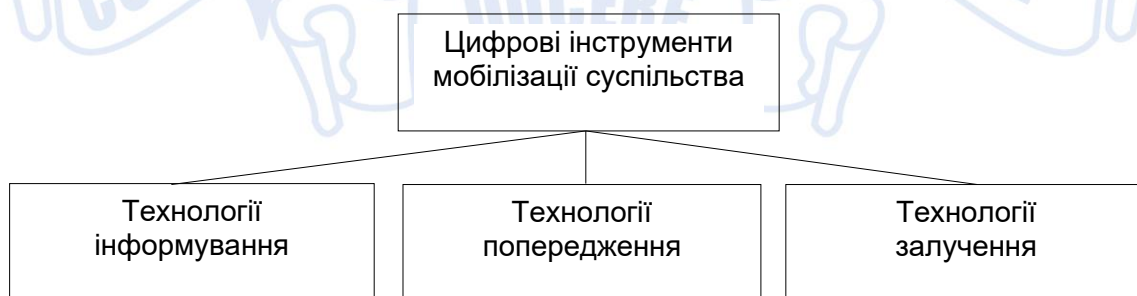

Рисунок 2 – Цифрові інструменти мобілізації суспільства за умов пандемії
Figure 2 – Digital tools for mobilizing society in a pandemic

Наведені технології націлені в першу чергу на надання загальної інформаційної картини, по-друге прагнуть передати інформацію, яка може бути важливою конкретним користувачам для підвищення рівня їхньої особистої безпеки, і по-третє, рекомендують конкретні кроки для зниження рівня ризику та пропонують користувачам активні форми участі у реагуванні на кризи через цифрові механізми мобілізації їх ресурсів.

У реакції на пандемію коронавірусної інфекції державні структури у багатьох країнах світу досить оперативно розпочали використання різних інструментів не тільки для збирання інформації, а й координації взаємодопомоги на всіх рівнях. Безумовно дана проблематика потребує подальшого опрацювання, проте викладений підхід про коригування переліку функцій соціальної держави в умовах нової реальності не викликає сумнівів, їх має бути 4: гуманітарна, економічна, політична, інформаційна.

Соціальна держава - складний феномен, мозаїчний та суперечливий, багаторівневий як у питаннях реалізації, так і оцінки результативності, чому існують розбіжності у рекомендаціях. Соціальну державу можна поділити за видами з урахуванням різних специфік. Варіантів подібної класифікації безліч, але не одна з них не є повною. Розглянувши далеко ще не повну типологію моделей, можна дійти висновку, що розвиток соціальної держави має такі ключові завдання: згладжування майнової нерівності, зниження ризику довгострокової втрати прибутку і страхування від суспільних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкін В. Д. Від правової до соціально-правової держави. *Правова держава*. 2001. Вип. 12. С. 270–281.
2. Барабаш Ю. Г. Дихотомія правової, демократичної та соціальної державності – тонка грань українського конституціоналізму. *Право України*. 2010. № 7. С. 24–32.
3. Загальна теорія держави і права : підручник / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
4. Яковюк І. В. Соціальна держава: до визначення змісту поняття. *Вісник академії правових наук України*. № 3 (26). С. 37–47.
5. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 453 с.
6. Панкевич О. З. Соціальна держава та права людини «другого покоління» (загальнотеоретичне дослідження). Львів : Астрон, 2006. Вип. 11. С. 132–136.
7. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки НаУКМА*. 2003. Т. 21. С. 41–44.
8. Гуцель В. Г. Особливості реалізації соціальної функції держав-членів ЄС в умовах розбудови соціального співтовариства ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2004. Вип. 8. С. 158–167.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 20.03.2024 р.

Tryshnovskiy Ie. M.,

graduate student of Zhytomyr Polytechnic State University,

103 Chudnivska Street, Zhytomyr, 10005, Ukraine

e-mail: evgeniy.trysh@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-4095-8938>

THE ESSENCE AND CRITERIA OF THE WELFARE STATE

Annotation. The conceptual and categorical apparatus of the study was further developed by clarifying the meaning of the concept of the social state as an ideal type of state, the activity of which is based on the recognition, observance and guaranteed protection of political and socio-economic rights and higher spiritual and moral values, the criteria of which are the democratic organization of state power, high moral level of citizens and, first of all, state officials, powerful economic potential, socially oriented structure of the economy, legal development of the state, the existence of civil society, a pronounced social orientation of state policy, the presence of social goals in the state, the presence of developed social legislation, consolidation of the formula "social state » in the country's constitution.

The generalization of the definitions of the social state made it possible to conclude that it is a highly developed state in which a decent level of social security of all citizens is maintained in relation to the regulation of social, economic, political and other spheres of life, the establishment of peace, justice and solidarity in it.

The basic meaning of the concept of "social state" undergoes changes in the history of social and humanitarian knowledge and in the practice of implementation of social state models; from a theoretical concept is translated into specific functions, principles and mechanisms of state policy in the social sphere in the conditions of the new reality.

The genesis of the social qualities of the state demonstrates that the "welfare state" phenomenon dates back to the Middle Ages, where the state's social policy was based on four institutions (the family, the church, the corporation, and the monarch). With the development of industry and trade, the specialization of production, the emergence and development of commodity-money relations, the strengthening of the struggle for social changes, the welfare state is also undergoing changes, qualitatively changing state approaches to the social security of its citizens.

The systematization of the criteria and main features of the social state allows us to note the main features: recognition of the people as the source of power, the bearer of sovereignty; availability of civil society standards; social security; socially oriented policy; development of the economic base; mandatory element of the welfare state is parliamentarism.

The nature, goals and objectives of the welfare state are realized through its functions, which are the main directions of its activity, constitute the content and principles of social policy. The principles of state policy in the social sphere include: equality of opportunities: the state must provide equal opportunities for all citizens in access to education, health care, housing, work and other social benefits; social protection: the state must provide social protection for the most vulnerable sections of the population, such as pensioners, the disabled, the unemployed, low-income families and children; state regulation: the state must regulate the social sphere to ensure its effective functioning and prevent negative consequences for society; cooperation with the public: the state should cooperate with the public and non-profit organizations to solve social problems and improve the quality of life of citizens; innovation and development: the state should stimulate innovation and development in the social sphere to ensure more efficient and high-quality provision of social services.

Keywords: *civil society, state power, state policy, welfare state, social policy.*

REFERENCES

1. Babkin, V.D. (2001) From legal to socio-legal state. *Pravova derzhava, vol. 12, 270–281.*
2. Barabash, Yu.G. (2010) The dichotomy of legal, democratic and social statehood is a fine line of Ukrainian constitutionalism, *Pravo Ukrayiny, vol. 7, 24–32.*

3. General theory of the state and law (2009) Pidruchnyk / Za red. M.V. Tsvika, O.V. Petryshyna, Pravo, Kharkiv, Ukraine.

4. Yakovyuk, I.V. (2001) Social state: to define the meaning of the concept, *Visnyk akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*, vol. 3 (26), 37–47.

5. Skrypniuk, O.V. (2000) Social, legal state in Ukraine: problems of theory and practice. To the 10th anniversary of Ukraine's independence, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.

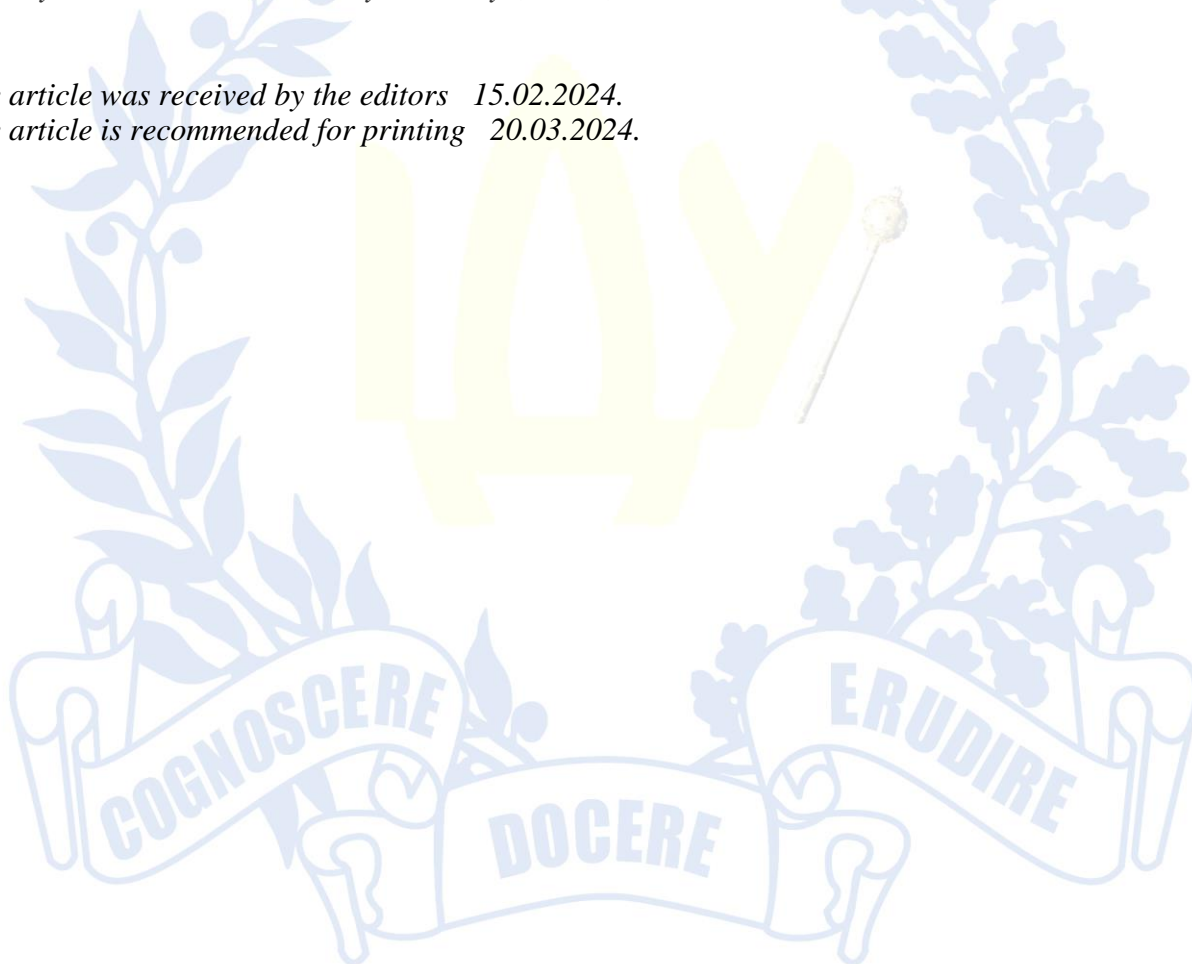
6. Pankevich, O.Z. (2006) Social state and human rights of the "second generation" (general theoretical study). L'viv: Astron, Vol. 11, pp. 132-136.

7. Moskalenko, V.V. (2003) The essence of social protection and its place in the policy of the social state. *Naukovi zapysky NaUKMA*, vol. 21, 41–44.

8. Hutsel, V.G. (2004) Peculiarities of implementation of the social function of the EU member states in the conditions of the development of the EU social community. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovryaduvannya*, vol. 8, 158–167.

The article was received by the editors 15.02.2024.

The article is recommended for printing 20.03.2024.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-07>

УДК 351

Дзюндзюк Вячеслав Борисович,

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач закладу вищої освіти кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: vbdzun@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-0622-2600>

Карамишев Дмитро Васильович,

доктор наук з державного управління, професор,
професор закладу вищої освіти кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: dyk1vip@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

Латинін Микола Анатолійович,

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач закладу вищої освіти кафедри економічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: m.a.latynin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7917-4518>

Соболь Роман Георгійович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: sobol_roma@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-3176-3807>

РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Як цитувати: Дзюндзюк В. Б., Карамишев Д. В., Латинін М. А., Соболь Р. Г. Регулювання страхового ринку як чинник підвищення національної фінансової безпеки України в умовах гібридних загроз. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 86–97. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-07>

In cites: Dziundziuk, V.B., Karamyshev, D.V., Latynin, M.A., Sobol, R.G. (2024). Regulation of the insurance market as a factor of increasing the national financial security of Ukraine in the conditions of hybrid threats. *State Formation*, no. 1 (35), 86–97. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-07> [in Ukrainian].

© Дзюндзюк В. Б., Карамишев Д. В., Латинін М. А., Соболь Р. Г., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Анотація. У статті зроблено огляд сучасного стану впливу гібридних загроз на розвиток механізму регулювання страхової діяльності у контексті підвищення національної безпеки в Україні. Чітко ідентифіковано гібридний вплив на економіку країни та визначні заходи протидії. Виділені слабкі місця (небезпеки) і гібридні загрози національній фінансовій безпеці України та суспільства на сучасному етапі.

Визначено, що повномасштабне вторгнення та гібридні загрози негативно вплинули на страховий ринок фінансових послуг України, але динаміка його повільного розвитку виявлятиметься, незважаючи на перелічені загрози.

Доведено, що вельми важливе значення у підвищенні національної фінансової стабільності в соціально-економічному секторі держави, а також фінансової стійкості її мешканців має процес регулювання страхового ринку, що стає визначальним чинником підвищення національної фінансової безпеки України в умовах гібридних загроз та потребує вдосконалення механізму регулювання страхового ринку в Україні.

Ключові слова: *гібридні загрози, національна фінансова безпека, механізм процесу регулювання, регуляторна політика, страхові послуги, страхові премії.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах гібридних загроз, нагальним завданням є дотримання національної фінансової безпеки, як визначального постулату розвитку країни. Фінансову безпеку на державному рівні забезпечують всі галузі економіки. Провідним з надважливих секторів видається страховий ринок, що впливає на фінансове поле та є важливим рушієм у процесі перерозподілу ВВП особливо в умовах гібридних загроз. Отже для досконалого функціонування ринку страхових послуг в умовах гібридних загроз неодмінною умовою приходить проблема його регулювання та фінансової надійності страховиків. Таким чином, необхідність ефективного регулювання ринку страхових послуг, є актуальною тематикою для вивчення та розв'язання відповідних завдань в умовах гібридних загроз.

Отже, гібридний вплив несе небезпеку українському страховому ринку як чиннику фінансової безпеки України через свою невизначеність та використання його в якості об'єкта й, одночасно, механізму агресії. Тому проблема впливу гібридних загроз на сучасну безпеку України вельми актуальна та потребує негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дослідження впливу гібридних загроз на процес регулювання страхового ринку як чинника підвищення національної фінансової безпеки України є відносно новими, однак уже немало науковців приділили свої роботи теоретичним дослідженням та практичним опрацюванням, а також розгляду впливу гібридних загроз на фінансову безпеку України. До тих, хто розглядали зазначену проблематику варто віднести наступних вчених: Барановський О., Внукова Н., Гончар М., Деркач О., Жук С., Зварич О., Максак Г., Мартинюк В., Чубик А. та інших.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд процесу регулювання розвитку страхового ринку як чинника підвищення національної фінансової безпеки України в умовах гібридних загроз та запровадження ефективних механізмів щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Процес регулювання ринку страхування в умовах гібридних загроз та його розвиток виконують вагому функцію у національній фінансовій безпеці кожної держави, а також виступають змістовною галуззю у ринковій економіці. Це чинник захисту для підприємництва, його функціонування і благополуччя споживачів. Безпека на ринку страхування має вагому дію на обсяг доходу, інновацій та інвестицій в економіку країни узагалі. Повноцінним викликом для України, її фінансової витримки та безпеки стала ситуація початку 2022 року, адже 24 лютого 2022 р. почалося повномасштабне вторгнення Росії на територію України. Цей інцидент не оминув жодної галузі та потребує забезпечення відповідного ступеня соціально-економічної, а також фінансової безпеки України.

Україна, яка дедалі більше стає учасником глобалізаційних процесів розвитку світового господарства в умовах гібридних загроз, потребує всебічного обговорення такої проблеми, як національна фінансова безпека, де одним із її вирішальних компонентів виступає безпека страхового ринку в Україні, котрий вимагає відповідної організаційно-правової, та інституційної основи, а також політичної витримки, зокрема, дефініції ступеню загрози для ринкової кон'юнктури, дозвіллію тіньової економіки та ступеню корупції в Україні [3].

Національна фінансова безпека України в умовах гібридних загроз – це ситуація на фінансовому ринку України, коли виникають фінансові чинники для економічного та соціального розвитку країни, забезпечується стійкість до фінансових ризиків та загроз, виникають підстави задля збереження цілісності та єднання фінансового ладу країни в умовах ескалації конфліктів, властивих для ХХІ ст., що поєднують застосування державних та недержавних, традиційних і нетрадиційних стратегій, ресурсів, засобів, методів підривної діяльності, механізмів кібервійни з метою досягнення певних політичних цілей [4].

Гібридні загрози окреслюють, що супротивник може використовувати як звичні, так і неконвенційні прийоми задля здобутку своїх цілей. Визначальною відзнакою підходу, який є необхідним для подолання гібридних загроз, є його всеосяжність, адже він має визначати скоординоване використання усього діапазону існуючих ресурсів, як-от політичні, військові, розвідувальні та соціально-економічні.

Можна зауважити, що гібридні атаки не є виключно зняряддям асиметричних впливів, хоча вони не прив'язані до територій, і можуть виявлятися у будь-якому операційному просторі, залучаючи також кіберпростір. Руйнівні удари можуть бути здійснені вмить і на далеку відстань. Відповідь на такі атаки вимагає згуртованості суспільства, адже вони ослаблюють чітку межу між протиборством та перемир'ям, поєднуючи військові перспективи з політичними, дипломатичними, соціально-економічними, кібербезпековими та дезінформаційними механізмами.

Задля нейтралізації подібних загроз необхідні не лише інноваційні спроможності, але й нові партнери, нові процеси і, перш за все, нове мислення. Так В. Залужний обкреслює поле бою, де новітні сенсори вміють розкрити будь-яке зосередження сил, а інноваційна високоточна зброя вміє їх зруйнувати. «Відвертий факт полягає в тому, що ми бачимо все, що робить ворог, а він бачить все, що робимо ми. Щоб вийти з глухого кутка, нам необхідно щось інноваційне, як-от порох, який вигадали китайці і котрим ми досі прибираємо один одного», – говорить В. Залужний [7].

Проте цього разу величезним чинником буде не один інноваційний винахід, а інтеграція всіх технічних вирішень, які вже фігурують, говорить він. У статті *By Invitation*, написаній задля *The Economist* В. Залужним, він наголошує на інноваціях у безпілотних та радіоелектронних, протиартилерійських засобах та засобах для розмінування, а також у застосовуванні робототехніки [8].

Окрім того, варто зміцнити координацію між міжнародними асоціаціями, зокрема між ЄС та НАТО, активізувати партнерство, обмін здібностями, вишкіл, випробування, а також більш завзято боротися з пропагандою. Нестабільна безпекова ситуація на сході та півдні Європи формуватиме європейську безпеку ще довгі роки. Складність новітніх асиметричних гібридних загроз потребує попереджальних дій та скоординованих дій на локальному рівні.

Багатовимірний підхід є вирішальним задля протидії таким впливам, неодмінне притягнення уваги всього урядового апарату та суспільства. Адаптація до гібридних загроз досягається не тільки розбудовою інституцій, але й також залежить від сили та здатності суспільства забезпечити демократію, належне урядування, верховенство права та задоволення потреб громадян. Вивчення розвитку гібридних загроз та ведення гібридної війни також потребує дбайливого аналізу досвіду та практики.

Лише за відповідного рівня забезпечення регулювання страхового ринку як чинника підвищення національної фінансової безпеки України створюється зручне оточення, яке здатне зробити страхову заборону як суб'єктам господарювання, а також фізичним особам у взаємовідносинах з результатами страхових подій в умовах гібридних загроз.

Таким чином, можна сповільнити велику частку розходів із державного бюджету, цілеспрямованих на компенсацію втрат, спричинених надзвичайними ситуаціями, включаючи військовий стан, багатоманітними природними явищами, вберегти бізнес від неочікуваних ризиків і убезпечити соціально-економічну допомогу жителям, в тому числі через військові дії та в умовах гібридних загроз.

Нинішня ситуація у соціально-економічному розвитку України в умовах гібридних загроз, характеризується підвищеним ступенем загроз та ризиків, який викликаний нестабільністю фінансової системи на всіх рівнях, недосконалістю діючих правових норм, залежністю української економіки від всесвітніх страхових, фінансових та військових ринків.

Тривалий соціально-економічний розвиток держави в умовах гібридних загроз, надійна поведінка суб'єктів бізнесу, підняття суцільного достатку населення, убезпечення різних галузей його життєдіяльності не є можливим та ефективним без непорушної діяльності ринку страхових послуг та його досконалого регулювання.

Без забезпечення відповідного ступеня національної фінансової безпеки України в умовах гібридних загроз неможливі ані соціально-економічні кроки, ані захист суб'єктів господарювання від військових загроз, попередження прихованих негативних впливів.

Отже в умовах гібридних загроз, для цього потрібно упорядити щонайбільше дійову діяльність ринку страхування та процес його ефективного регулювання, який є вагомим компонентом фінансової та економічної безпеки та направлений на вчасне запобігання зовнішнім та внутрішнім гібридним загрозам.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Кабінет Міністрів визначає особливості здійснення оборонних та публічних закупівель із забезпеченням захищеності державних замовників і замовників від воєнних загроз [1].

Незначну увагу було приділено саме до регулювання страхового ринку, адже існуюче становище національного ринку страхування відповідає тенденціям розвитку світового ринку.

Регулювання страхового ринку в умовах гібридних загроз потребує процесу формування та розробки дійової політики задля забезпечення страхової практики страхувальників, закордонних перестраховиків, виготовлення розвинутої ефективного порядку страхування. Аналіз сучасного стану процесу регулювання ринку страхування в Україні, дослідження стримуючих факторів, які звужують його розвиток, та визначення характеристик щодо подальшого розвитку є найбільш актуальними в умовах гібридних загроз.

Зараз ключова діяльність процесу регулювання страхового ринку полягає у накопиченні та поділу страхового запасу задля забезпечення потрібного ступеня страхового забезпечення суспільства. Але ця діяльність не здійснюється у всеосяжному розмірі. Якраз зменшення ринку страхування та його падіння призводить до визначальних збитків як фінансових ресурсів, так й національної економічної безпеки країни взагалі. Ефективне регулювання страхової діяльності в умовах гібридних загроз – основа стабільності економіці країни, оскільки ця практика характерна для більшості цивілізованих держав.

Гібридні загрози впливають на безпеку ринку страхування. При цьому, значна кількість страховиків почала приділяти особливу увагу фінансовій безпеці, що пов'язана із впливом військових дій. Такі умови функціонування страхового ринку характеризуються вагомим ступенем зростання необхідності процесу регулювання страхового ринку, асортименту страхових продуктів та оферт для страховиків, вигоди використання пропозицій страхових компаній та їх послуг онлайн. Отже, державний вплив, ефективна страхова політика та

дійове регулювання страхового ринку відповідальні за національну фінансову безпеку та запровадження відповідного ступеню впровадження та оновлення спектру страхових послуг в умовах гібридних загроз.

Страховики зуміли притримати більш-менш задовільний фінансовий рівень через рівномірний зріст страхових відшкодувань, наскрізні ознаки збитковості, наявність зменшення фондів.

Процес формування страхового портфеля всупереч військовому стану, соціально-економічної та політичної ситуації в Україні є більш-менш стабільним. Так у 2022 р. 35% страхових премій припадало на автостраховання [2]. Індивідуальні види страхування (страхування від нещасних подій, добровільне медичне страхування, страхування життя) становили 27%, поглиблюватимуться також інноваційні різновиди для українського ринку страхування, отакі як страхування життя в умовах гібридних загроз та страхування від нещасливих випадків в умовах гібридних загроз.

Впродовж проходження загостреного періоду, що пов'язано з військовою агресією проти України та початку відносної стабілізації та поновлення економічної страхової активності, прослідковується незначна стабілізація розмірів послуг на страховому ринку, що продовжує відбуватися в надзвичайних умовах гібридних загроз на діяльності страхових компаній. Отже, впровадження інноваційного механізму регулювання національної безпеки ринку страхування в умовах гібридних загроз має бути спрямовано на розв'язання інституційних питань щодо розвитку цієї галузі фінансового ринку в Україні та підтримання якості та вчасності надання неодмінних страхових послуг.

Необхідно зауважити, що довгий час регулювання фінансових та страхових послуг, та тому числі стосовно страховиків та страхувальників, здійснювала Національна комісія, яка реалізовує національне регулювання у галузі фінансових послуг. Адекватно до цього Указу Президента України, який є від 30 липня 2020 № 259/2020, ця урядова побудова знаходиться у періоді припинення функціонування, шляхом ліквідації. Відповідно до цього Указу, цілеспрямованого на забезпечення відповідного ступеня національної фінансової безпеки, Регулятор прийняв на себе всі роботи регулятора ринку небанківських послуг: лізингових, страхових, кредитних спілок, факторингових компаній, ломбардів та новітніх фінансових організацій [3].

Задля забезпечення відповідного ступеня національної фінансової безпеки Регулятор встановив купу факторів, між яких: пропорційність управління, сегментація ринку, спрощення ліцензування, заснування фонду гарантування страхових премій та полегшення звітів. Але лишається ланцюг факторів, які стримують інноваційний розвиток як у процесі регулювання страхової діяльності так і страховиків особливо в умовах гібридних загроз.

Однак всупереч розвитку ринку страхування бодай в умовах гібридних загроз Україна повинна контролювати ступінь її національної фінансової безпеки. Все це допомагатиме підвищенню досконалості захисту привілеїв споживачів, догляду за національними фінансовими організаціями та

перспективами ефективного регулювання страхової діяльності в умовах гібридних загроз.

Страхові компанії в Україні назбирали в січні-вересні 2023 року чисті страхові премії на рівні 33,44 млрд грн, що на 28,6% більш, ніж за подібний етап 2022 року (25,96 млрд. грн) [2]. За показниками Регулятора, валові страхові премії за звітний період зросли на 38,7% – до 12,027 млрд. грн. Ступінь валових премій зріс з 32,8% до 35,2% [2]. Об'єм сформованих страхових запасів являє 44,9 млрд. грн, що на 19,6% більше за дані за подібний етап дотеперішнього року (37,540 млрд. грн) [2].

Одночасно при зростанні валових фондів страховиків на 7,9% (до 73,375 млрд. грн.) об'єм фондів, конкретизованих законодавством задля вистави коштів страхових запасів, підійнявся на 2,5% – до 55,8 млрд. грн. [2]. За показниками НБУ, суцільна кількість страховиків в Україні з ситуацією на 30.09.2023 року являла 111 (9 місяців 2022 року – 139, а у 2021 році – 169), з яких лайфових страхових компаній – 12 (13) [2]. Зазначимо, що страховий ринок в умовах гібридних загроз полишила декілька компаній, що працювали лише переважно з перестраховуванням та отримували достатньо невисокий ступінь премій.

Отже, спостерігається тенденція скорочення саме страхового бізнесу, кредитних товариств. Переважно це зменшення здійснюється з боку самих інституцій завдяки припинення або скасовування ліцензій. Таким чином, скорочення кількості страхових організацій в умовах гібридних загроз викликало і скорочення об'єму страхових фондів страхових компаній [4].

Рівень національної фінансової безпеки пов'язаний з розвитком страхового ринку в Україні в умовах гібридних загроз та потребує його подальшого становлення, підняття ступеня конкурентоспроможності, поширення інфраструктури та удосконалення системи оподаткування страховиків [5]. Саме ефективне регулювання страхового ринку, може виступати чинником підвищення національної фінансової безпеки України в умовах гібридних загроз. Усе це в умовах гібридних загроз, може відбиватися на зростанні ступеня фінансової безпеки у наявних компаніях-лідерах ринку. Проте на ринку втримаються компанії, у яких стабільно серйозні фінансові результати роботи та надійний ступінь фінансової безпеки.

У суцільних змінах показників фінансової безпеки, протягом 2023 р. спостерігається збільшення кількості зареєстрованих контрактів на страхування. Так, у 2023 р. порівняно з 2022 р. кількість страхових контрактів, не рахуючи обов'язкове страхування, побільшала на 45% [2]. Це вельми позитивна динаміка приросту щодо останніх років і демонструє те, що військове вторгнення на територію України та гібридні загрози в цілому не суттєво вразили страховий ринок на відміну від більшості суб'єктів на фінансовому ринку України.

Проводячи аналіз нинішнього механізму регулювання страхових відносин в Україні в умовах гібридних загроз, метою Регулятора є розвиток та сприяння

платоспроможного, фінансово витривалого, конкурентного та непорушного ринку страхування, що забезпечуватиме необхідний захист привілеїв страхувальників та надаватиме страхові сервіси, які відповідатимуть потребам громадян та державному господарству [6].

Проте за становищем на 2023 р. має місце низка факторів, які спиняють розвиток як внутрішньої, так і зовнішньої інфраструктури страховиків, а саме:

- недосконале нормативно-правове підґрунтя;
- інфраструктура податкового оточення, яка створює тисняву на страхувальників;
- брак економічних, а також фінансових факторів для розвитку лайфогового страхування;
- малий ступінь платоспроможного попиту на довготермінові плани страхування внаслідок невисокого рівня життя жителів України;
- малий ступінь культури страхування та фінансової освіти громадян України [2].

Самим вагомим фактором забезпечення національної фінансової безпеки на ринку страхування, особливо в умовах гібридних загроз є регулювання діяльності та контроль саме за перестраховальниками. Так станом на 2023 р. це найнебезпечніший засіб легалізації премій у страховому бізнесі в умовах гібридних загроз, отриманих злочинним напрямом [2]. Все це щодо можливості сповільнити свої податкові відшкодування в умовах гібридних загроз, одночасно перестраховуючи гіпотетичні ризики завдяки процесу перестраховання.

Оскільки в домовленостях діючого ладу оподаткування страховиків податком на дохід сповільнити основу оподаткування дозволено, тільки використовуючи операції з перестраховання, а впровадження податку на перестраховання у нерезидентів, рівень фінансової стійкості яких не окликається з законодавчо закріпленим правилам, допомагало також тому, що страхові компанії, особливо в умовах гібридних загроз, налагодили надавати прерогативу діям перестраховання здебільш на внутрішньому ринку страхування [3].

Вирішальні фінансові ознаки в умовах гібридних загроз не зменшилися, а, навпаки, було вирішальне пожвавлення, особливо у 2023 році, у певних різновидах ринку страхування та зростання об'єму валових страхових виплат порівнюючи з періодом до повномасштабного вторгнення Росії на територію України [2].

Зауважимо, що ознаки національної фінансової безпеки в умовах гібридних загроз також навпаки позначаються на механізмі регулювання ринку страхування в Україні, а також на всі галузі економічної активності країни. Якщо взяти внутрішні показники, то саме від ефективною політики регулювання функціонування страхових компаній відзначає цілісний наслідок достатнього ступеня страхових премій та прибутку, що добродіятиме досить наскрізному фінансовій ситуації національного ринку страхування в умовах гібридних загроз.

Якщо розглядати небанківський сегмент, який породжують страховики, фінансові компанії, кредитні спілки та ломбарди, безкінечно менший за об'ємом фондів, ніж банківський. Елемент фондів небанківських фінансових установ в активах фінансового сектору декілька більшала попередніми роками та поменшала лише у I та II кварталах 2022 р., саме в півріччя від повномасштабного вторгнення Росії та територію України [2]. Так, ознака збитковості ризикових різновидів страхування за наслідками 2023 р. являє 25 % і доволі просів під час повномасштабної війни у порівнянні з показниками 2022 року. Задля обов'язкових різновидів страхування він незначно вищий та являє 36 % [2].

Надто вельми вагомим моментом задля забезпечення відповідного ступеня національної фінансової безпеки на ринку страхування в умовах гібридних загроз є віра страхувальників у надійність страхового ринку. Зауважимо, що це один із вирішальних факторів вдалої практики страхових компаній в умовах гібридних загроз. Досконалість процесу регулювання ринку страхування в Україні в умовах гібридних загроз залежить від діяльності страхувальників та ступеня їхньої довіри до страхового бізнесу, адже страхувальники покривають вагому частину надходжень страхових винагород. Отож, лише відповідний ступінь безпеки на ринку страхування спроможний убезпечити розвиток ринку страхування України в умовах гібридних загроз та підвищити загальний ВВП України.

Механізм регулювання страхового ринку виступає провідним чинником підвищення національної фінансової безпеки України в умовах гібридних загроз. Але брак досконалого нормативно-правового підґрунтя, доступності страхового ринку для громадян, невисока вигідність часткових видів страхової діяльності та інші фактори, які пов'язані з повномасштабним вторгненням та гібридними загрозами, які впливають на фінансовий сектор національної економіки, заважають дійовому піднесенню ринку страхового України.

Процес регулювання страхового ринку в умовах гібридних загроз це невід'ємна частина формування основи ринку, а також фінансової безпеки страхувальників. Ступінь піднесення соціально-економічних відносин кожної держави доволі нерідко вирізняється також за рівнем розвитку механізму регулювання страхового ринку, прибуток якого у багатьох державах всесвіту опереджає індустріальну та банківську сфери.

Елімінація цих питань та мінімізація їхнього заперечливого впливу заподіє змозі сформуванню досконалий механізм регулювання ринку страхування, який в умовах гібридних загроз та подальшої військової ескалації та інших загроз з боку країни-агресора може втілювати стабілізуючу функцію та заохотити піднесення фінансового ринку держави, національного господарства та підняття ступеня національної економічної безпеки України.

Зазначимо, що Україна є однією з найбільших країн у Європі за кількістю населення. Ознакою сьогоденного розвитку всесвітнього страхового ринку є входження закордонних страховиків в український страховий сектор. Панівний

індекс інфляції та ступінь незайнятості не є визначальними для ринку страхування у Європі.

При цьому здійснюється лібералізація чуттєвих ринків: погоджування вимог регулювання страхового ринку в умовах гібридних загроз, знищення завади для розкутої лави фінансових розходів ресурсів. Ця тенденція заподіє до розширення інфраструктури страхових торгів, відбудуться новітні страхові матеріали, фінансові накопичення більшатиме [5].

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином в умовах гібридних загроз, розвиток ринку страхування в Україні має значну вагомість та вимагає дієвої допомоги країни та відповідного ступеня забезпечення національної фінансової безпеки за умови більше ініціативних дій із боку страховиків, що допомагатиме одержанню суттєвих інвестиційних ресурсів.

Потрібно зазначити, що процес регулювання страхового ринку стає визначальним чинником підвищення національної фінансової безпеки України в умовах гібридних загроз потребує вдосконалення як зі сторони Регулятора, так і країни взагалі. Повномасштабне вторгнення та гібриді загрози негативно вплинули на страховий ринок фінансових послуг України, але динаміка його повільного розвитку виявлятиметься, незважаючи на перелічені загрози. Отже, вельми важливе призначення у підвищенні національної фінансової стабільності в соціально-економічному секторі держави, а також фінансової стійкості її мешканців виступитиме удосконалення механізму регулювання страхового ринку. Безумовно, існують великі перспективи у поглибленні та дослідженні цієї проблематики, що потребує подальших розвідок у цьому напрямі. Особливо це стосується впливу гібридних загроз на ринок страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Страховики України збільшили збір чистих премій. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/948289.html>
3. Світова гібридна війна: Український фронт. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ. 2017. 145 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/>
4. Сприяння розбудові можливостей України гарантувати безпеку суспільства в умовах гібридних загроз. Результати експертного опитування. URL: https://geostrategy.org.ua/images/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E.pdf
5. Субачов І. І. Розвиток страхового ринку в Україні як фактору фінансової стабільності економіки. *Фінанси України*. 2020. № 11. С. 34.
6. Шелехов К. В. Страхування. Страхові послуги. Київ : ІЕУГПІ, 2020. 268 с.
7. An interview with General Valery Zaluzhny, head of Ukraine's armed forces. URL: <https://www.economist.com/zaluzhny-transcript>

8. The commander-in-chief of Ukraine's armed forces on how to win the war. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2023/11/01/the-commander-in-chief-of-ukraines-armed-forces-on-how-to-win-the-war>

Стаття надійшла до редакції 13.03.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 23.04.2024 р.

Dziundziuk V. B.,
Doctor of Science in Public Administration, Full Professor,
Head the Public Policy Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: vbdzun@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-0622-2600>

Karamyshev D. V.,
Doctor of Public Administration, Full Professor,
Full Professor of the Public Policy Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: dvk1vip@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

Latynin M. A.,
Doctor of Public Administration, Full Professor,
Head the Economic Policy and Management Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: m.a.latynin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7917-4518>

Sobol R. G.,
PhD in Public Administration,
Associate Professor of the Public Policy Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: sobol_roma@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-3176-3807>

REGULATION OF THE INSURANCE MARKET AS A FACTOR OF INCREASING THE NATIONAL FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF HYBRID THREATS

Annotation. The article provides an overview of the current state of the influence of hybrid threats on the development of the mechanism of regulation of insurance activity in the context of increasing national security in Ukraine. The hybrid impact on the country's economy and significant countermeasures are clearly identified. Weak points (dangers) and hybrid threats to the national financial security of Ukraine and society at the current stage are highlighted.

It was determined that the full-scale invasion and hybrid threats had a negative impact on the financial services insurance market of Ukraine, but the dynamics of its slow development will be evident despite the listed threats.

It has been proven that the process of regulation of the insurance market is of great importance in increasing the national financial stability in the socio-economic sector of the state, as well as the financial stability of its residents, which becomes a determining factor in increasing the national financial security of Ukraine in conditions of hybrid threats and requires improvement of the insurance market regulation mechanism in Ukraine.

Keywords: *hybrid threats, insurance market, insurance services, management process organization, regulatory policy, economic security.*

REFERANCES

1. Pro pravoviy rezim voennogo stanu. Zakon Ukrainy.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukraine].
2. Strahoviki Ukrainy zbilshili zbir chistih premiy.
URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/948289.html> [in Ukraine].
3. Svitova hibrydna viina: Ukrainyskyi front (2017). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Kyiv. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/> [in Ukraine].
4. Spryiannia rozbudovi mozhlyvostei Ukrainy harantuvaty bezpeku suspilstva v umovakh hibrydnykh zahroz. *Rezultaty ekspertnoho opytuvannia.* URL: <https://geostrategy.org.ua/images/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E.pdf> [in Ukraine].
5. Subachov, I.I. (2020). Rozvytok strakhovoho rynku v Ukraini yak faktor finansovoi stabilnosti ekonomiky. *Finansy Ukrainy, no. 11, 34* [in Ukraine].
6. Shelekhov, K.V. (2020). Strakhuvannia. Strakhovi posluhy. Kyiv: IEUH [in Ukraine].
7. An interview with General Valery Zaluzhny, head of Ukraine's armed forces.
URL: <https://www.economist.com/zaluzhny-transcript>
8. The commander-in-chief of Ukraine's armed forces on how to win the war.
URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2023/11/01/the-commander-in-chief-of-ukraines-armed-forces-on-how-to-win-the-war>

The article was received by the editors 13.03.2024.

The article is recommended for printing 23.04.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-08>
УДК 351.88:327.7:341.11

Суворов Валентин Павлович,
кандидат наук з державного управління,
асистент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я
Харківського національного медичного університету,
проспект Науки, 4, м. Харків, 61000, Україна
e-mail: vip.suvorov@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-0196-4269>

ІНТЕГРОВАНЕ БАГАТОРІВНЕВЕ ВРЯДУВАННЯ І КОНВЕРГЕНЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Узагальнено різні концепції публічного управління та інші управлінські підходи, що надало змогу запропонувати інтегрований підхід до трансформації багаторівневого врядування та визначити інструменти підвищення його ефективності на основі конвергенції концепцій публічного управління в умовах глобальних викликів та гібридних загроз. Обґрунтовано необхідність у модернізації підходів до багаторівневого управління у бік його раціоналізації з одночасним збереженням демократичного контролю за політичними процесами формування та реалізацією публічної політики. Закладено основи концепції інтегрованого багаторівневого врядування, що передбачає конвергенцію різних управлінських концепцій, напрямів та менеджеріальних підходів, зокрема: концепцій глобального врядування, належного врядування, нового публічного менеджменту, публічного адміністрування, корпоративного управління, політичних мереж та мережевого управління, кризового управління, проектного та ресурсоефективного соціального менеджменту, гнучкого та адаптивного управління, стійкого управління та управління якістю, тощо. Запропоновано розглядати концепцію мереж, як сутнісну ознаку інтегрованого багаторівневого управління де важливим видається налагодження механізму координації, що є ознакою ефективного багаторівневого управління в умовах полісуб'єктності та поліцентричності, що вимагає посилення цілісності розуміння проблем та консенсусу у прийнятті рішень з урахуванням різного бачення та розуміння відповідних проблем всіма учасниками.

Ключові слова: багаторівневе врядування, концепції публічного управління, мережеве управління, конвергенція, полісуб'єктність, глобальні виклики.

Як цитувати: Суворов В. П. Інтегроване багаторівневе врядування і конвергенція концепцій публічного управління в умовах глобальних викликів. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 98–109. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-08>

In cites: Suvorov, V.P. (2024). Integrated multilevel governance and convergence of public administration concepts in the conditions of global challenges. *State Formation*, no. 1 (35), 98–109. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-08> [in Ukrainian].

© Суворов В. П., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Необхідність підвищення ефективності сучасного багаторівневого врядування (Multi-level Governance), яке передбачає мультирівневу неієрархічну взаємодію різних акторів в умовах глобальних викликів, потребує нового, більш адекватного вимогам часу інтегрованого підходу, який базуватиметься на конвергенції різних управлінських концепцій, що сфокусовані як на суто соціальних аспектах реалізації, так і мають переважно діловий та прагматичний відтінок за умов глобальної конкуренції у різних сферах реалізації політики.

Тож, ідея Десмонда Кілінга, що стосується доцільності адаптації успішних управлінських технологій, зокрема тих, що застосовуються у бізнесі до управління в публічному секторі з метою досягнення пріоритетних цілей державної політики набуває сьогодні нового змісту [16].

І. Солопова, зазначає, що погляд на конвергенцію процесів модернізації в публічному управлінні передбачає нарощування та об'єднання різних його моделей, які нагромаджуються, поєднуючи їхні особливості. При цьому, як наслідок, створюються внутрішні різноманітні конструкції, здебільшого еkleктичні. Їхні складники частково доповнюють один одного, і частково вони залишаються в антагоністичних і взаємовиключних відносинах. Так формується гетерогенний підхід до модернізації публічного управління [9]. Усе це на наш погляд, потребує систематизації, структуризації та визначення найбільш життєздатних концепцій та підходів до публічної політики на різних рівнях її реалізації.

Метою статті є визначення інтегрованих підходів і можливостей трансформації багаторівневого врядування та підвищення його ефективності на основі конвергенції концепцій публічного управління в умовах глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останніх років, спостерігається висока публікаційна активність, зокрема українських вчених, що спрямована на оцінювання концепцій та з'ясування різних аспектів підвищення ефективності публічного управління та європейського врядування за трансформаційних умов. З цих міркувань, заслуговують на увагу роботи таких науковців, як: Я. Дибчинська, В. Зозуля, Е. Зейтуллаєва, К. Іванченко, В. Козак, А. Колодій, В. Котковський, Г. Кухарева, Н. Орлова, М. Пасічник, С. Саханенко, С. Ситник, І. Солопова, І. Шавкун, І. Чікаренко та ін. Проте, незважаючи на певну кількість наукових публікацій за зазначеною проблематикою, поки бракує системних досліджень, що стосуються пошуку дієвих механізмів реалізації концепції багаторівневого управління та підвищення його ефективності на основі інтегрованих підходів в умовах глобальних викликів та гібридних загроз.

Виклад основного матеріалу. За свідченням Г. Кухаревої, більшість дослідників схиляється до виділення трьох основних концепцій публічного управління: класична (бюрократична) концепція публічного управління (Old Public Management), в основі якої покладені теорії М. Вебера і В. Вільсона;

новий публічний менеджмент (New Public Management), в основу якої покладено широке застосування в адміністративній діяльності ринкових механізмів та законів економіки та належне урядування (Good Governance), яка характеризує соціально орієнтоване управління на розвинених демократичних засадах [3]. При цьому, звичайне публічне адміністрування, як виконавчо-розпорядча діяльність, що спрямована на забезпечення реалізації публічної політики держави, уособлюється завдяки інституту публічної служби, що являє собою професійну політично нейтральну цивільну службу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування [6].

Важлива роль нового публічного менеджменту, як і раніше, так і зараз полягає у змінах усталеної забюрократизованої моделі державного управління, що була сформована на принципах ієрархії й централізації. За визначенням І. Шавкун, Я. Дибчинської, практичне втілення концепції нового публічного менеджменту передбачає адаптацію успішних менеджерських технологій та практик для цілей управління в суспільному секторі. За змістом – це сукупність підприємницьких тактик і стратегій, націлених на поліпшення публічної ефективності при мінімальних витратах. Серед атрибутів нового публічного менеджменту - раціоналізм, продуктивність, субсидіарність, маркетизація, клієнтоорієнтованість та цілеполагання, рентабельність, інновативність, тимбілдинг, тощо. Загалом, як підкреслюють зазначені автори, трансфер управлінських підходів з приватного до публічного сектору, зміни адміністративної культури співробітників, акцентів менеджменту на формування людського капіталу, відмова від колективної безвідповідальності в поведінці публічних службовців сприяло суттєвому підвищенню ефективності публічної служби, особливо у наданні адміністративних послуг [10].

Перетворення, що здійснювалися за типом нового публічного менеджменту, сприяли надмірній орієнтації на економічні аспекти та ринкові особливості управління, що зменшило увагу до демократичних процесів та врядування [9]. Щодо адміністративних реформ, які були засновані на засадах нового публічного менеджменту, то вони мали й певні негативні наслідки у результаті так званої «інструментальної фетишизації», оскільки фокусували увагу переважно на інструментальних і технологічних аспектах управління, нехтуючи системними аспектами управління в комплексній соціальній реальності [18].

Серед негативних наслідків нового публічного менеджменту за визначенням І. Солопової, слід зазначити: переваги технологічно зрозумілого публічного управління над його стратегічними та культурними аспектами, низький рівень адаптивності управлінських інструментів, що переносяться з ринкового до державного сектору, фрагментація адміністративної системи, що перешкоджає ефективній координації діяльності, та розмивання правил і механізмів відповідальності за якість управління [9].

Основні цілі та ідеї оновлення концепції нового публічного менеджменту та її трансформації у пост новий публічний менеджмент направлені на

зміцнення та посилення можливостей стратегічного рівня управління, а також, як зазначає Cohen N. [12], протидію фрагментації, що виникла за нового публічного менеджменту, і відновлення горизонтальної інтеграції та координації в публічних органах влади.

Тривала дилема пошуку балансу між ринковими важелями та суспільними потребами базується на тому, що ринкові інструменти не завжди сприяють задоволенню інтересів суспільства, які більшою мірою виявилися чутливими від концепції «належного врядування» (*Good Governance*), демократичний характер якого забезпечується відповідністю принципам підзвітності інститутів виконавчої влади, верховенства закону, транспарентності, партисипативності. Тож, окрім економічної ефективності, що є характерною ознакою нового публічного менеджменту, потреба у забезпеченні справедливості у діяльності держави, а також відкритості та професіоналізму державної служби мають бути ключовими чинниками подальшої трансформації публічного управління [10].

Передумовами для теорії мережевого суспільства Мануеля Кастельса [11] було розуміння того, що зміни у виробничих відносинах і способах виробництва мають призводити до трансформації суспільних відносин та їх принципів, у тому числі між суспільством та державою, які набуватимуть мережевого характеру. Завдяки цьому, мережеве суспільство (*Network Society*) являє собою суспільство, в якому превалюють горизонтальні соціальні зв'язки, що набувають мережевого характеру. Відповідно, й мережевий підхід до розуміння публічного управління за визначенням С. Ситник, передбачає узгодженість інтересів сторін, кооперацію державних, суспільних, приватних, змішаних структур, що спрямовані на задоволення суспільних інтересів [8].

Як зазначає К. Іванченко [1] публічна політика – це не тільки вироблення і реалізація управлінських рішень державою, а й демократична участь різних груп інтересів, державних і недержавних політичних акторів у політико-управлінському процесі, метою яких є досягнення комплексного вирішення соціально-політичної проблеми з дотриманням процедур узгодження інтересів перед безпосередньою дією уряду чи парламенту. На думку R. Rhodes, політичні мережі формуються у різних секторах діяльності сучасної політики (охорона здоров'я, сільське господарство, індустрія, освіта та ін.) і становлять собою “комплекс структурних взаємовідносин між інститутами держави і суспільства” [20].

Проте, як і інші концепції, мережеве управління також має бути ефективним, тому навіть в управлінні мережами необхідно формувати підпорядкованість і ієрархію взаємовідносин, а також передбачати чіткий розподіл відповідальності за виконання певних повноважень, наприклад – відповідальний за пакет, який координує реалізацію певного напрямку публічної політики на певному рівні багаторівневого врядування. Тобто мережа повинна бути належно скоординованою з визначенням координаційних повноважень на відповідних рівнях. Це передбачає формування як культури комунікацій на

певних принципах, так і налагодження перманентних координаційних процесів з використанням всього спектру засобів, включаючи різний формат зустрічей з різним рівнем прийняття рішень, а також відпрацювання інших форм співпраці в рамках мережі.

Щодо корпоративного управління, Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» визначає його, як систему відносин, яка визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством [5]. У більш широкому сенсі, корпоративне управління (*Corporate Governance*), це система взаємодії між акціонерами і менеджментом корпорації (акціонерного товариства), з іншими стейкхолдерами, завдяки якій реалізуються права акціонерів; комплекс механізмів, що дозволяють акціонерам (інвесторам) контролювати діяльність керівників компанії і вирішувати проблеми, що виникають у тому числі з різними групами впливу [17].

У загальному визначенні, неокорпоративізм можна охарактеризувати як співробітництво між представниками влади та групами, які представляють інтереси певних сфер впливу та несуть спільну відповідальність за результати такої взаємодії. При цьому, корпоративна модель представництва інтересів передбачає існування груп, що монополюють розпоряджання ресурсами, контролюють певні стратегічні сфери та захищають власні корпоративні інтереси. Ф. Шміттер визначає сучасний корпоративізм як систему представлення інтересів, в якій окремі складові організовані в обмежену кількість окремих, жорстких, ієрархічно побудованих та функціонально диференційованих категорій. Вони схвалені владою та наділяються монополюючим правом представляти та артикулювати інтереси тих чи інших зацікавлених груп замість можливості контролювати процес відбору лідерів і висловлювати вимоги та надавати необхідну підтримку [21].

Як зазначає М. Пасічник, посилаючись на книгу Т. Пітерсона і Р. Уотермана “У пошуках ефективного управління”, запозичення досвіду корпорацій для підвищення ефективності діяльності державних установ може бути спрямовано на постійну схильність до дій під час виконання справи, швидкого прийняття рішень, клієнтоорієнтованість у наданні публічних послуг, ініціативність та інноваційність, поліпшення якості, а не лише зниження витрат, орієнтацію на корпоративні цінності та культуру, а не політичну зафарбованість, простоту структури та оптимальність штатів, мінімізацію ієрархічних рівнів, делегування у прийнятті рішень та самостійність у реалізації завдань на нижніх рівнях, тощо [4].

На наш погляд, слушно висловлюються стосовно природи політичної мережі Д. Тоук і Д. Марш, на думку яких, у політичній мережі ключові позиції займає той актор, який контролює важливі ресурси: економічні ресурси (матеріальні, грошові ресурси, блага для споживання, умови для отримання

грошових доходів); інформаційні ресурси (знання); адміністративні та політичні ресурси (призначення на посаду, прийняття політичних рішень, законодавчих та інших нормативно-правових актів тощо); особистісні якості соціального актора, які дають змогу максимізувати вигоди для іншого актора [22]. Наявність відповідних ресурсів та їх співвідношення визначає владу актора та його місце в ієрархії мереж та загалом – можливість представництва та подальшої активної участі у мережі, оскільки долучаючись до неї, учасник отримує доступ до її ресурсів – «мережевого капіталу». У контексті концепції раціонального вибору також пояснюється феномен рівноправ'я учасників мережі, який визначається не лише формально-юридичним забезпеченням незалежності та автономності їх існування, а й зіставленням хоча й неоднакових, але рівнозначних з точки зору вигоди, ресурсів [1].

Як зазначає К. Іванченко, однією з особливостей мереж публічної політики є те, що вони представляють модель управління публічними справами, де сама структура представлена комплексом державних, громадських організацій, суб'єктів приватного права, які мають певний спільний інтерес, та формується з метою досягнення згод у процесі обміну ресурсами, якими володіють відповідні актори. При цьому, незважаючи на можливий нерівномірний розподіл ресурсів, учасники свідомо беруть на себе зобов'язання налагодити взаємодію, визнають ресурсну залежність та сповідують консенсусний підхід до вироблення важливих для суспільства рішень, що повною мірою сприяє й взаємній відповідальності [1].

Щодо осучаснення концепції багаторівневого управління, то за умов мінливості та невизначеності, а також зростаючих ризиків та небезпеки щодо становища окремих національних держав, набуває актуальності концепція гнучкого управління (Agile Governance), що означає більше, ніж просто координацію дієвих і надійних державних і приватних інституцій для ефективного вирішення проблем. Зазначена концепція передбачає перспективний підхід, який прагне з'ясувати можливості виникнення або наявності вже існуючих проблеми до того, як вони матеріалізуються. Вимоги до гнучкого управління ніколи не були такими високими на тлі загострення конфлікту, триваючої кризи багатосторонності та слабкості національних систем управління. Його застосування, мабуть, найбільше потрібне в таких впливових сферах, які швидко змінюються, як-от технології, здоров'я, стійкий розвиток та економічний розвиток [14].

В умовах, що характеризуються більш короткими економічними циклами, зумовленими проривними інноваціями, урядам потрібна здатність якнайшвидше, ніж будь-коли реагувати на нові виклики та вимоги громадянського суспільства. Тому, за цих умов важливою є саме гнучкість управління, яку можна визначити як свободу та можливість прискореного прийняття рішень [19].

Стійке управління (Resilient Governance) має бути адаптивно-рефлексивним у тому сенсі, що воно має сприяти соціальній безперервності,

швидко адаптуватися та виживати в умовах соціально-політичних трансформацій, реагуючи на непередбачувані ситуації. У загальному значенні це поняття відноситься до здібності людей і соціальних груп швидко і легко протистояти негараздам. У політичному використанні стійкості, термін став позначати не тільки відновлення після потрясінь або повернення до нормального порядку, але також ефект так званого «повернення, націленого в майбутнє» через адаптацію до умов, що змінилися. Тож, стійкість – це здатність системи, спільноти чи суспільства, що наражаються на небезпеку, протистояти, поглинати, пристосовуватися, адаптуватися, перетворюватися та відновлюватися після небезпечних наслідків своєчасним та ефективним чином, у тому числі за допомогою збереження та відновлення своїх основних структур та функцій [13].

Як зазначає Н. Сидоренко, сучасне публічне управління знаходиться у пошуку адекватної концептуальної парадигми, яка б змогла надати опис новим викликам та запропонувати принципи та підходи до вироблення відповідних рішень. При цьому слід констатувати, що нажалі, усталені концепції публічного управління і зокрема новий публічний менеджмент нажалі виявилися неадаптованими до глобальних викликів. За таких умов, більшої уваги потребує реагування на ризики, адаптивність та інтегрованість [7].

Концепція кризового управління в системі багаторівневого публічного управління передбачає розв'язання проблем, зокрема для країн ЄС та країн партнерів, що виникли в умовах загострення збройних конфліктів та гібридних загроз через розробку нормативно-правової основи розробки стратегій у сфері безпеки і оборони, формування системи інноваційних антикризових механізмів та інструментів. При цьому, поняття «багаторівневе» щодо європейського врядування відображає наявність національного, субнаціонального, наднаціонального рівнів, відповідно, держави, наднаціональні інституції, неурядові організації розглядаються як рівні політичні актори. За логікою MLG-концепції (англ. *Multilevel Governance*) вдалося з'ясувати, що виявлена множинність взаємодії рівнів управління, зумовлених горизонтально-вертикальною координацією, адміністративною конструкцією публічної влади, ступенем участі соціуму, наявністю «прошарків», управляється за допомогою неієрархічних методів, а саме, консенсусу, регуляторних мереж, діючих у різних сферах [15].

Кризове управління передбачає оперативне застосування дієвих механізмів та відповідних інструментів реалізації публічної політики (організаційних, правових, соціальних, політичних, економічних, технологічних, комунікаційних), спрямованих на своєчасне запобігання та реагування на цілий спектр різноманітних кризових явищ, процесів та надзвичайних ситуацій різного рівня (від локального до глобального) на основі інтегрованого підходу до розроблення та реалізації у тому числі безпекових стратегій різних рівнів в умовах гібридних загроз (як реальних, так і потенційних).

Інтегроване багаторівневе врядування передбачає налагодження системної координації на основі міжрівневої, міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії в системі багаторівневого управління, а також підходів до розуміння та оцінювання її ефективності. Д. Карамішев додаючи координації особливого значення, зазначає, що трансформація суспільно-політичних і соціально-економічних процесів змінює картину світу, ускладнює системи організації, у результаті чого збільшується кількість елементів системи, керованих об'єктів у системі або підсистем, вони стають складніше, і, відповідно, змінюються підходи до управління, що відображено в концепції Global Governance [2]. Розглядаючи координацію, як функцію управління, що забезпечує його безперервність як процесу, він визначив у якості головного завдання координації – досягнення узгодженості в роботі всіх ланок системи за допомогою встановлення раціональних зв'язків (комунікацій) між ними та позасистемним середовищем. Удосконалення комплексного механізму координації між усіма суб'єктами інституційної взаємодії є важливою складовою вирішення практичних проблем багаторівневого управління.

Оптимізація багаторівневого управління передбачає вироблення шляхів досягненні кращих результатів при зменшенні витрат, тобто підвищення ефективності управління. В основу раціоналізації нового, інтегрованого багаторівневого управління має бути закладено поширення проєктного підходу на функціонування глобальних утворень, міждержавних об'єднань та спільнот де будь яка діяльність розглядається як своєрідний проєкт з конкретними термінами (час), ресурсами (витратами), обсягом необхідних робіт, вимогами до якості. Критерієм результативності управління як на рівні конкретної організації, так і на рівні глобальних наднаціональних утворень може бути збільшення представництва (ступеня участі) будь якого представника такої неформалізованої проєктної групи у процесі його реалізації. При цьому, правила, умови і квоти щодо кількості членів проєктної спільноти можуть визначатися координаційним органом на основі розгляду заявок від потенційних учасників, з'ясування їх мотивації до об'єднання та спроможності брати участь у спільному проєкті. Оцінювання ступеня участі може бути критерієм для встановлення диференційованого підходу до оцінювання роботи мережевих проєктних команд за відповідними критеріями.

На наш погляд, для підвищення ефективності нового, інтегрованого багаторівневого управління потрібно виділяти долі (частки) представництва, участі, ступінь участі – за принципом акціонування. Якщо цього не буде зроблено, то не можна вести мову про мотивованість, ефективність та відповідальність. Розподіл часток відповідальності також буде свідчить про певні рамки процесу і обмеженість для участі немотивованих та безвідповідальних членів мережевих проєктних спільнот, об'єднань, груп. При цьому стартові умови формування мережевих проєктних об'єднань (груп) за принципами акціонування можуть бути одними для всіх, але систематично переглядатися під час життєвого циклу проєкту за результатами участі їх

членів, за етапами виконання завдань, за ініціативами в межах проєкту – у бік оптимізації відповідно до оцінювання реального ступеня представництва учасників.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Концепція інтегрованого багаторівневого врядування – це новий погляд на глобальне та багаторівневе врядування в умовах невизначеності, яке передбачає інтегрований підхід до застосування різних концепцій управління та відповідних інструментів з метою підвищення ефективності реалізації публічної політики в умовах глобальних викликів та гібридних загроз. Нова концепція інтегрованого багаторівневого врядування передбачає конвергенцію різних управлінських концепцій, напрямів та менеджеріальних підходів, зокрема: концепцій глобального врядування, належного врядування, нового публічного менеджменту, публічного адміністрування, корпоративного управління, політичних мереж та мережевого управління, кризового управління, проєктного та ресурсоефективного соціального менеджменту, гнучкого та адаптивного управління, стійкого управління та управління якістю, тощо.

В умовах глобальних трансформацій та перманентних криз виникає особлива потреба у модернізації підходів до багаторівневого управління у бік його раціоналізації з одночасним збереженням демократичного контролю за політичними процесами формування та реалізацією публічної політики. Тобто, інтегрований підхід передбачає поєднання врядування, як управління, яке відповідає вимогам відкритого, демократичного і справедливого суспільства, нового публічного менеджменту на принципах концепції мережевого суспільства, а також інших вищезазначених концепцій і підходів на основі раціоналізації застосування їх окремих складових і компонентів. Отже, концепцію мереж можна розглядати як сутнісну ознаку інтегрованого багаторівневого управління де важливим видається налагодження механізму координації, що є ознакою ефективного багаторівневого управління в умовах полісуб'єктності та поліцентричності, що вимагає посилення цілісності розуміння проблем та консенсусу у прийнятті рішень з урахуванням різного бачення та розуміння відповідних проблем всіма учасниками.

Поєднання мережевого управління з корпоративним управлінням із застосуванням підходів до управління проєктами (Project Management) потребує визначення правил, на основі яких актори можуть здійснювати представництво в будь якій мережевій структурі, наприклад, на місцевому, субнаціональному, галузевому рівні і навіть у глобальному міждержавному вимірі, формувати адаптивну проєктну мережу, здійснювати розподіл функцій та відповідальності за результати активного представництва і на чітко визначену перспективу (термін) на принципах акціонування, які застосовуються в корпоративному управлінні, що може бути перспективами подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванченко К. О. Політична мережа як організаційний інструмент публічної політики. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.17.4>
2. Карамішев Д. В. Домінанти Global Governance у вимірах глобального розвитку. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 4. С. 8–20. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2018_4_3
3. Кухарева Г. П. Впровадження світової теорії та практики при реформуванні публічного управління України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 106–111. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6105&i=20>
4. Пасічник М. В. Механізми впровадження нового публічного менеджменту: досвід США. *Державне управління: теорія та практика*. 2009. № 1. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Pasichnyk_MV.pdf
5. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/186389_589517
6. Реформа публічної адміністрації в Україні: проекти концепції та законів. Центр політико-правових реформ; [упоряд. І. Коліушко, В. Тимошук]. Київ : Фокус-Ю, 2006. 192 с.
7. Сидоренко Н. Сучасні тенденції розвитку публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 10 (3), 59–63. DOI: <https://doi.org/10.15421/152220>
8. Ситник С. В. Публічне управління: термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.
9. Солопова І.В. Європейський досвід проведення реформ системи місцевого самоврядування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 1. С. 19–23.
10. Шавкун І. Г., Дибчинська Я. С. Новий публічний менеджмент як концепція публічного управління. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2017. Вип. 69. С. 195–201.
11. Castells M. *The Rise of the Network Society (The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume 1)*. Vol. 1. 2nd Edition with a New Preface. Oxford : Wiley Blackwell Publ., 2010. 594 p. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781444319514>
12. Cohen N. Forgoing New Public Management and Adopting PostNew Public Management Principles: the On going Civil Service Reform in Israel. *Public Administration and Development*. 2016. Vol. 36. P. 20–34.
13. Head B. W. *Wicked Problems in Public Policy. Understanding and Responding to Complex Challenges*. New York : Palgrave Macmillan, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-94580-0>
14. Helmut Anheier, Edward Knudsen. The World Economic Forum's Expert Network. URL: <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb0000000pTDaEAM>
15. Hill M., Hupe P. *Implementing Public Policy. Governance in Theory and in Practice*. L. : Sage Publication, 2003. 98 p.
16. Keeling D. *Management in Government*. London : Allen, 1972: Allen & Unwin. URL: <http://www.bookyboop.com/management/management-in-government-royal-institute-of-public-administration.pdf>
17. Kostruba A. V. Corporate governance: the main issues. Evolution of private law – new challenges. Edited by Piotr Pinior, Wojciech Wyrzykowski, Mateusz Żaba Katowice, 2020. 220 p.
18. Mazur St. *Modernizacja samorządu lokalnego w wybranych krajach*. Sprawne. Krakow : Małopolska Szkoła Administracji Publicznej UEK. 2015. S. 12–25.
19. Prange C., Hennig A. From Strategic Planning to Strategic Agility Patterns. *Journal of Creating Value*. 2019. № 5(2). С. 111–123. DOI: <https://doi.org/10.1177/2394964319867778>
20. Rhodes R.A.W. *Policy Network Analysis / M. Moran, M. Rein and R.E. Goodin. The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford : Oxford University Press, 2006. 237 p.

21. Schmitter Ph. Still the Century of Corporatism? *The New Corporatism. Social-political Structures in the Iberian World* / F. Pike, T. Stritch (eds.). London, 1974. P. 85–131.

22. Toke D., Marsh D. Policy networks and The GM crops issue: Assessing the Utility of a dialectical model of policy network. *Public Administration*. 2003. Vol. 81. N 2. P. 229–251.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 10.05.2024 р.

Suvorov V. P.,

Candidate of Sciences in Public Administration,

Assistant Professor of the Department of Public Health and Health Care Management,

Kharkiv National Medical University,

4 Nauky Avenue, Kharkiv, 61000, Ukraine

e-mail: vip.suvorov@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-0196-4269>

INTEGRATED MULTILEVEL GOVERNANCE AND CONVERGENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION CONCEPTS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES

Annotation. The article summarizes various concepts of public management and other management approaches, which made it possible to propose an integrated approach to the transformation of multi-level governance and to determine tools for increasing its effectiveness based on the convergence of concepts of public management in the conditions of global challenges and hybrid threats. The need to modernize approaches to multi-level management towards its rationalization while maintaining democratic control over the political processes of formation and implementation of public policy is substantiated. The foundations of the concept of integrated multi-level governance are laid, which involves the convergence of various management concepts, directions and managerial approaches, in particular: concepts of global governance, good governance, new public management, public administration, corporate governance, political networks and network governance, crisis management, project and resource-efficient social management, flexible and adaptive management, sustainable management and quality management, etc. It is proposed to consider the concept of networks as an essential feature of integrated multi-level management, where it seems important to establish a coordination mechanism, which is a sign of effective multi-level management in conditions of polysubjectivity and polycentricity, which requires strengthening the integrity of the understanding of problems and consensus in decision-making, taking into account different visions and understanding of the relevant problems by all participants.

Keywords: *multi-level governance, public management concepts, network management, convergence, poly-subjectivity, global challenges.*

REFERENCES

1. Ivanchenko, K.O. (2019). Political network as an organizational tool of public policy. *Regional studies*, no. 17, 20–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.17.4> [in Ukrainian].

2. Karamyshev, D.V. (2018). Dominants of Global Governance in Dimensions of Global Development. *Theory and practice of public administration*, is. 4, 8–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2018_4_3 [in Ukrainian].

3. Kukhareva, G.P. (2018). Implementation of world theory and practice in reforming public administration of Ukraine. *Investments: practice and experience*, no. 10, 106–111. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6105&i=20> [in Ukrainian].

4. Pasichnyk, M.V. (2009). Mechanisms of implementation of new public management: US experience. *State administration: theory and practice*, no. 1. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Pasichnyk_MV.pdf [in Ukrainian].

5. On state regulation of the securities market in Ukraine: Law of Ukraine dated October 30, 1996 No. 448/96-BP (1996). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 51, art. 292*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/186389_589517 [in Ukrainian].
6. Reform of public administration in Ukraine: projects of concepts and laws. (2006). Center for political and legal reforms; [comp. I. Koliushko, V. Tymoshchuk]. Kyiv: Focus-U. 192 p. [in Ukrainian].
7. Sydorenko, N. (2022). Modern trends in the development of public administration. *Aspects of public administration, 10(3), 59–63*. DOI: <https://doi.org/10.15421/152220> [in Ukrainian].
8. Sytnyk, S.V. (2018). Public administration: terminal. words / comp. : V. S. Kuybida, M. M. Bilynska, O. M. Petroye, and others. ; in general ed. V. S. Kuibida, M. M. Bilynska, O. M. Petroye. Kyiv: NADU. 224 p. [in Ukrainian].
9. Solopova, I.V. (2018). European experience of reforms of the local self-government system. *South Ukrainian legal journal, no. 4, ch1, 19–23*. [in Ukrainian].
10. Shavkun, I.G., Dybchynska, Ya.S. (2017). New public management as a concept of public administration. *Humanitarian Bulletin ZDIA, is. 69, 195–201*. [in Ukrainian].
11. Castells, M. (2010). The Rise of the Network Society (The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume 1). Vol 1. 2nd Edition with a New Preface. Oxford: Wiley Blackwell Publ. 594 p. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781444319514>
12. Cohen, N. (2016). Forgoing New Public Management and Adopting PostNew Public Management Principles: the Ongoing Civil Service Reform in Israel. *Public Administration and Development, vol. 36, 20–34*.
13. Head, B.W. (2022). Wicked Problems in Public Policy. Understanding and Responding to Complex Challenges. New York: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-94580-0>
14. Helmut Anheier, Edward Knudsen. The World Economic Forum's Expert Network. <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb0000000pTDaEAM>
15. Hill, M., & Hupe P. (2003). Implementing Public Policy: Governance in Theory and in Practice. London: Sage Publication.
16. Keeling, D. (1972). Management in Government. London: Allen, Allen & Unwin. URL: <http://www.bookyboop.com/management/management-in-government-royal-institute-of-public-administration.pdf>
17. Kostruba, A.V. (2020). Corporate governance: the main issues. Evolution of private law – new challenges. Edited by Piotr Piniór, Wojciech Wyrzykowski, Mateusz Żaba Katowice. 220 p.
18. Mazur, St. (2015). Modernization of self-government in selected countries. *Sprawne, 12–25*. Krakow: Małopolska Szkoła Administracji Publicznej UEK.
19. Prange, C., & Hennig, A. (2019). From Strategic Planning to Strategic Agility Patterns. *Journal of Creating Value, 5(2), 111–123*. DOI: <https://doi.org/10.1177/2394964319867778>
20. Rhodes, R.A.W. (2006). Policy Network Analysis / M. Moran, M. Rein and R.E. Goodin. The Oxford Handbook of Public Policy. Oxford: Oxford University Press. 237 p.
21. Schmitter, Ph. (1974). Still the Century of Corporatism? F. Pike, T. Stritch (eds.). *The New Corporatism. Social-political Structures in the Iberian World, 85–131*. London.
22. Toke, D., & Marsh, D. (2003). Policy networks and the GM crops issue: Assessing the Utility of a dialectical model of policy networks. *Public Administration, vol. 81, no. 2, 229–251*.

The article was received by the editors 08.04.2024.

The article is recommended for printing 10.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-09>
УДК 338.246.8:711.4

Громов Сергій Олександрович,
аспірант заочної форми навчання кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
командир добровольчого формування №5 Сумської територіальної оборони, місто Суми
e-mail: gromser78@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9720-0222>

ДЕРЖАВНІ КОРПОРАЦІЇ І ПІДПРИЄМСТВА: ЯК ДЕРЖАВІ АДАПТУВАТИ ФУНКЦІЇ ТА СВОЮ ПОЛІТИКУ ЗАРАДИ БІЛЬШОГО СУСПІЛЬНОГО БЛАГА?

Анотація. Стаття присвячена аналізу функцій державних підприємств (ДП) в Україні та розробці пропозицій щодо їхнього реформування задля збільшення суспільного блага. Метою статті є дослідження та узагальнення сучасних теоретичних концепцій щодо ролі ДП в економіці та суспільстві, а також визначення напрямків державної політики, які сприятимуть підвищенню ефективності цих підприємств.

Виклад основного матеріалу побудований за наступною логікою: а) стислий огляд ознак трьох типів державних підприємств: державні господарські установи, державні підприємства як статутні корпорації, державні підприємства як компанії корпоративного права; б) функції державних підприємств: від еволюції до сучасних шести функцій (ринкова, фіскальна, функція розвитку, соціальна, стратегічна, хижачка); в) державна політика власності щодо державних підприємств: у тому числі моделі відповідної державної політики; г) розробка пропозицій щодо оновлення функцій державних підприємств заради більшого суспільного блага з акцентом на український контекст.

Автор робить важливий кінцевий висновок, що у країнах, що розвиваються, політика державної власності зазвичай характеризується волонтаризмом і сильно підпорядкована політичним цілям. Відсутність чіткої кодифікації та низький рівень прозорості призводять до неефективності та корупції. Державні підприємства часто використовуються як інструмент для досягнення політичних цілей, що створює додаткові виклики для управління та розвитку. В таких умовах важко забезпечити стабільність і ефективність ДП, оскільки політичний вплив часто призводить до змін у стратегічних напрямках та управлінні підприємствами.

Ключові слова: *функції, державні корпорації, корпоративне врядування, великі державні підприємства, ціннісне управління.*

Як цитувати: Громов С. О. Державні корпорації і підприємства: як державі адаптувати функції та свою політику заради більшого суспільного блага? *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 110–138. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-09>

In cites: Hromov, S.O. (2024). State-owned corporations and enterprises: how can the government adapt its functions and policy for the greater public good? *State Formation*, no. 1 (35), 110–138. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-09> [in Ukrainian].

© Громов С. О., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Актуальність теми дослідження. Управління державними підприємствами (далі – ДП) вимагає особливої уваги та комплексного підходу, оскільки вони виконують важливі економічні та соціальні функції. Державна власність у підприємствах має довгу історію, що тісно пов'язана з еволюцією економічних систем та політичних режимів у різних країнах. Незважаючи на значні зміни в економічній політиці та приватизаційні хвилі останніх десятиліть, багато державних підприємств залишаються ключовими гравцями у стратегічних галузях [12], таких як енергетика, транспорт, та інфраструктура.

Одним із основних аргументів на користь збереження державної власності є здатність ДП забезпечувати стабільність та довгострокові інвестиції, які можуть бути непривабливими для приватного сектора через високі ризики або довгий період окупності. Крім того, державні підприємства часто виконують соціальні функції, забезпечуючи доступність основних послуг для широких верств населення, що відповідає завданням соціальної держави [1]. Іншим важливим аспектом є роль державних підприємств у регулюванні ринку та запобіганні монополізації. У деяких випадках державні підприємства створюються для запобігання зловживанням з боку приватних монополій та забезпечення конкуренції на ринку. Це є особливо актуальним для ринків з високою концентрацією капіталу та ресурсів, де природні монополії є неминучими [4].

Водночас, ефективність державних підприємств часто ставиться під сумнів через проблеми управління, бюрократію та корупцію [30]. Це вимагає впровадження сучасних методів корпоративного управління, прозорості та підзвітності. Досвід успішних державних підприємств демонструє, що ключовим фактором є не форма власності, а якість управління та здатність адаптуватися до змінних умов ринку.

Наразі, коли Україна переживає складний період військової агресії з боку росії, економічних потрясінь та значних соціальних викликів, необхідність реформування ДП стає ще більш актуальною. Унікальний час для реформування відкриває нові можливості для впровадження міжнародних стандартів корпоративного управління, цифровізації та використання блокчейн-технологій для підвищення прозорості та ефективності. Відновлення після війни вимагає оптимізації використання державних ресурсів, і саме через реформування ДП можна досягти набагато вищої продуктивності праці, прозорості через облік та стійкого розвитку економіки. Таким чином, державні підприємства залишаються дуже важливим інструментом економічної політики, який потребує постійного вдосконалення та адаптації до сучасних викликів.

Огляд останніх наукових розробок і ідей щодо ролі та функцій державних корпорацій показує значні зрушення у підходах до їх управління та оцінки ефективності. Сучасні дослідження під керівництвом таких вчених, як Маріана Мацукато, Джозеф Стігліц, Костас Лапавітцас та Данні Родарік, акцентують на необхідності перегляду ролі державних підприємств у контексті сучасних викликів, таких як кліматичні зміни, економічна нерівність та цифровізація. Мацукато наголошує на потенціалі державних корпорацій як

рушіїв інновацій та стратегічного розвитку, тоді як Стігліц підкреслює важливість прозорості та підзвітності для підвищення довіри суспільства до цих інституцій. Лапавітцас і Родарік пропонують моделі змішаного управління, де держава співпрацює з приватним сектором для досягнення загальносуспільних цілей, зокрема в стратегічних галузях, таких як енергетика та інфраструктура.

Інші вчені, такі як Мюлленкамп, Річмонд, та Козажевський, переосмислюють традиційні функції державних підприємств, акцентуючи увагу на їх потенціалі у вирішенні сучасних соціально-економічних проблем. Нові дослідження, зокрема роботи Путніньша та Хіта, пропонують інноваційні підходи до управління державними корпораціями, наголошуючи на важливості балансу між економічною ефективністю та соціальною відповідальністю. Концепція "гібридних" моделей управління, що поєднує елементи державного та приватного секторів, набуває все більшої популярності в академічних колах.

Сучасні наукові розробки [33; 2; 3; 29] також фокусуються на адаптації функцій державних корпорацій до нових реалій, таких як цифровізація економіки та кліматичні зміни. Окремі резонансні дослідження [7; 11] висвітлюють потенціал державних фінансових установ у стабілізації економічних циклів, тоді як роботи Ці та Котца підкреслюють роль державних підприємств у розвитку інновацій та інфраструктури. Важливим напрямком досліджень стає пошук оптимальних механізмів корпоративного управління, що забезпечують прозорість та підзвітність державних корпорацій, про що свідчать роботи данця Х. Крістіансена та аналітичні звіти ОЕСР, яка, до речі, є одним з головних аналітичних центрів світу з питань корпоративного управління і удосконалення державних підприємств. Ці дослідження формують нове бачення ролі державних корпорацій як каталізаторів сталого розвитку та інструментів реалізації довгострокових стратегічних цілей держави.

Мета статті – це огляд теоретичних підстав для визначення здатності державних підприємств адаптувати свої функції та свою політику заради більшого суспільного блага.

Використана методологія. У статті використано переважно методи аналізу і синтезу і комплексний підхід до дослідження функцій державних підприємств (ДП) та політики державної власності, зокрема аналізуються теоретичні основи та емпіричні дослідження з цієї тематики. Основними теоріями, що лежать в основі дослідження, є концепції публічного врядування, новий публічний менеджмент та менеджмент публічних цінностей. Виклад основного матеріалу побудований за наступною логікою:

1) Стислий огляд ознак трьох типів державних підприємств: державні господарські установи, державні підприємства як статутні корпорації, державні підприємства як компанії корпоративного права.

2) Функції державних підприємств: від еволюції до сучасних шести функцій (ринкова, фіскальна, функція розвитку, соціальна, стратегічна, хижацька).

3) Державна політика власності щодо державних підприємств: у тому числі моделі відповідної державної політики.

4) Розробка пропозицій щодо оновлення функцій державних підприємств заради більшого суспільного блага.

Для вирішення поставлених задач використано такі методи дослідження:

– Аналіз літератури та огляд існуючих наукових розробок: Це включає вивчення робіт провідних науковців та організацій (OECD, World Bank), що акцентують увагу на ролі ДП в сучасних економіках, а також узагальнення даних про функціонування ДП в різних країнах, зокрема в Україні, з метою виявлення ефективності їх роботи та впливу на економіку.

– Порівняльний аналіз: Порівняння моделей державної політики та функцій ДП в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, для визначення кращих практик та їх адаптації до українських реалій.

– методи аналізу, синтезу і індукції - для порівняння функцій державних підприємств в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, в залежності від політики державної власності і для узагальненого порівняння політику державної власності у розвинених країнах та країнах, що розвиваються.

Ці методи дозволили зробити висновки щодо необхідності реформування українських державних підприємств шляхом адаптації сучасних теоретичних концепцій та впровадження кращих міжнародних практик.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ландшафт державних підприємств (ДП) характеризується значним різноманіттям форм та моделей функціонування. Як зазначено у звіті Світового банку 2015-ого року [32]), складність державної участі в економіці призвела до відсутності уніфікованого визначення ДП, яке завжди було специфічним для кожної країни. Аналізуючи взаємодію між ДП та державою, ключовим критерієм класифікації стає ступінь формальної залежності підприємств від уряду, що впливає з правових норм та принципів їх діяльності. На основі цього критерію можна виділити три основні типи ДП:

1) Економічні урядові установи (або англ. - *economic government entities (EGEs)*) – це безпосередньо пов'язані з урядом суб'єкти, що є частиною державного управління. Вони надають публічні послуги, мають певну організаційну автономію, але не мають фінансової чи юридичної самостійності.

2) Статутні корпорації - повністю державні підприємства, що діють за спеціальними законами, зазвичай подібними до приватних корпорацій. Вони фінансово та організаційно відокремлені від уряду і виконують специфічні державні завдання.

3) Компанії корпоративного (приватного) права – суб'єкти, над якими уряд здійснює фактичний корпоративний контроль з різним ступенем формального володіння. Вони функціонують за загальними правовими нормами країни, подібно до приватних компаній.

Межі між цими типами державних підприємств, а також між державними підприємствами та іншими державними структурами є часто розмитими та варіюються залежно від країни. Вони визначаються правовими нормами, національними системами статистики та традиційними рішеннями.

Так, економічні урядові установи були колись дуже поширені у всьому світі, але нині зустрічаються нечасто і переважно у країнах, що розвиваються або слабо розвинених країнах. Найбільшою у світі економічною урядовою установою вважається «India Post» – поштовий оператор з приблизно 430 000 співробітників. Два інші типи ДП – статутні корпорації та компанії корпоративного права – набагато поширеніші в сучасному світі, хоча і вони мають різноманітні специфічні правові та організаційні рішення в різних країнах.

Важливо зазначити, що при аналізі типів та функцій ДП у різних країнах з різними політичними системами та рівнем інституційної зрілості, ми стикаємося з специфічними рішеннями, зумовленими історичними обставинами та культурним контекстом. Тому наведені узагальнення слід розглядати як стилізовані факти - по суті вірні висновки з емпіричних досліджень, які, однак, можуть мати деякі неточності в деталях.

Далі, різновид ДП №2 – це *статутні корпорації*, відомі також як *публічні корпорації*, поширені у всьому світі. Однак, цей термін може охоплювати різні за своєю природою суб'єкти, включаючи некомерційні установи. Наприклад, у Німеччині корпорації публічного права (Körperschaft des öffentlichen Rechts) варіюються від некомерційних університетів до громадських мовників, що діють на медіа-ринку (таблиця 1).

У Великобританії до приватизації 1980-1990-х років функціонувало кілька значних статутних корпорацій, таких як British Railways та National Coal Board. Сьогодні, при зниженій ролі державних підприємств в економіці країни, найвідомішою публічною корпорацією залишається BBC. У Франції "публічні компанії промислового та комерційного характеру" (EPIC) можуть діяти в сферах, де присутні приватні комерційні суб'єкти. На початку XXI століття найбільші французькі державні підприємства, включаючи Électricité de France та Gaz de France, функціонували як EPIC, але згодом були трансформовані у компанії приватного права. У Канаді та Ірландії статутні корпорації, що діють за спеціальними законодавчими актами, досить поширені серед найбільших державних підприємств.

У США різниця між урядовою корпорацією та урядовим агентством не завжди чітка. Найбільше державне підприємство "US Postal Service" є незалежним агентством федерального уряду. В Японії ж існують спеціальні публічні корпорації (tokushu hōjin), створені за специфічним законодавством для виконання делегованих державою завдань. Прикладом є Japan Broadcasting Corporation (NHK). В Індонезії серед різних типів державних підприємств виділяються Perum – державні суб'єкти, чия комерційна діяльність пов'язана з суспільними цілями. У Росії деякі державні корпорації, такі як «Ростех» та «Росатом», поєднують функції комерційного суб'єкта та урядового агентства з регуляторними повноваженнями, що створює ризики зловживань. У Польщі кілька державних підприємств, включаючи громадського телемовника та Польську пошту, діють за спеціальними правилами, що гарантують їм певні монополні позиції.

Таблиця 1 – Універсальні і ключові характеристики статутних корпорацій у світі
Table 1 – Universal and key characteristics of statutory corporations in the world

Ознака	Прояв ознаки для статутного підприємства	Ключовий важіль для регулювання ДП
1) Правове заснування	створюються та функціонують на основі спеціального законодавчого акту, ухваленого урядом. Це може бути окремий закон або статут, який визначає структуру, повноваження та функції корпорації.	Спеціальний закон або статут
2) Публічна власність	Ці корпорації зазвичай повністю або частково належать державі. Це означає, що держава є основним або єдиним акціонером, і представники держави можуть входити до складу ради директорів.	Державна власність акцій
3) Соціальні та економічні функції	Публічні корпорації часто створюються для виконання важливих соціальних або економічних функцій, таких як надання комунальних послуг (вода, електрика, транспорт), охорона здоров'я, освіта, банківська діяльність, поштові послуги тощо. Їхня діяльність спрямована на задоволення суспільних потреб та забезпечення доступності послуг для всіх верств населення.	Громадське обслуговування і виконання критично суспільно значущих функцій
4) Фінансова незалежність	Хоча публічні корпорації належать державі, вони зазвичай мають фінансову автономію. Це означає, що вони можуть мати власні джерела доходів, самостійно здійснювати фінансові операції, укладати контракти та позичати кошти. Вони часто мають окремий бюджет, відмінний від державного бюджету.	Власні доходи та бюджети
5) Управлінська автономія	Публічні корпорації мають автономію у прийнятті управлінських рішень. Вони керуються радою директорів або наглядовою радою, до складу якої можуть входити представники держави, бізнесу та громадськості. Ці ради відповідають за стратегічне управління корпорацією, тоді як оперативне управління здійснюється менеджментом корпорації.	Незалежне корпоративне врядування
6) Підзвітність та прозорість	Публічні корпорації зобов'язані забезпечувати прозорість своєї діяльності та підзвітність перед урядом і громадськістю. Вони повинні регулярно публікувати фінансові звіти, звіти про діяльність та інші важливі документи. Це забезпечує контроль за їхньою діяльністю та запобігає зловживанням.	Регулярна звітність
7) Регулятивний нагляд	Є обов'язковим з боку державних органів. Це може включати контроль за виконанням законодавчих вимог, аудит фінансової діяльності, моніторинг дотримання стандартів якості послуг та інших нормативних актів	Державний контроль
8) Окрема юридична особа	Публічні корпорації є юридичними особами, що означає, що вони мають право укладати контракти, володіти майном, виступати у суді від свого імені та виконувати інші юридичні дії. Це забезпечує їм незалежність від держави у правовому сенсі та дозволяє здійснювати комерційну діяльність.	Самостійна правосуб'єктність

*Джерело: розробка автора на основі [31; 28; 27; 5].

*Source: author's development based on [31; 28; 27; 5].

Загалом, як бачимо, статутні корпорації демонструють широке різноманіття форм та функцій у різних країнах, відображаючи специфіку національних правових та економічних систем.

Нарешті, третій різновид ДП – це *державні підприємства як компанії-суб'єкти корпоративного права*. У сучасному економічному ландшафті державні підприємства (ДП), що функціонують як суб'єкти корпоративного права, демонструють безпрецедентну важливість та поширеність. Аналіз 532 ДП у 37 економіках виявляє, що приблизно 75% з них існують у формі корпоративних юридичних осіб. Ці установи характеризуються дуалістичною природою: вони оперують на тій же правовій основі, що й приватні компанії, але фактичний корпоративний контроль здійснюється урядом через комплекс власницьких та невластницьких інструментів (таблиця 2). Класифікація цих ДП базується на кількох ключових критеріях:

Таблиця 2 – Універсальні і ключові характеристики державних підприємств як компаній корпоративного права у світі

Table 2 – Universal and key characteristics of state-owned enterprises as corporate law companies in the world

Ознака	Прояв ознаки для статутного підприємства	Ключовий важіль для регулювання ДП
1) Правове заснування	Створені відповідно до спеціального законодавства або урядового акту	Спеціальний закон
2) Публічна власність	Держава є повним або мажоритарним власником акцій	Контроль держави
3) Соціальні та економічні функції	Орієнтація на забезпечення суспільних благ та економічного розвитку	Суспільна місія
4) Фінансова незалежність	Мають власні джерела доходів та фінансову незалежність від державного бюджету	Власний бюджет
5) Управлінська автономія	Управління здійснюється через наглядову раду, яка включає представників держави	Наглядова рада
6) Підзвітність та прозорість	Зобов'язані публікувати фінансові звіти та результати діяльності	Регулярна звітність
7) Регулятивний нагляд	Підлягають нагляду з боку державних регуляторних органів	Регулятивний контроль
8) Окрема юридична особа	Мають статус окремої юридичної особи з власними правами та обов'язками	Самостійна правосуб'єктність
9) Ринкова діяльність	Здійснюють комерційну діяльність на ринкових засадах, конкуруючи з приватними компаніями	Комерційна конкуренція
10) Соціальні обов'язки	Виконують соціальні обов'язки, такі як надання послуг за доступними цінами	Соціальна відповідальність
11) Правова відповідальність	Будуть нести відповідальність за невиконання зобов'язань відповідно до корпоративного права	Юридичні зобов'язання

*Джерело: розробка автора.

*Source: author's elaboration.

– За розміром державної частки: виділяють мажоритарні (>50%) та міноритарні ДП, з подальшою диференціацією перших на ті, що повністю (100%) належать державі.

– За типом залежності від уряду: розрізняють прямо залежні (права власності реалізуються безпосередньо урядовим органом) та опосередковано залежні ДП (через інші державні структури).

– Окрему категорію становлять лістингові ДП – це публічні компанії з державною участю, чия значущість стрімко зростає. Їх поширеність варіюється між країнами: в одних (Китай, Бразилія, Франція) вони домінують, в інших (Ірландія, Нідерланди) відсутні.

Глобальний огляд їх свідчить про різноманітність форм ДП:

– У низці європейських країн (Італія, Франція, Іспанія, Німеччина) поширені компанії зі змішаним капіталом, де уряд є співвласником. Юридично вони прирівнюються до приватних компаній.

– Канадські ДП переважно існують як статутні корпорації, хоча є й ті, що діють згідно з Законом про комерційні корпорації.

– Бразилія відзначається комерційними ДП, що фінансуються за рахунок ринкової діяльності, з більшістю великих ДП котируваними на біржі.

– В Аргентині державні корпорації функціонують за принципами приватних компаній через звичайні права акціонерів.

– Японські *tokushu gaisha* та корейські ринкові й квазі-ринкові ДП демонструють комерційну орієнтацію, часто з участю приватного капіталу.

– В Індонезії комерційні компанії «Perseo», повністю або переважно державні, діють за загальним комерційним правом.

– У країнах з найбільшою вагою ДП в економіці (Китай, Індія, Саудівська Аравія, росія) значну роль відіграють компанії зі змішаним капіталом, котирувані на біржі. Формально підпорядковуючись загальному законодавству, вони *de-facto* користуються особливими привілеями та виконують специфічні неекономічні функції. Аналогічна ситуація спостерігається в Польщі, Румунії та Угорщині.

Як бачимо, ця типологія відображає складну взаємодію між державними інтересами та ринковими механізмами, створюючи унікальний ландшафт економічного управління та розвитку.

Визначившись з основними різновидами державних підприємств, далі розглянемо їхні відповідні функції. Функції державних підприємств в економіці та обґрунтування їхнього існування завжди були предметом інтенсивних економічних та політичних досліджень. Існує велика кількість літератури з цього питання, зокрема у «The Routledge handbook of state-owned enterprises» [6], що містить важливі розділи авторства М.Г. Берда, М. Соррентіно та М. Хоулетта і М. Рамеша [27]. Додатково, важливі аспекти розглядаються у звітах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), наприклад у звіті 2018 року [20]. Однак, у більшості досліджень сучасних ДП є дві головні недоліки:

1) ці дослідження часто зосереджуються на розвинених економіках Заходу або країнах OECD, залишаючи поза увагою важливі економіки, такі як Китай, Індія, Індонезія та Таїланд, де роль ДП значно вагоміша та багатогранніша;

2) дослідження часто базуються на офіційних заявах державних власників, які можуть суттєво відрізнятися від реальних цілей та функцій, виконуваних ДП на практиці.

Реальні функції ДП часто приховані або цинічно маскуються державою (правлячим урядом). Тому, з наукової точки зору, більш доцільно аналізувати фактичні функції ДП, оскільки їх можна оцінити на основі конкретних рішень і матеріальних результатів. Це дозволяє уникнути невизначеності, пов'язаної з визначенням реальних цілей ДП. Таким чином, наш аналіз буде зосереджений на реальних функціях, які виконуються ДП.

Розбіжність між задекларованими і реальними функціями ДП часто призводить до теоретичних труднощів, оскільки нормативні та позитивні підходи до їхнього аналізу змішуються. Дослідники часто аналізують ідеальні ситуації, які мають мало спільного з реальним функціонуванням ДП. Наприклад, Т. Путнінш [24], приймаючи нормативний підхід, перелічує каталог правильних, на його думку, обґрунтувань для існування ДП, включаючи подолання ринкових збоїв. Він зазначає, що «використання ДП має бути обмежене обставинами, коли існує ринкова неспроможність». Хоча ці твердження можуть бути справедливими для розвинених економік Заходу, вони можуть не відповідати дійсності в інших економіках, де ДП виконують не лише економічні, але й важливі політичні функції.

Нормативний підхід, який пропагує правильні моделі функціонування ДП, підтримується OECD через різноманітні рекомендації та керівні принципи для урядів. Наприклад, данський аналітик OECD Х. Крістіансен пише про гостру суспільну і навіть політичну необхідність «балансу комерційних і некомерційних пріоритетів державних підприємств» [10] як основи їхньої діяльності. Він стверджує, що будь-які функції ДП, які виходять за межі ринкових стандартів, мають бути визначені правовими нормами, а не суб'єктивними урядовими рішеннями. Основні документи OECD також мають нормативний характер, зокрема ті, що стосуються державного контролю над власністю і управлінням ДП. Вони підкреслюють, що «кінцевою метою державної власності підприємств має бути максимізація цінності для суспільства через ефективний розподіл ресурсів», і що «уряд має дозволяти ДП повну оперативну автономію для досягнення їхніх цілей».

Ці рекомендації OECD, хоча і є корисними, рідко реалізуються в реальності. Стан більшості світових економік далекий від цього ідеалу. Добрі практики дотримуються в деяких розвинених країнах, таких як Нідерланди і Бельгія, або у країнах з належними принципами державного контролю, як Норвегія. Але в більшості країн, особливо на ринках, що розвиваються, реальні обґрунтування і функції ДП значно відрізняються від рекомендацій OECD.

Інший – дескриптивний підхід до вивчення ДП в глобальному масштабі показує різноманітність їхніх економічних і неекономічних функцій. Очікування урядів щодо ДП тісно пов'язані з політичною системою і інституційною зрілістю країни. Чим далі країна від моделі демократичної держави, заснованої на верховенстві права, тим ширші неекономічні цілі визначаються для ДП, і тим більше функцій вони виконують.

Нижче розглянемо еволюцію функцій державних підприємств з плином часу. Так, функції державних підприємств (ДП), як задекларовані, так і фактично виконувані, змінювалися протягом часу разом із трансформаціями державних функцій – від обмеженої ролі держави у 19 столітті до значно ширшої у 21 столітті. Ці зміни були зумовлені різними відносинами між державою та економікою в різних регіонах і періодах, економічними і політичними кризами, після яких роль держави зазвичай зростала, а також домінуючими економічними концепціями і інтелектуальними тенденціями. Особливо швидкі зміни відбулися з кінця 20 століття, тому дослідження, які здавалися правильними 30–40 років тому, сьогодні виглядають неповними та застарілими.

Природно, що еволюцію функцій ДП з плином часу важко охопити та узагальнити в глобальному масштабі з огляду на розбіжності в економічних і політичних умовах. Хоча сучасні ДП з'явилися в економіках Заходу наприкінці 19 століття, спочатку переважно як економічні держпідприємства (EGEs), у постколоніальних або посткомуністичних країнах це сталося набагато пізніше і за різних цивілізаційних та розвитку умов. Тому наведений короткий огляд еволюції функцій ДП з часом є лише ілюстративним і спрощеним.

Наприкінці 19 століття ДП у багатьох розвинених країнах Заходу були інструментом індустріалізації, коли приватного капіталу було недостатньо, і обґрунтуванням широкої присутності держави в багатьох галузях та гірничодобувній промисловості були також військові причини. У таких країнах, як Німеччина та Італія, національно уніфіковані продукти публічних послуг, які надавались державними підприємствами, сприяли виконанню важливого політичного завдання – об'єднання національних держав або навіть формування національної ідентичності.

Після Першої світової війни уряди багатьох країн, щоб врятувати приватні компанії, які були на межі банкрутства через економічні наслідки війни, почали набувати або перебирати на себе їхні власницькі частки, що часто призводило до розширення їхніх функцій у напрямку неекономічних. Трохи пізніше, у 1930-х роках, посилення економічної активності ДП було відповіддю на слабкі сторони приватного сектора, що постраждав від Великої депресії. Знову ж таки, були вжиті заходи щодо націоналізації з метою порятунку, що охоплювали також банківський сектор.

У ранньому СРСР у 1921-1941 рр. (як і в інших країнах соціалістичного блоку – на 30 років пізніше) влада, керуючись ідеологічною доктриною, припускала, що ДП є не лише основними елементами економіки, але й

соціалістичними підприємствами, чією функцією було формування відповідних ставлень і поведінки працівників. Це було джерелом надзвичайно широких соціальних функцій ДП у цих країнах. Подібні процеси, хоча й у меншій мірі, відбувалися в фашистській Італії.

Відновлення економік після Другої світової війни та подальше формування сучасних держав добробуту спричинили зростання відповідальності держави. Вибір моделі державного інтервенціонізму заохочувався домінуванням кейнсіанської економіки як основи економічної політики. Загальноприйнятим було думати, що лише широке використання ДП може бути умовою для подолання ринкових збоїв, виконання швидкозростаючих завдань публічних послуг та розподілу ресурсів відповідно до соціально-економічних цілей, сформульованих державою.

Такі погляди в розвинених економіках Заходу (здебільшого у Великобританії, але також у Франції та Італії) спричинили хвилі повоєнних націоналізацій та створення нових ДП. Економічні функції, спочатку приписувані їм, швидко розвивалися головним чином у напрямку соціальних функцій; для працівників ДП часто вводилися особливі привілеї, такі як гарантії стабільності роботи, додаткові пільги та участь у процесі управління. У деяких країнах (Італія) виконання специфічних завдань економічної політики та захист робочих місць, а не отримання прибутку, були явно сформульованими цілями найбільших ДП.

Багато постколоніальних і країн, що розвиваються, захоплені успішною індустріалізацією раннього періоду соціалістичної економіки, прийняли подібну модель розвитку. На рівні ДП це означало розширення їхніх функцій від економічних до соціальних та розвиткових функцій, а потім швидко і в значній мірі також до хижачької функції – ДП розглядалися як політичні трофеї або як де-факто «приватна власність» тих, хто перебуває при владі.

З кінця 1970-х років державна власність у країнах Заходу почала сприйматися як надзвичайно неефективна. У багатьох економіках світу, насамперед у високо розвинених, таких як Велика Британія, було проведено глибокі процеси приватизації, а ДП, які не були приватизовані, зазнали широких процесів відновлення та реструктуризації. Їх метою було наближення принципів діяльності ДП до приватних компаній і зменшення обсягу неекономічних функцій, що сильно обтяжували ефективність ДП. Хоча були винятки – у Франції на початку 1980-х років, після приходу до влади Ф. Міттерана, була ще одна хвиля націоналізацій.

У країнах, що розвиваються, головним чином тих, які реалізовували програми відновлення Міжнародного валютного фонду (МВФ), процеси приватизації також просувалися, але з меншою інтенсивністю, ніж у розвинених країнах, і частіше без втрати державного контролю над ДП, а отже, без усунення неекономічних функцій, що накопичувалися роками. У Росії, Китаї та інших соціалістичних країнах того часу до кінця 1980-х років не було жодних приватизаційних заходів. Навпаки, ДП не лише зберегли домінуючу

позицію в економіці, але й їхні неекономічні функції розширилися в трьох основних напрямках: соціальні та добробутні функції, інструменти економічної та соціальної політики, та джерело політичної ренти. Ситуація кардинально змінилася на початку 1990-х років, коли ці країни розпочали процеси політичних та економічних трансформацій, ключовим елементом яких було реструктуризація та приватизація сектору ДП.

У цьому сенсі нам слід зауважити, що у період 1992-2024 років функції державних підприємств в Україні сильно еволюціонували від інструментів централізованого планування до суб'єктів ринкової економіки. На початку 1990-х років, після здобуття незалежності, Україна розпочала процес приватизації, спрямований на зменшення ролі держави в економіці та підвищення ефективності підприємств. Однак, багато ДП залишалися ключовими гравцями в стратегічних галузях, таких як енергетика, транспорт та інфраструктура, виконуючи як економічні, так і соціальні функції. З 2014 року, після Революції Гідності, функції ДП почали трансформуватися у напрямку більшої прозорості, підзвітності та орієнтації на ринкові принципи, що стало важливою складовою реформ і євроінтеграційних процесів в Україні.

У контексті сучасних глобальних економічних трансформацій, роль та функції державних підприємств (ДП) зазнали суттєвих змін. Ці метаморфози зумовлені низкою взаємопов'язаних факторів, серед яких: зростання економічної ваги Китаю, Індії та Індонезії; наслідки світової фінансової кризи; посилення популістських та авторитарних тенденцій у багатьох країнах.

Сучасні функції ДП можна класифікувати на економічні та неекономічні, хоча такий поділ не є абсолютно дихотомічним. Г. Мюленкамп [16, с. 23] пропонує розглядати ці функції через призму двох підходів: *welfare approach* та *public choice approach*. Перший розглядає ДП як інструмент подолання провалів ринку, тоді як другий фокусується на використанні ДП політиками для реалізації власних «порядків денних».

Базуючись на емпіричних дослідженнях та теоретичних розробках, можна виділити шість ключових функцій сучасних ДП:

1) Ринкова (економічна) функція: ДП виступають як інструмент подолання провалів ринку, зокрема у сферах природних монополій та негативних екстерналій. Вони можуть забезпечувати виробництво та розподіл суспільних благ, особливо в інфраструктурній, енергетичній та соціальній сферах. Важливо відзначити потенційну роль ДП у стабілізації економічного циклу, особливо у фінансовому секторі.

2) Фіскальна функція: ДП можуть виступати джерелом доходів для державного бюджету, хоча ефективність цієї функції варіюється залежно від конкретних економічних умов та управлінських практик.

3) Функція розвитку: ДП часто використовуються як інструмент реалізації стратегій економічного розвитку, зокрема для стимулювання інновацій, розвитку стратегічних галузей та підтримки регіонального розвитку.

4) Соціальна функція: ДП можуть виконувати важливу роль у забезпеченні соціального захисту, підтримці зайнятості та наданні критично важливих послуг населенню, особливо в періоди економічних спадів.

5) Стратегічна функція: У контексті національної безпеки та економічного суверенітету, ДП можуть відігравати ключову роль у захисті стратегічних секторів економіки та забезпеченні національних інтересів.

6) Хижацька функція: Це найбільш суперечлива функція, пов'язана з використанням ДП для реалізації групових або індивідуальних інтересів представників влади, часто під прикриттям національних інтересів.

Важливо зазначити, що інтенсивність реалізації цих функцій варіюється залежно від країни та економічного контексту. У розвинених країнах з сильними інституціями та прозорими процедурами економічної політики, ризик домінування хижацької функції значно нижчий порівняно з менш інституціоналізованими економіками.

Слід визнати, що дуальність природи ДП – як суб'єктів ринкової конкуренції та інструментів державної політики – створює унікальний простір для аналізу їхньої ролі в сучасній економіці. Баланс між економічними та неекономічними функціями ДП є критичним фактором їхньої ефективності та впливу на економічний розвиток [7; 26]. Тут залишається відкритим питання оптимального співвідношення між регуляторними інструментами та використанням ДП для досягнення економічних та соціальних цілей. Це співвідношення має визначатися з урахуванням специфіки кожної країни, рівня розвитку її інституцій та особливостей публічно-управлінської і економічної структури. У підсумку, розуміння багатогранності функцій ДП є ключовим для формування ефективної економічної політики та забезпечення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю в сучасному глобалізованому світі.

Фіскальна функція. Ця традиційно важлива функція, яка часто асоціювалася з державними монополіями як джерелом стабільних і високих доходів до бюджету, наразі втрачає своє значення. Це особливо актуально для розвинених країн, де кількість державних монополій невелика, податкові системи загалом нейтральні до форм власності бізнесу, а конкуренція на ринках змушує державні підприємства діяти ефективно. Втім, все ще існують країни, особливо ті, що розвиваються, де ДП у певних галузях навмисно підтримуються урядами для збереження їхніх ринкових позицій, що дозволяє їм досягати вищих прибутків, які поповнюють державний бюджет [25].

Проте існують і протилежні ситуації. Державна допомога, обмежена і контрольована в країнах ЄС, з бюджету для ДП є поширеним явищем у багатьох, особливо в країнах, що розвиваються. Це означає, що не ДП є джерелом надзвичайних доходів до бюджету, а навпаки – бюджет фінансує ДП. Це включає не тільки субсидії для виконання специфічних державних чи стратегічних завдань, але й податкові пільги, спрямовані на підтримку зайнятості або вирівнювання ринкових можливостей для менш ефективних ДП.

У багатьох країнах із великими секторами ДП, економічно і соціально важливими, як-от Польща та Індія, середні зарплати в ДП значно вищі, ніж у порівняних приватних підприємствах, що можна розглядати як форму бюджетного субсидування цих організацій.

Відповідь на питання, чому уряди підтримують існування ДП через бюджетні субсидії, не є простою. Здається, це пов'язано з пріоритетом неекономічних функцій, включаючи хижачькі функції, де здатність їх виконувати є важливішою для урядів, ніж витрати на бюджет.

Розвиткова функція. З другої половини 19 століття ДП досить часто використовувалися для підтримки економічного розвитку та індустріалізації, особливо там, де приватного капіталу було недостатньо для масштабних операцій. Ця функція ДП, яка може бути описана як дія на благо, сьогодні також має місце в багатьох країнах, хоча і з меншою інтенсивністю, ніж у минулому, через легший доступ до капіталу на глобальному рівні та розвиток прямих іноземних інвестицій. Дослідження показують, що державна активність в економіці може сприяти великим інфраструктурним інвестиціям або розвитку технологічних інновацій у випадках, які вважаються надто ризикованими для деяких приватних інвесторів.

Державні підприємства, підтримувані державою (або державним фінансовим сектором), можуть реалізовувати економічні проекти, що раціональні з точки зору довгострокових цілей держави, але які здаються неприбутковими або приносять занадто низькі показники прибутковості для приватного капіталу (наприклад, інвестиції в енергетичний сектор, інтернет-мережі або пов'язані з кліматичними вимогами). ДП можуть також діяти в галузях, важливих для розвитку країни, де існує ризик несприятливих зовнішніх впливів, таких як видобуток небезпечних, радіоактивних матеріалів або атомна енергетика. У таких випадках держава бере на себе можливі, хоча зазвичай незначні, ризики, пов'язані з цими видами діяльності [18].

Соціальна функція. З моменту свого заснування ДП завжди розглядалися як стабільніші місця роботи порівняно з приватними компаніями. У багатьох країнах, таких як Франція, Індія та Польща, існують формалізовані або неписані, але шановані правила стійкості роботи, що покращують позицію працівників ДП порівняно з тими, хто працює у приватному секторі, і трудові контракти зазвичай укладаються на невизначений термін. Традиційно у багатьох країнах робота в ДП асоціюється з особливими соціальними привілеями, такими як тринадцята зарплата (відносно частіше, ніж у приватних підприємствах) і іноді навіть законодавчі гарантії участі працівників у прибутках ДП. Іноді працівники ДП мають статус державних службовців у компанії, як це було у великих ДП у Франції до 1990-х років.

Хоча такі соціальні функції сприймаються як природні і позитивні з точки зору працівників ДП, з точки зору економіки в цілому ситуація не є однозначною. Привілеї працівників певної групи порушують принцип рівності перед законом і вводять соціальну напруженість. Часто виникають нездорові

парадокси. У багатьох країнах (наприклад, у Польщі) профспілки, основним історичним завданням яких завжди було захист прав працівників від експлуатації капіталістами, зараз мають найсильніші організації саме в ДП, а не в приватних підприємствах. І метою профспілок у ДП стало не стільки захист прав працівників (які зазвичай гарантовані та дотримуються у більшій мірі, ніж у приватних підприємствах), скільки ведення переговорів з урядом щодо чергових підвищень зарплат, привілеїв та бонусів [8].

Стратегічна функція. Ця функція, яка іноді межує з розвитковою, охоплює різноманітні аспекти діяльності державних підприємств (ДП), пов'язані з виконанням національних інтересів або *raison d'être* держави [15]. Це означає, що ДП сприяють забезпеченню державної безпеки (військової, енергетичної тощо), а також проєкції жорсткої та м'якої сили. Ця неекономічна функція, яка часто знаходиться на межі між доброю і поганою вірою, не є загальнопоширеною. Вона зустрічається переважно в країнах, що прагнуть стати світовими або регіональними великими країнами, як Китай, росія, Індія, Індонезія, Єгипет і Бразилія, де роль ДП є значною [13, с. 460–461]. Ця функція свідомо формується державним власником ДП і визначається урядом дуже суб'єктивно та може мати широкі контури.

Зазвичай стратегічна функція застосовується до ДП, що діють за межами своєї країни походження. Прикладом може бути придбання іноземних компаній китайськими ДП у багатьох країнах світу. Китайські ДП, особливо найбільші з них, відкрито стають інструментами реалізації стратегічних геополітичних інтересів держави, включаючи різні країни та їхні економіки у сферу впливу Китаю. Це особливо помітно в присутності китайських ДП у багатьох країнах Азії, Східної Африки та дедалі частіше в Європі, де вони купують акції компаній або навіть цілі компанії. Це викликає оборонні реакції в багатьох країнах, у вигляді використання власних ДП для протидії цьому явищу.

Хижацька функція. Існування ДП створює спокусу для уряду використовувати їх на шкоду суспільному благу, що завжди декларується як основний імператив у державному секторі. Ми називаємо функції ДП, пов'язані з такими діями, часто прихованими та навіть заперечуваними, хижацькими функціями. Парадоксально, що ця функція призводить до двох абсолютно протилежних наслідків. У деяких країнах, таких як США, Велика Британія та Австралія, це є причиною для відмови від створення та підтримки ДП, або навіть обґрунтуванням заходів щодо націоналізації. У інших країнах, віддалених від ліберальної демократії, хижацька функція ДП є негласним, хоча й дещо ганебним, але широко прийнятим політичними владою обґрунтуванням існування ДП. Ця різниця важлива, оскільки вона пояснює фундаментальну різницю у масштабах та функціях ДП у різних групах країн.

Хижацька функція, що зазвичай призводить до соціальних втрат, охоплює різні ситуації, коли ДП стає об'єктом політичної ренти. Держава та її посадовці можуть отримувати різні види політичної ренти за допомогою ДП набагато легше і менш помітно, ніж через регуляторний тиск.

Враховуючи тип бенефіціарів, можна виділити два види такої політичної ренти. У першому випадку бенефіціарами є конкретні особи або організації, визначені ДП або державним власником. Рента може набувати різних форм: непотизм, зайнятість на фіктивних посадах, призначення до "дружніх" компаній, фінансова підтримка певних культурних установ тощо.

Другий вид політичної ренти виникає, коли бенефіціар є колективним, найчастіше у вигляді політичної партії, яка тримає владу, або ширшого кола виборців, пов'язаних з правлячою партією. Рента може мати різні конкретні прояви, визначені ступенем нахабства та арогантності влади, а також культурним та історичним контекстом країни. Це може включати спонсорування партійних заходів, покриття витрат на рекламу в сприятливих для влади ЗМІ, фінансування політично мотивованих бізнес-проектів або маніпулювання цінами на «політично чутливі» товари, такі як бензин або електроенергія, що постачаються ДП (наприклад, перед парламентськими виборами).

Політична рента першого типу притаманна існуванню ДП у всіх країнах світу, хоча її масштаби значно різняться – від незначних у Норвегії та Швеції до дуже значних у Росії та Бразилії. Рента другого типу з'являється лише зрідка у розвинених економіках, тоді як у країнах, що розвиваються, вона традиційно була і залишається присутньою. У посткомуністичних країнах корпоративне управління, здійснюване державою в період трансформації, зазвичай не мало механізмів, щоб достатньо запобігати виникненню політичної ренти обох типів.

Нарешті, розглянемо далі *політику державної власності*. Взаємовідносини між урядом та державними підприємствами (ДП), або точніше, вплив держави на ДП, у літературі описуються по-різному: як контроль державної власності [14], корпоративне управління ДП [17; 31] або політика власності державних підприємств [21]. Ми послідовно використовуємо термін «політика державної власності», оскільки у сучасних економіках вплив держави на ДП є елементом економічної політики, і вплив на економіку через ДП часто можна розглядати як замітник регуляторного тиску.

Політика державної власності, особливо в контексті покращення її якості та ефективності, досить широко аналізується в літературі, головним чином у звітах OECD і Світового банку [9]. Однак слід пам'ятати, що звіти OECD зазвичай охоплюють країни-члени, а інші країни лише винятково. У подальшому аналізі ми хочемо звернути увагу на важливі питання, які, на нашу думку, рідко обговорюються в літературі, та на результати наших емпіричних досліджень.

Цілі, принципи та методи політики державної власності безпосередньо впливають з функцій ДП, які ми обговорювали раніше. Ефективна політика власності з точки зору держави – це та, яка дозволяє належним чином виконувати функції, приписувані ДП. Оскільки функції ДП завжди мають двоякий характер – економічний і неекономічний – цей невіддільний дуалізм також виявляється у впливі держави на ДП. Більше того, що звіти OECD і

Світового банку не завжди чітко розрізняють, політика власності може здійснюватися як добросовісно, прозоро, відповідно до задекларованих положень, так і недобросовісно, приховано, коли є суттєві розбіжності між тим, що написано в урядових документах, і фактичною політикою.

Нижче перейдемо до передостаннього логічного питання цієї статті – уточненню *відмінностей між розвиненими та країнами, що розвиваються, в політиці державної власності*. Так, у розвинених країнах Заходу загальні напрями та принципи політики державної власності значною мірою залежать від політичної орієнтації правлячої партії. Соціал-демократи та соціалісти зазвичай підтримують державну власність, тоді як консерватори та республіканці здебільшого проти значної ролі держави в економіці. Наприклад, у Великій Британії післявоєнні уряди прем'єр-міністрів К. Аттли та пізніше Г. Вілсона здійснювали процеси розширення державного сектору, тоді як уряди М. Тетчер та Дж. Мейджора впроваджували приватизаційні процеси. Схожа ситуація була в Норвегії, де цикли націоналізації та денационалізації підприємств змінювалися відповідно до політичних змін. У Франції широкомасштабна хвиля націоналізацій на початку 1980-х років була наслідком повернення соціалістів до влади та протистояла економічним політикам інших урядів світу, зокрема тодішній адміністрації Рональда Рейгана у США та Маргарет Тетчер у Великій Британії.

Слід визнати, що у розвинених країнах зі значним сектором ДП, незалежно від політичної орієнтації правлячої партії, зазвичай існують урядові документи, що містять рекомендації щодо політики власності та періодично публікуються звіти про стан ДП. Норвегія, де роль ДП та їх економічна важливість є найвищими серед розвинених країн, давно є зразковим прикладом належних відносин між урядом і ДП. Міністерство торгівлі, промисловості та рибальства Норвегії щорічно публікує Звіт про державну власність, що містить як цілі та принципи політики власності (включаючи Принципи належного корпоративного управління державою), так і детальні характеристики кожного ДП, підконтрольного уряду. Схожа ситуація в Сінгапурі, де права власності на ДП здійснюються державною холдинговою компанією Temasek, яка щорічно публікує великий звіт – Temasek Overview.

Аналогічні документи, що містять як напрями та принципи політики власності, так і поточні характеристики найбільших національних ДП, існують у багатьох інших країнах Заходу, таких як Німеччина (Звіт про участь Федерального уряду), Франція (Звіт про державну власність), Швеція (Політика та принципи власності державних підприємств, Щорічний звіт про державні підприємства) та Нідерланди (Держава як публічний акціонер). Однак в Італії, наприклад, немає єдиного узгодженого звіту щодо функціонування всього сектору ДП. Щороку кожне незареєстроване ДП готує звіт для Міністерства економіки та фінансів, що містить принципи управління компанією та основні фінансові результати разом із прогнозами. Натомість зареєстровані ДП в Італії публікують стандартні щорічні звіти, як і всі зареєстровані компанії.

У розвинених країнах з незначним сектором ДП часто відсутні кодифіковані та написані політики державної власності, які б визначали принципи роботи ДП. Це ситуація у Великій Британії, Канаді та США. Наприклад, у США існує велика різноманітність правових положень та організаційних угод щодо цілей, принципів роботи та відносин окремих ДП з державним власником. Це пов'язано з тим, що більшість ДП, як на федеральному, так і на штатному рівнях, створюються індивідуально, найчастіше окремими законами, ухваленими Конгресом.

У країнах, що розвиваються, та посткомуністичних економіках, зазвичай з дуже великим або значним сектором ДП, характерні відносно волонтаристські політики власності, сильно підпорядковані поточним політичним цілям. Найпоширеніша причина полягає в тому, що чіткі, кодифіковані та шановані принципи поведінки уряду щодо ДП обмежують тих, хто перебуває при владі, та зменшують волонтаризм влади. Вони перешкоджають реалізації важливого атрибуту влади в цих країнах, який полягає у використанні ДП як політичних трофеїв, що зазвичай належать чинному уряду. Є два можливі рішення в цій ситуації.

Перше рішення полягає у заміні конкретних принципів і правил політики власності на розмиті, ідеологічно заряджені заяви про роль ДП в економіці, з системною відсутністю детальної інформації про найбільші та найважливіші ДП. Найяскравішим прикладом такого роду "політики власності" є Китай. ДП національного значення в цій країні контролюються агентством SASAC (Комісія з нагляду та управління державними активами; www.en.sasac.gov.cn), що діє під керівництвом Державної ради Китаю. Документ під назвою "Керівні принципи для державних підприємств безпосередньо під центральним урядом" публікується на веб-сайті SASAC, який фактично мало чим схожий на документи з подібними назвами із західних країн.

Друге рішення, яке використовують у таких країнах, як Польща, Росія та Індонезія, полягає в наявності відносно детальних, формально правильних урядових документів, таких як Кодекси корпоративного управління та керівні принципи, що стосуються системних принципів державного контролю за власністю та політики власності. Ці документи часто посилаються на Керівні принципи корпоративного управління державними підприємствами, рекомендовані OECD [22; 19]. Однак ці документи не шануються, і принципи взаємодії уряду та ДП, викладені в них, не дотримуються. Вони існують лише на папері, тоді як на практиці застосовуються інші принципи та методи взаємодії, які можна ідентифікувати та розпізнати лише шляхом аналізу конкретних дій та рішень держави, що здійснює майнові права, зокрема щодо призначення на керівні посади в ДП.

Ефективність державних підприємств є ключовим аспектом державної політики власності, особливо в контексті їх функціонування на конкурентних ринках. Аналіз міжнародного досвіду виявляє два основні підходи до підвищення ефективності ДП через урядові дії.

1) Перший підхід полягає у дерегуляції середовища функціонування ДП. Це включає: посилення бюджетних обмежень, що спонукає ДП до більш раціонального використання ресурсів; зменшення політично мотивованих зобов'язань, таких як гарантії зайнятості чи надмірні соціальні пакети.

2) Другий підхід фокусується на наблизенні принципів внутрішньої діяльності ДП до практик приватних компаній. Ключові елементи цього підходу: професіоналізація управління через залучення кваліфікованих менеджерів, розширення автономії ДП у прийнятті рішень, впровадження систем внутрішньої оцінки ефективності, прив'язка винагороди керівництва до результатів діяльності підприємства, часткова приватизація зі збереженням стратегічного контролю держави.

Ці підходи не є взаємовиключними і можуть комбінуватися залежно від специфіки конкретного ДП та економічного контексту країни. Загалом, політика державної власності підпорядковується поточним інтересам уряду, з одного боку, та хижацькій функції (у формі видобутку ренти чи іншій), з іншого, зазвичай прихованій за маскою суспільного інтересу (таблиця 3).

Таблиця 3 – Узагальнене порівняння політику державної власності у розвинених країнах та країнах, що розвиваються

Table 3 – Generalized comparison of state ownership policies in developed and developing countries

Ознака	Розвинені країни	Країни, що розвиваються
1) Політична орієнтація	Залежить від правлячої партії: соціал-демократи підтримують, консерватори проти	Волонтаристські політики, підпорядковані поточним політичним цілям
2) Документація та звітність	Наявність урядових документів та регулярних звітів (Норвегія, Сінгапур, Франція)	Відсутність детальної інформації, заміна на ідеологічні заяви (Китай, Росія)
3) Методи управління	Професіоналізація управління, автономія ДП, часткова приватизація (Німеччина)	Використання ДП як політичних трофеїв, нехтування принципами управління
4) Суспільно-економічний контекст	Висока ефективність ДП, дотримання принципів корпоративного управління	Збереження політичних умов і обтяжень, низька ефективність ДП

**Джерело: складено автором.*

**Source: compiled by the author.*

Моделі контролю державної власності (іноді їх називають «власницькими механізмами») створюють інституційні рамки для реалізації політики власності. У звітах ОЕСД популяризуються дослідження та аналізи в цій сфері, хоча сама ОЕСД не надає єдиної позиції. Спочатку дослідження ОЕСД розрізняли три типи моделей власності: централізована, децентралізована (іноді також

секторна модель) та дуальна [17], а в наступних публікаціях було зазначено п'ять або чотири моделі.

Історично першою виникла децентралізована модель, яка для найбільших ДП означає контроль міністерств. Поштові чи залізничні компанії, а згодом і енергетичні та промислові компанії спочатку були елементами різних міністерств, а після корпоратизації залишилися під їхнім контролем. Подібно до цього, в усіх соціалістичних економіках контроль над ДП був розподілений між різними лінійними міністерствами, що стало відправною точкою під час періоду трансформації, а в деяких посткомуністичних країнах ці моделі збереглися протягом багатьох років через інерцію. Основною перевагою децентралізованої моделі є галузева професійність контролю. Проте в сучасних умовах, коли контроль зосереджується на питаннях корпоративного управління та встановленні стратегічних цілей організації, а оперативні питання вирішуються на рівні професійного правління, галузева компетенція контролю стає менш актуальною.

Децентралізована модель має фундаментальні недоліки. Лінійні міністерства поєднують функції контролю за певною групою компаній з регуляторними функціями для всього сектору, що призводить до конфлікту інтересів та упередженості в прийнятті рішень щодо цін і закупівель. Приватні компанії можуть бути дискриміновані. Окремі групи інтересів легко формуються навколо міністерств, що сприяє хижацьким функціям. Крім того, принципи роботи та оцінки ДП не є єдиними на національному рівні, що може викликати різні соціальні та політичні напруження [23]. Це також ускладнює проведення порівняльної оцінки та звітності по всьому сектору ДП в країні.

Після Другої світової війни поступово розвинулися інші моделі контролю державної власності, головним чином дуальна модель, де Міністерство фінансів має додаткові обов'язки та повноваження разом із лінійними міністерствами. Вони зазвичай здійснюють нагляд за фінансовою та операційною діяльністю ДП. У цьому сенсі дуальна модель забезпечує урядовий контроль на єдиному рівні над фінансовим станом всього сектору ДП. Зазвичай дуальна модель власності полягає в тому, що одне міністерство встановлює фінансові цілі, а інше формулює операційну стратегію. Рішення, які застосовуються в усьому світі, різняться. Є рішення, де лінійні міністерства "на передовій", і рішення, де є баланс контролю. Німеччина є характерним прикладом, де протягом кількох десятиліть урядовий контроль над ДП здійснювався успішно саме в дуальній моделі.

В останні роки централізована модель широко сприймається як найкраща інституційна формула для здійснення державних майнових прав. Автори звіту ОЕСД, який загалом рекомендує централізовану модель, чітко пишуть про «зростаючу тенденцію до централізації функції державної власності» [20, с. 10]. Основною її перевагою є відокремлення контролю державної власності над ДП від регуляторних функцій, спрямованих на всі суб'єкти економіки. Важливо

також забезпечити єдині стандарти контролю над ДП незалежно від їхньої галузі, позиції в економіці тощо.

Централізована модель може мати дві суттєво різні форми, фактично утворюючи дві окремі моделі. Перша, яку можна описати як централізовану міністерську модель, полягає в тому, що майнові права на ДП здійснюються урядовим органом, здебільшого відповідним департаментом Міністерства фінансів або економіки, а іноді навіть спеціальним міністерством (наприклад, у Індонезії – Міністерством державних підприємств, у Польщі – Міністерством скарбниці, а з 2019 року – Міністерством державних активів).

Друга, яку можна описати як централізовану агентську модель, полягає в тому, що уряд створює спеціалізовану агентство або холдингову компанію, якій делегує майнові права на здійснення контролю над ДП. Ця модель здається більш раціональною, ніж міністерська з однієї причини. В рамках контролю власності часто потрібно приймати ризиковані бізнес-рішення. Чиновники міністерства, як правило, мають проблеми з ухваленням таких рішень, тоді як спеціалізовані співробітники агентства або наглядового холдингу повинні краще справлятися з такими викликами. Крім того, агентство або холдинг може очолювати професіонал, призначений шляхом конкурсного процесу, тоді як міністерство завжди очолює політик, часто мало пов'язаний з управлінням бізнесом або корпоративним управлінням.

Слід зазначити, що у світі досить типово, коли невелика група найбільших і найважливіших ДП контролюється централізовано, тоді як контроль над іншими розподіляється. Наприклад, у Південній Африці урядовий Департамент державних підприємств здійснює нагляд за вісьмома основними ДП, тоді як у Бельгії лише п'ять найважливіших ДП контролюються централізовано. Наприклад, відомі польські автори (Maciej Bałtowski, Grzegorz Kwiatkowski) [5], які проаналізували 32 найбільші економіки світу і відповідні державні корпорації, відзначають, що лише 20 з цих 32-х країн мають централізовану модель контролю державної власності, і лише 5 мають децентралізовану модель.

Відповідно до цього, можна узагальнено представити функції державних підприємств в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, в залежності від політики державної власності (таблиця 4). Як бачимо, функції державних підприємств в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, значно різняться в залежності від політики державної власності, рівня розвитку нормативної бази та ефективності управління. Розуміння цих відмінностей є ключовим для вдосконалення політики управління ДП та підвищення їхньої ефективності у різних економічних умовах.

Таблиця 4 – Порівняння функцій державних підприємств в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, в залежності від політики державної власності
 Table 4 – Comparison of the functions of state-owned enterprises in developed and developing countries depending on the state ownership policy

Назва функції державних підприємств	Реалізація функції в розвинених країнах	Реалізація функції в країнах, що розвиваються
1) Ринкова (економічна) функція	ДП виступають інструментом подолання ринкових провалів, забезпечуючи стабільність у стратегічних галузях, таких як інфраструктура, енергетика та фінансовий сектор. Вони мають здатність стабілізувати економічний цикл завдяки високому рівню професійного управління та розвиненій нормативній базі. ДП тут працюють у рамках прозорих правил корпоративного управління, що мінімізує ризику неефективного використання ресурсів.	ДП часто використовуються для аналогічних цілей, але з меншою ефективністю через недостатню розвинену нормативну базу та проблеми з управлінням. Тут ДП часто виконують подвійні ролі, забезпечуючи економічну стабільність та вирішуючи соціальні питання, але зіткнувшись із викликами корупції та політичного втручання.
2) Фіскальна функція	можуть виступати джерелом доходів для державного бюджету, хоча основний акцент робиться на їхній ефективності та прозорості. ДП зазвичай діють у рамках ринкових умов, що змушує їх бути конкурентоспроможними та зосереджуватися на результативності.	фіскальна функція ДП може бути менш ефективною через проблеми з управлінням та корупцією. Часто бюджетні субсидії використовуються для підтримки ДП, що створює додаткові навантаження на бюджет та знижує стимули до ефективного управління.
3) Функція розвитку	ДП активно сприяють економічному розвитку, зокрема шляхом інновацій та розвитку стратегічних галузей. Політика державної власності спрямована на підтримку довгострокових стратегічних проєктів, що мають важливе значення для національної економіки.	ДП також виконують важливу роль у розвитку, але часто стикаються з проблемами фінансування та неефективності. Державні підприємства можуть бути використані для політичних цілей, що знижує їхню здатність до інновацій та довгострокового планування.
4) Соціальна функція	ДП часто забезпечують стабільні умови зайнятості та соціальні гарантії. Соціальна функція підтримується через добре розвинені системи соціального захисту та корпоративного управління, що дозволяє ефективно інтегрувати ДП у національну економіку.	ДП відіграють важливу роль у соціальному захисті, але часто виконують цю функцію за рахунок ефективності. Тут соціальні функції можуть бути використані як інструмент політичного впливу, що може призвести до нерівномірного розподілу ресурсів та підтримки зайнятості без врахування економічної доцільності.
5) Стратегічна функція	ДП у розвинених країнах відіграють важливу роль у забезпеченні національної безпеки та економічного суверенітету. Політика державної власності орієнтована на захист стратегічних секторів економіки, таких як енергетика та інфраструктура, з дотриманням принципів прозорості та ефективності.	ця функція ДП може бути більш вираженою через необхідність захисту національних інтересів в умовах нестабільності. Однак, відсутність належного контролю та прозорості може призводити до використання ДП для реалізації особистих або групових політичних інтересів.
6) Хижацька функція	хижацька функція ДП мінімізована завдяки ефективним механізмам контролю та прозорості. Використання ДП для особистих або політичних інтересів суворо регулюється законодавством, що знижує ризику корупції.	хижацька функція може бути більш поширеною через слабкі механізми контролю та високу корупцію. Використання ДП як інструменту політичної ренти залишається значною проблемою, що знижує ефективність та прозорість їхньої діяльності.

*Джерело: складено автором.

*Source: compiled by the author.

Для переспрямування виконання функцій державних підприємств (ДП) в Україні на більш значне суспільне благо, необхідно врахувати поточний контекст, включаючи триваючу війну з росією, ослаблену економіку та ризики рейдерства. Перш за все, ринкову (економічну) функцію ДП слід посилити шляхом підвищення ефективності їхньої діяльності та зменшення залежності від державних субсидій. Це можна досягти через професіоналізацію керівних кадрів, впровадження міжнародних стандартів корпоративного управління та посилення відповідальності за результати діяльності. Крім того, важливо забезпечити прозорість і підзвітність діяльності ДП, що дозволить знизити рівень корупції та підвищити довіру громадськості. Впровадження системи незалежних наглядових рад допоможе забезпечити ефективний контроль за діяльністю ДП і мінімізувати політичне втручання.

Фіскальну функцію ДП слід збалансувати таким чином, щоб ДП не лише генерували доходи для бюджету, але й ефективно використовували ресурси. У контексті війни та економічної кризи, ДП можуть відігравати важливу роль у стабілізації економічного циклу та підтримці критично важливих галузей, таких як енергетика та інфраструктура. Функцію розвитку слід спрямувати на стимулювання інновацій та підтримку стратегічних галузей, що є ключовими для національної безпеки та економічного суверенітету. Соціальну функцію ДП слід переорієнтувати на підтримку зайнятості та соціального захисту населення, особливо у постраждалих від війни регіонах. Це допоможе знизити соціальну напругу та забезпечити базові потреби громадян.

У післявоєнній Україні стратегічна функція ДП набуває особливого значення, оскільки вона спрямована на забезпечення національної безпеки та економічного суверенітету. У контексті відбудови країни, ДП можуть відігравати ключову роль у відновленні та зміцненні критичної інфраструктури, забезпеченні енергетичної незалежності та розвитку стратегічних галузей, таких як оборонна промисловість та високі технології.

Нарешті, хижачку функцію ДП необхідно мінімізувати через посилення контролю та прозорості їхньої діяльності, зменшення політичного впливу та запровадження справедливих систем винагороди. Це дозволить забезпечити більш справедливий розподіл ресурсів та підвищити ефективність управління державними підприємствами в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведених теоретичних досліджень і узагальнень можна зробити такі агреговані висновки.

1) На основі нашого дослідження та різноманітних емпіричних досліджень, представлених у літературі, ми виділяємо шість функцій державних підприємств, що мають як економічний, так і неекономічний характер у сучасній економіці: ринкова (економічна), фіскальна, функція розвитку, соціальна, стратегічна та хижачка. Порядок їхнього розташування не є випадковим – зі зменшенням впливу економічних чинників зростає роль політичних. Інтенсивність та важливість окремих функцій суттєво відрізняються між групами розвинених ринкових економік і країн, що

розвиваються. У країнах із розвинутою ринковою економікою ситуація відрізняється від країн, що розвиваються, особливо тих, де ДП є великими і виконують всі представлені функції з великою інтенсивністю.

2) Фундаментальні відмінності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, також виявляються у сфері політики державної власності. Цілі, принципи та способи її реалізації загалом впливають безпосередньо з функцій державних підприємств. У розвинених країнах політика державної власності значною мірою кодифікована та проводиться прозоро, що дозволяє ефективно контролювати та управляти діяльністю ДП. Прозорість і належне корпоративне управління допомагають мінімізувати корупцію та підвищують ефективність державних підприємств.

3) У країнах, що розвиваються, політика державної власності зазвичай характеризується волонтаризмом і сильно підпорядкована політичним цілям. Відсутність чіткої кодифікації та низький рівень прозорості призводять до неефективності та корупції. Державні підприємства часто використовуються як інструмент для досягнення політичних цілей, що створює додаткові виклики для управління та розвитку. У таких умовах важко забезпечити стабільність і ефективність ДП, оскільки політичний вплив часто призводить до змін у стратегічних напрямках та управлінні підприємствами.

4) Незважаючи на ці виклики і війну, в умовах сучасної зміни світопорядку і пошуку нової моделі глобалізації і взаємозалежності економік, Україні як типовій країні, що розвивається, необхідно активно впроваджувати міжнародні стандарти корпоративного управління та прозорості. Це сприятиме підвищенню ефективності державних підприємств і зменшенню корупційних ризиків. Водночас, важливо враховувати національні особливості та контекст, щоб адаптувати найкращі практики до конкретних умов кожної країни.

5) **Перспективи подальших досліджень пов'язуються** з розробкою нової стратегії цифровізації ДП і особливо великих державних підприємств в післявоєнній Україні, і ключовий напрям -це радикальне підвищення продуктивності праці в ДП і технологічно-прозорий облік. У цьому сенсі цифровізація, особливо впровадження технологій блокчейн, може суттєво сприяти реалізації всіх шести функцій ДП в Україні. Ринкова (економічна) функція може бути посилена завдяки блокчейн-обліку, що забезпечить прозорість і надійність фінансових операцій, знизить ризики шахрайства та підвищить довіру інвесторів. Фіскальна функція може бути оптимізована через автоматизацію збору та аналізу даних, що дозволить більш ефективно контролювати витрати та доходи ДП. У функції розвитку блокчейн-технології можуть сприяти стимулюванню інновацій та створенню нових бізнес-моделей, що базуються на децентралізованих системах. Соціальна функція ДП може бути покращена завдяки цифровим платформам, які забезпечать доступність соціальних послуг і програм підтримки для населення, особливо у віддалених регіонах. Стратегічна функція може бути посилена через захищеність даних та безпеку комунікацій, що особливо важливо для критичних інфраструктурних

проектів. Хижацька функція може бути мінімізована за рахунок прозорості всіх операцій та автоматизованих систем контролю, що унеможлиблює маніпуляції та корупційні схеми. Таким чином, цифровізація та блокчейн-технології можуть стати потужними інструментами для підвищення ефективності та прозорості державних підприємств в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гібадуллін О. В., Дунаєв І. В. На шляху до сталого промислового відновлення і розвитку України: дослідження регіональних систем у воєнний період. *Державне будівництво : електронний збірник*. 2023. Том 2. № 34. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-09>
2. Глущенко О. В., Швайко М. Л., Дячек В. В., Бабаєв В. Ю., Громов С. О. Діджиталізація оподаткування: можливості та загрози на міжнародному рівні. *Агросвіт*. 2024. № 9. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.9.64>
3. Дунаєв І. В. Як стимулювати економічний прогрес в Україні? Суспільний запит на нову індустріалізацію. *Матеріали XIX Міжнар. наук. конгресу «Публічне управління XXI ст. : синтез науки і практики»*, м. Харків, 19 квітня 2019 р. Харків : Магістр, 2019. С. 330–335.
4. Дунаєв І., Костенніков Д., Кушнір В. Цифрові кочівники: глобальні туристи чи нові робочі руки для післявоєнного відновлення України? *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 2 (63). С. 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01>
5. Bałtowski M., Kwiatkowski G. *State-Owned Enterprises in the Global Economy*. London, Routledge, 2018. 343 с. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003244462>
6. Bernier L., Florio M., Bance P. *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York : Routledge, 2020.
7. Bertay A. C., Demirgüç-Kunt A., Huizinga H. Bank Ownership and Credit Over the Business Cycle: is Lending by State Banks Less Procyclical? *Journal of Banking & Finance*. 2015. № 50. С. 326–339. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.03.012>
8. Böwer U. State-Owned Enterprises in Emerging Europe: The Good, the Bad, and the Ugly. IMF, 2017. *IMF Working Papers*, 17 (221). URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2017/10/30/State-Owned-Enterprises-in-Emerging-Europe-The-Good-the-Bad-and-the-Ugly-45181>
9. Christiansen H. The Size and Composition of the SOE Sector in OECD Countries. *OECD Corporate Governance Working Papers*. No. 5. Paris : OECD Publishing, 2011. DOI: <https://doi.org/10.1787/5kg54cwps0s3-en> URL: <http://surl.li/kacifr>
10. Christiansen H. Balancing Commercial and Non-commercial Priorities of State-Owned Enterprise. *OECD Corporate Governance Working Papers*. No. 5. Paris : OECD Publishing, 2013.
11. Cornett M. M., Guo L., Khaksari S.b, Tehranian H. The impact of state ownership on performance differences in privately-owned versus state-owned banks: An international comparison. *Journal of Financial Intermediation*. 2010. Vol. 19/11. С. 74–94. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2008.09.005>
12. Dunayev I., Kud A., Latynin M., Kosenko A., Kosenko V., Kobzev I. (2021). Improving methods for evaluating the results of digitizing public corporations. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. №6 (13-114). С. 17–28. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248122>
13. Hooijmaaijers B. Blackening skies for Chinese investment in the EU? *Journal of Chinese Political Science*. 2019. № 24(3). С. 451–470. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11366-019-09611-4>

14. Kozarzewski P. State Corporate Control in Transition: Poland in a Comparative Perspective. 2021. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-78562-8> DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-78562-8>
15. Levesque G. China's Evolving Economic Statecraft. *The Diplomat*. 2017. URL: <https://thediplomat.com/2017/04/chinas-evolving-economic-statecraft/>
16. Mühlkamp H. From State to Market Revisited: A Reassessment of the Empirical Evidence on the Efficiency of Public (and Privately-Owned) Enterprises. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2015. No. 86 (4). C. 23.
17. OECD. Corporate Governance of State-Owned Enterprises: A Survey of OECD Countries. Paris : OECD Publishing, 2005. 235 c. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264009431-en>
18. OECD. State-Owned Enterprises in the Middle East and North Africa. Engines of Development and Competitiveness. Paris : OECD Publishing, 2013.
19. OECD. Broadening the Ownership of State-Owned Enterprises: a Comparison of Governance Practices. Paris : OECD, 2016. 108 c. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264244603-en>
20. OECD. Ownership and Governance of State-Owned Enterprises: A Compendium of National Practices. Paris: OECD, 2018. URL: <http://surl.li/gwsbmr>
21. OECD. Ownership and Governance of State-Owned Enterprises : A Compendium of National Practices 2021. Paris: OECD, 2021. 104 c. URL: <http://surl.li/bsljxm>
22. OECD Economic Surveys: Croatia 2023. URL: <http://surl.li/qjocmq>
23. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition. Paris : OECD, 2015. 80 c. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264244160-en>
24. Putniņš T. J. State-Owned Enterprises and the Public Mission: A Multidimensional Lens. In L. Bernier, M. Florio, & P. Bance (Eds.). *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York : Routledge, 2020.
25. Qi H., Kotz, D. M. The Impact of State-Owned Enterprises on China's Economic Growth. *Review of Radical Political Economics*. 2020. № 52 (1). C. 96–114.
26. Richmond C., Benedek D., Cegar B., Dohlman P., Hassine M., Jajko B. Reassessing the Role of State-Owned Enterprises in Central, Eastern and Southeastern Europe. *International Monetary Fund European Departmental Paper Series*. 2019. № 19 (11). C. 127.
27. Sorrentino M. State-Owned Enterprises and the Public Mission: A Multidimensional Lens. In L. Bernier, M. Florio, & P. Bance (Eds.). *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York : Routledge, 2020.
28. Szarzec K., Dombi Á., Matuszak P. State-Owned Enterprises and Economic Growth: Evidence from the Post-Lehman Period. *Economic Modelling*. 2021. № 99.
29. Tanzi V. Government Versus Markets: The Changing Economic Role of the State. New York : Cambridge University Press, 2011.
30. The Routledge handbook of state-owned enterprises / Luc Bernier, Massimo Florio, Philippe Bance. London, New York : Routledge, 2020. 678 c.
31. The World Bank. Corporate Governance of State-Owned Enterprises. Washington, DC : The World Bank, 2014. 391 c. URL: <http://surl.li/ymwdon>
32. The World Bank. Governance Reforms of State-Owned Enterprises: Lessons from Four Case Studies (Egypt, Iraq, Morocco, and Tunisia). Washington, DC : The World Bank, 2015.
33. Wright M., Wood G. T., Cuervo-Cazurra A., Sun P., Okhmatovskiy I., Grosman A. *The Oxford Handbook of State Capitalism and the Firm*. Oxford : Oxford University Press, 2022. 912 c.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 30.05.2024 р.

Hromov S. O.,

part-time postgraduate student of the Department of Economic Policy and Management,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

commander of volunteer formation No. 5 of Sumy Territorial Defense, city of Sumy,

e-mail: gromser78@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9720-0222>

STATE-OWNED CORPORATIONS AND ENTERPRISES: HOW CAN THE GOVERNMENT ADAPT ITS FUNCTIONS AND POLICY FOR THE GREATER PUBLIC GOOD?

Annotation. This paper focuses on analyzing the functions of state-owned enterprises (SOEs) in Ukraine and developing proposals for their reform to increase public welfare. The aim of the article is to investigate and summarize contemporary theoretical concepts regarding the role of SOEs in the economy and society, as well as to identify directions of state policy that will contribute to improving the efficiency of these enterprises.

The main content is structured according to the following logic: a) a brief overview of the characteristics of three types of state-owned enterprises: state economic institutions, state enterprises as statutory corporations, and state enterprises as corporate law companies; b) functions of state-owned enterprises: from evolution to the current six functions (market, fiscal, development, social, strategic, predatory); c) state ownership policy regarding state-owned enterprises, including models of relevant state policy; d) development of proposals for updating the functions of state-owned enterprises for greater public good with emphasis on the Ukrainian context.

The author draws an important final conclusion that in developing countries, state ownership policy is usually characterized by voluntarism and is strongly subordinated to political goals. The lack of clear codification and low level of transparency lead to inefficiency and corruption. State-owned enterprises are often used as a tool to achieve political objectives, creating additional challenges for management and development. Under such conditions, it is difficult to ensure the stability and efficiency of SOEs, as political influence often leads to changes in strategic directions and enterprise management.

Keywords: *functions, state-owned corporations, corporate governance, large state-owned enterprises, value-based management.*

REFERENCES

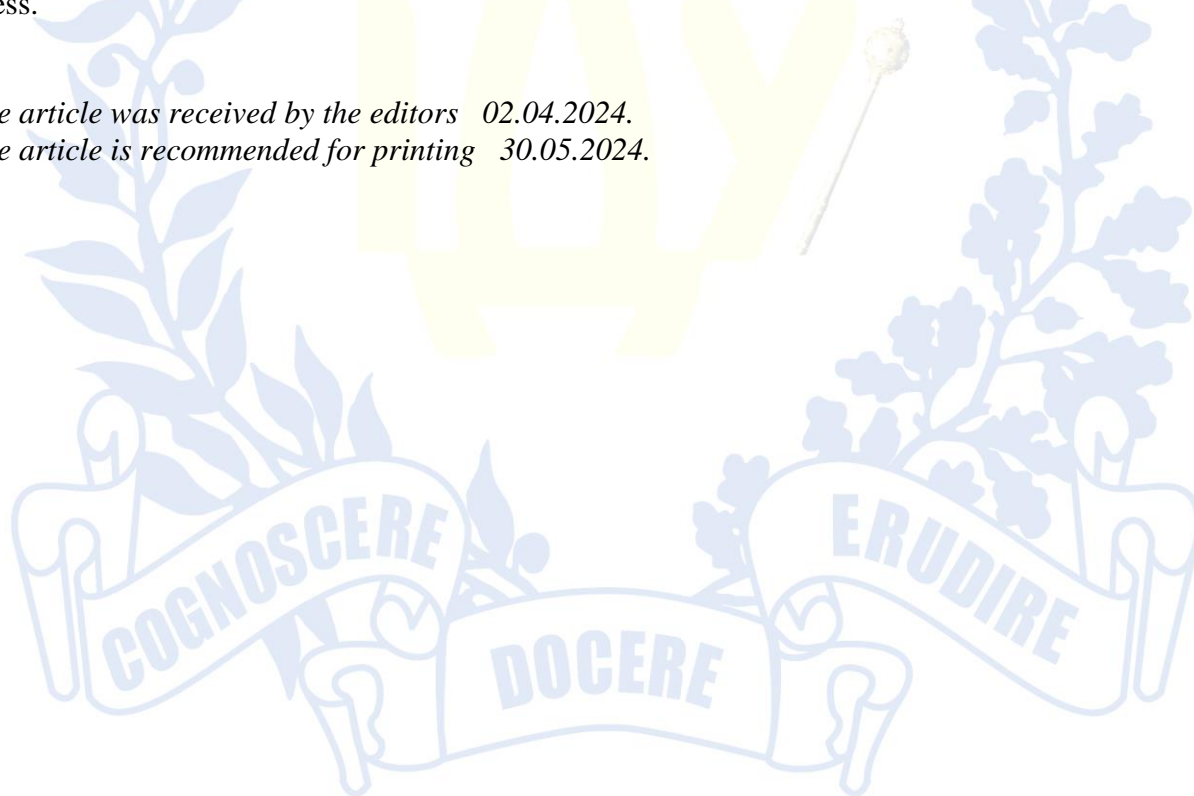
1. Gibadullin, O.V., & Dunayev, I.V. (2023). Towards sustainable industrial recovery and development of Ukraine: a study of regional systems in the wartime period. *State building*, 2(34). DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-09>
2. Hlushchenko, O.V., Shvaiko, M.L., Diachek, V.V., Babaiev, V.Y., & Hromov, S.O. (2024). Digitising taxation: international opportunities and threat. *Ahrosvit*, (9), 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.9.64>
3. Dunayev, I.V. (2019). How to stimulate economic progress in Ukraine? Public demand for new industrialization. *Materialy XIX Mizhnar. nauk. konhresu «Publichne upravlinnia XXI st.: syntez nauky i praktyky»*, Kharkiv, April 19, 2019, 330–335. Kharkiv: Mahistr.
4. Dunayev, I., Kostiannikov, D., & Kushnir, V. (2023). Digital nomads: global tourists or new workers for the post-war Ukraine's recovery? *Pressing problems of public administration*, 2(63), 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01>
5. Bałtowski, M., & Kwiatkowski, G. (2018). *State-Owned Enterprises in the Global Economy*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003244462>
6. Bernier, L., Florio, M., & Bance, P. (Eds.). (2020). *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York: Routledge.

7. Bertay, A.C., Demirgüç-Kunt, A., & Huizinga, H. (2015). Bank ownership and credit over the business cycle: Is lending by state banks less procyclical? *Journal of Banking & Finance*, 50, 326–339. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.03.012>
8. Böwer, U. (2017). State-Owned Enterprises in Emerging Europe: The Good, the Bad, and the Ugly. IMF Working Papers, 17(221). URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2017/10/30/State-Owned-Enterprises-in-Emerging-Europe-The-Good-the-Bad-and-the-Ugly-45181>
9. Christiansen, H. (2011). The size and composition of the SOE sector in OECD countries. OECD Corporate Governance Working Papers, No. 5. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/5kg54cwps0s3-en> URL: <http://surl.li/kacifr>
10. Christiansen, H. (2013). Balancing commercial and non-commercial priorities of state-owned enterprise. OECD Corporate Governance Working Papers, No. 5. Paris: OECD Publishing.
11. Cornett, M.M., Guo, L., Khaksari, S.b, & Tehranian, H. (2010). The impact of state ownership on performance differences in privately-owned versus state-owned banks: An international comparison. *Journal of Financial Intermediation*, 19(11), 74–94. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2008.09.005>
12. Dunayev, I., Kud, A., Latynin, M., Kosenko, A., Kosenko, V., & Kobzev, I. (2021). Improving methods for evaluating the results of digitizing public corporations. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6(13-114), 17–28. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248122>
13. Hooijmaaijers, B. (2019). Blackening skies for Chinese investment in the EU? *Journal of Chinese Political Science*, 24(3), 451–470. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11366-019-09611-4>
14. Kozarzewski, P. (2021). State Corporate Control in Transition: Poland in a Comparative Perspective. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-78562-8> URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-78562-8>
15. Levesque, G. (2017, April 12). China's evolving economic statecraft. *The Diplomat*. URL: <https://thediplomat.com/2017/04/chinas-evolving-economic-statecraft/>
16. Mühlkamp, H. (2015). From State to Market Revisited: A Reassessment of the Empirical Evidence on the Efficiency of Public (and Privately-Owned) Enterprises. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 86(4), 23.
17. OECD. (2005). Corporate Governance of State-Owned Enterprises: A Survey of OECD Countries. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264009431-en>
18. OECD. (2013). State-Owned Enterprises in the Middle East and North Africa. Engines of Development and Competitiveness. Paris: OECD Publishing.
19. OECD. (2016). Broadening the Ownership of State-Owned Enterprises: a Comparison of Governance Practices. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264244603-en>
20. OECD. (2018). Ownership and Governance of State-Owned Enterprises: A Compendium of National Practices. URL: <http://surl.li/gwsbmr>
21. OECD. (2021). Ownership and Governance of State-Owned Enterprises: A Compendium of National Practices. Paris: OECD Publishing. Retrieved from <http://surl.li/bsljxm>.
22. OECD. (2023). OECD Economic Surveys: Croatia. Retrieved from <http://surl.li/qjocmq>.
23. OECD. (2015). OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises, 2015 Edition. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264244160-en>
24. Putniņš, T.J. (2020). State-Owned Enterprises and the Public Mission: A Multidimensional Lens. In L. Bernier, M. Florio, & P. Bance (Eds.), *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York: Routledge.
25. Qi, H., & Kotz, D.M. (2020). The impact of state-owned enterprises on China's economic growth. *Review of Radical Political Economics*, 52(1), 96–114.

26. Richmond, C., Benedek, D., Cegar, B., Dohlman, P., Hassine, M., & Jajko, B. (2019). Reassessing the Role of State-Owned Enterprises in Central, Eastern and Southeastern Europe. *International Monetary Fund European Departmental Paper Series*, 19(11), 127.
27. Sorrentino, M. (2020). State-Owned Enterprises and the Public Mission: A Multidimensional Lens. In L. Bernier, M. Florio, & P. Bance (Eds.), *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York: Routledge.
28. Szarzec, K., Dombi, Á., & Matuszak, P. (2021). State-owned enterprises and economic growth: Evidence from the post-Lehman period. *Economic Modelling*, 99.
29. Tanzi, V. (2011). *Government Versus Markets: The Changing Economic Role of the State*. New York: Cambridge University Press.
30. Bernier, L., Florio, M., & Bance, P. (Eds.). (2020). *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York: Routledge.
31. The World Bank. (2014). *Corporate Governance of State-Owned Enterprises*. Washington, DC: The World Bank. URL: <http://surl.li/ymwdon>
32. The World Bank. (2015). *Governance Reforms of State-Owned Enterprises: Lessons from Four Case Studies (Egypt, Iraq, Morocco, and Tunisia)*. Washington, DC: The World Bank.
33. Wright, M., Wood, G. T., Cuervo-Cazurra, A., Sun, P., Okhmatovskiy, I., & Grosman, A. (Eds.). (2022). *The Oxford Handbook of State Capitalism and the Firm*. Oxford: Oxford University Press.

The article was received by the editors 02.04.2024.

The article is recommended for printing 30.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-10>

УДК 351

*Папирін Денис Олександрович,**аспірант кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: papyrin.denys@ukr.net <https://orcid.org/0009-0001-2292-6483>*

ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Анотація. Здійснено аналіз та доктринальний синтез перспективних засад функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Аргументовано показано, що у сучасних умовах все більш гостро проявляється необхідність формування нової, сучасної парадигми забезпечення економічної безпеки в умовах нелінійної динаміки народного господарства та суспільства, наростання кризових явищ та загрози їх надшвидкого поширення. Під впливом глобалізації все яскравіше проявляються тенденції до ускладнення проблеми економічної безпеки України та її регіонів, що супроводжуються скороченням можливостей та відсутністю ефективних механізмів забезпечення безпеки.

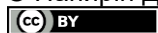
У результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що для забезпечення економічної безпеки необхідно розробити ефективний механізм державного регулювання на загальнодержавному та регіональному рівнях. Основні перспективні засади функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях можуть включати: розробку та впровадження системи моніторингу та оцінки ризиків економічної безпеки на рівні держави та регіону; розвиток та створення ефективної системи державного регулювання та контролю над економічною діяльністю на рівні держави та регіону; забезпечення сталого розвитку економіки та підтримка конкурентоспроможності національних підприємств на рівні держави та регіону; розвиток та впровадження інноваційних технологій в економіку на рівні держави та регіону; забезпечення стабільності фінансової системи на рівні держави та регіону.

Показано, що реалізація цих засад потребує координації зусиль держави, бізнес-середовища та громадськості, а також необхідно створити ефективний механізм взаємодії між державними органами та бізнесом для забезпечення ефективного державного регулювання економічної безпеки на рівні держави та регіону.

Як цитувати: Папирін Д. О. Перспективні засади функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівні. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 139–149. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-10>

In cites: Papirin, D.O. (2024). Perspectives of the functioning of mechanisms of state regulation of economic security at the national and regional level. *State Formation*, no. 1 (35), 139–149. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-10> [in Ukrainian].

© Папирін Д. О., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Зосереджено увагу на тому, що перспективні засади функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях мають на меті забезпечення стійкості економіки та соціального розвитку країни, та потребують спільних зусиль направлених на перспективні засади функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях, які є важливою складовою ефективною економічної політики країни.

Ключові слова: управління, публічне управління, державне управління, регіональна політика, державне регулювання, економічна безпека, державна політика.

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших завдань будь-якої держави, але умови економічної діяльності та глобалізація економіки ставлять нові виклики для забезпечення безпеки. Державне регулювання економічної безпеки органічно пов'язане з демократичним розвитком суспільства, оскільки забезпечення безпеки не обмежується і не зводиться у найважливіших державних документах лише до функції захисту, а тісно пов'язано з ідеєю інноваційного розвитку. Регулювання сфери безпеки має бути спрямоване не лише на запобігання небезпек, загроз, а й на здійснення комплексу заходів щодо зміцнення та розвитку прав, свобод особистості, матеріальних та духовних цінностей, конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності держави необхідна інтегрована та довгострокова концепція розвитку державного регулювання економічної безпеки.

Дослідження перспективних засад функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях дозволить виявити нові тенденції та виклики, що виникають у забезпеченні безпеки в сучасних умовах, а також посприяти в розробці ефективних стратегій державного регулювання економічної безпеки, які б враховували поточні виклики та забезпечували стійкість економіки та захист інтересів громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти дослідження сутності механізмів державного регулювання економічної безпеки знайшли своє відображення у наукових працях багатьох вчених. Останні дослідження та публікації дозволяють дійти висновку, що існує кілька перспективних засад, які можуть бути використані для ефективного функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки. Одним із ключових напрямків досліджень є визначення ролі державного регулювання у забезпеченні економічної безпеки. У публікаціях, таких як «Економічна безпека та її забезпечення у сучасних умовах» відомого українського вченого С. Д. Мудрака, який доводить, що державне регулювання може бути важливим інструментом для забезпечення економічної безпеки. Ще одним перспективним напрямком є дослідження ролі регіональної політики у забезпеченні економічної безпеки. У статті «Регіональна політика як інструмент забезпечення економічної безпеки» О. М. Карпенка, вказує на те, що регіональна політика може бути важливим інструментом для забезпечення економічної безпеки на рівні окремих регіонів. Також в останні роки

дослідники активно вивчають можливості використання інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки, зокрема у статті «Інформаційні технології та їх роль у забезпеченні економічної безпеки» А. В. Шевчук акцентовано увагу на тому, що використання новітніх інформаційних технологій може бути важливим інструментом для забезпечення економічної безпеки. В той же час, не дивлячись на сталий науковий інтерес чимало аспектів залишаються невирішеними.

Метою даної статті є комплексне науково-теоретичне обґрунтування перспективних засад функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах все більш гостро проявляється необхідність формування нової, сучасної парадигми забезпечення економічної безпеки в умовах нелінійної динаміки народного господарства та суспільства, наростання кризових явищ та загрози їх надшвидкого поширення. Під впливом глобалізації все яскравіше проявляються тенденції до ускладнення проблеми економічної безпеки України та її регіонів, що супроводжуються скороченням можливостей та відсутністю ефективних механізмів забезпечення безпеки.

Аналіз соціально-економічних процесів у нашій країні показує, що багато причин існуючих ризиків та загроз економічної безпеки країни мають яскраво виражений регіональний характер. Умови підтримки оптимального (збалансованого) рівня безпеки економіки регіонів залежать від цілої сукупності факторів, які обумовлені існуючими економічними інтересами, що постійно змінюються. Вивчення факторів та умов, що забезпечують економічну безпеку регіону, може лягти в основу глибшої розробки проблеми на найближчу та віддалену перспективу [1, с. 10].

Комплексний, міждисциплінарний характер проблеми забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні визначає необхідність вироблення системи коректних, науково-обґрунтованих методів дослідження, а також вибору відповідних заходів, адекватних рівню реальних та потенційних загроз регіональній економічній безпеці. Системний підхід у поєднанні з принципами самоорганізації та положеннями теорії складності дозволяє встановити «архітектуру» основних факторів, що впливають на стан захищеності регіональної соціально-економічної системи, та класифікувати їх за певними критеріями [2, с. 18–19].

Як відомо, економічна безпека найчастіше трактується як стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх ризиків та загроз. Отже, визначення вразливих місць та основних загроз у регіональній економічній системі, вживання превентивних заходів та своєчасної протидії потенційним загрозам стає одним із першорядних завдань органів регіонального управління.

Під загрозами економічної безпеки розуміються явища та процеси, які можуть негативно вплинути на економіку країни, задоволення економічних

потреб людини, груп населення, суспільства та держави. Загроза – це ще не сама шкода чи втрата чогось, а очікування, передбачення, відчуття небезпеки можливих небажаних подій та їх наслідків [3, с. 21]. Загрози економічної безпеки регіону беруть свій початок із протиріч інтересів різних суб'єктів економіки, які взаємодіють як усередині соціально-економічної системи регіону, так і за її межами [4, с. 38]. Джерелом розвитку будь-якої соціально-економічної системи виступають внутрішні протиріччя. Рушійною силою розвитку є основні та допоміжні фактори. Основні фактори відображають внутрішню необхідність у чомусь, а допоміжні виявляють цю необхідність через випадкові явища її взаємозв'язків. Отже, можна назвати дві важливі характеристики впливу чинників. Основні фактори визначають природу речі (її існування), а вплив допоміжних факторів дозволяє визначати її поодинокі риси, які надають їй неповторного та специфічного вигляду.

Протягом тривалого еволюційного періоду під впливом екзогенних та ендогенних процесів різної природи відбувалася послідовна зміна (трансформація) національної та регіональної соціально-економічної системи. На сьогоднішній день вона представлена «набором» загальних специфічних ознак: відносною самостійністю управління об'єктом; суперечливістю економічних суб'єктів; наявністю певної сукупності ресурсів та зв'язків (комунікацій). У зв'язку з цим інституційна структура регіону розглядається як результат взаємодії таких факторів, як загальний напрямок історичного процесу та соціально-економічного розвитку тієї чи іншої території у аналізованій період та вектор еволюції державних установ [5, с. 12]. Стан та рівень захищеності соціально-економічної системи регіону залежать від існуючих інституційних умов. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону в умілих «руках» інституційної структури влади сприяє виявленню та нейтралізації сукупності факторів, негативний вплив яких прямо чи опосередковано позначається на розвитку регіону. Важливим показником ефективності механізму забезпечення безпеки регіону є гідний (прийнятний) рівень життя населення, оскільки у процесі задоволення потреб населення формуються протиріччя між суб'єктами соціально-економічної системи та інституційним середовищем управління. Відповідно, ефективна діяльність органів управління на регіональному рівні може звести протиріччя до умов сумісності стимулів економічних суб'єктів. Низький рівень протиріччя має більшу здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім негативним впливам для збереження (підтримання) сприятливих умов розвитку регіону.

Нобелівський лауреат Л. Гурвіц визначив поняття механізму та умови сумісності стимулів («incentive compatibility»), що дозволило йому встановити основні напрямки дослідження механізмів, вказавши на важливість децентралізованих механізмів [6, с. 11]. Управлінські структури відтворюють базові принципи існуючого державного устрою. Інституційні умови на всіх рівнях влади визначаються нормативно-правовою базою регулювання громадських відносин та формуються спеціальною групою інтересів [7, с. 98].

Системно-самоорганізаційний підхід може виступати як методологічна підстава формування механізму забезпечення економічної безпеки регіону. Відповідно до нього всі складові механізму забезпечення економічної безпеки розглядаються у їхній нерозривній єдності, взаємодії та взаємообумовленості. При цьому кожна складова є носієм властивих їй специфічних функцій, від виконання яких залежать можливість і надійність забезпечення економічної безпеки регіону. Інституційно-еволюційний підхід спрямований на подолання виникаючих і вже чинних внутрішніх та зовнішніх загроз, ризиків, критичних ситуацій у соціально-економічних процесах.

Економічна безпека регіону як система має складну структуру, де можна виділити ряд найважливіших елементів. По-перше, умовна економічна автономія, яка означає необхідність виходу на такий рівень ефективності національного виробництва та якості продукції, що забезпечує конкурентоспроможність економіки та дозволяє на рівних брати участь у коопераційних зв'язках, світових та регіональних обмінах. По-друге, стратегічна стійкість регіональної економіки, що передбачає створення певних гарантій та умов для підприємницької та інноваційної активності, а також стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію в економіці та суспільстві. Третім важливим елементом системи економічної безпеки є здатність регіональної економічної системи до саморозвитку та прогресу, до створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, модернізації виробництва, підвищення продуктивності праці тощо [8, с. 22].

Термін «механізм» стосовно вирішення економічних завдань може бути визначений як сукупність ресурсів економічного процесу та способів їх з'єднання [9, с. 12]. Структура механізму забезпечення економічної безпеки є досить складною. До його елементів належать не лише ресурси, а й методи їх формування та розподілу, система законодавчих норм і нормативів, що регламентують процедури, організація самої діяльності з використання ресурсів тощо. Поєднання елементів механізму утворює його конструкцію.

Таким чином, механізм забезпечення економічної безпеки можна представити як сукупність наявних ресурсів, форм, методів, інструментів та важелів впливу на соціально-економічні процеси, що дозволяють знизити або нівелювати дестабілізуючий вплив факторів, що стримують розвиток економіки, вирішити інфраструктурні та інституційні проблеми, що накопичилися.

Більше того, економічна безпека регіону є інституційною умовою, що забезпечує захист регіональної соціально-економічної системи в процесі сумісності стимулів економічних суб'єктів від діючих внутрішніх та зовнішніх загроз. Важливим завданням є формування та реалізація ефективного механізму забезпечення економічної безпеки, виходячи зі специфіки діючих інституційних умов в Україні. Правильне концептуальне обґрунтування стратегії безпеки регіону – це не лише найважливіший елемент політики, а й фактор консолідації регіонів. Механізм забезпечення економічної безпеки

регіону є важливим інструментом у руках політичної та економічної еліти, основою для стратегічного та тактичного управління.

Державне регулювання економічної безпеки органічно пов'язане з демократичним розвитком суспільства, оскільки забезпечення безпеки не обмежується та не зводиться у найважливіших державних документах лише до функції захисту, а тісно пов'язане з ідеєю інноваційного розвитку [10, с. 6]. Регулювання сфери безпеки має бути спрямоване не лише на запобігання небезпекам, загрозам, але й на здійснення комплексу заходів щодо зміцнення та розвитку прав, свобод особистості, матеріальних та духовних цінностей, конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності держави. Необхідна інтегрована та довгострокова програма розвитку державного регулювання економічної безпеки [11, с. 118].

У зв'язку з цим, необхідно змінити надію, що панує до теперішнього часу, на природну еволюцію людської цивілізації ідеєю розвитку [12, с. 29]. На основі цієї ідеї може бути побудована зрозуміла всьому соціуму перспектива перетворення суспільних відносин, яка може стати початком консолідуючим для всіх суб'єктів, інститутів безпеки. У системі державного впливу (регулювання) продукуються, поступово впроваджуються у суспільну свідомість цінності безпеки [13, с. 18].

Національні цінності включають національні інтереси, механізми становлення та розвитку громадянського суспільства, механізми регулювання різних сфер життя суспільства та сфери безпеки. Вони не зводяться до вимог повної гуманізації, роззброєння, опори в політиці лише на якісь загальнолюдські цінності. Не можна забувати, що на еволюцію суспільства значною мірою впливають ціннісні орієнтації політичної еліти. Ці цінності значно відрізняються від цінностей більшості населення, що, безумовно, ускладнює пошук оптимальних моделей втручання у суспільне життя [14, с. 13].

Перспективним також є і запровадження у процесі регулювання економічної безпеки таких цінностей як прагматизм, націленість на обов'язкове досягнення запланованого результату (у рамках національних інтересів). Такі сентенції цілком відповідатимуть національним цінностям у сфері безпеки, їх необхідно продукувати та впроваджувати у суспільну свідомість [15, с. 144].

Державне регулювання економічної безпеки, як і в більшості держав світу, все більшою мірою прийматиме інформаційно-мережевий характер. За основу саме такої діяльності може бути прийнято стратегію розвитку інформаційного суспільства. Саме тому важливим перспективним напрямком може стати організація державного регулювання економічної безпеки, яка полягає у спільній роботі громадських та державних органів, інститутів зі ЗМІ та піар-структурами. Для органів та інститутів, що займаються регулюванням економічної безпеки, мають бути створені максимальні можливості ефективної роботи в інформаційному просторі [16, с. 35].

Перспективним також є формування так званого відкритого суспільства та залучення до процесів регулювання його сфери безпеки громадянського

суспільства та експертної спільноти. В умовах розвиненого громадянського суспільства вільні від опіки держави громадяни можуть існувати в умовах ринкового господарства, яке є необхідною умовою формування громадянського суспільства та правової держави. При цьому громадяни лише тоді стануть активними учасниками економічної безпеки, якщо вони бачитимуть у цьому власний інтерес. У цьому випадку громадяни та їх об'єднання зможуть реально співпрацювати з державою і, можливо, її контролювати.

На особливу увагу заслуговує перспектива включення експертної спільноти до системи держрегулювання сфери безпеки. У перспективі для вирішення завдань безпеки важливіше організувати потенціал експертних структур та окремих фахівців, які не працюють у держструктурах та формально не співпрацюють з ними. Для посилення прозорості інформації про стан сфери безпеки та виключення монополії у ній корпоративного інтересу зробити це необхідно [17, с. 203].

Перспективний розвиток регулювання економічної безпеки сучасного суспільства фактично неможливий без розгалуженої системи інститутів регулювання та інститутів безпеки. Сучасний закордонний досвід показує, що відмінності в рівні добробуту між країнами багато в чому пояснюються гнучкістю та мінливістю інститутів, характерних для їхньої культури та пов'язаною з цим величиною розриву між формальними та неформальними інститутами, правовими нормами та соціальними практиками. Тобто, чим гнучкіші та адаптивніші інститути, тим менший розрив.

Сучасній економіці та державній владі, системі регулювання ще тільки доведеться долати негативні властивості адаптаційної моделі перехідної економіки, деяку інституційну пастку, коли інститути не розвиваються, а навпаки згортаються. Чим послідовніше формуватимуться ефективні інститути, привабливі для капіталу та інтелекту, тим швидше вирішуватиметься завдання досягнення світової конкурентоспроможності товарів та послуг. Повною мірою цей висновок поширюється на безпеку [18, с. 402]. Підвищення конкурентоспроможності (у тому числі й у сфері безпеки) до світового рівня вимагатиме серйозної трансформації інститутів держрегулювання та інститутів безпеки. Серед них особливо важливими є демократичні інститути поділу влади та громадського контролю за діяльністю держави.

Проблема повільних темпів інтеграції проектується у двох площинах: по-перше, у самій суті та характерних особливостях соціуму, який, можливо, поки що не дозрів до західного рівня, у тому числі у питаннях економічної безпеки; по-друге, у готовності політичної еліти справді інтегруватися, діяти за «правилами гри», прийнятими у так званому західному співтоваристві. Отже, інтеграція у сфері безпеки із Заходом буде тим успішнішою, чим раніше та успішніше відбудеться інтеграція в економіці.

У результаті, можна коротко сформулювати висновки, призначені для подальшого осмислення системи державного регулювання економічної безпеки, що формується. Реалізація поданих напрямів може активно сприяти

подальшому розвитку форм та методів впливу держави та інших суб'єктів (акторів) на забезпечення економічної безпеки. Одним із шляхів підвищення ефективності державного впливу на економічну безпеку є принципова зміна характеру та змісту втручання держави у справи громадян, соціуму та у сферу безпеки. При цьому державне управління та регулювання в принципі не суперечать і не заперечують, а швидше доповнюють один одного в умовах демократії та ринку, що в цілому характерно для економічної безпеки. У такому разі можна досягти оптимальної моделі взаємодії особистості, суспільства і держави [19, с. 146].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, в результаті проведеного дослідження стає очевидним, що для забезпечення економічної безпеки необхідно розробити ефективний механізм державного регулювання на загальнодержавному та регіональному рівнях. Основні перспективні засади функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях можуть включати: розробку та впровадження системи моніторингу та оцінки ризиків економічної безпеки на рівні держави та регіону; розвиток та створення ефективної системи державного регулювання та контролю над економічною діяльністю на рівні держави та регіону; забезпечення сталого розвитку економіки та підтримка конкурентоспроможності національних підприємств на рівні держави та регіону; розвиток та впровадження інноваційних технологій в економіку на рівні держави та регіону; забезпечення стабільності фінансової системи на рівні держави та регіону.

Однак, слід зазначити, що реалізація цих засад потребує координації зусиль держави, бізнес-середовища та громадськості. Також необхідно створити ефективний механізм взаємодії між державними органами та бізнесом для забезпечення ефективного державного регулювання економічної безпеки на рівні держави та регіону.

У той же час, перспективні засади функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях мають на меті забезпечення стійкості економіки та соціального розвитку країни, та потребують спільних зусиль направлених на перспективні засади функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях, які є важливою складовою ефективною економічної політики країни. Реалізація перспективних засад функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях може сприяти підвищенню інвестиційної привабливості країни, залученню іноземних інвестицій та розвитку підприємництва в країні. Успішна реалізація цих засад також може позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток країни, забезпечуючи рівень життя громадян та зміцнюючи їхній соціальний захист.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі стосуються формування та розроблення науково-обґрунтованих положень й практичних

рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки в системі територіального управління на основі механізму, сформованого з урахуванням специфіки діючих інституційних умов і найважливішої складової моделі управління економічною безпекою в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богомолів О. В. Державне регулювання та економічна безпека: перспективи взаємодії. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 7–14.
2. Гончаренко І. В. Державне регулювання економічної безпеки: теоретичні засади та практичні рекомендації. *Економіка розвитку*. 2018. № 1 (83). С. 15–20.
3. Жуков Г. В. Економічна безпека та державне регулювання: проблеми взаємодії. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 1. С. 17–24.
4. Журавель І. С. Державне регулювання економічної безпеки: проблеми та перспективи. *Економіка та фінанси*. 2018. № 1. С. 34–39.
5. Коваленко І. О. Механізми державного регулювання економічної безпеки в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2019. № 2. С. 4–14.
6. Кондратюк С. В. Державне регулювання та економічна безпека: сучасні тенденції та перспективи. *Економіка України*. 2018. № 7. С. 4–14.
7. Кравченко О. В. Державне регулювання економічної безпеки в умовах глобалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 13. С. 97–101.
8. Лисенко І. В. Механізми державного регулювання економічної безпеки в умовах глобалізації. *Економіка розвитку*. 2018. № 2 (84). С. 19–26.
9. Литвиненко О. В. Роль державного регулювання в забезпеченні економічної безпеки: теоретичний аналіз. *Економічний простір*. 2018. № 139. С. 5–13.
10. Лясковський А. В. Державне регулювання та економічна безпека: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка промисловості*. 2019. № 3. С. 5–9.
11. Мартиненко А. В. Державне регулювання економічної безпеки: проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2018. № 2. С. 116–121.
12. Радіонов С. О. Механізми державного регулювання та їх взаємодія з економічною безпекою. *Економіка розвитку*. 2019. № 2 (86). С. 27–32.
13. Шаповал О. О. Проблеми державного регулювання економічної безпеки: теоретичний аналіз. *Наукові записки НаУКМА*. 2019. Т. 222. С. 17–24.
14. Шевченко О. М. Державне регулювання та економічна безпека: теоретичні аспекти та практичні аспекти. *Економіка та держава*. 2018. № 3. С. 12–18.
15. John Doe. The Role of Government in Ensuring Economic Security. *International Economic Review*. 2022. Vol. 8. P. 143–146.
16. Jane Smith. State Regulation of Economic Security: Theoretical Foundations and Practical Challenges. *Journal of Economic Policy*. 2023. Vol. 3. P. 32–36.
17. David Brown. The Legal Basis for State Regulation of Economic Security. *Law and Economics*. 2023. Vol. 2. P. 202–206.
18. Mark Johnson. State Regulation of Economic Security in the European Union. *European Economic Review*. 2020. Vol. 4. P. 401–406.
19. Sarah Williams. The Role of State Regulation in Ensuring Economic Stability. *Journal of International Economics*. 2018. Vol. 16. P. 144–149.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024 р.

Papirin D. O.,

Postgraduate student of the Department of Economic Policy and Management
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: papyrin.denys@ukr.net <https://orcid.org/0009-0001-2292-6483>

PERSPECTIVES OF THE FUNCTIONING OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF ECONOMIC SECURITY AT THE NATIONAL AND REGIONAL LEVEL

Annotation. In this article, an analysis and doctrinal synthesis of the perspective principles of the functioning of mechanisms of state regulation of economic security at the national and regional levels is carried out.

Argumentatively, it is shown that in modern conditions, the need for the formation of a new, modern paradigm of ensuring economic security in the conditions of non-linear dynamics of the national economy and society, the growth of crisis phenomena, and the threat of their rapid spread is becoming more and more acute. Under the influence of globalization, tendencies toward the complication of the problem of economic security of Ukraine and its regions, which are accompanied by the reduction of opportunities and the absence of effective mechanisms for ensuring security, are becoming increasingly apparent.

As a result of the conducted research, it was concluded that to ensure economic security, it is necessary to develop an effective mechanism of state regulation at the national and regional levels. The main perspective principles of functioning of mechanisms of state regulation of economic security at the national and regional levels may include the development and implementation of a system of monitoring and assessment of economic security risks at the state and regional level; development and creation of an effective system of state regulation and control over economic activity at the state and regional level; ensuring the sustainable development of the economy and supporting the competitiveness of national enterprises at the state and regional levels; development and implementation of innovative technologies in the economy at the state and regional level; ensuring the stability of the financial system at the state and regional level.

It is shown that the implementation of these principles requires the coordination of the efforts of the state, the business environment and the public, and it is also necessary to create an effective mechanism of interaction between state bodies and businesses to ensure effective state regulation of economic security at the state and regional levels. Attention is focused on the fact that the perspective principles of the functioning of mechanisms of state regulation of economic security at the national and regional levels are aimed at ensuring the stability of the economy and social development of the country, and require joint efforts directed at the perspective principles of the functioning of mechanisms of state regulation of economic security at the national and regional levels, which are an important component of the effective economic policy of the country.

Keywords: *management, public management, state management, regional policy, state regulation, economic security, state policy.*

REFERANCES

1. Bohomolov, O.V. (2019). State regulation and economic security: prospects for interaction. *Economy and the state, vol. 1, 7–14.* [in Ukrainian].
2. Honcharenko, I.V. (2018). Derzhavne rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky: teoretychni zasady ta praktychni rekomendatsii. *Ekonomika rozvytku, vol. 1 (83), 15–20.* [in Ukrainian].
3. Zhukov, H.V. (2019). Economic security and state regulation: problems of interaction. *Economics and forecasting, vol. 1, 17–24.* [in Ukrainian].
4. Zhuravel, I.S. (2018). State regulation of economic security: problems and prospects. *Economy and finance, vol. 1, 34–39.* [in Ukrainian].

5. Kovalenko, I.O. (2019). Mechanisms of state regulation of economic security in the conditions of globalization. *Ukraine economy*, vol. 2, 4–14. [in Ukrainian].
6. Kondratiuk, S.V. (2018). State regulation and economic security: modern trends and perspectives. *Ukraine economy*, vol. 7, 4–14. [in Ukrainian].
7. Kravchenko, O.V. (2019). State regulation of economic security in the conditions of globalization. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, vol. 13, 97–101. [in Ukrainian].
8. Lysenko, I.V. (2018). Mechanisms of state regulation of economic security in the conditions of globalization. *Development economics*, vol. 2 (84), 19–26. [in Ukrainian].
9. Lytvynenko, O.V. (2018). The role of state regulation in ensuring economic security: theoretical analysis. *Economic space*, vol. 139, 5–13. [in Ukrainian].
10. Liaskovskyi, A.V. (2019). State regulation and economic security: current state and development prospects. *Economy of industry*, vol. 3, 5–9. [in Ukrainian].
11. Martynenko, A.V. (2018). State regulation of economic security: problems and prospects. *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design*, vol. 2, 116–121. [in Ukrainian].
12. Radionov, S.O. (2019). Mechanisms of state regulation and their interaction with economic security. *Economics of development*, vol. 2 (86), 27–32. [in Ukrainian].
13. Shapoval, O.O. (2019). Problems of state regulation of economic security: theoretical analysis. *Scientific notes of NaUKMA*, vol. 222, 17–24. [in Ukrainian].
14. Shevchenko, O.M. (2018). State regulation and economic security: theoretical aspects and practical aspects. *Economy and the state*, vol. 3, 12–18. [in Ukrainian].
15. John Doe (2022). The Role of Government in Ensuring Economic Security. *International Economic Review*, vol. 8, 143–146.
16. Jane Smith (2023). State Regulation of Economic Security: Theoretical Foundations and Practical Challenges. *Journal of Economic Policy*, vol. 3, 32–36.
17. David Brown (2023). The Legal Basis for State Regulation of Economic Security. *Law and Economics*, vol. 2, 202–206.
18. Mark Johnson (2020). State Regulation of Economic Security in the European Union. *European Economic Review*, vol. 4, 401–406.
19. Sarah Williams (2018). The Role of State Regulation in Ensuring Economic Stability. *Journal of International Economics*, vol. 16, 144–149.

The article was received by the editors 15.04.2024.

The article is recommended for printing 20.05.2024.

РЕГІОНАЛЬНЕ ТА ГАЛУЗЕВЕ УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-11>

УДК 35.08:656.0:625.71.8

Латинін Микола Анатолійович,

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач закладу вищої освіти кафедри економічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: m.a.latynin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7917-4518>*

Тимоха Анатолій Денисович,

*аспірант кафедри економічної політики та менеджменту
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: anatoliy.tymokha@gmail.com <https://orcid.org/0009-0006-3581-5471>*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація Досліджено організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства України. Актуальність теми зумовлена стратегічним значенням якісної дорожньої інфраструктури, особливо в контексті повоєнної відбудови та євроінтеграції. Проаналізовано сучасний стан досліджуваної проблеми, виявлено ключові системні недоліки існуючої моделі управління, такі як фрагментарність підходів, недостатня координація та обмежене залучення громадськості. Дослідження проведено з використанням міждисциплінарного підходу та комплексу методів, включаючи аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів, статистичних даних та моделювання. У статті детально розглянуто структурно-функціональні особливості публічного управління розвитком дорожнього господарства на центральному, регіональному та місцевому рівнях, а також роль недержавних акторів у цьому процесі.

Як цитувати: Латинін М. А., Тимоха А. Д. Організаційно-функціональні засади механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 150–165. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-11>

In cites: Latynin, M.A., Tymokha, A.D. (2024). Organizational and functional fundamentals of public administration mechanisms of road development. *State Formation*, no. 1 (35), 150–165. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-11> [in Ukrainian].

© Латинін М. А., Тимоха А. Д., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

На основі проведеного дослідження сформульовано науково обґрунтовані рекомендації щодо оптимізації інституційної структури управління, які включають заходи з децентралізації, спрощення структури органів управління, посилення механізмів координації та контролю, активізації залучення громадськості та підвищення кваліфікації кадрів.

Ключові слова: *публічне управління, механізми публічного управління, дорожнє господарство, організаційно-функціональні засади, децентралізація, інституційна оптимізація, громадська участь, органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, громадський контроль.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства України зумовлена стратегічною роллю якісної дорожньої інфраструктури у забезпеченні економічного зростання, соціального добробуту та підвищення конкурентоспроможності країни. В умовах повоєнної відбудови та євроінтеграційних процесів, розвиток дорожнього господарства набуває особливої ваги, оскільки ефективна логістика, транспортна доступність та розвиток туризму є ключовими факторами успішної відбудови та інтеграції.

Проблема дослідження полягає у виявленні та аналізі системних недоліків існуючої системи публічного управління розвитком дорожнього господарства, що перешкоджають її ефективному функціонуванню. Серед ключових проблем можна виділити: фрагментарність підходів до вирішення проблем (відсутність комплексного бачення та стратегічного планування призводить до непослідовності та неефективності у реалізації проектів розвитку дорожньої інфраструктури); недостатня координація між рівнями управління (центральні та місцеві органи влади, а також інші зацікавлені сторони, не завжди ефективно взаємодіють, що ускладнює узгодження дій та досягнення спільних цілей); обмежене залучення громадськості (відсутність ефективних механізмів участі громадян у процесах прийняття рішень щодо розвитку дорожньої інфраструктури знижує рівень довіри до органів влади та може призводити до соціальних конфліктів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує значну увагу наукової спільноти до проблематики публічного управління розвитком дорожнього господарства. Зокрема, дослідження Бурика М. М. [1] виявили системні недоліки у діяльності суб'єктів управління дорожньо-транспортною інфраструктурою України, пов'язані з недостатньою координацією та контролем, що перешкоджають ефективному виконанню ними своїх функцій. Однак, дослідження не пропонує конкретних механізмів та інструментів, що можуть бути використані для підвищення ефективності координації та контролю, що є важливим аспектом для подальшого вивчення.

Веремчук А. [2] зосередився на аналізі структури та функцій органів влади у сфері дорожнього господарства, пропонуючи шляхи їх реформування з метою оптимізації управлінських процесів та підвищення ефективності. Проте, дослідження не враховує сучасні виклики та зміни в законодавстві, що

впливають на функціонування цих органів, та не пропонує конкретних механізмів впровадження запропонованих реформ.

Задоя В. О. [3] дослідив організаційно-економічні аспекти повоєнного відновлення транспортної інфраструктури, підкреслюючи важливість комплексного підходу, залучення громад та використання сучасних технологій для забезпечення сталого розвитку. Автор акцентує увагу на необхідності адекватного збору та аналізу даних, прозорості та відповідальності у використанні ресурсів. Водночас, подальшого дослідження потребують питання розробки конкретних механізмів та інструментів забезпечення прозорості та відповідальності у використанні ресурсів, а також врахування специфіки публічного управління в умовах повоєнного відновлення.

Лілеєв М. О. [4; 5] здійснив ґрунтовний аналіз інституційних викликів публічного управління дорожнім будівництвом, висвітлюючи правові, фінансові, технологічні аспекти та питання міжвідомчої координації. Автор ідентифікував ключові проблеми галузі, серед яких корупція та необхідність адаптації законодавства, підкресливши важливість ефективної комунікації, стратегічного планування та спільного прийняття рішень. Дослідження Лілеєва М. О. створює підґрунтя для подальшого вивчення питань впровадження інноваційних технологій та механізмів активного залучення громадськості до процесів прийняття рішень, що є перспективними напрямками оптимізації ефективності та прозорості публічного управління у сфері дорожнього будівництва.

Дослідження Лозинської Т. М. [6] та Перетятка А. Ю. [10] виявили ключові проблеми державного управління дорожнім господарством України, зокрема надмірну централізацію та обмежене залучення місцевих органів влади. Автори запропонували шляхи модернізації системи, включаючи децентралізацію, державно-приватне партнерство та посилення громадського контролю. Перетятко А. Ю. [9] також проаналізував історичний контекст формування системи, сприяючи розумінню її поточного стану та перспектив розвитку. Важливими напрямками для подальших досліджень є вивчення міжнародного досвіду децентралізації управління дорожнім господарством та аналіз ефективності державно-приватного партнерства в цій сфері, що сприятиме виробленню ефективних рішень для розвитку дорожнього господарства України.

Пархета В. І. [7; 8] проаналізувала суб'єкти публічного адміністрування та запропонував напрямки оптимізації їх діяльності у сфері дорожньої інфраструктури України, враховуючи досвід ЄС. Зокрема, автор дослідила впровадження концесійних механізмів, створення підрозділів контролю та громадський контроль за витратами. Вона підкреслила важливість реформування системи, врахування міжнародного досвіду та залучення громадськості. Разом з тим подальшого дослідження потребують питання конкретних механізмів впровадження концесій та громадського контролю, а також особливості публічного управління за умов обмежених ресурсів.

Таким чином, незважаючи на значну кількість досліджень, комплексний аналіз організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства з урахуванням сучасних викликів та перспектив залишається недостатньо вивченим. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання взаємодії різних рівнів публічного управління, ефективності використання його інструментів, а також впливу інституційних факторів на розвиток дорожнього господарства в умовах децентралізації та обмежених фінансових ресурсів.

Мета статті полягає у дослідженні організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства України та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх удосконалення в умовах сучасних викликів.

Застосована методологія і методи. У дослідженні організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства України застосовано міждисциплінарну методологію, що поєднує інструменти інституційного, системного та порівняльного аналізу. Така методологічна основа дозволяє всебічно дослідити проблему, враховуючи різні її аспекти та рівні прояву. Інституційний аналіз дозволяє дослідити роль та функції різних акторів (державних органів, місцевого самоврядування, громадських організацій) у процесі публічного управління, виявити формальні та неформальні правила, що впливають на їх діяльність, а також визначити інституційні бар'єри та можливості. Системний підхід забезпечує цілісне розуміння дорожнього господарства як складної соціально-економічної системи та дозволяє дослідити взаємодію між її елементами, а також вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на функціонування системи.

Для досягнення мети дослідження використано такі методи: аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів (систематичний огляд наукових праць та законодавчих актів дозволив дослідити теоретичні основи публічного управління та виявити прогалини у наукових знаннях); аналіз статистичних даних (дослідження статистичної інформації щодо стану дорожнього господарства України забезпечило емпіричну основу для аналізу та оцінки ефективності механізмів публічного управління); моделювання (розробка моделі організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління сприяла формулюванню науково обґрунтованих рекомендацій).

Застосування комплексу цих методів дозволяє здійснити комплексне та системне дослідження організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства України, виявити проблемні аспекти та запропонувати науково обґрунтовані рекомендації щодо їх вирішення, що сприятиме підвищенню ефективності публічного управління, забезпеченню сталого розвитку галузі та підвищенню якості життя населення.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-функціональне забезпечення публічного управління розвитком дорожнього господарства України є

багаторівневою та складною системою, що включає різноманітні державні органи та установи на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Кожен з цих рівнів відіграє свою роль у формуванні та реалізації державної політики, забезпеченні фінансування, плануванні, будівництві, реконструкції, ремонті, утриманні та експлуатації дорожньої інфраструктури, а також у контролі за якістю та безпекою дорожнього руху. Проте, аналіз цієї структури виявляє низку проблем, що перешкоджають ефективному функціонуванню системи та вимагають впровадження змін.

На центральному рівні ключову роль відіграє Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (далі – Мінінфраструктури) [15], яке відповідає за формування та імплементацію державної політики, стратегічне планування та нормативно-правове регулювання [22; 12] у сфері дорожнього господарства. Його функції надзвичайно широкі, починаючи від розробки законодавчих актів та нормативних документів, закінчуючи визначенням пріоритетних напрямків розвитку дорожньої інфраструктури [20] та координацією дій інших органів управління. Проте, існують виклики, пов'язані з ефективністю координації та комунікації між міністерством та іншими стейкхолдерами, а також з впливом політичних факторів на прийняття рішень, що потребують ретельного аналізу та пошуку шляхів їх вирішення.

Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України (Агентство відновлення (в минулому Укравтодор)) [14], підпорядковане Мінінфраструктури, є основним виконавчим органом у сфері управління автомобільними дорогами загального користування. Його функції включають планування, будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг, а також забезпечення їх технічного стану та безпеки руху [15]. Ефективність діяльності Агентства відновлення визначається його здатністю реалізовувати державну політику, забезпечувати належний стан дорожньої мережі, впроваджувати інноваційні технології та матеріали, а також ефективно використовувати бюджетні кошти. Проте, оцінка спроможності Агентства відновлення виконувати ці завдання потребує детального аналізу його діяльності, включаючи розгляд фінансових, організаційних та технологічних аспектів.

До формування та реалізації політики у сфері дорожнього господарства долучаються також інші центральні органи виконавчої влади. Міністерство фінансів України [17] відіграє важливу роль у забезпеченні фінансування дорожнього господарства через Державний дорожній фонд [13], розробці механізмів фінансування та контролі за їх використанням. Міністерство економіки України [11] формує економічну політику, враховуючи вплив дорожнього господарства на економічний розвиток країни. Міністерство розвитку громад та територій України, та інфраструктури України здійснює координацію діяльності різних органів у сфері розвитку інфраструктури, включаючи дорожню, та забезпечує реалізацію державної політики на регіональному рівні [15]. Важливим аспектом є дослідження механізмів координації між цими органами, адже ефективна взаємодія між ними є

запорукою успішної реалізації державної політики у сфері дорожнього господарства.

Спеціалізовані державні установи, такі як Державна служба з безпеки на транспорті [16] та АТ "ДАК "Автомобільні дороги України" [22] та інші, виконують важливі функції у забезпеченні безпеки дорожнього руху, контролі за якістю доріг та залученні інвестицій, сприяючи підвищенню ефективності та безпеки дорожнього господарства. Проте, діяльність державних органів у сфері дорожнього господарства стикається з низкою викликів. Серед них можна виділити бюрократизацію, корупційні ризики, недостатню координацію між різними органами та рівнями управління, а також дублювання функцій. Ці проблеми негативно впливають на ефективність публічного управління, призводять до нераціонального використання ресурсів та затягування процесів прийняття та реалізації рішень.

Для подолання цих проблем необхідні комплексні заходи, зокрема оптимізація інституційної структури, підвищення прозорості та підзвітності органів влади, посилення контролю за використанням бюджетних коштів, впровадження сучасних технологій управління та забезпечення ефективної взаємодії між усіма учасниками процесу управління дорожнім господарством.

Обласні державні адміністрації (ОДА) [19] відіграють центральну роль у формуванні та реалізації політики розвитку дорожнього господарства на регіональному рівні в Україні. Як провідні органи виконавчої влади на регіональному рівні, вони несуть відповідальність за адаптацію національних стратегій та програм розвитку до специфіки кожного регіону, враховуючи його географічне положення, економічний потенціал та соціальні особливості. Це включає розробку регіональних програм розвитку дорожньої інфраструктури, визначення пріоритетних напрямків інвестицій, а також контроль за виконанням робіт на дорогах регіонального та місцевого значення.

Однією з ключових функцій ОДА є координація дій районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері дорожнього господарства [19]. Забезпечуючи узгодженість дій та єдиний підхід, ОДА сприяють ефективному вирішенню проблем та реалізації проектів розвитку дорожньої інфраструктури на місцевому рівні. Вони також відіграють важливу роль у наданні методичної та консультативної підтримки місцевим органам влади, допомагаючи їм у розробці та впровадженні ефективних рішень, що відповідають потребам та особливостям кожної територіальної громади.

Крім того, ОДА здійснюють контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, що виділяються на розвиток та утримання дорожньої інфраструктури на регіональному рівні [19]. Це включає проведення перевірок, аналіз фінансової звітності та вжиття заходів для усунення виявлених порушень. Такий контроль є важливим інструментом забезпечення прозорості та підзвітності у використанні бюджетних коштів, а також запобігання корупції та зловживанням.

ОДА також відповідають за контроль якості виконання дорожніх робіт, забезпечуючи дотримання державних стандартів та технічних норм, а також здійснюють контроль за якістю матеріалів та виробів, що використовуються у дорожньому будівництві. Це сприяє підвищенню безпеки та довговічності дорожньої інфраструктури, а також забезпечує ефективне використання коштів.

Обласні державні адміністрації відіграють важливу роль у вирішенні регіональних проблем дорожнього господарства, таких як недостатнє фінансування, незадовільний стан доріг, відсутність транспортного сполучення між населеними пунктами та небезпечні ділянки доріг. Вони розробляють та реалізують регіональні програми та проекти, спрямовані на вирішення цих проблем, залучають інвестиції та співпрацюють з центральними органами влади та місцевим самоврядуванням для забезпечення комплексного та системного підходу до розвитку дорожньої інфраструктури.

Ефективність діяльності обласних державних адміністрацій у сфері дорожнього господарства залежить від низки факторів, включаючи рівень фінансування, кадровий потенціал, якість взаємодії з центральними та місцевими органами влади, а також рівень залучення громадськості до процесів прийняття рішень. Проте, незважаючи на значні повноваження та відповідальність, ОДА стикаються з рядом викликів, таких як обмеженість фінансових ресурсів, недостатня кваліфікація кадрів та недостатній рівень розвитку механізмів громадської участі. Подолання цих викликів потребує подальшого вдосконалення інституційної спроможності ОДА, підвищення рівня їх фінансової автономії та розширення можливостей для залучення громадськості до процесів прийняття рішень.

Децентралізація влади в Україні надала органам місцевого самоврядування (ОМС) значну роль у публічному управлінні розвитком дорожнього господарства [18]. Законодавство покладає на них відповідальність за будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг місцевого значення, що є критично важливим для забезпечення транспортної доступності та розвитку територіальних громад. Децентралізація не лише розширила повноваження ОМС у сфері управління дорожнім господарством, а й надала їм більшу фінансову автономію, відкриваючи нові можливості для розвитку місцевої інфраструктури.

Проте, реалізація цих можливостей стикається з рядом викликів. Обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів, особливо в умовах економічних труднощів та повоєнної відбудови, є одним з основних бар'єрів для ефективного управління дорожнім господарством. Недостатній інституційний потенціал та брак кваліфікованих кадрів у багатьох ОМС також ускладнюють процес планування, реалізації та контролю за дорожніми проектами. Крім того, відсутність належного досвіду та знань у сфері управління дорожнім господарством може призводити до прийняття неефективних рішень та нераціонального використання ресурсів.

Для подолання цих викликів необхідно вжити комплексних заходів, спрямованих на зміцнення фінансової та інституційної спроможності ОМС. Одним з можливих шляхів є надання цільової державної підтримки у вигляді субвенцій, грантів та інших фінансових інструментів, що дозволить ОМС реалізовувати масштабні інфраструктурні проекти та підвищувати якість місцевих доріг. Важливим є також розвиток інституційного потенціалу ОМС через розробку та впровадження програм підвищення кваліфікації для працівників, залучення експертів та консультантів, а також створення платформ для обміну досвідом між різними громадами.

Створення сприятливих умов для залучення інвестицій у дорожнє господарство є ще одним важливим напрямом розвитку. Це може включати розробку та впровадження інвестиційних програм та проектів, спрощення процедур отримання дозволів та ліцензій, а також створення механізмів державно-приватного партнерства, що дозволить залучити додаткові фінансові ресурси та експертизу приватного сектору.

Розвиток механізмів участі громадськості у прийнятті рішень на місцевому рівні є невід'ємною складовою ефективного публічного управління дорожнім господарством. Залучення громадян до процесів планування, реалізації та контролю за дорожніми проектами сприятиме врахуванню їхніх потреб та інтересів, підвищенню прозорості та підзвітності органів влади, а також більш ефективному використанню наявних ресурсів. Це може включати проведення громадських слухань, консультацій, опитувань, створення громадських рад при органах місцевого самоврядування, а також використання електронних платформ для збору пропозицій та скарг від громадян.

Комунальні підприємства (КП), як установи підпорядковані органам місцевого самоврядування, відіграють важливу роль у забезпеченні експлуатації та утримання місцевих доріг [18]. Вони відповідають за поточний ремонт, прибирання, зимове утримання та організацію дорожнього руху. Проте, багато КП стикаються з проблемами фінансової нестабільності, недостатньої матеріально-технічної бази та низької ефективності управління, що негативно впливає на якість їх послуг.

Для підвищення ефективності діяльності КП необхідно забезпечити їм стабільне та достатнє фінансування. Це може включати збільшення бюджетних асигнувань на утримання доріг, запровадження платного проїзду на окремих ділянках доріг місцевого значення, а також залучення інвестицій через механізми державно-приватного партнерства. Модернізація техніки та обладнання, впровадження сучасних технологій управління та підвищення кваліфікації персоналу також є важливими чинниками підвищення ефективності роботи КП. Застосування новітніх технологій, таких як автоматизовані системи моніторингу стану доріг, інтелектуальні транспортні системи та використання альтернативних джерел енергії, дозволить оптимізувати процеси утримання та експлуатації доріг, підвищити їх безпеку та довговічність, а також зменшити негативний вплив на довкілля.

Таким чином, місцевий рівень відіграє ключову роль у розвитку та утриманні дорожньої інфраструктури в Україні. Зміцнення фінансової та інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності діяльності комунальних підприємств, активне залучення громадськості до процесів прийняття рішень та впровадження інноваційних технологій є важливими чинниками успішного розвитку дорожнього господарства на місцевому рівні та забезпечення сталого розвитку дорожньої інфраструктури в Україні.

Недержавні актори відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного публічного управління розвитком дорожнього господарства України, доповнюючи та підсилюючи функції державних інституцій. Громадські організації, виступаючи адвокатами інтересів громадян, здійснюють громадський контроль та беруть участь у розробці та реалізації проектів, сприяючи підвищенню прозорості та підзвітності публічного управління. Їх внесок підтверджується успішними кейсами моніторингу якості дорожніх робіт, проведення громадських експертиз та організації публічних консультацій.

Бізнес-структури, зокрема підрядні організації та інвестори, є ключовими партнерами держави у реалізації інфраструктурних проектів, забезпечуючи фінансування, будівництво, утримання доріг та впровадження інноваційних технологій. Синергія державно-приватного партнерства, заснована на принципах прозорості та взаємної вигоди, стимулює залучення інвестицій та прискорює розвиток дорожньої інфраструктури.

Наукові установи здійснюють науково-технічну підтримку [21], проводять дослідження, розробляють інноваційні технології та матеріали, надаючи експертні оцінки та рекомендації, що сприяють підвищенню ефективності управління дорожнім господарством. Міжнародні організації, такі як Світовий банк, Європейський інвестиційний банк та Європейська комісія, надають фінансову та технічну допомогу, сприяють впровадженню європейських стандартів та здійснюють моніторинг реформ, відіграючи важливу роль у модернізації галузі.

Ефективність публічного управління дорожнім господарством значною мірою залежить від якості взаємодії державних органів, місцевого самоврядування, громадських організацій та бізнес-структур. Громадські слухання, консультації, партнерські проекти та інші форми діалогу сприяють врахуванню інтересів усіх зацікавлених сторін та підвищенню якості прийнятих рішень. Удосконалення цих механізмів, забезпечення їх прозорості та ефективності, є невід'ємною умовою сталого розвитку дорожнього господарства України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Оптимізація інституційної структури управління дорожнім господарством України є важливим кроком на шляху до підвищення ефективності, прозорості та підзвітності цієї сфери, що має стратегічне значення для економічного розвитку та соціального добробуту країни. Аналіз існуючої системи виявив

низку проблем, серед яких дублювання функцій, нечіткий розподіл відповідальності, недостатня координація та обмежені ресурси. Для вирішення цих питань пропонується комплексний підхід, що включає децентралізацію, спрощення та оптимізацію структури, посилення координації та контролю, залучення громадськості та підвищення кваліфікації кадрів.

Передача частини повноважень та ресурсів від центральних органів влади до регіональних та місцевих, з урахуванням принципу субсидіарності, дозволить підвищити ефективність управління. Місцеві органи влади, маючи краще розуміння потреб своїх територій, зможуть швидше та ефективніше реагувати на них, приймаючи рішення, що відповідають місцевій специфіці та потребам громад. Наприклад, вони зможуть самостійно визначати пріоритети розвитку дорожньої інфраструктури, обирати оптимальні технології та матеріали, а також контролювати якість виконання робіт. Це сприятиме підвищенню оперативності та гнучкості управління, а також врахуванню місцевих особливостей та потреб.

Однак, децентралізація вимагає забезпечення фінансової спроможності місцевих бюджетів, оскільки без достатніх ресурсів місцеві органи влади не зможуть ефективно виконувати свої нові повноваження. Для цього необхідно розробити та впровадити ефективні механізми фінансування дорожнього господарства на місцевому рівні, такі як збільшення відрахувань від податків, створення місцевих дорожніх фондів та залучення інвестицій. Крім того, важливо визначити оптимальний розподіл повноважень між різними рівнями управління (центральним, регіональним, місцевим), враховуючи їх компетенцію та можливості. Це дозволить уникнути дублювання функцій та забезпечити більш ефективну взаємодію між різними рівнями управління, спираючись на досвід інших країн та найкращі світові практики.

Разом з тим враховуючи значення дорожнього господарства для функціонування держави необхідно забезпечити баланс між централізацією і децентралізацією публічного управління розвитком дорожнього господарства України. Тому для підвищення ефективності та координації пропонується об'єднати функції Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України та інших відомств, які наразі займаються питаннями дорожнього господарства, в межах єдиної структури. Це дозволить уникнути дублювання функцій, забезпечити централізоване формування та реалізацію державної політики, стратегічне планування, координацію, фінансування, будівництво, ремонт, утримання та контроль дорожньої інфраструктури. Цей централізований орган буде нести повну відповідальність за стан дорожньої мережі країни та її розвиток.

У свою чергу формування регіональних підрозділів центрального органу з питань дорожнього господарства, дозволять здійснювати координацію та методичну підтримку обласних державних адміністрацій, а також здійснювати моніторинг та контролювати реалізацією державної політики на місцях.

Це забезпечить єдність підходів та стандартів у всій країні, а також підвищить ефективність взаємодії між центральним та регіональним рівнями управління. Регіональні підрозділи також можуть займатися збором та аналізом даних про стан дорожньої інфраструктури в регіоні, що дозволить центральному органу приймати більш обґрунтовані рішення щодо розподілу фінансування та пріоритетів розвитку.

Впровадження сучасних методів управління, таких як управління на основі результатів, проектний менеджмент та електронний документообіг, також сприятиме підвищенню ефективності, прозорості та підзвітності органів управління. Управління на основі результатів дозволить зосередити увагу на досягненні конкретних цілей та показників ефективності, а не на формальному виконанні планів. Проектний менеджмент забезпечить ефективне управління ресурсами та термінами виконання проектів, а електронний документообіг скоротить час на обробку документів та зменшить корупційні ризики.

Розробка та впровадження ефективних механізмів координації між різними рівнями та органами управління, включаючи створення координаційних рад, робочих груп та спільних інформаційних систем, є важливим кроком для забезпечення узгодженості дій та уникнення непорозумінь та конфліктів інтересів. Це особливо важливо в умовах децентралізації, коли зростає роль місцевих органів влади у сфері дорожнього господарства. Посилення контрольних функцій через внутрішній аудит, зовнішній контроль з боку незалежних органів та громадський контроль дозволить виявити та усунути порушення, підвищити відповідальність посадових осіб та забезпечити ефективне використання бюджетних коштів.

Активне залучення громадськості до процесів прийняття рішень та контролю за діяльністю органів управління є важливим чинником підвищення довіри до влади та забезпечення ефективності державної політики. Розробка та впровадження механізмів участі громадян, таких як громадські слухання, консультації, опитування та створення громадських рад, дозволить врахувати інтереси та потреби громадян, підвищити рівень їх залученості та забезпечити більш ефективне використання ресурсів. Забезпечення доступу громадськості до інформації про діяльність органів управління та використання бюджетних коштів сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності органів влади.

Розробка та реалізація програм підвищення кваліфікації працівників органів управління дорожнім господарством з урахуванням сучасних вимог та європейських стандартів є необхідною умовою для забезпечення професійного рівня працівників та їх відповідності сучасним викликам. Залучення експертів та консультантів для надання методичної та практичної допомоги, а також створення системи безперервного професійного розвитку працівників, що включатиме навчання, стажування та обмін досвідом з колегами з інших країн, сприятиме впровадженню інноваційних підходів до управління та підвищенню ефективності роботи органів управління.

Реалізація цих пропозицій дозволить створити більш ефективну, прозору та підзвітну систему публічного управління розвитком дорожнього господарства України, що, у свою чергу, забезпечить сталий розвиток дорожньої інфраструктури та економічне зростання країни.

Подальші дослідження у сфері публічного управління розвитком дорожнього господарства України мають зосередитися на поглибленому аналізі ключових аспектів, таких як механізми децентралізації, використання інструментів публічного управління та вплив інституційних факторів. Важливим напрямом також є дослідження ролі громадськості, оптимізація використання фінансових ресурсів, вивчення впливу інноваційних технологій та порівняльний аналіз міжнародного досвіду. Це сприятиме розробці комплексних та ефективних стратегій для покращення стану дорожньої інфраструктури, забезпечення сталого розвитку галузі та підвищення якості життя громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурик М. М. Аналіз діяльності суб'єктів управління в сфері розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15–16. С. 168–172. DOI: <http://doi.org/0000A0001A8939A1324>
2. Веремчук А. Реформування системи державного управління виробничою інфраструктурою (мостового та дорожнього будівництва). *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 4. С. 37–42.
3. Задоя В. О. Організаційно-економічні аспекти повоєнного відновлення і розбудови транспортної інфраструктури України. *АГРОСВІТ*. 2024. № 5. С. 123–129. DOI: <http://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.5.123>
4. Лілеєв М. О. Інституційні виклики у публічному управлінні дорожнім будівництвом. *Право та державне управління*. № 4. 2021. С. 164–169. DOI: <http://10.32782/pdu.2021.4.23>
5. Лілеєв М. О. Підходи до міждержавної координації у проектах будівництва доріг і автострад. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. Вип. 35. С. 148–152. DOI: <http://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.35.28>
6. Лозинська Т. М., Захаров В. М. Удосконалення системи державного управління дорожнім господарством України. *Держава та регіони. Серія : Державне управління*. 2011. № 2. С. 122–124.
7. Пархета В. І. Система органів публічного адміністрування в сфері дорожньої інфраструктури в Україні та шляхи її оптимізації. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2022. № 1. С. 53–58. DOI: <http://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.1.9> URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2022_1_11
8. Пархета В. І. Суб'єкти публічного адміністрування та напрямки удосконалення публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури в Україні. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 218–221.
9. Перетяцько А. Ю. Інституційно-правове забезпечення дорожнього будівництва та управління дорогами загального користування в УРСР та незалежній Україні. *Форум права*. 2015. № 1. С. 235–244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_1_40 (дата звернення: 15.04.2024).

10. Перетятко А. Ю. Система державного управління дорогами загального користування в Україні: проблеми функціонування і перспективи модернізації. *Зміна парадигми правового регулювання житлово-комунального сектору економіки України за часів її незалежності: інтернет-конференція ХНУМГ ім. О.М.Бекетова*. Харків. 2016. С. 139–142.

11. Положення про Міністерство економіки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. від 20 серпня 2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10> (дата звернення: 15.04.2024).

12. Про автомобільні дороги : Закон України від 08.09.2005 р. № 2862-IV. Дата оновлення: 19.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-15#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

13. Про джерела фінансування дорожнього господарства України : Закон України від 18 вересня 1991 року № 1562-XII. Дата оновлення: 06.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1562-12#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

14. Про затвердження Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 439. Дата оновлення: 08.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.07.2024).

15. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 № 439. Дата оновлення: 20.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

16. Про затвердження Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті : Постанова Кабінету Міністрів України від від 11 лютого 2015 р. № 103. Дата оновлення: 20.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

17. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. Дата оновлення: 04.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

18. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Дата оновлення: 01.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

19. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. Дата оновлення: 27.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

20. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. Дата оновлення: 03.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

21. Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 р. № 232/94-ВР. Дата оновлення: 28.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/232/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

22. Про утворення відкритого акціонерного товариства "Державна акціонерна компанія "Автомобільні дороги України" : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2002 р. № 221. Дата оновлення: 15.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

Стаття надійшла до редакції 12.03.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 19.04.2024 р.

Latynin M. A.,

Doctor of Public Administration, Full Professor,

Head the Economic Policy and Management Department,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: m.a.latynin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7917-4518>

Tymokha A. D.,

postgraduate student of Economic Policy and Management Departmen,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: anatoliy.tymokha@gmail.com <https://orcid.org/0009-0006-3581-5471>

ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL FUNDAMENTALS OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS OF ROAD DEVELOPMENT

Annotation. The article is devoted to the study of the organizational and functional principles of the mechanisms of public management of the development of the road industry in Ukraine. The topicality of the topic is due to the strategic importance of high-quality road infrastructure, especially in the context of post-war reconstruction and European integration. The article analyzes the current state of the researched problem, reveals key systemic shortcomings of the existing management model, such as fragmented approaches, insufficient coordination, and limited public involvement. The research was conducted using an interdisciplinary approach and a set of methods, including the analysis of scientific literature, regulatory and legal acts, statistical data and modeling. The article examines in detail the structural and functional features of public management of road development at the central, regional and local levels, as well as the role of non-state actors in this process.

On the basis of the conducted research, scientifically based recommendations for optimizing the institutional structure of management were formulated, which include measures for decentralization, simplification of the structure of management bodies, strengthening of coordination and control mechanisms, activation of public involvement and improvement of personnel qualifications.

Keywords: *public administration, mechanisms of public administration, road management, organizational and functional principles, decentralization, institutional optimization, public participation, local self-government bodies, communal enterprises, public control.*

REFERENCES

1. Buryk, M.M. (2020). Analysis of the activities of management entities in the field of road and transport infrastructure development in Ukraine. *Investments: practice and experience*, no. 15–16. 168–172. DOI: <http://doi.org/0000A0001A8939A1324> [in Ukrainian].
2. Veremchuk, A. (2013). Reforming the system of state management of production infrastructure (bridge and road construction). *Actual problems of public administration*, no. 4, 37–42. [in Ukrainian].
3. Zadoya, V.O. (2024). Organizational and economic aspects of the post-war recovery and development of the transport infrastructure of Ukraine. *AGROSVIT*, no. 5, 123–129. DOI: <http://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.5.123> [in Ukrainian].
4. Lileev, M.O. (2021). Institutional challenges in public management of road construction. *Law and public administration*, no. 4, 164–169. DOI: <http://10.32782/pdu.2021.4.23> [in Ukrainian].
5. Lileev, M.O. (2023). Approaches to intergovernmental coordination in road and freeway construction projects. *Public management and administration in Ukraine*, is. 35. 148–152. DOI: <http://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.35.28> [in Ukrainian].

6. Lozynska, T.M., Zakharov, V.M. (2011). Improvement of the system of state management of road management of Ukraine. *State and regions. Series: State management, no. 2, 122–124*. [in Ukrainian].
7. Parkheta, V.I. (2022). The system of public administration bodies in the field of road infrastructure in Ukraine and ways of its optimization. *State and regions. Series: Law, no. 1, 53–58*. DOI: <http://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.1.9> URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2022_1_11 [in Ukrainian].
8. Parkheta, V.I. (2021). Subjects of public administration and directions for improvement of public administration in the field of road infrastructure in Ukraine. *The rule of law: doctrine and practice in the conditions of modern world challenges: materials of the International. science and practice conf. (Dnipro, February 25, 2021), 218–221*. Dnipro: DDUVS. [in Ukrainian].
9. Peretyatko, A.Yu. (2015). Institutional and legal provision of road construction and management of public roads in the Ukrainian SSR and independent Ukraine. *Law forum, no. 1, 235–244*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_1_40 (access date: 15.04.2024). [in Ukrainian].
10. Peretyatko, A.Yu. (2016). System of state management of public roads in Ukraine: problems of functioning and prospects for modernization. Kharkiv. *139–142*. [in Ukrainian].
11. Regulations on the Ministry of Economy of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 20, 2014 No. 459. dated August 20, 2014 No. 459. Update date: 12/28/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10> (date of application: 15.04.2024).
12. On highways: Law of Ukraine dated September 8, 2005 No. 2862-IV. Update date: 12/19/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-15#Text> (date of application: 15.04.2024).
13. On sources of financing of the road industry of Ukraine: Law of Ukraine dated September 18, 1991 No. 1562-XII. Date of update: 06.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1562-12#Text> (date of application: 15.04.2024).
14. On the approval of the Regulation on the State Agency for Reconstruction and Development of the Infrastructure of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 10, 2014 No. 439. Date of update: 03/08/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2014-%D0%BF#Text> (date of application: 15.04.2024).
15. On the approval of the Regulation on the Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 30, 2015 No. 460 No. 439. Date of update: 06.20.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF#Text> (date of application: 15.04.2024).
16. On the approval of the Regulations on the State Service of Ukraine for Transport Safety: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 11, 2015 No. 103. Date of update: 06/20/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2015-%D0%BF#Text> (date of application: 15.04.2024).
17. On the approval of the Regulations on the Ministry of Finance of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 20, 2014 No. 375. Date of update: 04.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (date of application: 15.04.2024).
18. On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR. Date of update: 07/01/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 15.04.2024).
19. On local state administrations: Law of Ukraine dated April 9, 1999 No. 586-XIV. Date of update: 27.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (date of application: 15.04.2024).
20. On the approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 30, 2018 No. 430. Date of update: 05/03/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (date of application: 15.04.2024).
21. On transport: Law of Ukraine dated November 10, 1994 No. 232/94-VR. Date of update: 05/28/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/232/94-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 04/15/2024).

22. On the formation of the open joint-stock company "State joint-stock company "Automobile roads of Ukraine": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 28, 2002. No. 221. Date of update: 15.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2002-%D0%BF#Text> (access date: 04/15/2024).

The article was received by the editors 12.03.2024.

The article is recommended for printing 19.04.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-12>
УДК 353:351.82

Соболь Роман Георгійович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: sobol_roma@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-3176-3807>

Бублій Максим Петрович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри управління персоналом та підприємництва
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: mubliiy@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1060-6404>

Крамської Дмитро Юрійович,

кандидат економічних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
вулиця Кирпичова, 2, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: kramskoy2007@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-7964-4092>

Соболь Марія Романівна,

студентка 2 курсу економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
вулиця Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
e-mail: maresobol@gmail.com <https://orcid.org/0009-0001-3584-4380>

ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті зроблено огляд сучасного стану управління регіональним розвитком. Виділено та проаналізовано основні тенденції соціально-економічного розвитку регіонів в Україні. Запропоновано загальне визначення управління регіональним розвитком як системи.

Як цитувати: Соболь Р. Г., Бублій М. П., Крамської Д. Ю., Соболь М. Р. Тенденції управління регіональним розвитком в Україні. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 166–178. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-12>

In cites: Sobol, R.G., Bublly, M.P., Kramskoi, D.Yu., Sobol, M.R. (2024). Trends of regional development management in Ukraine. *State Formation*, no. 1 (35), 166–178. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-12> [in Ukrainian].

© Соболь Р. Г., Бублій М. П., Крамської Д. Ю., Соболь М. Р., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вирішення цих багатокомпонентних комплексних завдань викликає різноманітність наукових підходів до управління регіональним розвитком, широку палітру практичних заходів регіонального планування та управління, а також поширене використання в наукових дослідженнях схожих термінів: “регіоналізація”, “соціально-економічний розвиток територій”, “регіоналістика”, “політика регіонального розвитку” тощо. Усі ці обставини вимагають всебічного теоретичного дослідження та узгодження як понятійного апарату, так і концептуальних підходів до управління регіональним розвитком регіону.

Робиться висновок, що під управлінням регіональним розвитком звичайно розуміються дії держави, ціль яких - спрямований вплив на соціально-економічний, політичний, екологічний розвиток окремих територій. Відповідно, управління регіональним розвитком - цілеспрямований вплив держави на економічний розвиток окремих територій, у закордонній літературі визначається як регіональна економічна політика.

Ключові слова: регіональний розвиток, управління регіональним розвитком, механізм процесу регулювання, регіональна політика, регіоналізація, соціально-економічний розвиток територій, регіоналістика.

Постановка проблеми. Поетапний перехід до ринкових відносин потребує вироблення економічних, соціальних, організаційних та правових механізмів управління регіональним розвитком не тільки на державному рівні, а й на регіональному. Досвід управління розвитком в розвинених капіталістичних країнах свідчить про те, що ці механізми включають до себе централізоване державне та регіональне прогнозування, планування та регулювання соціально-економічних процесів.

Недовраховання регіональної специфіки та особливостей розвитку окремих територій супроводжується важкими політичними, економічними та соціальними наслідками і може поставити під загрозу існування самої держави. Саме тому останнім часом регіональні питання посідають все більш значне місце в програмах уряду.

Затяжна криза в Україні, яка виникла в наслідок пандемії коронавірусу та збройної агресії східного сусіда, призвела до падіння рівня життя багатьох соціальних груп населення, зменшення абсолютних обсягів випуску продукції в основних галузях матеріального виробництва, погіршення стану бюджетних сфер життєдіяльності суспільства, деградації природного середовища, зниження до мінімуму інвестиційної активності, зубожіння широких верств населення, загострення криміногенної обстановки.

Ліквідація негативних наслідків кризи потребує відновлення вертикальної структури виконавчої влади з опорою на регіон, який є невід'ємною частиною державної системи продуктивних сил та виробничих відносин. Саме на цьому рівні здійснюються повні цикли відтворення трудових ресурсів, основних та оборотних фондів, виробничих відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У процесі дослідження було узагальнено розробки видатних вчених, як Амосов О., Вакуленко В., Варналій З., Гавкалова Н., Єпіфанов А., Зайцева Л., Сало І.

Проте, незважаючи на їх широкий спектр і не применшуючи вагомості й значущості внеску вказаних вчених, слід зазначити, що теоретичні та практичні аспекти управління регіональним розвитком досліджені недостатньо.

Зокрема, через відсутність системи ефективного планування та контролінгу процесів розвитку, місцевим органам державної виконавчої влади та органам місцевого самоврядування необхідно застосовувати комплексний підхід у процесі управління регіональним розвитком.

Віддаючи належне науковій і практичній значущості праць цих вчених, необхідно вказати на збереження певної невідповідності теоретичних напрацювань потребам сучасної практики управління регіональним розвитком.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних тенденцій управління регіональним розвитком в Україні та запропонування загального визначення управління регіональним розвитком території як системи.

Виклад основного матеріалу. Вирішення цих багатокомпонентних комплексних завдань викликає різноманітність наукових підходів до управління регіональним розвитком, широку палітру практичних заходів регіонального планування та управління, а також поширене використання в наукових дослідженнях схожих термінів: “регіоналізація”, “соціально-економічний розвиток територій”, “регіоналістика”, “політика регіонального розвитку” тощо. Усі ці обставини вимагають всебічного теоретичного дослідження та узгодження як понятійного апарату, так і концептуальних підходів до управління регіональним розвитком регіону.

Основою узгодження понятійного апарату повинно бути, на нашу думку, сприйняття окремої території як ланки національного соціально-економічного розвитку, на якій формуються основні концептуальні й стратегічні чинники суспільного розвитку. В цьому контексті необхідно визначити категорію управління регіональним розвитком як системи, яка в свою чергу виступає об’єктом впливу на неї держави.

Проблемам управління регіональним розвитком (або регіонального) розвитку, регіональній соціально-економічній політиці в сучасних наукових дослідженнях приділяється в останні роки чимало уваги, однак загальноприйнятих тлумачень багатьох термінів дотепер не існує [1–6].

Розвиток у гносеологічному аспекті розглядається як “спрямована, незворотна, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об’єктів” [6, с. 56]. Тільки одночасна наявність усіх трьох зазначених властивостей (визначальних ознак) виділяє процеси розвитку серед інших змін, адже зворотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій), відсутність закономірності притаманна випадковим процесам катастрофічного типу, а без спрямованості зміни не можуть накопичуватися і тому лишаються характерної для розвитку єдиної, внутрішньо взаємозв’язаної лінії.

Одним з визначень терміну "регіон" є наступне. Регіон - область, район, територія, частина країни, що відрізняються сукупністю природних або

історично сформованих економіко-географічних умов і національного складу населення [2]. Виходячи із цього визначення терміни регіон, район, територія будемо використовувати як синоніми.

У загальному дескриптивному плані регіональний розвиток – це розвиток будь-якого конкретного регіону, у політичному сенсі – це пошук шляхів розв'язання проблем регіональної нерівності, тобто пошук шляхів стимулювання розвитку найбідніших регіонів країни з метою зменшення розриву між багатими та бідними регіонами країни [4]. Існуючий підхід до формування визначення регіонального розвитку підтримується далеко не всіма країнами, більшість з яких виходить з того, що розвиток – це постійний процес, необхідний для всіх регіонів, а не виключно деяким з них, хоч і найменш розвинених. Так, наприклад, Канада, можливо, є єдиною країною в світі, яка має в своїй конституції положення про зменшення економічної нерівності між районами [1].

У той же час, реалізація політики економічного розвитку найбільш корисна найбіднішим регіонам, оскільки забезпечує для них прийнятний рівень життя та акцентування на раціоналізації цього процесу всередині країни.

Традиційно освоєні або високоосвоєні території поділяють на промислово-аграрні, сировинні, індустріальні та сільськогосподарські. З точки зору реформування їх можна поділити на ті, що адаптувалися до нових умов ринку, і ті, що не адаптувалися. Залежно від галузевої складової традиційно розвинені регіони поділяються на добувні та переробні. В окремих випадках виділяють також конверсійні території, на яких переважають підприємства промислового комплексу.

Залежно від міжрегіональних і міждержавних зв'язків територій вони можуть бути імпорто- або експорто-орієнтованими. У першому випадку це території, на яких розташовані підприємства, що виробляють продукцію на імпорتنій сировині. Експорто-орієнтовані території – регіони, підприємства яких виробляють продукцію, що забезпечує власні потреби регіону та експортується за його межі.

Споконвічно при проведенні регіональної політики в західних країнах не обертали уваги на типи регіонів, що, як прийнято вважати, послужило однієї із причин неефективності публічного управління регіонального розвитку територій на перших його етапах. Одним із прикладів невдач є підтримка бельгійської Валлонії, що здійснювалася з 1959 р., тоді як усвідомлення необхідності різних підходів до відсталих і депресивних районів з'явилося лише до 1966-1968 р.

Ще одна категорія регіонів, який оперують при реалізації регіональної політики, – давньопромислові. Ними вважаються райони, що профілюють галузі яких у силу науково-технічного прогресу й змін попиту втратили ринок збуту, стали збитковими й або повністю припинили виробничу діяльність, або перебувають у стадії стагнації. Частина давньопромислових регіонів є депресивними, при цьому чіткої границі депресивності не існує.

Оскільки найбільш ефективним способом подолання проблем давньопромислових районів є початок перетворення структури їхньої економіки ще в той період, коли положення регіонального господарства стабільно, у ряді країн давньопромислові райони включаються в сітки регіонів фінансового стимулювання незалежно від результатів аналізу соціально-економічних показників. Прикладами можуть служити Чехія й Німеччина [12].

У Нідерландах до відсталих проблемних територій (названими районами стимулювання) у другій половині 60-х рр. були додані давньопромислові райони з вуглевидобувною й вовняною промисловістю. Аналогічні зміни включення в райони стимулювання не тільки гірських аграрно-індустріальних територій, але й давньопромислових (у т.ч. з годинною промисловістю) – відбулися й у Швейцарії, хоча й на 10 років пізніше (в 1978 р.) [6].

В Угорщині давньопромислові регіони стимулювалися ще в соціалістичний період, а в другій половині 90-х років стали ділити області на 4 категорії: слаборозвинені зони, що приходять у занепад промислові райони, сільські райони й райони з високим рівнем безробіття.

Особливу категорію територіальних утворень – об'єктів диференціації політики становлять прикордонні регіони. Причому вони можуть бути як проблемними (правда, як і давньопромислові, що не завжди відрізняються гіршими соціально-економічними показниками), так і, навпаки, перспективними з погляду економічного росту. Проблемність або перспективність визначаються в основному характером сусідства: якщо немає можливостей для масштабного співробітництва, прикордонні райони стають периферійними й, отже, відстають від інших територій в економічному розвитку.

Самим яскравим прикладом бар'єра була границя між капіталістичними й соціалістичними країнами Європи. Тому в Німеччині незалежно від результатів розрахунків інтегрального показника в райони стимулювання включалася східна прикордонна зона, яка являла собою смугу шириною в 30-60 км уздовж границі з колишньої НДР та сучасною Чехією. Уперше вона була виділена у 1953 році у якості одного із ключових елементів федеральної регіональної політики як має особливо несприятливе економіко-географічне положення у зв'язку зі знаходженням на периферії ФРН і ЄС [2].

У 1971 році був навіть прийнятий спеціальний федеральний закон про стимулювання господарського розвитку прикордонної зони. До теперішнього часу ця зона з периферійної стала центральною, тому поступово вона повинна вийти, як така, з районів фінансового стимулювання. Скорочення розглянутої зони відбулося вже в 1991 р. за рахунок територій, які відрізнялися порівняно високим рівнем економічного розвитку. Більша ж частина колишньої прикордонної зони попадає в райони фінансового стимулювання на загальних підставах [2].

На іншій стороні границі – у Чехії – до 90-х рр. також здійснювалася підтримка прикордонних районів з капіталістичними Австрією й Німеччиною,

правда на найбільш розвинені центри в межах виділеної вузької прикордонної смуги спеціальне стимулювання не поширювалося. В 1991-1992 р. механізми підтримки прикордонних територій були поширені й на райони, суміжні з Польщею й Саксонією. З 1993 р. така підтримка була скасована – прикордонне положення з Німеччиною перетворилося з гальма в стимул розвитку, однак, як і в Німеччині, багато прикордонних територій потрапили до числа проблемних округів [2].

Протилежним прикладом – країни, прикордонні території яких виграли від вигідного сусідства зі США, є Мексика.

Крім відсталих, депресивних, давньопромислових і прикордонних регіонів об'єктами публічного управління стають наступні типи регіонів.

По-перше, найбільші агломерації, які зіштовхуються із транспортними, екологічними й іншими проблемами й у відношенні яких розробляються спеціальні програми децентралізації. У Франції було поставлене завдання обмежити чисельність населення Парижа, у Великобританії – Лондона, у Мексиці – агломерацій Мехіко, Монтеррея й Гвадалахари (у Мексиці план розвитку індустріальних центрів і промислових парків, яким приділялася важлива роль у політиці господарської децентралізації найбільших міст, був прийнятий в 1972 р., планувалося обмежувати ріст агломерацій і віддавати пріоритет середнім містам, що мають матеріальні й трудові ресурси) [6].

По-друге, території нового ресурсного освоєння, для яких звичайно розробляються спеціальні програми розвитку (прикладом таких територій є Амазонія в Бразилії, Гуаяна у Венесуелі, Східна Анатолія в Туреччині).

По-третє, північні райони (у Швеції, Канаді), суворі природно-кліматичні умови яких не дозволяють цим територіям існувати без спеціальної державної підтримки.

Слід зазначити, що представлені підходи до диференціації територіальних утворень не є вірними та можуть бути виконані лише для реальних цілей, для яких вони застосовані.

Слід підкреслити, що З. С. Варналій пропонує своє бачення диференціації територій [1]. На його думку, у будь-якій системі ознак і критеріїв слід розрізняти стратегічні та кризові зони.

До стратегічних напрямків автор відносить:

1. прикордонні регіони, особливо ті, які раніше не мали кордонів з іншими державами;
2. прибережні регіони, особливо з великими морськими портами та базами;
3. регіони, які визнають своєрідні геополітичні вагомості і в економіку яких завзято пробуджується закордонний капітал;
4. регіони, розташовані далеко від центру чи основної території держави;
5. регіони з дефіцитом сировини або екстремальними економічними умовами.

У цій систематизації дослідник керувався насамперед українськими реаліями, тому деякі її частини не можна переносити на умови інших країн.

З. С. Варналій вважає, що в тій чи іншій формі в усіх типах класифікацій слід виділяти так звані кризові зони [1]. До них відносяться території, що потрапили під руйнівний вплив природних або техногенних катастроф, регіони з великими соціально-політичними або військовими конфліктами, пов'язаними з частковим руйнуванням накопиченого економічного потенціалу або значною міграцією населення, а також регіони, в яких глибина економічна криза досягла меж, несумісних із підтримкою соціальної та політичної стабільності в регіоні.

Тому прихильники теорії регіонального відтворення пропонують у територіальному устрої держави враховувати такі регіональні структури:

1. регіональний устрій, що відображає територіально-адміністративний устрій кожного суб'єкта регіону;

2. об'єктивна необхідність формування багаторівневої системи адміністративно-територіальних одиниць впливає зі специфіки розселення населення та складності державного управління регіональним розвитком на значній території держави;

3. структура, створена відповідно до економічного районування на основі територіального поділу праці;

4. території цієї структури мають певну спеціалізацію в єдиному процесі суспільного відтворення та свої специфічні характеристики;

5. регіональний устрій, який відповідає критеріям національно-державного устрою та визначає кількість рівноправних суб'єктів регіону відповідно до Конституції;

6. регіони виконання регіональних комплексних програм [7].

Таким чином, запропоновані підходи до диференціації територій, справедливі і можуть бути частково використані при розробці більш універсальної типологізації за умови, що запропоновані економічні чинники, будуть доповнені правовими, організаційними, політичними та іншими.

Але при цьому інвестиції в традиційні технології стають більш ризикованими (через насичення ринку), ніж у радикальні нововведення, очікуваний ефект від яких може бути дуже великим. Тому науково-дослідні роботи переорієнтовуються з короткострокових і неризикованих проектів на більше невизначені, але радикальні, що обіцяють появу нових можливостей економічного зростання окремих територій.

Надалі дифузія впроваджених у період депресії базисних інновацій супроводжується розмахом інновацій, що доповнюють, при переході економіки у фазу зростання. Стан турбулентності у механіці, відрізняється від стану стабільного зростання нестійкістю економічної структури, дестабілізацією цін, загостренням соціальних суперечностей [5].

Він характеризується зовнішньою хаотичністю й високою невизначеністю, але водночас досить сприятливий для впровадження принципово нових базисних технологій, здатних ввести економіку територій у нову фазу тривалого підйому.

Цей висновок має величезне практичне значення для прогнозування економічної динаміки й формування антикризової політики в сучасних українських умовах. Зокрема, у період депресії використання методів екстраполяції сформованих тенденцій є не тільки безглуздом, а й контрпродуктивним.

Завданням макроекономічного прогнозування в цей період є пошук нових технологічних, організаційних і соціальних можливостей для подолання депресії регіонів. В економічній політиці особливого значення набуває різка активізація інноваційної активності, що є необхідною умовою подолання депресії економічного й формування зростання.

При цьому використання техніки екстраполяції. В макроекономічному проблему, прогнозуванні орієнтуючи саме економічну по собі створює політику на інерційне пристосування до спаду, що, у свою чергу, провокує поглиблення депресії і звужує можливості антикризової політики. Інший фундаментальний висновок стосується взаємозумовленості технологічних, організаційних соціальних змін, що вимагає системності й послідовності в економічній політиці.

Для пояснення механізмів інтеграції окремих інновацій у цілісних виробничо-технологічних комплексах й впливу соціально- економічного середовища на дифузю інновацій було введено поняття технологічної парадигми, що згодом трансформувалося в поняття техніко-економічної парадигми як безлічі керівних принципів, які стають загальноприйнятими для чергової фази розвитку [5].

Відповідно до цієї концепції депресія являє собою період невідповідності між новою техніко-економічною парадигмою, яка виникає, і сформованою інституціональною структурою. Подолання депресії розвитку окремих територій передбачає загальні зміни (пристосування) соціального плану й інститутів відповідно до умов технологічних зрушень що відбулися. Поряд з технологічними змінами перехід до кожної нової –техніко-економічної парадигми й, відповідно, вихід депресії до етапу економічного зростання включає формування:

- нових форм організації виробництва;
- нових навичок вмінь;
- нової структури сукупного продукту,
- інвестицій;
- структуру-що забезпечують нових типів інфраструктури;
- відповідні виробничі умови.

Щоб стати корисним інструментом публічного управління регіональним розвитком, методологія макроекономічного управління й прогнозування повинна враховувати періодичність фаз довгих хвиль, що характеризується в такий спосіб пошкваллення – зміна соціально-інституціональної структури; процвітання – успішне впровадження нової парадигми; рецесія занепад “старої”

парадигми, поява перших елементів нової як у дрібних інноваційних фірмах, так і в диверсифікованих старих; депресія – вичерпання “старої” парадигми при збереженні колишнього соціально-інституціонального механізму.

Останній стає бар'єром на шляху розвитку нової парадигми, що вдосконалюється за допомогою відповідних заходів економічної політики. Дослідження закономірностей довгострокового економічного розвитку окремих територій дали змогу узагальнити їх у теорії технологічних укладів – цілісних комплексів технологічно сполучених виробництв, періодичний процес послідовного заміщення яких визначає “довгохвильової” ритм сучасного економічного зростання [8].

У ході кожної структурної кризи світової економіки й депресії, що супроводжують процес заміщення домінуючих технологічних укладів відкриваються нові можливості економічного успіху.

Країни, які лідирували в попередній період, стикаються з проблемами девальвації капіталу та кваліфікації працівників у секторах технологічної системи, які водночас є застарілими, і водночас з країнами, які досягли успіху у створенні дивізій. Виробничі системи нової технологічної структури є магнітами капіталу, що вивільняється із застарілих виробництв. Щоразу зміна переважаючого технологічного укладу супроводжувалася серйозними змінами в міжнародному поділі праці та відновленням складу найбільш процвітаючих країн [9].

Технологічна структура, яка панує сьогодні, почала формувати повну систему відтворення в 1950-1960-х роках і стала технологічною основою економічного зростання після структурної кризи 1970-х років. Ядром цієї технологічної структури є мікроелектроніка, програмно-обчислювальна техніка та технології обробки інформації, виробництва засобів автоматизації, космічного зв'язку.

При всій невизначеності сучасного економічного розвитку та науково-технічного прогресу процес заміни технологічних укладів характеризується низкою стійких тенденцій, які можуть бути засновані на методології макроекономічного управління та прогнозування. Біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи є, швидше за все, ключовими рушійними силами нового технологічного порядку.

Набувають подальшого розвитку гнучка автоматизація виробництва, космічні технології, виробництво конструкційних матеріалів із заданими властивостями, атомна енергетика; Зростання споживання природного газу доповнюється розширенням сфери застосування водню як екологічно чистого джерела енергії. Відбудеться ще більша інтелектуалізація виробництва, перехід до безперервного інноваційного процесу в більшості галузей. Прогрес у технологіях обробки інформації, телекомунікаційних системах і фінансових технологіях призведе до подальшої глобалізації економіки та формування єдиного глобального ринку товарів, капіталу та робочої сили [10].

Уже йде формування новітнього технологічного устрою, і сьогодні формуються ті порівняльні переваги, які визначатимуть геополітичну конкуренцію в середині XXI століття. До визначальних факторів належать: охорона здоров'я населення, розвиток науки, можливості інформаційного середовища, здатність державного управління забезпечити розкриття творчих здібностей кожної людини, чистота навколишнього середовища та висока якість життя, розвиток важливих виробничо-технічних систем нового технологічного ладу [11].

Розуміння закономірностей та сучасного економічного розвитку окремих територій дає змогу виявити необхідні умови забезпечення економічного зростання, дотримання яких є обов'язковим в економічній політиці.

Зокрема, важливою особливістю нової технологічної системи став перехід до безперервного інноваційного процесу в практиці господарювання. Впровадження науково-дослідних робіт набуває все більшого значення за інвестиційними витратами і в наукоємних галузях перевищує витрати на придбання обладнання та будівництво.

Водночас зростає значення науково-технічного, інноваційного та освітнього управління, яке визначає рамкові умови науково-технічного прогресу.

Величезне значення впливу публічного управління науково-технологічного розвитку для забезпечення сучасного економічного зростання пояснюється об'єктивними властивостями інноваційних процесів:

- високий ризик;
- залежно від рівня розвитку загального наукового середовища та інформаційної інфраструктури;
- значна капіталомісткість наукових досліджень;
- вимоги до наукової та інженерної кваліфікації персоналу;
- необхідність правової охорони інтелектуальної власності.

Тому успіх тих чи інших компаній у глобальній конкуренції безпосередньо пов'язаний з державною науково-технологічною політикою країн, у яких вони розташовані.

У міру розвитку нового технологічного укладу в геополітичній конкуренції підвищується - значення науково-технічного прогресу, здатності до впровадження нових технологій.

Зростає роль людського фактора й організації творчої праці. Україна повинна гарантувати ці умови більшості громадян або буде відгороджена від глобального економічного зростання розривом, що збільшується, у рівні та якості життя, відтворенні населення, інтелектуального потенціалу й ризикує назавжди зникнути із числа самостійних суб'єктів світового економічного простору.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, підсумовуючи огляд теоретичних напрацювань, ми можемо сформулювати таке загальне визначення управління регіональним розвитком як системи. Регіональний розвиток – це процес спрямованого та

незворотного відтворення структури соціально-економічної системи регіону, а також внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків її елементів, яке відбувається під впливом певних суспільних закономірностей.

Так під управлінням регіональним розвитком звичайно розуміються дії держави, ціль яких - спрямований вплив на соціально-економічний, політичний, екологічний розвиток окремих територій. Відповідно, управління регіональним розвитком - цілеспрямований вплив держави на економічний розвиток окремих територій, у закордонній літературі визначається як регіональна економічна політика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2007. 820 с.
2. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети Київ: Наукова думка, 2006. С. 24.
3. Єпіфанов А. О., Сало І. В. Регіональна економіка. Навчальний посібник. Київ: «Наукова думка», 1999. 344 с.
4. Основи регіонального управління в Україні : підручник // авт.-упоряд. : В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін.; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2012. 576 с.
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
6. Регіональна політика та вимоги ЄС: що потрібно зробити Україні. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/03/30/7158909/>
7. Регіональне управління : навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева та ін. ; за заг. ред. док. економ. наук Л. М. Зайцевої. Дніпропетровськ, ДФ УАДУ, 2000. 240 с.
8. Семиноженко В. П., Данилишин Б. М. Новий регіоналізм. Київ : Наукова думка, 2005. 19 с.
9. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи : монографія / Н. Л. Гавкалова, Л. Й. Аведян, Г. М. Шумська та ін. ; за заг. ред. докт. екон. наук, професора Гавкалової Н. Л. Харків : Вид-во ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 400 с.
10. Чаговець Л. А. Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів у сучасних умовах // Сценарні моделі збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів : монографія / за ред. Т. С. Клебанова, О. В. Мозенкова. Бердянськ : Видавець Ткачук А. В., 2013. С. 6–70.
11. Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати. 2023. URL: <https://parlament.org.ua/2023/09/04/shho-zaraz-vidbuvayetsya-z-derzhavnoyu-politikoyu-vidnovlennya-gromad-i-yaki-pitannya-treba-vrahuvati/>
12. Europe 2020 – EU-wide headline targets for Economic Growth – European Commission. 2020. URL: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-14-110-en-c.pdf>

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 25.05.2024 р.

Sobol R. G.,*PhD in Public Administration,**Associate Professor of the Public Policy Department,**Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,**V. N. Karazin Kharkiv National University,**4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine**e-mail: sobol_roma@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-3176-3807>***Bublii M. P.,***PhD in Public Administration,**Associate Professor of the Department of Personnel Management and Entrepreneurship,**Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,**V. N. Karazin Kharkiv National University,**4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine**e-mail: mbubliy@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1060-6404>***Kramskoi D. P.,***PhD in Public Administration,**Associate Professor, Department of Business Economics and International Economic Relations,**National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute",**2 Street Kirpychova, Kharkiv, 61002, Ukraine**e-mail: kramskoy2007@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-7964-4092>***Sobol M. R.,***2nd year student of the Faculty of Economics**of Taras Shevchenko National University of Kyiv,**60 Street Volodymyrska, Kyiv, 01033, Ukraine**e-mail: maresobol@gmail.com <https://orcid.org/0009-0001-3584-4380>***TRENDS OF REGIONAL DEVELOPMENT MANAGEMENT IN UKRAINE**

Annotation. The article reviews the current state of regional development management. The main trends of socio-economic development of regions in Ukraine are highlighted and analyzed. A general definition of regional development management as a system is proposed. The solution of these multi-component complex tasks causes a variety of scientific approaches to the management of regional development, a wide palette of practical measures of regional planning and management, as well as the widespread use in scientific research of similar terms: "regionalization", "social and economic development territories", "regional studies", "politics of regional development", etc. All these circumstances require a comprehensive theoretical study and coordination of both the conceptual apparatus and conceptual approaches to managing the regional development of the region.

It is concluded that the management of regional development is usually understood as actions of the state, the purpose of which is to influence the socio-economic, political, and ecological development of individual territories. Accordingly, management of regional development is the purposeful influence of the state on the economic development of individual territories, in foreign literature it is defined as regional economic policy.

Keywords: *regional development, management of regional development, regulatory process mechanism, regional policy, regionalization, socio-economic development of territories, regionalism.*

REFERENCES

1. Derjavna regionalna politika Ukrainy: osoblivosti ta strategichnyy prioriteti: monografiya (2007). Za red. Z. S. Varnaliya. Kyiv: NISD, 820 p. [in Ukraine].
2. Dolishniy, M.I. (2006). Regionalna politika na rubezhi XX–XXI stolit: novi prioriteti Kyiv: Naukova Dumka, 24 p. [in Ukraine].
3. Epifanov, A.O., Salo, I.V. (1999). Regionalna ekonomika: navchalniy posibnik. Kyiv: «Naukova Dumka», 344 p. [in Ukraine].
4. Vakulenko, V.M., Orlatiy, M.K. (2012). Osnovi regionalnogo upravlinnya v Ukraine: pidruchnik. Kyiv: NADU, 576 p. [in Ukraine].
5. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
6. Rehionalna polityka ta vymohy YES: shcho potribno zrobyty Ukraini. (2023). URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/03/30/7158909/>
7. Zaytseva, L.M., Serohin, S.M., Konishcheva, N.Y. and other. (2000). Rehionalne upravlinnya: navch. posib.; za red. dok. ekonom. nauk L. M. Zaytsevoyi. Dnipropetrovsk, DF UADU, 240 s. [in Ukraine].
8. Semynozhenko, V.P., Danylyshyn, B.M. (2005). Novyy rehionalizm. Kyiv: Naukova dumka, 19 s. [in Ukraine].
9. Gavkalova, N.L. and other. (2013). Upravlinnya regionalnim rozvitkom: problemi ta perspektivi: monografiya. Charkiv: KNEU, 400 p. [in Ukraine].
10. Chahovets, L.A. (2013). Nerivnomirnist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv u suchasnykh umovakh // Stsenarni modeli zbalansovanoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv: monografiya / za red. T.S. Klebanova, O.V. Mozenkova. Berdyansk: Vydavets Tkachuk A.V., 6–70. [in Ukraine].
11. Shcho zaraz vidbuvayetsya z derzhavnoyu politikoyu vidnovlennya hromad i yaki pytannya treba vrakhuvaty. (2023). URL: <https://parlament.org.ua/2023/09/04/shho-zaraz-vidbuvayetsya-z-derzhavnoyu-politikoyu-vidnovlennya-gromad-i-yaki-pitannya-treba-vrahuvati/>
12. Europe 2020 – EU-wide headline targets for Economic Growth – European Commission, (2020). URL: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-14-110-en-c.pdf>

The article was received by the editors 18.04.2024.

The article is recommended for printing 25.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-13>

УДК 351:37

Сиченко Віктор Володимирович,

доктор наук з державного управління, професор,

ректор комунального закладу вищої освіти

«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»,

вулиця Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49101, Україна, \

e-mail: sychenko@dano.dp.ua <https://orcid.org/0000-0001-9655-2317>**Мареніченко Валерій Валентинович,**

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри публічного управління та права

«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»,

вулиця Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49101, Україна, \

e-mail: marenichenkov@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0183-1354>

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ В СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Анотація. Стаття присвячена пошуку шляхів удосконалення публічного управління розвитком освіти в сільських територіальних громадах. В рамках цього реалізовано дослідження реформуючих кроків системи освіти в Україні, реорганізації освітньої мережі, процесів децентралізації, гострих проблем в освітній сфері, можливостей післявоєнного відновлення України, в тому числі, освітньої складової, стратегій та моделей розвитку регіону в контексті акцентування уваги на сільські територіальні громади, специфічних характеристик розвитку освітніх процесів у сільських територіях. Визначено, що основною метою реформування системи освіти в Україні є підвищення її конкурентоспроможності та інтеграція до єдиного європейського освітнього простору. Серед гострих проблем відмічено пошкодження та руйнування освітньої інфраструктури, зниження доступності освіти та, як наслідок, зниження її якості загалом, зниження кадрового потенціалу в освіті, особливо, у сільській місцевості; вимушене переселення педагогів та учнів зі своїми родинами до інших регіонів України та країн світу, де вони почуваються безпечно, і загроза їх неповоротності. Основний акцент у дослідженні зміщено на проблему з внутрішньо переміщеними особами з позиції масштабності як за чисельністю, так і територіально, оскільки переселенці розселилися нерівномірно по всій країні. Сформовано гіпотезу щодо того, якщо цю проблему не вирішувати сьогодні, можуть виникнути серйозні виклики для українського суспільства у майбутньому, що спричинить соціальні дисбаланси.

Як цитувати: Сиченко В. В., Мареніченко В. В. Виклики та перспективи публічного управління розвитком освіти в сільських територіальних громадах. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 179–191. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-13>

In cites: Sychenko, V.V., Marenichenko, V.V. (2024). Challenges and perspectives of public administration of education development in rural territorial communities. *State Formation*, no. 1(35), 179–191. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-13> [in Ukrainian].

© Сиченко В. В., Мареніченко В. В., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

У результаті запропоновано перспективи подальших досліджень стосовно наявної проблематики та ситуативного підходу її вирішення на основі клієнтоорієнтованого підходу, що виражається у пропозиціях, представлених в даній статті. Зокрема, пропонується здійснювати клієнтоорієнтоване публічне управління, що засноване на принципі людиноцентризму, де житель сільської місцевості стане головним творцем подальшого удосконалення публічного управління розвитком освіти в сільських територіальних громадах, для збереження та примноження людського фактору на селі.

Ключові слова: *децентралізація, клієнтоорієнтований підхід, механізми, моделі, місцеве самоврядування, освіта, публічне управління, сільська територіальна громада.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних геополітичних викликів надзвичайно важливою стає ретельно спланована освітня політика держави, яка має бути спрямована на вирішення поточних проблем та побудову перспектив на майбутнє. Одним із стратегічних завдань держави є створення еволюційної траєкторії розвитку освітньої системи, що забезпечуватиме підготовку висококваліфікованих кадрів в умовах глобалізації суспільства. Рішення цього завдання можливе через створення необхідних механізмів, які б спиралися на передові освітні технології та реалізацію інноваційних рішень. Фундаментом для побудови такого освітнього простору має стати прогресивний розвиток регіональної системи освіти, територіальних громад, і, особливо, в сільській місцевості. Основні пріоритети освітньої політики мають формуватися на національному рівні, проте їхня практична реалізація здійснюється в регіонах, що потребує ретельного дослідження в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці активно досліджують питання пошуку ефективних механізмів управління освітою. Зміна підходів до управління є необхідною умовою для реформування національної освітньої системи. Демократична перебудова вимагає змін в управлінні освітою, де важливу роль повинні відігравати органи публічного управління та громадського самоврядування. Останнім часом в Україні активно впроваджується освітня реформа, яка включає вирішення нормативно-правових, організаційних, кадрових та фінансових питань.

Основною метою реформування системи освіти в Україні є підвищення її конкурентоспроможності та інтеграція до єдиного європейського освітнього простору. Освіта як державний та громадський інститут передбачає відповідальність держави і суспільства за її функціонування. Тому зміна підходів до управління освітою є необхідною умовою ефективного реформування національної системи освіти. Один із напрямів розвитку освіти полягає в реорганізації системи управління, фінансування та менеджменту через децентралізацію, дерегуляцію, впровадження інституційної, академічної та фінансової автономії закладів освіти, а також у дотриманні принципу відповідальності за результати освітньої та виховної діяльності.

Багато вчених присвятили свої дослідження висвітленим у статті питанням, зокрема, Л. Антонова, А. Антонов, О. Булик, О. Добрянська,

А. Касич, А. Клуб, Н. Левченко, І. Поліщук, О. Поступна, З. Сірик, М. Трещов, І. Хомишин, Н. Шевченко, О. Шевченко та інші.

Перспективи подальших досліджень стосуються наявної проблематики та ситуативного підходу її вирішення на основі клієнтоорієнтованого підходу, що виражається у пропозиціях, представлених в даній статті.

Метою даного дослідження є пошук шляхів удосконалення публічного управління розвитком освіти в сільських територіальних громадах.

Застосована методологія і методи. У статті проведено дослідження стратегій у сфері освіти сільських територіальних громад для виявлення ключових проблем та можливих шляхів їх вирішення. Метод компаративного аналізу допоміг порівняти досвід різних країн у розвитку освіти в сільських територіях для виявлення передових практик і можливостей адаптації до українських умов. Реалізовано географічний аналіз щодо вивчення просторових аспектів, таких як доступність освітніх закладів, транспортні зв'язки, що впливають на якість освіти та доступність учнів до навчальних закладів. Діагностичний метод застосовано для виявлення проблемних точок і недоліків управління освітнім процесом в сільських територіях. В дослідженні застосовано оцінку зміни реформ для вивчення динаміки змін у закладах освіти. Системний аналіз впроваджено, як метод вивчення взаємодії різних механізмів публічного управління освітою в сільських територіальних громадах. Загалом, означена методологія допомогла зрозуміти, які аспекти публічного управління впливають на розвиток освіти в сільських територіях та які кроки необхідно зробити для досягнення більш високого рівня освітньої діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 року у публічному управлінні закладами освіти на місцевому рівні виникла потреба в застосуванні найсучасніших та ефективних управлінських технологій для забезпечення якісного освітнього процесу. Сучасна філософія регіонального та місцевого розвитку базується на розумному (дослідження, інновації, передача технологій, комунікації, конкурентоспроможність), інклюзивному (зайнятність, трудова мобільність, соціальна згуртованість, розумна освіта, ефективне публічне управління) та стабільному (низьковуглецева економіка, циркулярна економіка, адаптація до змін клімату, управління ризиками, мережеві індустрії, розумне використання простору) зростанні. В умовах повномасштабної війни в Україні всі ці процеси розглядаються крізь призму національної системи стійкості, зокрема щодо забезпечення безпеки та захищеності об'єктів критичної інфраструктури, здатності державних органів функціонувати та ефективності єдиної державної системи цивільного захисту в умовах загрози чи виникнення надзвичайних ситуацій [15].

Попри воєнний конфлікт, реформа освіти продовжується в Україні. Однією з ключових ініціатив є перехід до 12-річної системи навчання. Наразі лише в трьох пострадянських країнах (Азербайджані, РФ і Білорусі) залишилася 11-річна система. Ця реформа передбачає створення ліцеїв для

забезпечення якісної профільної середньої освіти, спрямованої на зменшення освітньої нерівності між учнями з різних регіонів – від сільських місцевостей до великих міст.

Одночасно проводиться реорганізація освітньої мережі з метою забезпечення учнів малокомплектних шкіл доступом до якісної освіти в найближчих опорних закладах з кваліфікованими педагогами та відповідною матеріально-технічною базою. Планується, що до 1 вересня 2024 року органи місцевого самоврядування затвердять плани формування освітньої мережі, відповідно до вимог законодавства щодо ліцеїв, а до 1 вересня 2027 року засновники ліцеїв забезпечать їх необхідною інфраструктурою, обладнанням та кадрами.

Незважаючи на воєнний стан, який не став перешкодою для реорганізації освітньої системи, існує потреба в уважному розгляді відновлення пошкоджених або зруйнованих шкіл, особливо на деокупованих територіях. Одним з варіантів може стати будівництво тимчасових або постійних модульних шкіл для внутрішньо переміщених осіб та інших громад [10].

Детальний план відновлення України було представлено на конференції в Луганно 4-5 липня 2022 року [1]. Він охоплює основні напрями відбудови зруйнованого війною господарства, виділяє кожен напрямок і набір ініціатив для нього, а також включає додаткові заходи та враховує законодавчі зміни. У межах цього плану визначено Національні програми, серед яких є і «Розвиток системи освіти» [2].

Сьогодні в цій сфері існують наступні гострі проблеми:

- пошкодження та руйнування освітньої інфраструктури;
- зниження доступності освіти та, як наслідок, зниження її якості загалом;
- зниження кадрового потенціалу в освіті, особливо, у сільській місцевості;
- вимушене переселення педагогів та учнів зі своїми родинами до інших регіонів України та країн світу, де вони почуваються безпечно, і загроза їх неповернення;
- загроза психічному здоров'ю усіх учасників освітнього процесу.

Дійсно, з початку війни мільйони українців виїхали до інших країн, багато перемістилося до західних регіонів України. Багато дорослих потребують нових професій, а діти – продовження системного навчання. За таких умов держава та освітня спільнота мають докладати максимум зусиль для забезпечення безперервного надання освітніх послуг, збереження кадрового потенціалу освіти та створення безпечних умов для навчання на всіх рівнях освіти. Процес надання освітніх послуг докорінно змінився: більшість закладів освіти перейшла на дистанційну форму навчання.

Слід підкреслити, що проблема з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є найбільш масштабною як за чисельністю, так і територіально, оскільки переселенці розселилися нерівномірно по всій країні. Ця проблема має свої специфічні особливості, які проявляються на територіях їх розселення. Варто

зазначити, що всі проблеми, пов'язані із забезпеченням права внутрішньо переміщених осіб, жителів тимчасово окупованих територій та непідконтрольних територій на освіту, є соціальними проблемами. Усі визначені проблеми можна розподілити за часом їх дії на:

– короткотривалі: проблеми, які можна вирішити або вже вирішуються в короткий строк, наприклад, шляхом прийняття відповідного нормативно-правового акту;

– середньотривалі: адаптація здобувачів освіти до нових умов навчання, інтеграція переселенців у спільноту територіальної громади, яка їх прийняла, вирішення питання додаткового навантаження на працівників освіти та управлінські структури, проблема правової компетентності тощо;

– довготривалі: проблеми впливу війни на соціалізацію всіх дітей країни, зміни у виховному процесі в закладах освіти, ідеологічно-виховній та просвітницькій роботі в державі. Ці проблеми, якщо їх не вирішувати сьогодні, можуть стати серйозними викликами для українського суспільства у майбутньому і породити значні соціальні дисбаланси.

Тож, проблеми в забезпеченні реалізації права зазначених осіб на освіту потребують постійного обговорення, осмислення, а також розробки пропозицій та рекомендацій для їх вирішення [9].

У сучасних умовах ключові напрями реформування системи управління освітою територіальних громад в сільській місцевості полягають у взаємодії органів влади між собою та з громадськістю, переході від розпорядчого до регульовального управління системою освіти, а також розвитку задекларованих державно-громадських форм управління освітою [13].

Цьому питанню на допомогу вже прийшов процес децентралізації. Децентралізація в Україні передбачила передачу владних повноважень від центральних органів до місцевого самоврядування. Це означає, що сільські територіальні громади мають реальну здатність забезпечувати права своїх мешканців, розвивати і вирішувати важливі місцеві питання. Створення нових адміністративно-територіальних одиниць у країні вимагає від органів місцевого самоврядування розробки ефективних моделей управління освітою у відповідних громадах. Згідно з українським законодавством про освіту та місцеве самоврядування місцеві органи управління освітою відповідають за якість і доступність освіти на своїй території, а також за реалізацію державної політики у сфері освіти.

Мета децентралізації полягає в переході від централізованої моделі управління до створення спроможності місцевого самоврядування і побудови ефективної системи територіальної організації влади в Україні. Це також передбачає повне втілення принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, зокрема принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевих органів влади [5].

Для забезпечення якісної і доступної освіти в громаді необхідно зосередити зусилля органів управління освітою на розвитку мережі освітніх

закладів і системи загалом. Це вимагає розробки стратегії розвитку мережі, яка б враховувала соціально-економічну і демографічну ситуацію в громаді. Створення опорних закладів освіти та їх філій сприяє ефективному використанню наявних ресурсів і створює єдину виховну систему для задоволення освітніх потреб мешканців громади [4].

У працях З. Сірика розглянуто тему децентралізації влади у регіональному управлінні, з особливим акцентом на проблеми фінансування і бюджетних відносин між центром і регіонами та територіями. Вчений зосереджує увагу на тому, що формування місцевих бюджетів відбувається на недосконалій податковій базі і аналізує питання бюджетного регулювання, надання між-бюджетних трансфертів та бюджетного вирівнювання в сучасних умовах [11].

Л. Антонова в своїх дослідженнях підкреслює важливість децентралізації у сфері освіти та зосереджується на ключових проблемних аспектах, які наразі існують у цьому процесі [1].

Створення стратегії сталого розвитку регіону, яка враховує потреби та інтереси всіх учасників, є ключовим механізмом для забезпечення його сталого розвитку. Цей підхід дозволяє враховувати потреби різних сторін, таких як мешканці сільської територіальної громади, бізнес, громадські організації, місцева влада та інші. Такі стратегії мають розроблятися на основі аналізу поточного стану регіону та його потенціалу, визначення пріоритетних напрямів розвитку і механізмів їх реалізації, що сприяє досягненню кращих результатів та підвищує ефективність децентралізації [14].

Навіть при наданні закладам освіти та місцевим органам влади більшої автономії у плануванні та освітній політиці, структури управління та системи підзвітності залишаються слабкими, а інституційний потенціал є недостатнім. Високий рівень державних видатків на освіту свідчить про зобов'язання України підтримувати освіту, але ресурси не завжди спрямовані ефективно на стратегічні цілі та результати. Розгорнуте реформування освітньої сфери є вимогою громадян України і потребує комплексного підходу до вирішення проблем. Це означає зміцнення управлінських структур, підвищення ефективності фінансування освіти та управління потенціалом педагогів, впровадження ефективних стимулів для них, поліпшення систем оцінювання інформаційних потоків та моніторингу. Реалізація реформ потребує широкої підтримки всіх зацікавлених сторін, законів, які сприятимуть сильному керівництву, та постійного моніторингу прогресу, включаючи активну участь суспільства.

Це означає створення умов, у яких життя і соціальні норми відповідають унікальному способу життя і культурним традиціям населення території. Це включає створення системи соціального захисту, забезпечення доступності освіти для молоді у сільських районах, підтримку міграції до сільської місцевості на постійне проживання, відновлення державних програм професійного навчання для молоді, яка прагне працювати у селі, впровадження пільгового вступу до закладів освіти та підтримку розвитку оздоровчих центрів і гуртків для молоді та дітей [6].

Так, наприклад, вже реалізується створення освітніх центрів муніципальної майстерності, що є спільним державно-приватним ініціативним проектом з участю органів місцевого самоврядування. Головною метою цих центрів є проведення тренінгів для осіб, які займаються управлінням майном комунальної власності. Це спрямовано на вирішення проблем, які перешкоджають ефективному використанню ресурсного потенціалу території з метою підвищення рівня розвитку громади і її ресурсного забезпечення.

Основні цілі діяльності центрів включають:

- створення стабільного середовища для управління майном комунальної власності;
- розробка навчальних програм для створення нових джерел ресурсного потенціалу території, активізації використання комунального майна;
- підвищення чутливості управління майном комунальної власності до змін на ринку;
- адаптація підприємницьких інструментів приватного сектору до потреб публічного сектору;
- підтримка доступу комунальних підприємств і проектів державно-приватного партнерства до національних і європейських ринків, щоб підтримати їхню конкурентоспроможність;
- допомога комунальним підприємствам у здобутті переваг від ринкових можливостей;
- підтримка удосконалення навичок персоналу органів місцевого самоврядування та приватних партнерів у сфері інноваційної діяльності [12].

Для підвищення професіоналізму керівників органів управління освітою в громадах розглядаються ідеї застосування зарубіжних моделей: північноамериканської (США), де навчання фахівців організоване за програмно-цільовим принципом; західноєвропейської (Польща, Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Швеція, Норвегія), що базується на розвитку лідерства і емоційній інтелігентності через тренінги; східної (Японія, Індія, Південна Корея), яка акцентує увагу на внутрішньому світі особистості, її ціннісній свідомості та орієнтації [3; 7].

Розвиток освітніх процесів у сільських територіях вимагає уваги до декількох специфічних характеристик:

- нерівномірний розподіл населення: у сільських районах населені пункти часто розташовані далеко один від одного. Відтік молоді та зниження народжуваності призводять до закриття закладів освіти через недостатність учнів;
- низький рівень технічної оснащеності: сільські заклади освіти часто мають обмежений доступ до сучасних інформаційних технологій порівняно з міськими закладами;
- соціально-економічні проблеми: відсутність інфраструктури та міграція кваліфікованих кадрів можуть значно впливати на якість освітнього процесу в сільських районах;

– низька привабливість трудової діяльності педагогів: умови праці для вчителів у сільських районах часто не є привабливими, що ускладнює залучення і утримання кваліфікованих кадрів.

Ці аспекти потребують уваги при побудові системи публічного управління в освітньому секторі сільських територій.

До найбільш значущих складових актуальності розвитку системи освіти в сільських територіальних громадах необхідно віднести акумуляцію інноваційного потенціалу території, трансформацію ринку праці з урахуванням варіативності соціально-економічної кон'юнктури, зменшення соціальної напруженості у суспільному середовищі, створення наукової бази для активізації наукомістких виробництв, формування розвинених компетенцій для зростання підприємницької активності:

– підвищення кваліфікації педагогічних працівників: розвиток педагогічного супроводу молодих вчителів через мережну взаємодію для підвищення кваліфікації є важливим елементом безперервної освітньої практики, що сприяє інноваціям у суспільстві;

– соціальне партнерство для розвитку сільського закладу освіти: активна позиція закладу освіти в сільському соціумі через проектну діяльність сприяє соціалізації дітей, інтеграції з соціумом та розвитку волонтерського руху, що сприяє розвитку сільських закладів освіти;

– цифрові компетентності педагогів сільського закладу освіти та цифровізація освіти: необхідність розвитку цифрових компетентностей серед вчителів у сільських закладах освіти та поліпшення матеріально-технічної бази для цифровізації освіти;

– сучасний стан сільської освітньої системи через партнерство та співробітництво: використання різних форм партнерства для залучення суб'єктів до освітнього процесу в сільських закладах освіти;

– організація додаткової освіти та соціального виховання в сільських закладах освіти: включення сільських закладів освіти у реалізацію освітніх програм у мережній формі для організації додаткової освіти та професійної орієнтації, що сприяє соціальному вихованню дітей.

Сьогодні акцент у розвитку регіонів, територіальних громад, населених пунктів та їх частин лежить у площині людиноцентризму, соціальної справедливості, раціонального просторового планування, забезпечення балансу між розселенням та розміщенням робочих місць, сталої мобільності, інклюзивності, енергоефективності, екологічності, збереженні культурного розмаїття та національної пам'яті [8].

Таким чином, в таких складних умовах, в яких опинилася наша країна, слід виходити з реалій сьогодення і дотримуватися принципу людиноцентризму, де житель сільської місцевості стане головним творцем подальшого удосконалення публічного управління розвитком освіти в сільських територіальних громадах, для збереження та примноження людського фактору на селі.

Клієнтоорієнтоване публічне управління забезпечується через застосування нормативно-правових, організаційних та соціальних механізмів. Ці механізми використовуються для організації та надання послуг, які мають значення для суспільства.

Таким чином, нами пропонується здійснювати публічне управління на основі клієнтоорієнтованого підходу, що включає наступні кроки:

1) На першому етапі аналітичного процесу в рамках впровадження клієнтоорієнтованого публічного управління можуть бути реалізовані наступні кроки:

– закріплення за конкретними структурними підрозділами і державними службовцями виконання аналітичної функції, зокрема прогнозування потреб жителів сільської територіальної громади у освітніх послугах;

– збір статистичної інформації про кількість громадян із важкими життєвими ситуаціями та їх особливі потреби;

– виділення категорій громадян з особливими потребами, викликаними конкретними складними життєвими ситуаціями;

– аналіз інформації про кількість цих категорій громадян;

– підготовка аналітичного звіту про потреби цих категорій у конкретних освітніх послугах;

– прогнозування потреб цих категорій громадян на основі аналітичного звіту.

2) На другому етапі, що стосується планування ресурсів для задоволення потреб конкретних категорій громадян у освітніх послугах, можливі такі кроки:

– планування фінансових ресурсів відповідно до потреб кожної освітньої послуги;

– планування кадрових ресурсів з необхідними кваліфікаціями для надання цих послуг;

– планування обладнання та приміщень для надання освітніх послуг;

– підготовка аналітичного документа щодо ресурсного забезпечення на основі встановлених нормативів фінансування;

– обговорення документа з експертами та внесення необхідних коригувань;

– надання аналітичного звіту фахівцям, які забезпечують нормативно-правове регулювання надання освітніх послуг;

– організація безпосереднього надання конкретних видів освітніх послуг;

– облік і контроль за наданням цих послуг;

– аналіз виконання надання освітніх послуг.

Ця технологія спрямована на забезпечення ефективного управління ресурсами і підвищення якості освіти населення в сільських районах у мінливих умовах сьогодення.

Основна мета розробки та застосування цього виду технологій – це досягнення балансу публічних інтересів, підвищення якості освіти громадян та забезпечення сільської місцевості таким необхідним на сьогодні людським потенціалом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Публічне управління освітою в Україні відображає важливу роль управлінських процесів у суспільному житті та державотворенні. Ці процеси віддзеркалюють структуру, взаємозв'язки системи, закономірності реальної ситуації та проблеми, що виникають. За допомогою публічного управління розвитком освіти можна визначити шляхи вирішення проблем у практичній діяльності та оптимізувати роботу державотворчої системи загалом. Органи публічного управління, реалізуючи державну політику в галузі освіти, відіграють вирішальну роль, визначаючи виконання її завдань, цілей, змісту, пріоритетів розвитку та імплементуючи відповідні проекти, програми та стратегії.

Можна зробити висновок, що публічне управління в сфері освіти перебуває в стані активного розвитку та реформування. У пошуках оптимального формату публічного управління розвитком освіти слід використовувати власний культурно-історичний досвід, поєднуючи його з досягненнями сучасної науки та світовими передовими практиками, а в контексті України, застосовуючи клієнтоорієнтований підхід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Л. В., Антонов А. В., Левченко Н. М. Децентралізація освіти як дієвий сервісний інструмент впливу на розвиток регіонів. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.2.7>
2. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. *Економіка та суспільство*. 2023 (48). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240/216351> (дата звернення: 24.04.2024)
3. Даниленко Л., Ларіна Н. Забезпечення публічного управління закладами освіти в територіальних громадах. *Аспекти публічного управління*. 2022. 10 (4). С. 39–45. DOI: <https://doi.org/10.15421/152225>
4. Добрянська О.М. Система освіти в територіальних громадах: аналіз Дніпропетровської області. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 1 (36). С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-1.4>
5. Касич А.О., Петрушко А.С. Управління процесами децентралізації: зарубіжний досвід та стратегічні завдання для України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 71–77.
6. Клуб А.І. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 3.
7. Поліщук І.В. Механізми забезпечення розвитку професійного потенціалу державних службовців в Україні: дис. на зд. н.ст. канд. наук з держ. упр.; 25.00.02 – механізми державного управління. Київ : НАДУ, 2018.
8. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них: постанова КМУ від 14 жовтня 2022 року № 1159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.04.2024)
9. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія / О. В. Поступна. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.
10. Реорганізація освітньої мережі в умовах воєнного стану. 2023. URL: <https://eo.gov.ua/reorhanizatsiia-osvitnoi-merezhi-v-umovakh-voiennoho-stanu/2023/05/31/> (дата звернення: 24.04.2024)

11. Сірик З.О. Особливості вдосконалення міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020, Вип. 2 (142). С. 46–54. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-2-7>
12. Сучасні інструменти розвитку громад : навч. посібник / М. М. Трещов, А. Ю. Мунько. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023, 328 с.
13. Хомишин І. Ю. Сучасна модель управління освітою: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2017. Вип. 30 (1). С. 100–103.
14. Шевченко Н.О., Шевченко О.О. Удосконалення механізмів публічного управління сталим розвитком регіонів України в умовах євроінтеграції. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 10(16). С. 306–315. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-306-315](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-306-315)
15. RDNA3. Потреби України у відновленні становлять 486 мільярдів доларів. DREAM, 2024. URL: dream.gov.ua/ua/news/article-30 (дата звернення: 24.04.2024)

Стаття надійшла до редакції 30.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 02.06.2024 р.

Sychenko V. V.,

Doctor of Science in Public Administration, professor,

Rector Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education»

Dnipropetrovsk Regional Council,

70 Volodymyr Antonovych Street, 49101, Ukraine

e-mail: sychenko@dano.dp.ua <https://orcid.org/0000-0001-9655-2317>

Marenichenko V. V.,

PhD in Public Administration, Associate Professor,

Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education»

Dnipropetrovsk Regional Council,

70 Volodymyr Antonovych Street, 49101, Ukraine

e-mail: sychenko@dano.dp.ua <https://orcid.org/0000-0001-9655-2317>

CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF PUBLIC ADMINISTRATION OF EDUCATION DEVELOPMENT IN RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES

Annotation. The article is devoted to finding ways to improve public administration of education development in rural territorial communities. As part of this, a study of the reforming steps of the education system in Ukraine, the reorganization of the educational network, the processes of decentralization, acute problems in the educational sphere, the possibilities of the post-war recovery of Ukraine, including the educational component, strategies and models of the region's development in the context of focusing on rural territorial communities, specific characteristics of the development of educational processes in rural areas was implemented.. It was determined that the main goal of reforming the education system in Ukraine is to increase its competitiveness and integration into the single European educational space. Among the acute problems, the damage and destruction of the educational infrastructure, the decrease in the availability of education and, as a result, the decrease in its quality in general, the decrease in the personnel potential in education, especially in rural areas, forced resettlement of teachers and students with their families to other regions of Ukraine and countries of the world where they feel safe, and the threat of their non-return were noted. The main emphasis in the study is shifted to the problem of internally displaced persons from the perspective of scale, both in terms of numbers and territory, since displaced persons have settled unevenly

throughout the country. A hypothesis was formed that if this problem is not solved today, serious challenges may arise for Ukrainian society in the future, which will cause social imbalances. As a result, the prospects for further research regarding the existing problem and the situational approach to its solution based on a client-oriented approach, which is expressed in the proposals presented in this article, are proposed. In particular, it is proposed to carry out client-oriented public administration based on the principle of people-centeredness, where a resident of a rural area will become the main creator of further improvement of public administration of the development of education in rural territorial communities, in order to preserve and increase the human factor in the village.

Keywords: *decentralization, client-oriented approach, mechanisms, models, local self-government, education, public administration, rural territorial community.*

REFERENCES

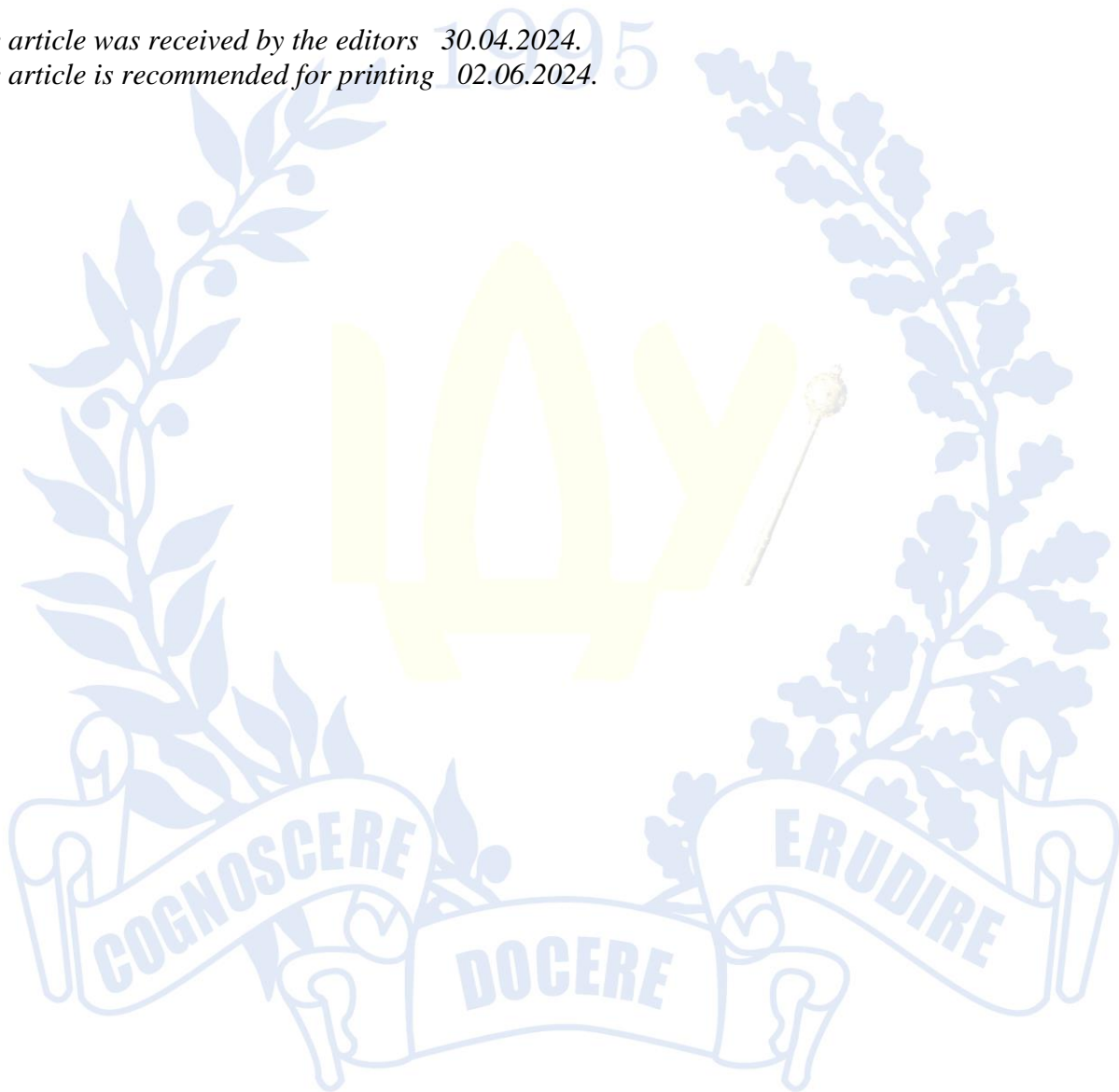
1. Antonova, L.V., Antonov, A.V., Levchenko N.M. (2019). Decentralization of education as an effective service tool of influence on the development of regions. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.2.7> [in Ukrainian].
2. Bulyk, O. (2023). Strategy for recovery of Ukraine's economy after the war. *Ekonomika ta suspilstvo*, 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240/216351> (accessed: 24.04.2024) [in Ukrainian].
3. Danylenko, L., Larina, N. (2022). Ensuring public management of educational institutions in territorial communities. *Aspekty publichnoho upravlinnya*, 10 (4), 39–45. DOI: 10.15421/152225 [in Ukrainian].
4. Dobryanska, O.M. (2023) Education system in territorial communities: analysis of Dnipropetrovsk region. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya*, 1 (36), 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-1.4> [in Ukrainian].
5. Kasyh, A.O., Petrushko, A.S. (2017). Management of decentralization processes: foreign experience and strategic tasks for Ukraine. *Ekonomika i suspilstvo*, 13, 71–77. [in Ukrainian].
6. Klub, A.I. (2013). State regulation of socio-economic development of rural areas in Ukraine. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, 3. [in Ukrainian].
7. Polishchuk, I.V. (2018). Mechanisms for ensuring the development of the professional potential of civil servants in Ukraine: dys. na zd. n.st. kand. nauk z derzh. upr.; 25.00.02 – mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya. Kyiv: NADU. [in Ukrainian].
8. On the approval of the Procedure for the development, holding of public discussion, approval of programs for the comprehensive restoration of the region, the territory of the territorial community (its parts) and making changes to them: postanova KMU vid 14 zhovtnya 2022 roku No. 1159. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text> (accessed: 24.04.2024) [in Ukrainian].
9. Postupna, O.V. (2021). Public administration of regional education systems in Ukraine: monohrafiya. Kharkiv: TOV «Oberih», 400 p. [in Ukrainian].
10. Reorganization of the educational network under martial law. (2023). URL: <https://eo.gov.ua/reorhanizatsiia-osvitnoi-merezhi-v-umovakh-voiennoho-stanu/2023/05/31/> (accessed: 24.06.2024) [in Ukrainian].
11. Siryk, Z.O. (2020). Peculiarities of improving inter-budget relations in conditions of decentralization of power. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny*, 2 (142), 46–54. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-2-7> [in Ukrainian].
12. Suchasni instrumenty rozvytku hromad: navch. Posibnyk (2023). Modern community development tools / M. M. Treshchov, A. YU. Mun'ko Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 328 p. [in Ukrainian].
13. Khomyshyn, I.Yu. (2017). Modern model of education management: administrative and legal aspect. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Yurysprudentsiy*, 30 (1). 100–103. [in Ukrainian].

14. Shevchenko, N.O., Shevchenko, O.O. (2023). Improving the mechanisms of public management of sustainable development of the regions of Ukraine in the conditions of European integration. *Aktualni pytannya u suchasniy nauksi*, 10 (16), 306–315. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-306-315](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-306-315) [in Ukrainian].

15. RDNA3. Ukraine's reconstruction needs amount to 486 billion dollars. (2024). DREAM, URL: dream.gov.ua/ua/news/article-30 (accessed: 24.04.2024) [in Ukrainian].

The article was received by the editors 30.04.2024.

The article is recommended for printing 02.06.2024.

Зубенко Вячеслав Валерійович,
аспірант кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій
навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»,
проспект Шевченка, 1, м. Одеса, Україна
e-mail: zubenko_asp@ukr.net <https://orcid.org/0000-0003-1444-3884>

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ВІДБУДОВИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. Фінансово-бюджетний механізм відіграє ключову роль у процесах відбудови в Україні, забезпечуючи стабільне фінансування, прозорість та підзвітність управління, ефективний розподіл ресурсів, залучення різноманітних джерел фінансування, у т.ч. міжнародних донорів, фокусування на пріоритетних напрямках відбудови. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад побудови фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення.

Фінансово-бюджетний механізм публічного управління процесами відбудови та відновлення пропонується трактувати як систему інструментів, методів та процедур, які забезпечують ефективне планування, розподіл, використання та контроль фінансових ресурсів, необхідних для реалізації заходів з відбудови та відновлення. Його метою визначено мобілізацію та забезпечення раціонального та ефективного використання фінансових ресурсів, необхідних для відновлення та розвитку територій, що постраждали внаслідок військових конфліктів або стихійних лих, а також для створення умов для стійкого економічного і соціального розвитку в довгостроковій перспективі.

У дослідженні узагальнено елементи фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення, уточнено його завдання, визначено суб'єкти та об'єкти управління, обґрунтовано принципи, методи та інструменти управління. Доведено, що дія механізму має ґрунтуватися на низці принципів, серед яких прозорість, ефективність, підзвітність, пріоритетність, справедливість, гнучкість, довгостроковість, стійкість, інноваційність, співпраця, цільове використання ресурсів. Основними завданнями механізму визначено планування та бюджетування, мобілізацію фінансових ресурсів, їх розподіл та використання, контроль та аудит, управління ризиками, звітування та забезпечення прозорості, розвиток інституційної спроможності суб'єктів публічного управління. Систематизовано фінансово-бюджетні інструменти прямого та непрямого впливу.

Як цитувати: Зубенко В. В. Фінансово-бюджетний механізм публічного управління процесами відбудови та відновлення: теоретичні засади. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 192–206. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-14>

In cites: Zubenko, V.V. (2024). Financial and budgetary mechanism of public management of the construction and restoration processes: theoretical basis. *State Formation*, no. 1(35), 192–206. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-14> [in Ukrainian].

Важливим напрямком подальших досліджень є систематизація фінансово-бюджетних інструментів публічного управління з урахуванням особливостей специфічних процесів відбудови та відновлення на рівні громад.

Ключові слова: процеси відбудови та відновлення, публічне управління, фінансово-бюджетний механізм, планування, бюджет, мобілізація ресурсів, прозорість, контроль.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної війни виникли проблеми і виклики, які не існували в таких масштабах у мирний час, і які вимагають негайного реагування з боку держави. Саме таким об'єктом публічного управління стали процеси відбудови та відновлення у країні.

За даними Київського інституту економіки, станом на січень 2024 р, сума прямих збитків, нанесених інфраструктурі України в ході війни, становила майже 155 млрд доларів США, у т.ч. по житловим будівлям – 59 млрд доларів США, об'єктам інфраструктури – 37 млрд доларів США, освіти – 6,8 млрд доларів США, ЖКГ – 4,5 млрд доларів США, охорони здоров'я – 3,1 млрд доларів США. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну було пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 3,8 тис закладів освіти, 1,8 тис закладів культури, 580 адмінбудівель державного та місцевого управління, 426 лікарень, 50 ЦНАПів, 48 соціальних центрів, 16 тис одиниць комунального транспорту, 31 інтернат, та інших об'єктів [8].

Значні масштаби руйнувань і пошкоджень та необхідність швидкого відновлення об'єктів, які забезпечують повноцінність життя населення, безперебійну роботу економічних суб'єктів, вимагає від держави термінового реагування вже сьогодні, не очікуючи завершення війни. З огляду на те, що ефективне використання фінансових ресурсів, прозорість та підзвітність, а також залучення міжнародної допомоги є ключовими факторами успішної відбудови, фундаментальним елементом публічного управління процесами відбудови та відновлення в Україні повинен стати ефективний фінансово-бюджетний механізм. Системний підхід та злагоджена взаємодія його елементів уможливить подолання існуючих викликів та максимально повне використання наявних можливостей, що дозволить забезпечити стійкий розвиток громад та країни в цілому. Оптимальна та ефективна практична модель фінансово-бюджетного механізму держави у такій специфічній сфері як відбудова та відновлення може бути побудована лише на міцному теоретичному фундаменті. З огляду на це, дослідження є своєчасним і має високий рівень актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення категорії «фінансово-бюджетний механізм управління» є доволі неоднозначним в науковій літературі. Різні аспекти цього явища досліджуються такими вченими, як В. Базилевич [1], Л. Баластрик [1], Й. Бескид [16], С. Булгакова [14], В. Бульба [17], А. Ватульов [4], Ю. Глущенко [5], М. Гончаренко [6; 17], В. Дем'янишин [7], О. Ковалюк [9], В. Коровій [10], В. Опарін [11], Т. Пожар [12], О. Романенко [13], В. Ходаковський [15], Ю. Пасічний [18], О. Романенко [13], В. Федосов [2], І. Чугунов [3,18], С. Юрій [16], та ін. науковцями.

Як показав аналіз наукової літератури, зазвичай фінансова і бюджетна складова механізму розглядаються окремо. Загалом під фінансовим механізмом розуміють сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [11]. У іншому визначенні підкреслюється управлінський аспект фінансового механізму: "Фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення" [1].

Оскільки бюджет – це складова публічних фінансів, справедливим вважаємо визначення бюджетного механізму як частини фінансового механізму, представлені сукупністю видів і форм організації бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів, принципів планування та фінансування, умов і методів здійснення фінансового контролю [12]. С. Булгакова вважає, що бюджетний механізм – це "... сукупність способів організації бюджетних відносин, що застосовує держава з метою забезпечення належних умов для економічного і соціального розвитку" [14, с. 100]. На думку науковців, бюджетний механізм відображає конкретну спрямованість бюджетних відносин на вирішення економічних та соціальних завдань. За допомогою цього механізму бюджет використовується як інструмент державного регулювання економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів. Стисло трактують бюджетний механізм С. Юрій та Й. Бескид: "... сукупність певних видів бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів" [16, с. 28]. О. Ковалюк стверджує, що бюджетний механізм – це "... сукупність форм і методів, важелів та інструментів мобілізації й використання бюджетних коштів" [9, с. 277]. Ю. Глуценко акцентує на важливості якості організації та особливостей функціонування бюджетного механізму для забезпечення соціально-економічного розвитку територій [5]. В. Дем'янишин трактує бюджетний механізм як сукупність фінансових форм, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, за допомогою яких забезпечується здійснення широкої системи розподільчих процесів, формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави, функціонування бюджетної системи загалом та реалізація засад бюджетної політики держави [7]. Цілком погоджуємося з думкою автора, що трактування бюджетного механізму доцільно здійснювати залежно від мети, яка переслідується у процесі дослідження тих чи інших аспектів бюджету держави.

Ураховуючи те, що потенційно джерелами відбудови країни можуть бути не тільки бюджетні кошти, а фінансові ресурси взагалі, у цій сфері вважаємо доцільним розглядати саме фінансово-бюджетний механізм. У вітчизняній науці є декілька досліджень сутності фінансово-бюджетного механізму публічного управління у різних сферах. Зокрема, у сфері управління соціальними ризиками його пропонується трактувати як засіб послідовної

реалізації організаційних та економічних дій, що ґрунтуються на об'єктивних законах, базових принципах, цільовій спрямованості, функціональній визначеності з використанням відповідних фінансово-бюджетних методів та інструментів, які орієнтовані на досягнення мети, яка полягає у попередженні та мінімізації наслідків соціальних ризиків людського розвитку [17]. У сфері фінансового контролю, під фінансово-бюджетним механізмом розуміється сукупність фінансових відносин між суб'єктами і об'єктами державного фінансового контролю, що опосередковані у формах, методах і прийомах державного фінансового контролю з метою встановлення законності, ефективності та доцільності формування, розподілу, перерозподілу та використання державних фінансових ресурсів [12].

Відаючи належне високому рівню досліджень практичних питань, проблемам розробки концептуальних підходів до загальної теоретичної моделі фінансово-бюджетного механізму та вивченню його специфіки в окремих сферах приділяється недостатньо уваги. Оскільки сфера відбудови та відновлення у якості об'єкта публічного управління досить нова та ще недостатньо досліджена, з врахуванням викликів повномасштабної війни і необхідності швидкого прийняття управлінських рішень, є потреба у розвитку наукового підґрунтя для формування ефективного фінансово-бюджетного механізму публічного управління у цій сфері.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні засади побудови фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення.

Виклад основного матеріалу. У якості об'єкта публічного управління процеси відбудови та відновлення можуть виступати як процеси «фізичної» відбудови, тобто капітальні ремонти та будівництво об'єктів інфраструктури (доріг, мостів, комунальних систем, енергетичних об'єктів тощо), соціальних об'єктів (закладів освіти, культури, спорту тощо), так і заходи з підтримки бізнесу, соціальної підтримки, екологічного відновлення. Ці процеси є комплексними та вимагають системного підходу, планування та координації з боку органів публічного управління на різних рівнях влади. Обидва аспекти – відновлення інфраструктури та економічного потенціалу – є критично важливими для стійкого відновлення після кризи, але варто розглянути їх у комплексі, враховуючи взаємозалежність цих факторів. Проте, першочергові пріоритети можуть бути визначені залежно від конкретної ситуації та потреб громади. Втім, у короткостроковій перспективі може бути доцільним зосередитися на відновленні критично важливої інфраструктури для забезпечення базової безпеки та життєдіяльності населення. У той же час, не можна нехтувати заходами, спрямованими на відновлення економічного потенціалу, оскільки стійке економічне зростання є основою для довгострокової стабільності та розвитку.

Суб'єктами публічного управління процесами відбудови та відновлення в Україні є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, організації недержавного сектора, об'єднання громадян, наукові та дослідницькі організації.

Базуючись на попередніх теоретичних напрацюваннях щодо сутності фінансово-бюджетного механізму та враховуючи специфіку об'єктів управління – процесів відбудови та відновлення – пропонуємо трактувати фінансово-бюджетний механізм публічного управління процесами відбудови та відновлення як систему інструментів, методів та процедур, які забезпечують ефективне планування, розподіл, використання та контроль фінансових ресурсів, необхідних для реалізації заходів з відбудови та відновлення. Іншими словами, – це система фінансових методів, важелів та інструментів, які використовуються суб'єктами управління для прямого та опосередкованого впливу на процеси відбудови та відновлення, за відповідного нормативно-правового, організаційного та інформаційного забезпечення.

Основні завдання фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення представлені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Завдання фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення

Table 1 – Tasks of the financial and budgetary mechanism of public administration of reconstruction and recovery processes

Завдання Objectives	Характеристики Features
Планування та бюджетування	– Розробка стратегічних планів відбудови та відновлення з визначенням фінансових потреб. – Формування бюджетів на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому) з урахуванням пріоритетів відновлювальних процесів.
Мобілізація фінансових ресурсів	– Залучення коштів з державного та місцевих бюджетів. – Отримання міжнародної фінансової допомоги та грантів. – Використання коштів спеціальних фондів, таких як Фонд ліквідації наслідків збройної агресії. – Державних запозичення та випуск облігацій
Розподіл та використання ресурсів	– Визначення пріоритетних напрямків фінансування. – Розподіл коштів між різними проектами та програмами відбудови. – Забезпечення цільового використання фінансових ресурсів.
Контроль та аудит	– Запровадження механізмів фінансового контролю за використанням коштів. – Проведення аудитів та перевірок ефективності витрачання фінансових ресурсів. – Відстеження результатів та впливу фінансованих проектів на відбудову.
Управління ризиками	– Визначення та управління фінансовими ризиками, пов'язаними з процесами відновлення. – Створення резервних фондів для покриття непередбачуваних витрат.
Звітування та прозорість	– Забезпечення прозорості у використанні фінансових ресурсів. – Регулярне звітування перед громадськістю та донорами про хід та результати відновлювальних процесів.
Розвиток інституційної спроможності	– Розвиток інституційної спроможності органів публічного управління для ефективного фінансового менеджменту. – Навчання та підвищення кваліфікації кадрів, залучених до фінансово-бюджетного управління.

Дія фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення має ґрунтуватися на таких принципових засадах:

1. Всі фінансові операції та бюджетні рішення повинні бути відкритими та доступними для громадськості, забезпечуючи високу підзвітність і довіру до процесів відбудови.

2. Кошти мають використовуватися максимально раціонально та ефективно, з мінімізацією витрат та максимізацією результатів.

3. Керівники та виконавці проектів відбудови повинні нести відповідальність за використання фінансових ресурсів, звітувати перед громадськістю та контролюючими органами.

4. Фінансування має спрямовуватися на найважливіші та найнеобхідніші проекти, які мають найбільший вплив на відновлення економіки та соціальної інфраструктури.

5. Розподіл фінансових ресурсів повинен бути справедливим, враховуючи потреби різних регіонів та соціальних груп, зокрема найбільш постраждалих.

6. Механізм повинен бути здатним оперативно реагувати на зміни в умовах та потребах, адаптуючи свої стратегії та плани до нових викликів.

7. Фінансово-бюджетний механізм має враховувати не лише поточні потреби, але й довгострокові цілі та перспективи відновлення та розвитку.

8. Спрямування ресурсів повинно бути орієнтованим на створення стійких та довготривалих результатів, що сприятимуть стабільності та зростанню.

9. Впровадження новітніх технологій та методів управління фінансами сприятиме підвищенню ефективності та продуктивності процесів відбудови.

10. Активна взаємодія між різними рівнями влади, міжнародними донорами, громадськими організаціями та приватним сектором забезпечить комплексний та синергетичний підхід до відновлення.

11. Кошти мають використовуватися виключно за призначенням, відповідно до затверджених програм та проектів, що забезпечує цільове та ефективне використання ресурсів.

Дотримання цих принципів забезпечить ефективне функціонування фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення, сприяючи стійкому та комплексному відновленню України.

У межах реалізації фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення використовуються такі методи (табл. 2).

Ці методи спрямовані на забезпечення ефективного та прозорого управління фінансовими ресурсами для досягнення цілей відновлення та розвитку територій, що постраждали внаслідок конфліктів або стихійних лих.

У процесі впливу суб'єкта публічного управління на процеси відбудови та відновлення можуть бути застосовані фінансово-бюджетні інструменти як прямого, так і непрямого впливу.

Таблиця 2 – Фінансово-бюджетні методи публічного управління процесами відбудови та відновлення

Table 2 – Financial and budgetary methods of public management of reconstruction and recovery processes

Група / Group	Методи / Methods
Методи фінансового планування та прогнозування	- Складання річних та багаторічних бюджетних планів з урахуванням потреб відновлення. - Розробка фінансових прогнозів, які включають оцінку майбутніх доходів і видатків для забезпечення стабільного фінансування відновлювальних заходів.
Методи мобілізації фінансових ресурсів	- Залучення міжнародної допомоги шляхом підготовки та подання заявок на гранти, кредити та іншу фінансову допомогу від міжнародних організацій та донорів. - Державні запозичення через випуск державних облігацій, залучення кредитів від міжнародних фінансових установ. - Залучення приватних інвестицій, створення умов для участі приватного сектору у фінансуванні відбудови
Методи розподілу та використання фінансових ресурсів	- Цільове фінансування, а саме виділення коштів на конкретні проекти та програми відбудови з визначеними цілями та завданнями. - Використання програмно-цільового підходу для забезпечення ефективного використання коштів.
Методи контролю та аудиту	- Встановлення процедур контролю за витратами бюджетних коштів. - Проведення внутрішніх і зовнішніх аудитів для перевірки ефективності використання фінансових ресурсів. - Постійний моніторинг реалізації проектів і оцінка їх результативності та впливу
Методи управління ризиками	- Визначення можливих фінансових ризиків, пов'язаних з відбудовчими процесами. - Впровадження заходів для мінімізації ризиків і забезпечення фінансової стабільності.
Методи забезпечення прозорості та звітності	- Регулярне публічне звітування перед громадськістю та донорами про використання коштів і досягнуті результати. - Використання електронних платформ для відстеження фінансових потоків та забезпечення доступу до інформації.
Методи інституційної підтримки	- Організація тренінгів та підвищення кваліфікації працівників, залучених до фінансового менеджменту. - Зміцнення інституційної спроможності органів публічного управління.

Інструментами прямого впливу держави на процеси відбудови та відновлення можуть бути:

1. Державні субвенції та гранти:

- Цільові субвенції місцевим бюджетам на відновлення інфраструктури.
- Гранти на реалізацію проєктів відновлення, що надаються як міжнародними, так і національними організаціями.

2. Державні інвестиції:

- Фінансування капітальних інвестиційних проєктів для реконструкції та модернізації критичної інфраструктури.
- Вкладання коштів у стратегічні об'єкти, важливі для економічного відновлення.

3. Цільові фонди: створення спеціалізованих фондів для ліквідації наслідків збройної агресії або природних катастроф, кошти яких використовуються на будівництво, ремонт та реконструкцію важливих об'єктів.

4. Державні кредити та позики:

- Надання пільгових кредитів для відновлення підприємств та інфраструктури.
- Використання зовнішніх позик для фінансування масштабних проєктів відновлення.

5. Фінансування наукових і дослідницьких програм:

- Підтримка досліджень і розробок, спрямованих на підвищення ефективності відновлювальних процесів.
- Фінансування програм з підготовки та перепідготовки кадрів для роботи у сфері відбудови.

6. Державні замовлення та контракти:

- Розміщення державних замовлень на виконання будівельних та ремонтних робіт.
- Заклучення державних контрактів із приватними компаніями на проведення відновлювальних заходів.

Ці інструменти спрямовані на забезпечення прямої фінансової підтримки та стимулювання діяльності з відновлення та реконструкції на всіх рівнях управління.

На відміну від інструментів прямого впливу, фінансово-бюджетні інструменти непрямого впливу спрямовані на створення сприятливих умов для інвестицій та розвитку підприємництва, що сприяє сталому відновленню та реконструкції постраждалих регіонів. Серед них варто виділити такі:

1. Податкові пільги та знижки:

- Надання податкових пільг для компаній, що інвестують у відновлення інфраструктури.
- Зниження ставок податків для підприємств, що працюють у постраждалих регіонах, з метою стимулювання їхнього розвитку.

2. Створення сприятливого інвестиційного клімату:

- Формування правового та регуляторного середовища, яке сприяє залученню інвестицій у проекти відновлення.

- Спрощення процедур реєстрації бізнесу та отримання дозволів для інвесторів.

3. Гарантії та страхування ризиків:

- Надання державних гарантій для залучення приватних інвесторів у проекти відновлення.

- Створення механізмів страхування ризиків для інвесторів, які вкладають кошти у відбудову.

4. Сприяння залученню міжнародної допомоги та координація донорів:

- Активна робота з міжнародними організаціями для отримання грантів та кредитів на відновлювальні проекти.

- Координація діяльності міжнародних донорів для уникнення дублювання зусиль та підвищення ефективності використання ресурсів.

5. Створення спеціальних економічних зон:

- Запровадження спеціальних економічних зон (СЕЗ) у постраждалих регіонах з пільговими умовами для бізнесу.

- Надання податкових та митних пільг для підприємств, що працюють у СЕЗ.

6. Підтримка малого та середнього бізнесу:

- Надання пільгових кредитів та субсидій для малих і середніх підприємств, що беруть участь у відновленні.

- Запровадження програм менторства та навчання для розвитку підприємницьких навичок.

7. Розвиток інфраструктури підтримки бізнесу:

- Створення бізнес-інкубаторів, технопарків та інших інфраструктурних об'єктів для підтримки підприємництва.

- Розвиток транспортної, комунальної та комунікаційної інфраструктури для полегшення ведення бізнесу.

8. Фінансова децентралізація:

- Підвищення фінансової автономії місцевих бюджетів для самостійного вирішення питань відновлення.

- Надання місцевим органам влади більше можливостей для залучення додаткових фінансових ресурсів.

На підставі результатів проведеного аналізу, пропонуємо структурні елементи механізму системно представити за допомогою таблиці (табл. 3).

Таблиця 3 – Структурні елементи фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення

Table 3 – Structural Elements of the Financial and Budgetary Mechanism of Public Management of Reconstruction and Recovery Processes

Складові Ingredients	Зміст Contents
Мета	– Мобілізація та забезпечення раціонального та ефективного використання фінансових ресурсів, необхідних для відновлення та розвитку територій, що постраждали внаслідок військових конфліктів або стихійних лих, а також для створення умов для стійкого економічного і соціального розвитку в довгостроковій перспективі
Об'єкт управління	– Процеси «фізичної» відбудови – Процеси відновлення економічної та соціальної стабільності
Суб'єкти управління	– Органи державної влади, місцевого самоврядування, організації недержавного сектора, об'єднання громадян, наукові та дослідницькі організації
Завдання	– Планування та бюджетування – Мобілізація фінансових ресурсів – Розподіл та використання ресурсів – Контроль та аудит – Управління ризиками – Звітування та забезпечення прозорості – Розвиток інституційної спроможності суб'єктів публічного управління
Принципи	– Прозорість, ефективність, підзвітність, пріоритетність, справедливість, гнучкість, довгостроковість, стійкість, інноваційність, співпраця, цільове використання ресурсів
Методи	– Методи фінансового планування та прогнозування – Методи мобілізації фінансових ресурсів – Методи розподілу та використання ресурсів – Методи контролю та аудиту – Методи управління ризиками – Методи забезпечення прозорості та підзвітності – Методи інституційної підтримки
Інструменти	– Прямого впливу: державні субвенції та гранти, державні інвестиції, цільові фонди, державні кредити та позики, фінансування наукових досліджень, державні замовлення та контракти – Непрямого впливу: податкові пільги та знижки, інструменти покращення інвестиційного клімату, державні гарантії та страхування ризиків, залучення міжнародної допомоги, створення спеціальних економічних зон, пільгові кредити для підприємств, розвиток інфраструктури підтримки бізнесу, фінансова децентралізація

Ефективний фінансово-бюджетний механізм публічного управління процесами відбудови та відновлення має ключове значення з багатьох причин. Зокрема, він дозволяє забезпечити стабільне та стійке фінансування відбудовних та відновлювальних заходів, що сприяє стабільному розвитку економіки та соціальної сфери, сприяє прозорості та підзвітності витрат, що

знижує ризик корупції та забезпечує ефективне використання державних та донорських коштів. Завдяки добре організованому фінансово-бюджетному механізму можна раціонально розподіляти ресурси, враховуючи пріоритети та потреби різних регіонів і секторів, що сприяє більш ефективній реалізації відбудовних проєктів. Важливим аспектом є те, що ефективний механізм дозволяє визначити пріоритетні напрямки фінансування, що забезпечує фокусування ресурсів на найбільш важливих і необхідних проєктах відбудови та відновлення. Чіткий та ефективний фінансово-бюджетний механізм підвищує довіру міжнародних донорів та організацій, сприяючи залученню додаткових фінансових ресурсів для відновлення. Системний підхід до фінансового управління дозволяє проводити моніторинг і оцінку ефективності витрачання коштів, що сприяє коригуванню планів і покращенню стратегій відновлення. Забезпечення фінансування на відновлення соціальної інфраструктури (школи, лікарні, житло) сприяє соціальній стабільності, підвищенню якості життя та поверненню людей до постраждалих громад.

У перспективі ефективне фінансово-бюджетне управління сприяє створенню нових робочих місць, розвитку місцевого бізнесу та інвестиційної привабливості, що стимулює економічне зростання регіонів. Ефективний механізм дозволяє швидко реагувати на нові виклики та зміни у зовнішньому середовищі, забезпечуючи гнучкість та адаптивність у процесах відбудови та відновлення.

Разом з тим, на практиці може виникнути низка проблем та викликів, зокрема, обмеженість коштів на фоні великих потреб відбудови, відсутність чіткої координації та низька ефективність використання коштів, ризики зловживань та корупції у процесі розподілу та використання коштів. Однак, ефективний фінансово-бюджетний механізм публічного управління є важливим інструментом для забезпечення комплексного та стійкого відновлення, сприяючи економічному розвитку, соціальній стабільності та прозорості у використанні ресурсів. Він відкриває низку можливостей та перспектив, серед яких впровадження сучасних технологій управління фінансами, цифрових платформ для моніторингу та звітності, активне залучення приватних інвесторів до процесу відбудови через пільгові умови та державні гарантії, розширення співпраці з міжнародними організаціями та донорами для отримання додаткових грантів та позик.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фінансово-бюджетний механізм відіграє ключову роль у процесах відбудови в Україні, забезпечуючи стабільне фінансування, прозорість та підзвітність управління, ефективний розподіл ресурсів, залучення різноманітних джерел фінансування, у т.ч. міжнародних донорів, фокусування на пріоритетних напрямках відбудови бюджетне планування, розподіл коштів та їх ефективне використання, підтримку економічного зростання.

Фінансово-бюджетний механізм публічного управління процесами відбудови пропонується трактувати як сукупність інструментів, методів та заходів, спрямованих на забезпечення ефективного планування, збору,

розподілу та контролю фінансових ресурсів для реалізації відновлювальних проектів після конфліктів, стихійних лих чи інших кризових ситуацій. Цей механізм включає бюджетне планування, управління державним та місцевими бюджетами, залучення міжнародних грантів та позик, контроль за витратами та моніторинг реалізації проектів для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку громад та регіонів.

У дослідженні узагальнено елементи фінансово-бюджетного механізму публічного управління процесами відбудови та відновлення, уточнено його завдання, визначено суб'єкти та об'єкти управління, обґрунтовано принципи, методи та інструменти управління. Доведено, що дія механізму має ґрунтуватися на низці принципів, серед яких прозорість, ефективність, підзвітність, пріоритетність, справедливість, гнучкість, довгостроковість, стійкість, інноваційність, співпраця, цільове використання ресурсів. Основними завданнями механізму визначено планування та бюджетування, мобілізацію фінансових ресурсів, їх розподіл та використання, контроль та аудит, управління ризиками, звітування та забезпечення прозорості, розвиток інституційної спроможності суб'єктів публічного управління. Систематизовано фінансово-бюджетні інструменти прямого та непрямого впливу.

Важливим напрямком подальших досліджень є систематизація фінансово-бюджетних інструментів публічного управління з урахуванням особливостей специфічних процесів відбудови та відновлення на рівні громад, зокрема: відновлення інфраструктури, яка знаходиться у приватній та комунальній власності, відновлення житлового фонду, підтримка економічної активності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси : навч. посібник / За заг. ред. Базилевича В.Д. Київ : Атіка. 2004. 18 с.
2. Бюджетна система / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 871 с.
3. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва, М. Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
4. Ватульов А. В. Бюджетний механізм в умовах трансформації економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/88.pdf
5. Глущенко Ю. Бюджетний механізм в управлінні соціально-економічним розвитком територій *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 4. С. 211–219.
6. Гончаренко М. В. Фінансово-бюджетний механізм забезпечення конкурентоспроможності територій. *Державно-управлінські студії: електронне наукове видання*. 2019. № 12. URL: http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/Honcharenko_DUS-12.pdf
7. Дем'янишин В. Сучасна парадигма бюджетного механізму держави. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2018. Вип. 40. Ч. 1. С. 140–150.
8. Київська школа економіки URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>.

9. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. 396 с.
10. Коровій В. В. Фінансово-бюджетний механізм у системі економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/125.pdf
11. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник. Київ : КНЕУ. 2001. 55 с.
12. Пожар Т. О. Фінансово-бюджетний механізм державного фінансового контролю в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 5. Т. 4 (180). С. 91–95.
13. Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С., Славкова А. А. Фінанси : навч.-метод. посіб для самост. вивч. дисципліни. Київ : КНЕУ. 2003. 47 с.
14. Формування і функціонування бюджетної системи України : монографія / С. О. Булгакова та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Книга, 2003. 344 с.
15. Ходаковський В. В. Фінансово-бюджетна складова економічного зростання. *Ефективна економіка*. 2021. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9757>
16. Юрій С. І. Бюджетна система України : навч. посіб. / С. І. Юрій, Й. М. Бескид. Київ : НІОС, 2000. 400 с.
17. Bulba V., Goncharenko M., Yevtuhov O. Mecanismo fiscal en la administración pública de riesgos sociales Cuestiones Políticas, 39(68), 2021, 531–548. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/35434>
18. Chugunov I. Y., Pasichnyi M. D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P. 1. С. 54–61.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 22.03.2024 р.

Zubenko V. V.,

*Postgraduate student of Local Self-Government and Territorial Development Department,
Educational and Scientific Institute of Public Service and Management
of the National University «Odesa Polytechnic»,
1 Shevchenko Avenue, Odesa, Ukraine
e-mail: zubenko_asp@ukr.net <https://orcid.org/0000-0003-1444-3884>*

FINANCIAL AND BUDGETARY MECHANISM OF PUBLIC MANAGEMENT OF THE CONSTRUCTION AND RESTORATION PROCESSES: THEORETICAL BASIS

Annotation. The financial and budgetary mechanism plays a key role in the reconstruction process in Ukraine, ensuring stable financing, transparency and accountability of management, effective allocation of resources, attraction of various sources of financing, including international donors, focusing on priority areas of reconstruction. The purpose of the study is to substantiate the theoretical foundations of the construction of the financial and budgetary mechanism of public management of reconstruction and restoration processes.

The financial and budgetary mechanism of public management of reconstruction and restoration processes is proposed to be interpreted as a system of tools, methods and procedures that ensure effective planning, distribution, use and control of financial resources necessary for the implementation of reconstruction and restoration measures. Its goal is to mobilize and ensure the rational and effective use of financial resources necessary for the restoration and development of territories affected by military conflicts or natural disasters, as well as to create conditions for sustainable economic and social development in the long term.

The research summarizes the elements of the financial and budgetary mechanism of public management of reconstruction and restoration processes, specifies its tasks, defines the subjects and objects of management, and substantiates the principles, methods and tools of management. It has been proven that the operation of the mechanism should be based on a few principles, including transparency, efficiency, accountability, priority, fairness, flexibility, long-term sustainability, innovation, cooperation, targeted use of resources. The main tasks of the mechanism are planning and budgeting, mobilization of financial resources, their distribution and use, control and audit, risk management, reporting and ensuring transparency, development of the institutional capacity of public administration subjects. Systematized financial and budgetary instruments of direct and indirect influence.

An important direction of further research is the systematization of financial and budgetary tools of public administration, considering the features of specific reconstruction and recovery processes at the community level.

Key words: *reconstruction and recovery processes, public administration, financial and budgetary mechanism, planning, budget, mobilization of resources, transparency, control.*

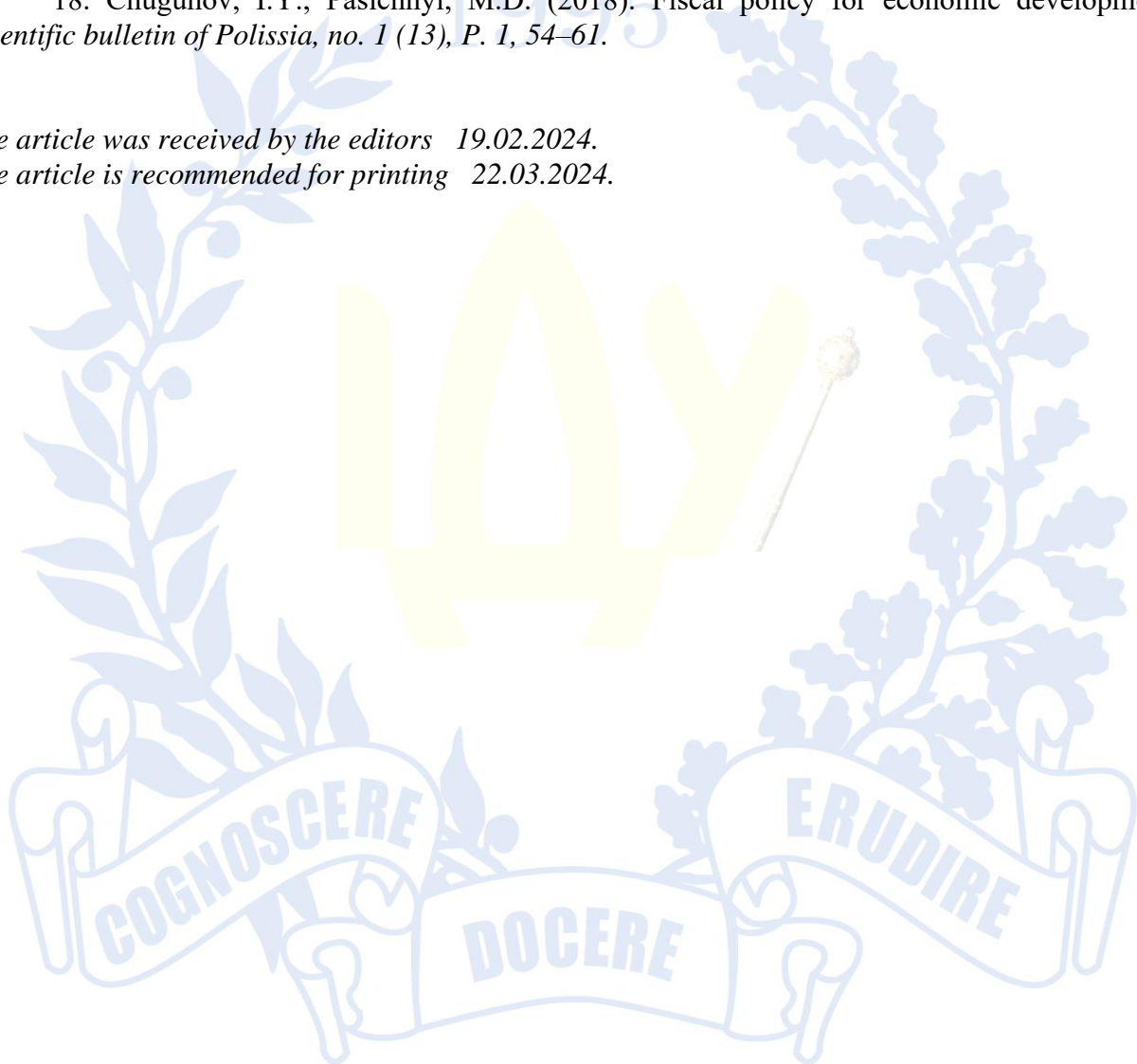
REFERENCES

1. Bazilevich, V.D., Balastryk, L.O. (2004). State finances: Education. manual / According to general ed. Bazydevych V.D. Kyiv: Attica. 18 p. [in Ukraine].
2. The budget system (2012). edited by V.M. Fedosova, S.I. Yuriy. Kyiv: Center of Educational Literature. 871 p. [in Ukraine].
3. Budget and tax policy in the system of economic regulation: monograph (2018). / I.Ya. Chugunov, T.V. Kaneva, M.D. Pasichniy and others; in general ed. AND I. Chugunova. Kyiv: Globus-Press. 354 p. [in Ukraine].
4. Vatulov, A.V. (2020). The budget mechanism in the conditions of transformation of the economy. *Efficient economy. No. 5*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/88.pdf [in Ukraine].
5. Hlushchenko, Yu. (2014). The budget mechanism in the management of socio-economic development of territories. The effectiveness of state administration. *Collection of scientific works, is. 4, 211–219*. [in Ukraine].
6. Honcharenko, M.V. (2019). The financial and budgetary mechanism for ensuring the competitiveness of territories. *Public management studies: electronic scientific publication, no. 12*. URL: http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/Honcharenko_DUS-12.pdf [in Ukraine].
7. Demyanishin, V. (2018). The modern paradigm of the budget mechanism of the state. *Formation of market economy in Ukraine, is. 40, p. 1, 140–150*. [in Ukraine].
8. Kyiv School of Economics (2024). URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastructuri-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse -institute-stanom-na-sichen-2024-roku/> [in Ukraine].
9. Kovalyuk, O.M. (2002). The financial mechanism of the organization of the economy of Ukraine (problems of theory and practice): monograph. Lviv: Publishing Center of Ivan Franko Lviv National University. 396 p. [in Ukraine].
10. Koroviy, V.V. (2020). Financial and budgetary mechanism in the system of economic development. *Efficient economy, no. 12*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/125.pdf [in Ukraine].
11. Oparin, V.M. (2001). Finance (General theory): Education. manual. To KNEU. 55 p. [in Ukraine].
12. Pozhar, T.O. (2011). Financial and budgetary mechanism of state financial control in Ukraine. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University, no. 5, T. 4 (180), 91–95*. [in Ukraine].
13. Finances: Teaching method, self-help manual. studied disciplines (2003). / Romanenko O.R., Ogorodnyk S.Ya., Zyazyun M.S., Slavkova A.A. Kyiv: KNEU. 47 p. [in Ukraine].

14. Formation and functioning of the budget system of Ukraine: a monograph (2003). / S. O. Bulgakova and others; in general ed. A.A. Mazaraki. Kyiv: Book, 344 p. [in Ukraine].
15. Khodakovskiy, V.V. (2021). Financial and budgetary component of economic growth. *Efficient economy*, no. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9757> [in Ukraine].
16. Yuriy, S.I., Beskyd, Y.M. (2000). The budget system of Ukraine: education. manual. Kyiv: NIOS. 400 p. [in Ukraine].
17. Bulba, V., Goncharenko, M., Yevtuhov, O. (2021). Mecanismo fiscal en la administración pública de riesgos sociales. *Cuestiones Políticas*, 39(68), 531–548. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/35434>
18. Chugunov, I.Y., Pasichnyi, M.D. (2018). Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*, no. 1 (13), P. 1, 54–61.

The article was received by the editors 19.02.2024.

The article is recommended for printing 22.03.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-15>

УДК 332.1:330.341.1

*Кутовий Олександр Вячеславович,**аспірант**Державного податкового університету,**вулиця Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, 08200, Україна**<https://orcid.org/0009-0009-7833-571X>*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Анотація. Удосконалено структуру інноваційно-інвестиційної системи регіону, при якій: програма соціально-економічного розвитку регіону формується з урахуванням цілей державної та регіональної економічної політик; програма інвестиційно-інноваційного розвитку регіону складається з програми розвитку великого інвестиційно-інноваційного бізнесу, наукових міст, академічних містечок, закладів вищої освіти, програми розвитку середнього інвестиційно-інноваційного бізнесу, науково-технічних центрів, науково-дослідних організацій і комплексів, інкубаторів бізнесу, технопарків, програми розвитку малого інвестиційно-інноваційного бізнесу, у т.ч. венчурного; фінансування інвестиційно-інноваційних проектів відбувається за рахунок: засобів бюджету (податкова частина, рента за ресурси); позабюджетних фондів (засоби засновників, внески, акції); приватних вкладень (на постійній та тимчасовій основі).

Ключові слова: *інвестиції, інновації, державна політика, державна інноваційно-інвестиційна політика, інноваційно-інвестиційна система, регіональний рівень.*

Постановка проблеми. Проблемам формування національних інноваційних систем (НІС) присвячено значну кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників. Одним із перших таких дослідників був Ф. Ліст, який описав вплив інтелектуального капіталу, накопиченого попередніми поколіннями, стан національної економіки [1]. Він показав, що імпорт зарубіжних технологій може бути джерелом свого інноваційного розвитку. Ф. Ліст підкреслив значення державного регулювання економічної політики як гаранта сталого розвитку суспільства. К. Фрімен визначив національну інноваційну систему як «мережа інститутів у суспільному та приватному секторах, в результаті діяльності та взаємодії яких створюються, імпортуються, модифікуються та поширюються нові технології» [2, с. 10].

Як цитувати: Кутовий О. В. Особливості формування інноваційно-інвестиційної системи на регіональному рівні. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 207–217. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-15>

In cites: Kutovyi, O.V. (2024). Features of the formation of the innovation and investment system at the regional level. *State Formation*, no. 1 (35), 207–217. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-15> [in Ukrainian].

© Кутовий О. В., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Однак при всій важливості проведених досліджень залишається актуальною формування інноваційно-інвестиційної системи на регіональному рівні.

Метою дослідження є обґрунтування особливостей формування інноваційно-інвестиційної системи на регіональному рівні.

У матеріалах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) НІС визначається як «сукупність інститутів, що належать до приватного та державного секторів, які індивідуально та у взаємодії один з одним зумовлюють розвиток та поширення нових технологій у межах конкретної держави» [3].

Серед вітчизняних учених також відсутнє однозначне трактування поняття та формування НІС. На думку С. В.Тютюнникової, О. А.Фрідман, НІС включає дві складові [4]. Одна з них являє собою організації державного та приватного секторів економіки, які проводять дослідження та розробки, здійснюють виробництво та реалізацію інноваційної продукції. Друга складова – це інституційне середовище, що включає сукупність нормативно-законодавчих актів, що визначають форми суб'єктів інноваційної діяльності. При дослідженні НІС застосовуються два ключові підходи, засновані на відмінних точках зору про сукупність елементів інноваційної системи та про принципи її діяльності. Один із них базується на методології вивчення впливу взаємодії інституційних та виробничих структур у рамках НІС на ефективність національної економіки, інший – на можливостях інтерактивного навчання, відповідно до яких розвиток НІС забезпечується зростанням знань та навчання в межах інноваційного процесу. О. Берназюк визначає НІС як «сукупність суб'єктів господарювання та інститутів, які, ефективно взаємодіючи один з одним у ході інноваційного процесу, створюють умови для створення та поширення нововведень у різних сферах людської діяльності, сприяючи підвищенню соціально-економічної ефективності та формуванню системи сталого розвитку суспільства» [5]. На його думку, елементи НІС можна згрупувати за такими категоріями [5]:

- економічні агенти, які беруть участь у процесах розробки та виробництва наукомісткої продукції (дослідники, бізнес-інкубатори, технопарки, заклади вищої освіти та науково-дослідні інститути, інноваційні підприємства різних масштабів тощо);

- інституційні структури, що підтримують і стимулюють інноваційну діяльність (органи влади на державному, регіональному та місцевому рівні, кредитні установи, ризиковані інвестиційні та інші фонди, фізичні особи, які інвестують у нововведення та ін);

- нормативно-правова база, що регулює інноваційну діяльність;

- механізми взаємодії суб'єктів, які здійснюють інноваційну діяльність в умовах державного та ринкового регулювання інноваційних процесів, спрямованих на поширення інновацій та сприяють постійному зростанню соціально-економічної ефективності розвитку суспільства.

Розглянемо далі ролі основних суб'єктів НІС. Інноваційні ідеї висувають новатори, основною формою діяльності яких є постійний творчий розвиток, а результатом – об'єкти інтелектуальної власності. НДІ та ЗВО, як правило, виконують НДДКР, використовуючи, на відміну від новаторів, колективні знання, більш істотну матеріально-технічну та інформаційну бази. Малі та середні інноваційні підприємства, безпосередньо взаємодіючи з ЗВО та іншими організаціями, які здійснюють наукову діяльність, виготовляють дослідні зразки та виробляють інноваційну продукцію невеликими серіями, забезпечуючи процес комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Для безперервного розвитку інноваційної діяльності (ІД) необхідна ефективна підтримка держави, що забезпечує високу маневреність НІС та її пристосованість до умов ринку інновацій, що змінюються. При цьому діяльність великих промислових підприємств зосереджена на масштабному виробництві наукомісткої продукції та виведенні її на ринок, що забезпечує зростання конкурентоспроможності національної економіки. Істотний вплив на ефективність, результативність і стійкість ІД надають й інші суб'єкти інноваційного процесу: бізнес-інкубатори, технопарки, кластери, венчурні фонди та ін. технічної та інформаційної підтримки, як правило, інноваційному малому бізнесу. Співробітники бізнес-інкубатора переважно виступають у ролі консультантів та експертів, але не входять до складу співвласників або працівників компаній малого бізнесу. Об'єднання на конкретній території множини науково-дослідних лабораторій та виробництв утворює технопарк. Слід зазначити, що ризикорієнтованим підприємствам, які здійснюють комерціалізацію нововведень через технопарк, дозволено орендувати свою інфраструктуру на пільгових підставах. Описана форма співробітництва науки і виробництва уможлиблює вирішення комплексу завдань у таких галузях, як науково-технічна, інноваційна, економічна та соціальна.

Концентрація на певній площі цілого ряду взаємозалежних організацій з різних сфер діяльності (спеціалізовані постачальники; агенції, що надають послуги у суміжних галузях; науково-дослідні організації, галузеві асоціації, торгово-промислові палати), які одночасно є як конкурентами, так і партнерами, утворює кластер. Ключову роль кластери грають у наукомістких галузях, оскільки результативність обміну інформацією та знаннями зумовлює наявність територіальної близькості та безпосередніх комунікацій між суб'єктами ІД. Це виразно демонструє розташована в штаті Каліфорнія Силіконова Долина. Венчурний ризиковий капітал є одним із широко застосовуваних інструментів забезпечення фінансовими ресурсами ІД. Розглянутий вид капіталу розміщується в акціонерному капіталі, як правило, малої компанії на лімітований період часу, необхідний для отримання прибутку від комерціалізації наукомісткої продукції та покриття інвестиційних ризиків. При цьому венчурний капітал виступає як ключовий фактор, необхідний для початку інноваційного проекту. Світова практика доводить переважання ролі

захисту інтелектуальної власності при здійсненні ІД: практично у всіх країнах діють система законодавчих актів, що регулюють взаємини правовласників інтелектуальної власності. При цьому наукомісткі результати ІД демонструються широкому загалу, а частина доходу від комерціалізації перераховується розробникам. У зв'язку з цим система забезпечення захисту інтелектуальної власності виступає як один із ключових механізмів безперервної еволюції людського капіталу.

Розглянемо далі основні елементи української інноваційної системи. Сектор НДДКР включає представників академічної, вузівської та галузевої науки. Впроваджувальний сектор складається з малих, середніх та великих підприємств, що випускають інноваційну продукцію, при цьому частка малих підприємств у цьому випуску надзвичайно мала, а їхня слабка взаємодія з великим бізнесом знижує ефективність НІС. Державний сектор визначає політику, здійснює координацію, фінансування та регулювання у сфері науки, технології та інновацій. Організації з просування технологій, такі як технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні фірми, покликані займатися комерціалізацією наукових досліджень, допомагаючи скоротити розрив між НДДКР та ринком. Певну роль формуванні національної інноваційної системи України грають також недержавні громадські організації, а також іноземні компанії.

На ефективність НІС впливають два системоутворюючі фактори: наявність у суб'єкта ІД інноваційного потенціалу та кооперація суб'єктів один з одним і з різноманітними громадськими інститутами (останній фактор можна умовно віднести до трансферу технологій). Аналіз наукової літератури у цій галузі показав, різні автори пропонують відмінні друг від друга дефініції понять інноваційного потенціалу і трансферу технологій.

Для того щоб інноваційний процес здійснювався безперервно, необхідно ефективно використовувати ресурси, що звільнилися, після завершення попереднього етапу життєвого циклу інновацій у подальшому. Таке «перетікання» інноваційних ресурсів на різних стадіях інноваційного процесу означає наявність ефективного трансферу технологій, який поряд з інноваційним потенціалом є необхідним елементом забезпечення ІД.

Істотний вплив на соціоекономічну ефективність НІС, згідно з багатьма дослідженнями, надає державне регулювання ІД. У зв'язку з цим потрібне комплексне дослідження взаємного впливу ринку та держави в умовах економіки, що базується на знаннях. Є низка факторів, які обґрунтовують роль державного регулювання у процесі забезпечення ІД. Серед них: суттєві обсяги ресурсів та необхідність їх розподілу за стадіями життєвого циклу інновацій; наявність значних ризиків через неоднозначність результатів, тривалість терміну окупності інвестицій; необхідність забезпечення захисту інтелектуальної власності та ін. Основні функції органів публічного регулювання інноваційної сфери: акумулювання коштів на НДДКР;

координація ІД; стимулювання конкуренції в ІД, страхування інноваційних ризиків; створення правової основи інноваційних процесів; кадрове забезпечення ІД; формування науково інноваційної інфраструктури; інституційне забезпечення інноваційних процесів у галузях державного сектора; забезпечення соціальної та екологічної спрямованості ІД; підвищення соціального статусу ІД; регулювання міжнародних аспектів інноваційних процесів. Формами державної підтримки ІД є податкові пільги, сприяння створенню технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційних фондів, пряме фінансування програм та наукомістких проектів.

Механізм державного регулювання інноваційної діяльності України визначає розвиток, раціональне розміщення та ефективне використання науково-технічного потенціалу, формування його структури, збільшення вкладу науки і техніки в розвиток економіки країни, реалізацію найважливіших соціальних завдань, забезпечення прогресивних структурних перетворень у сфері матеріального виробництва, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності, зміцнення обороноздатності країни та безпеки особистості, суспільства та держави.

В умовах збільшення самостійності регіональних органів влади відбувається децентралізація системи управління ІД, що визначає необхідність дослідження ролі та значення регіональних органів влади в управлінні інноваційними процесами.

Інноваційна політика на регіональному рівні повинна проектуватися на державний рівень, що зумовлює необхідність оцінки виконання прийнятих та законодавчо затверджених нормативно-правових актів, що регулюють діяльність певних суб'єктів ІД. Це забезпечує зворотний зв'язок у рамках координування інноваційних змін на регіональному рівні. Управління ІД на рівні регіону має враховувати децентралізоване здійснення інноваційного процесу, а також його динамічність, гнучкість, здатність змінюватись у короткий період часу, можливість адаптації до змін зовнішнього середовища. Органи державної влади використовують стосовно суб'єктів територіального управління в науково-технічному середовищі як прямі, так і непрямі заходи впливу, що надає можливість впливати на обсяги, науково-технічні напрями робіт, реалізацію інноваційних процесів, формування цін на наукомістку та високотехнологічну продукцію, забезпечуючи у своїй зростання рівня життя населення регіону. Інноваційний розвиток на рівні регіону є базою для виконання інноваційної політики конкретної території. Тому згладжування встановлених розбіжностей, зниження дії факторів, що стримують і гальмують, а також створення та підтримання сприятливих інноваційному розвитку умов, виступає ключовим завданням інноваційної політики на регіональному рівні (таблиця 1).

Таблиця 1 – Види держпідтримки на регіональному рівні для етапів інноваційної діяльності

Table 1 – Types of state support at the regional level for the stages of innovation activity

Етапи	Види діяльності	Результати діяльності	Заходи державної підтримки
Науково-дослідні роботи	Фундаментальні	Нові наукові знання, використання яких не регламентовано	Створення наукових організацій, передача регіональної власності, направлення клопотань, видача рекомендаційних листів
	Прикладні	Нові знання	Виділення фінансування, видача грантів, передача регіональної власності, створення наукових організацій, надання пільг, придбання науково-технічної продукції, направлення клопотань
Дослідно-конструкторські роботи	Технологічні	Дослідний зразок	Виділення часткового фінансування, надання бюджетних позик, гарантій та порук, участь в утворенні господарських товариств та товариств, надання пільг, передача регіональної власності, організація реклами
	Комерційні	Зразок для використання у комерційних цілях	
Застосування	Виробництво	Технічний вимір конкретного провадження (організація діяльності, надання послуг)	
Експлуатація	Вдосконалення	Підвищення якості виробу, продукції, послуги	Надання бюджетних позик, передача регіональної власності, надання гарантій та порук
	Модифікація	Додаткова модифікація	

У зв'язку з цим організація та координація інноваційних перетворень регіональної економіки видається цілком виправданою, зважаючи на сформовані на кожній конкретній території певні умови для реалізації ІД. Структура регіональної інноваційної системи (РІС) з прикладу регіону представлено на рис. 1. Дослідження особливостей стану інноваційного середовища регіону продемонструвало неузгодженості у його розвитку, які зумовлені низькою результативністю та ефективністю застосування інноваційного потенціалу розглянутої території при управлінні ІД з метою зростання конкурентоспроможності економіки регіону.

Рисунок 1 – Структура інноваційно-інвестиційної системи регіону
 Figure 1 – Structure of the region's innovation and investment system

Щоб забезпечити подальший розвиток та зміцнення науково-технічного потенціалу регіону, необхідно створення інтегрованої інноваційної системи, що пов'язує інноваційно-активні промислові підприємства та компанії, дослідницькі організації, галузеві науково-дослідні інститути, здійснюють фундаментальні та прикладні наукові дослідження та розробки, в один науково-виробничий комплекс. Інноваційна інфраструктура має складатися з елементів, які необхідні та достатні для забезпечення ІД: від елементів нормативно-правового регулювання та координації процесів інноваційного розвитку території до новатора та інноваційного підприємства, які здійснюють низку етапів життєвого циклу інновацій, спиратися на інтегрований по вертикалі з

органами влади управлінський модуль на чолі зі спеціалізованою керуючою структурою в уряді області, що вирішує загальні регіональні завдання інноваційного розвитку на міжгалузевому рівні.

Органи державної влади області можуть ефективно використати створену інноваційну систему, націливши її на розвиток промислового та наукового потенціалів міст та спеціальних наукових зон, науково-технічних центрів, що склалися, орієнтованих на сучасні технології. У перспективі це може перетворити область на єдиний інноваційно-виробничий комплекс із рівнем розвитку, близьким до світового. Усі наявні ресурси території мають бути зосереджені на пріоритетних напрямках науково-технічного розвитку. Слід здійснювати регіонально-інтеграційні процеси в економіці області, перш за все, в рамках інноваційної діяльності, за допомогою заходів економічного стимулювання, об'єднання організацій регіону в рамках ІД, незалежно від їх відомчої приналежності, організаційно-правової форми та величини, зокрема, через формування науково-виробничих кластерів, об'єднань, технопарків, територіальних виробничих комплексів, зон економічного зростання, бізнес-інкубаторів; створення спеціалізованої обласної інформаційно-маркетингової системи забезпечення інноваційної діяльності; стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва у сфері виробництва та інновацій; стимулювання та підтримки кооперації малих та середніх підприємств з великими.

Використання формальних та неформальних зв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності в регіонах країни, можливість швидкого реагування на зміни промислової політики визначають ключове значення регіонального рівня у формуванні НІС. Організація ефективної взаємодії науково-освітнього, промислового та управлінського потенціалів на основі спільних інтересів та прагнення регіональних суб'єктів господарювання примножити конкурентні переваги становить ключову рушійну силу розвитку території в суспільстві, заснованому на знаннях. Такі взаємопов'язані дії суб'єктів інноваційного процесу є суть приватно-державного партнерства (ДПП). Природа такого виду партнерства містить у собі нерозривно пов'язані дії бізнесу, органів державної та регіональної влади в рамках формування об'єктів інноваційної інфраструктури, фондів підтримки НДДКР та інновацій, при підготовці та навчанні кадрів у ЗВО, роботі у громадських об'єднаннях та наданні консалтингових послуг органам законодавчої влади, розроблення законів, що регулюють та стимулюють інноваційний розвиток. Для розширення конкурентних переваг підприємств регіону шляхом формування необхідного інституційного та інфраструктурного забезпечення основне завдання органів управління регіонального рівня пов'язане з розвитком ефективної інноваційної системи. Оскільки інноваційна діяльність потребує залучення фінансових ресурсів приватних інвесторів, принципово важливим є розробка комплексу заходів, спрямованих на зниження фінансових ризиків та забезпечення сприятливого режиму діяльності вітчизняних та іноземних інвесторів.

До таких заходів можна віднести:

- визначення пріоритетів в інноваційній та інвестиційній діяльності;
- розширення прав інноваторів в інвестуванні коштів, що відраховуються від прибутку та амортизаційних відрахувань;
- оптимізацію витрат за державні програми, пов'язані з реалізацією великих інноваційних проєктів;
- підвищення ефективності капітальних вкладень в інноваційні проєкти та скорочення термінів окупності витрат. Політика інвестицій у ІД на регіональному рівні має бути спрямована як на всю територію, так і на окремі підприємства. Регулювання ІД зміщується на регіональний рівень, де краще видно завдання інноваційного розвитку та методи стимулювання ІД. Реалізацію інноваційно-інвестиційної політики регіонів здійснюють не лише органи державного управління, а й банки, страхові та інвестиційні фонди, фінансово-промислові групи. При цьому завданнями держави є організація ІД, впровадження податкових та інших стимулів до інноваційного процесу, поділ ризиків розробки та створення інноваційної продукції спільно з інвестором.

У сучасних умовах необхідне стимулювання реального сектора економіки за його переходу на інноваційний розвиток. Одним із дієвих методів у цьому напрямі є зниження податкового навантаження на підприємств, орієнтованих на інновації. Доцільно, зокрема, використання таких податкових пільг: зниження ПДВ для підприємств, які займаються випуском високотехнологічної інноваційної продукції, запровадження для них єдиної ставки страхових внесків до Пенсійного та інших фондів, звільнення від земельного податку на площі підприємств, що використовуються для наукової діяльності. Державна інвестиційна політика підтримки ІД у кожному регіоні має свої особливості, зумовлені інноваційною політикою регіону, природно-кліматичними умовами, наявністю енергосировинних ресурсів, особливостями інфраструктури ІД, наявними виробничим, кадровим та інноваційним потенціалами, географічним становищем регіону, екологічною та демографічною ситуацією, інвестиційною привабливістю регіону. Хоча цілі та завдання регіональної інвестиційної політики у сфері інновацій, форми та методи її реалізації можуть не співпадати в різних регіонах, існують загальні генералізовані цілі та завдання інноваційно-орієнтованої інвестиційної політики, що включають розширення обсягу та підвищення ефективності інвестицій у ІД за рахунок удосконалення її структури, пріоритетний розвиток галузей економіки, що мають стратегічно важливе значення для регіону, створення сприятливого інвестиційного клімату у регіоні. Це формує нові вимоги до якості управління ІД у регіоні за умов жорстких обмежень державної фінансової підтримки інновацій у більшості регіонів України. Це актуалізує необхідність пошуку додаткових джерел інноваційного розвитку територій, серед яких важлива роль держави у підтримці різних форм інноваційної взаємодії різномасштабних суб'єктів бізнесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень Отже, залучення інвестицій для фінансування інноваційних проектів на регіональному рівні доцільно проводити з урахуванням таких факторів:

- формування регіональної інноваційної системи;
- оцінка власного інвестиційного потенціалу, який спрямовується на здійснення ІД;
- розробка цільових комплексних програм, що реалізують заходи щодо залучення інвестицій у ІД регіону;
- формування банку даних вільних і виробничих потужностей, що використовуються неефективно;
- розробка програм із стимулювання до інноваційного розвитку окремих територій;
- формування бізнес-профілів інноваційних проектів з окремих галузей та підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. List F. The National System of Political Economy / F. List; trans. Sampson S. Lloyd, with an Introduction by J. Shield Nicholson. London : Longmans, Green and Co., 1909. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/315>
2. Freeman, C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. London : Frances Pinter, 1987. 155 p.
3. National Innovation Systems. Organisation for Economic Cooperation and Development. Paris, 1997. URL: <https://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>
4. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Національна інноваційна система: сучасні тренди та виклики для України. *Вісник ХНУ ім В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2020. Вип. 12. С. 224–232. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-22>
5. Берназюк О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/35.pdf>

Стаття надійшла до редакції 19.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 26.05.2024 р.

Kutovyi O. V.,

graduate student of the State Tax University,

31 Universytetska Street, Irpin, Kyiv region, 08200, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0009-7833-571X>

FEATURES OF THE FORMATION OF THE INNOVATION AND INVESTMENT SYSTEM AT THE REGIONAL LEVEL

Annotation. The structure of the innovation and investment system in the region has been improved, in which: the program for the socio-economic development of the region is formed in accordance with the goals of state and regional economic policies; The program for investment and innovation development of the region consists of programs for the development of great investment

and innovation business, scientific places, academic places, foundations of high light, programs for the development of leading investment and innovation business, science and technology centers, scientific research organizations and complexes, business incubators, technology parks, program for the development of small investment and innovation business, incl. venture; Financing of investment and innovation projects is provided for the following reasons: budget contributions (tax portion, resource rent); extra-budgetary funds (funds, deposits, shares); private deposits (on a permanent and timely basis).

Concentration on this area of a whole series of mutually dependent organizations from various areas of activity (specialized employees; agents who provide services to private workers; scientific research organizations, Galuzev associations, chambers of commerce and industry), both competitors and partners, I affirm cluster. Clusters play a key role in scientific fields, since the effectiveness of the exchange of information and knowledge implies the presence of territorial proximity and direct communications between innovative subjects and activities. This is clearly demonstrated in the state of California, Silicon Valley. Venture capital is one of the widely used instruments for providing financial resources for innovative activities. This type of capital is located in the shareholder capital, usually of a small company, for the limited period of time necessary to capture profits from the commercialization of science-based products and investment. Other risks. In this case, venture capital acts as a key factor necessary for the start of an innovative project. It is a common practice of the world to ensure the protection of intellectual power in modern innovative activities: in almost all countries there is a system of legislative acts that are regulated by the authorities and intellectual power. In this case, the science-based results of innovative activities are demonstrated to the wider public, and part of the income from commercialization is transferred to retailers. In connection with this, the system of ensuring the protection of intellectual power appears as one of the key mechanisms of the continuous evolution of human capital. The massive impact on the socio-economic efficiency of NIS, based on a wealth of research, gives the country the power to regulate innovative activities. In connection with this, there is a need for complementary research into the mutual influx of the market and power in the minds of the economy, which is based on knowledge. There are low factors that influence the role of government regulation in the process of ensuring innovative activity.

Keywords: *investment, innovation, government policy, government innovation-investment policy, innovation-investment system, regional level.*

REFERENCES

1. List, F. (1909). *The National System of Political Economy*. London: Longmans, Green and Co. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/315>
2. Freeman, C. (1987). *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. London: Frances Pinter.
3. *National Innovation Systems*. (1997). Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. URL: <https://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>
4. Tyutyunnikova, S.V., Fridman, O.A. (2020). National innovation system: modern trends and challenges for Ukraine. *Visnyk KHNU im V.N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm»*, vol. 12, 224–232. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-22> [in Ukraine].
5. Bernaziuk, O. (2017). The role and place of digital technologies in the field of public administration. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 10. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/35.pdf> [in Ukraine].

The article was received by the editors 19.04.2024.

The article is recommended for printing 26.05.2024.

Кравець Олег Олександрович,
аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики
навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»,
проспект Шевченка, 1, м. Одеса, Україна
e-mail: k_maloy@ukr.net <https://orcid.org/0009-0002-6074-6595>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. Встановлено суперечності між нормативно закріпленим порядком програмного управління територією і реалізацією можливості територіальними громадами самостійно здійснювати управління адміністративно-територіальною одиницею, реалізуючи положення концепції сталого розвитку. Доведено відмінності в цілях, завданнях, показниках оцінки розвитку територіальних громад при виконанні програм соціально-економічного розвитку та впровадженні положень нормативних актів держави стосовно сталого розвитку. Зазначено, що показники соціально-економічного розвитку не пов'язані з реальними управлінськими процесами органу влади, хоча їх значна частина стосується складових сталого розвитку: економічної, соціальної, екологічної.

Доведено, що впровадження звітності виконавчих органів місцевого самоврядування перед депутатами та населенням на основі показників сталого розвитку може бути здійснена лише при зміні парадигми з програмного соціально-економічного управління до реальної оцінки діяльності органів місцевої влади. Зроблено висновок, що дану зміну громади не можуть провести самостійно, вона повинна здійснюватися системно, централізовано з методичним забезпеченням з боку держави, як впровадження нових демократичних форм управління на відміну від традицій радянської епохи.

Аналіз показав, що для введення показників сталого розвитку у звітність органів місцевого самоврядування про свою діяльність необхідно внести зміни в нормативно-правові акти різного рівня і різної юридичної ваги. Зазначено, що здійснення комплексного поєднання стратегічного планування з урахуванням потреб громади, особливостей стану адміністративно-територіальних одиниць з цілями і показниками сталого розвитку є первинними завданнями зміни парадигми розвитку нашої держави і її територіальних громад у післявоєнний час.

Як цитувати: Кравець О. О. Теоретичні засади сталого розвитку територіальних громад: публічно-управлінський аспект. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 218–229. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-16>

In cites: Kravets, O.O. (2024). Theoretical principles of sustainable development of territorial communities: public administrative aspect. *State Formation*, no. 1(35), 218–229. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-16> [in Ukrainian].

У статті наголошується, що питання управління територіальною громадою виходячи з концепції сталого розвитку стане первинною потребою після закінчення війни, оскільки для населених пунктів, що постраждали від воєнних дій, питання поєднання економічного відродження, соціального захисту населення, відновлення довкілля задля збереження ресурсів для майбутніх поколінь буде змістом їх існування.

Ключові слова: публічне управління; система публічного управління; місцеве самоврядування; територіальна громада; органи влади; сталий розвиток; складові сталого розвитку; цілі розвитку територіальної громади.

Постановка проблеми. Перед початком російської повномасштабної агресії в Україні частково було здійснено адміністративно-територіальну реформу, що привело до зміни територіальної організації влади. Разом зі збільшенням розмірів територіальних одиниць базового рівня, змінився реальний обсяг повноважень їх органів управління. Тобто органи місцевого самоврядування, за якими були закріплені більшою мірою лише законодавчо декларовані повноваження, отримали реальну спроможність їх реалізувати, тобто виникла можливість розвитку територій. При цьому органи самоврядування, як завжди, мають нести відповідальність за збалансований розвиток відповідної території. Проте виникає питання, як має розвиватися територія, які пріоритети обрати, що має бути базою цього розвитку, і що необхідно розглядати як перспективу.

Тому **метою статті** є узгодження елементів та цілей системи управління територіальною громадою з цілями, що передбачені концепцією сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом актуалізувалися дослідження сталого розвитку територіальних громад як молодими науковцями, так ця тема фундаментально розглядається вченими зі значним науковим доробком. Дослідження питання сталого розвитку стосуються різних аспектів даного розвитку. Так, О. Васильєва, Н. Васильєва вказують на можливість сталого розвитку територій, пов'язуючи його з процесами децентралізації, Т. Панчишин, М. Вдовин розглядають сталий розвиток через оцінювання завдань, що з нього випливають. Такі дослідники як В. Мамонова, В. Мірошниченко, О. Крайник, Ю. Куц, М. Патинська Я. Решетняк К. Редько, І. Тютюник, О. Чаплигін, та інші пов'язують процес сталого розвитку зі стратегічним плануванням, реалізацією різного роду державних і регіональних програм, діяльністю бізнес структур на території громади тощо. Усі ці аспекти є важливими, проте первинним у розвитку має стати все ж публічно-управлінський аспект, оскільки саме управління забезпечує розвиток території у тому чи іншому напрямі, гарантує його ефективність.

Виклад основного матеріалу. Публічне управління є поєднанням управління з боку органів державної влади та органів місцевого

самоврядування. Ці дві підсистеми системи органів публічної влади не завжди можуть мати узгоджені цілі. Цілі даних підсистем мають властивість вступати в суперечність. За теорією управління саме суперечність цілей зумовлює розвиток системи. Тому розвиток окремих територій і держави в цілому залежить від здатності органів публічної влади узгоджувати різні цілі.

Визначення системи публічного управління здійснюється через використання низки підходів, одним з яких є те, що будь-яка система управління має мету, функції, структуру, методи та інструменти управління та ряд інших складових [16, с. 57–58]. Тому мета і цілі, що впливають з неї, є первинними у створенні і функціонуванні системи публічного управління. Реалізація цілей розвитку самоврядних одиниць, якими на сьогодні, згідно законодавства, в Україні є територіальні громади, здійснюється через розробку та реалізацію програм соціально-економічного розвитку та інших галузевих програм, що витікають з неї. Саме на розвиток громади через економічний і соціальний баланс наголошують Г. Ортіна, О. Сокіл, Ю. Прус, І. Застрожнікова, Л. Єфіменко, зазначаючи, що «держави і громади, зацікавлені в зростанні соціальної та економічної стабільності країни, окремих областей України і в збільшенні коштів та ефективності політики соціальних програм» [13, с. 6]. Тобто, будь-яке територіальне утворення, адміністративно-територіальна одиниця як соціальна система може розвиватися лише у поєднанні її економічної стабільності та соціальної забезпеченості населення, для самоврядних систем – соціальної захищеності членів територіальної громади.

Проте швидкий технологічний, а відповідно і економічний розвиток цивілізації вказав людству на проблеми довкілля, які породив цей розвиток. Тому ще в кінці ХХ століття виникла ідея, яка перетворилася в затверджену нормативними документами ООН концепцію сталого розвитку. Український точний переклад терміну «Sustainable» – «стабільний» не відображає сутності поняття, оскільки, як зазначають документи ООН [19], це концепція перетворення цінностей і норм життя у світі. На таке бачення сутності сталого розвитку вказують більшість науковців, відходячи від істинного змісту слова «сталий». Так, зокрема Д. Карамішев зазначає, що «прийняття концепції сталого розвитку тягне за собою необхідність переходу до принципу якісного розвитку» [11, с. 9]. Тому реальне приєднання України, як і більшості членів ООН, до тенденцій забезпечення сталого розвитку полягає у розробці і закріпленні відповідних нормативно-правових документів, які б змінювали умови існування людей з врахуванням перспектив цих змін. Зокрема це були Укази Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна 2020» [9] у 2015 році та «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [10] у 2019 році. Ці документи були відкликом на відповідні документи ООН. Перший – на прийнятий у 2015 р. документ, що отримав назву «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року».

Саме цей основоположний документ став підставою для подальшого визначення цілей сталого розвитку [17; 20]. У нашій державі, виходячи з документів ООН також були сформовані та затверджені відповідним нормативним актом [10] цілі сталого розвитку аж до 2030 року.

Виходячи з теорії управління, мета системи не є певним лозунгом, вона повинна конкретизуватися сукупністю показників, які дають осяжність цієї мети та можливість перевіряти рівень її досягнення. Для територіальних громад основна мета їх розвитку, як правило, формулюється в програмах соціально-економічного розвитку і з року в рік нічим не відрізняється. Складення програм соціального економічного розвитку регулюється низкою нормативно-правових документів, перш за все Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» [8]. Даний закон вказує на відображення цілей і показників у програмах соціально-економічного розвитку. Показники соціально-економічного розвитку є усталеним переліком, а їх обсяг і значення визначаються специфікою території і ніяк не пов'язані з реальними управлінськими процесами органу влади. Тому мета, показники розвитку територіальних громад і управлінські функції ще й до сьогодні в практиці місцевого самоврядування не узгоджені, хоча програмне управління є основою місцевого самоврядування. Забезпечення ж сталого розвитку територіальних громад знаходиться реально поза межами програм соціально-економічного розвитку територій, хоча значна частина показників стосується складових сталого розвитку. Так три основні складові сталого розвитку отримали конкретику для територіальної громади у дослідженнях М. Патинської, де зазначається, що «основними компонентами сталого розвитку є: економічний – підвищення продуктивності суспільної праці; екологічний – збереження природного середовища; соціальний - поліпшення добробуту й покращення стандартів життя населення» [7]. Такий підхід є оправданим, він значною мірою узгоджується і з програмами соціально-економічного розвитку і з «Концепцією сталого розвитку населених пунктів» [2]. Проте реальне забезпечення сталого розвитку територіальних громад є складним через неузгодженість цілей і показників (рис.1).

Відповідно до Указу Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» була розроблена система моніторингу досягнення визначених цілей, яка передбачала реалізацію 86 завдань, що виходили з 17 цілей і 169 показників [5]. Проте, як і зазначалося, неузгодженість цілей і показників соціально-економічного і сталого розвитку територіальних громад не дає підстав їх постійного моніторингу на рівні місцевого самоврядування. Виконавчі органи самоврядування звітують за законодавством про свою роботу на сесіях місцевих рад та перед населення лише про стан виконання програм соціально-економічного розвитку.

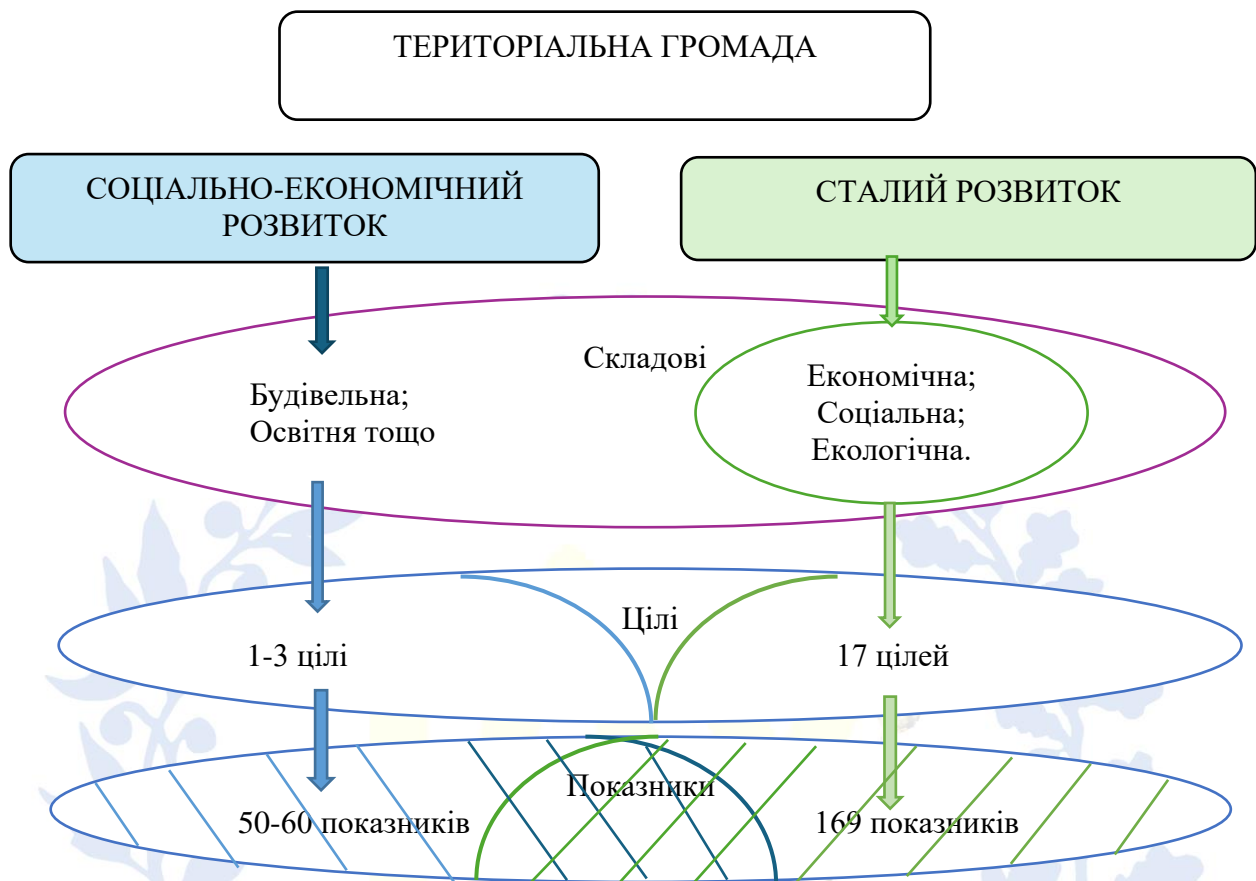

Рисунок 1 – Співвідношення між характеристиками соціально-економічного і сталого розвитку територіальних громад.

Figure 1 – Correlation between the characteristics of socio-economic and sustainable development of territorial communities.

Процес децентралізації, який до повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну став однією з ключових реформ в організації територіальної влади в нашій державі, давав більш широкі можливості до узгодження процесів розвитку території, виходячи з потреби територіальної громади. Як у свій час зазначали І. Васильєва та Н. Васильєва «процеси децентралізації владних відносин в Україні акцентують увагу саме на сталому розвитку територіальних громад; це регульований процес гармонізації соціальних, економічних і екологічних складових продуктивних сил, спрямованих на використання, збереження та поетапне відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей та досягнення високої якості життя людей». Зрозуміло, що децентралізація дала лише реальну здатність управляти розвитком території, проте не змінила форм і законодавчо закріплених основ звітування, а значить автоматично встановлення цілей розвитку. Такий порядок роботи виконавчих органів самоврядування передбачено частково законодавством України, а частково прописується

радами у своїх регламентах. Тому для введення показників сталого розвитку у звітність органів місцевого самоврядування про свою діяльність необхідно внести зміни в нормативно-правові акти. На це наголошують І. Тютюнник, Я. Решетняк, зазначаючи, що введення саме сталого розвитку для міст, розвиток яких аналізували автори можливе лише за «умов консолідації всіх наявних зусиль на різних рівнях законодавчої та виконавчої влади» [15, с. 46]. До того ж автори наголошують, що разом з децентралізацією, яка супроводжується процесом «формування об'єднаних територіальних громад», забезпечення сталого розвитку міст здійснюється в умовах існуючих викликів, зокрема, урбаністичних. Існування різного роду викликів вимагає від органів влади стратегічного мислення.

Теоретичні підходи називають однією зі складових системи управління – кадри. Саме здатність працівників, посадових осіб органів місцевого самоврядування до розуміння, осмислення стратегічних завдань у розвитку територіальних громад може дозволити запровадити систему оцінки своєї роботи через реалізацію стратегій сталого розвитку. Тоді, навіть при введенні в оцінку діяльності органів влади показників, що визначають сталий розвиток територіальної громади, надскладним залишається для працівників органів місцевого самоврядування здійснення стратегічного планування, яке б передбачало реалізацію завдань сталого розвитку. На цю проблему вказує у своїх дослідженнях О. Хошуляк: «Під час створення ефективної системи стратегічного планування розвитком перед місцевими органами влади виникає необхідність забезпечення сукупності керівних впливів у спосіб, який дасть змогу забезпечити оптимальні умови для стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад» [19, с. 116]. Таким чином перед науковцями постає завдання поєднання показників соціально-економічного розвитку з показниками сталого розвитку з урахуванням стратегій розвитку територій. Такі розробки повинні стати методологією для працівників органів влади при складенні стратегічних планів, виходячи з цілей сталого розвитку територіальних громад, їх потреб і цінностей громади. Саме на це вказує в своїх публікаціях С. Махсма: «Об'єднуючі цілі та цінності локальної спільноти, у тому числі й політичні, акумульовані у стратегічному плануванні розвитку громади, що є необхідним елементом її життєдіяльності та сталого розвитку» [4, с. 118]. Автор наголошує на стратегічному плануванні як основі задля реалізації сталого розвитку.

Усе ж здійснення комплексного поєднання стратегічного планування з урахуванням потреб громади, особливостей стану адміністративно-територіальних одиниць з цілями і показниками сталого розвитку не може бути якісно вирішене у всіх громадах. Такого роду робота має бути зроблена централізовано, виходячи з нової парадигми оцінки діяльності органів публічної влади. Для цього має змінитися політика держави щодо оцінки діяльності органів місцевої влади, виходячи зі стану показників соціально-економічного розвитку, на які ця влада не здійснює регуляторного впливу.

Зокрема про регуляторну політику органів влади, як основи сталого розвитку вказує О. Крайник: «Регуляторна політика є основою успіху усіх складових сталого розвитку. Вона повинна бути відкритою, прозорою і загальнодоступною» [3, с. 118]. Зміна політики в державі від практично некерованого «соціально-економічного розвитку», що залишився в спадок нашій державі з радянських часів, до керованого і оцінюваного системою показників сталого розвитку є досить складним завданням, вирішення якого дасть новий поштовх у розвитку демократичних цінностей в Україні. На складності переходу від однієї системи в оцінці розвитку громад, що безпосередньо пов'язано з діяльністю органів влади наголошує низка науковців, як Ю. Куц, В. Мамонова, В. О. Чаплиг ін. [14]. Так, зокрема, такі автори як Т. Панчишин та М. Вдовин, зазначають, що «Перехід територіальних громад на засади сталого розвитку – це складний процес забезпечення багаторівневої узгодженої системи управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів на основі комплексної, збалансованої, гармонійної реалізації» [6]. Тобто значна тривалість переходу територіальних громад до встановлення цілей і показників сталого розвитку задля об'єктивної оцінки стану територіально-адміністративної одиниці та оцінки діяльності органів влади має ряд причин, і не може бути вирішена лише в одній окремій громаді. Тим більше цілі сталого розвитку мають виходити зі стратегії розвитку території, і як зазначає К. Редько «оцінювання цілей сталого розвитку для територіальних громад» [12, с. 11] є складним методологічним завданням. Усе це в сукупності є первинними завданнями зміни парадигми розвитку нашої держави і її територіальних громад у післявоєнний час. Для значної кількості населених пунктів саме поєднання складових сталого розвитку, що відображає «взаємодію економічного зростання», соціального захисту населення та відродження довкілля «з метою задоволення наявних потреб, а також майбутніх поколінь населення всіх країн на основі глобального партнерства та співробітництва» [14] стануть не те що актуальними, а первинною потребою.

Зруйновані населені пункти, підприємства, порушення економічних зв'язків, втрати виробничих та енергетичних комплексів, низька соціальна і безпекова захищеність людей, екологічні катастрофи та злочини – це величезні проблеми нашої держави, розв'язання яких тісно пов'язане з ідеями сталого розвитку територій. Визначення стану територіальної одиниці, потреб членів територіальних громад формуватиме пріоритетність тієї чи іншої складової сталого розвитку, цілей розвитку. В економічному плані для сільських громад стане актуальним питання відновлення сільськогосподарського виробництва, що вимагатиме швидкого розмінування територій. Співробітництво у цій сфері з міжнародними партнерами щодо розвитку сільських територій має передбачати також обмін знаннями та практиками відновлення такого виробництва. Розмінування територій також крім безпекових елементів стане основою охорони довкілля, оскільки агресором були здійснені не лише злочини проти людяності, а і злочини проти довкілля, порушені міжнародно визнані

принципи і угоди щодо охорони і захисту довкілля. Усі ці завдання впливають із цілей сталого розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доцільним буде зазначити, що для територіальних громад, які на сьогодні знаходяться в безпечній зоні і продовжують реалізовувати свої повноваження повною мірою, характерним залишається програмне управління територією, тобто розвиток територіальних громад визначається програмами соціально-економічного розвитку. Показники соціально-економічного розвитку не пов'язані з реальними управлінськими процесами органу влади. Забезпечення ж сталого розвитку знаходиться реально поза межами даних програм, хоча значна частина показників стосується складових сталого розвитку: економічної, соціальної, екологічної.

Відомо, що порядок роботи виконавчих органів самоврядування, їх звітність перед населенням передбачено частково законодавством України, а частково прописується радами у своїх регламентах. Тому для введення показників сталого розвитку у звітність органів місцевого самоврядування про свою діяльність необхідно внести зміни в нормативно-правові акти різного рівня і різної юридичної ваги.

Оскільки, як доведено, здійснення комплексного поєднання стратегічного планування з урахуванням потреб громади, особливостей стану адміністративно-територіальних одиниць з цілями і показниками сталого розвитку не може бути якісно вирішене у всіх громадах, то такого роду робота має бути зроблена централізовано, виходячи з нової парадигми оцінки діяльності органів публічної влади. Для цього має змінитися політика держави щодо оцінки діяльності органів місцевої влади. Усе це в сукупності є первинними завданнями зміни парадигми розвитку нашої держави і її територіальних громад у післявоєнний час.

Для значної кількості населених пунктів України поєднання складових сталого розвитку, що відображає економічне зростання, соціальний захист населення та відродження довкілля задля збереження ресурсів для майбутніх поколінь стане первинною потребою. Зруйновані населені пункти, підприємства, порушення економічних зв'язків, втрати виробничих та енергетичних комплексів, низька соціальна і безпекова захищеність людей, екологічні катастрофи та злочини – це величезні проблеми нашої держави, розв'язання яких тісно пов'язане з ідеями сталого розвитку територій. Тому подальшими науковими розвідками можуть стати питання розробки методик визначення стану територіальних громад, що постраждали від війни, формування пріоритетності тієї чи іншої складової сталого розвитку, цілей розвитку для подолання наслідків воєнних дій після закінчення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 74–78.
2. Концепція сталого розвитку населених пунктів. Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text>
3. Крайник О. Державне регулювання сталого розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-2712>
Моніторинг показників досягнення ЦСР в Україні. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/prezentaciya-csr_22.10.2019_karmazina.pdf
4. Махсма С. Г. Вплив локальних політичних ідентичностей на сталий розвиток територіальних громад. *Серія: Історія. Політологія*. 2023 (35-36). С. 111–119. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-35-36-111-119>
5. Моніторинг показників досягнення ЦСР в Україні. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/prezentaciya-csr_22.10.2019_karmazina.pdf
6. Панчишин Т., Вдовин М. Компоненти сталого розвитку територіальних громад та регіонів в умовах суспільно-політичних викликів. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-23>
7. Патинська М. М. Формування категорії «сталий розвиток територіальних громад» в умовах євроінтеграційної перспективи. *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність* : зб. наук. пр. XV (XXVII) Міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 берез. 2019 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2019. С. 32–33.
8. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. Дата оновлення : 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
9. Про стратегію сталого розвитку «Україна 2020» : Указ Президента України від 12.12.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
10. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
11. Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади : монографія / Л.О. Белова та ін. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. 296 с.
12. Редько К., Мірошниченко В. Дослідження сталого розвитку в Україні: оцінка стану виконання цілей. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 22. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/22.1>
13. Сталий розвиток місцевих громад в умовах децентралізації : монографія / Ортіна Г.В. та ін. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 171 с.
14. Сталий розвиток територіальної громади : управлінський аспект : кол. моногр. / Ю. О. Куц, та ін. Харків : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
15. Тютюнник І. В., Решетняк Я. В. Фінансова децентралізація в Україні: можливості та загрози для забезпечення сталого розвитку територіальних громад. *Економіка та держава*. 2017. № 12. С. 43–47.
16. Фоміцька Н. В., Єганов В. В. Теорія систем для менеджерів : навч. посіб. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. 248 с.
17. Цілі сталого розвитку та Україна : урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>
18. Khokhuliak Olesya Удосконалення інструментарію стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад. *Економіка і регіон*. Полтава: ПНТУ, 2023. Т. (4(87)). С. 110–118. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\).2789](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2789)

19. UNITED NATIONS, 2015. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1/-UN. N.Y. URL: <https://www.sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>

20. What are the Sustainable Development Goals? URL: https://www.sightsavers.org/policy-and-advocacy/globalgoals/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwkdO0BhDxARIsANkNcrejhbPOVore3CKiW6-S9RjiZq11Z6LtP6kFLMyK1N80kt0wUVhVpgaAndsEALw_wcB

Стаття надійшла до редакції 18.03.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 28.04.2024 р.

Kravets O. O.,

*PhD student of the Department of Public administration and regionalism,
Educational and Scientific Institute of Public Service and Management
of the National University «Odesa Polytechnic»,*

1 Shevchenko Avenue, Odesa, Ukraine

e-mail: k_maloy@ukr.net <https://orcid.org/0009-0002-6074-6595>

THEORETICAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES: PUBLIC ADMINISTRATIVE ASPECT

Abstract. The article establishes contradictions between the normatively fixed order of program management of the territory and the realization of the possibility of territorial communities to independently manage the administrative-territorial unit, implementing the provisions of the concept of sustainable development. Differences in the goals, tasks, indicators of the development of territorial communities during the implementation of socio-economic development programs and the implementation of the provisions of the state regulatory acts regarding sustainable development have been proven. It is noted that indicators of socio-economic development are not related to real management processes of the authority, although a significant part of them concerns the components of sustainable development: economic, social, environmental.

The article proves that the introduction of reporting of executive bodies of local self-government to deputies and the population based on indicators of sustainable development can be carried out only with a paradigm shift from programmatic socio-economic management to a real assessment of the activities of local authorities. It was concluded that communities cannot carry out this change independently, it must be carried out systematically, centrally with methodical support from the state, as the introduction of new democratic forms of governance, unlike the traditions of the Soviet era.

The analysis showed that in order to introduce indicators of sustainable development into the reporting of local self-government bodies on their activities, it is necessary to make changes to normative legal acts of different levels and of different legal weight. It is noted that the implementation of a complex combination of strategic planning taking into account the needs of the community, the peculiarities of the state of administrative-territorial units with the goals and indicators of sustainable development are the primary tasks of changing the development paradigm of our state and its territorial communities in the post-war period.

The article emphasizes that the issue of territorial community management based on the concept of sustainable development will become a primary need after the end of the war, since for settlements affected by military actions, the issue of combining economic revival, social protection of the population, and environmental restoration in order to preserve resources for future generations will be the content of their existence.

Keywords: *public administration; public administration system; Local Government; local community; authorities; Sustainability; components of sustainable development; territorial community development goals.*

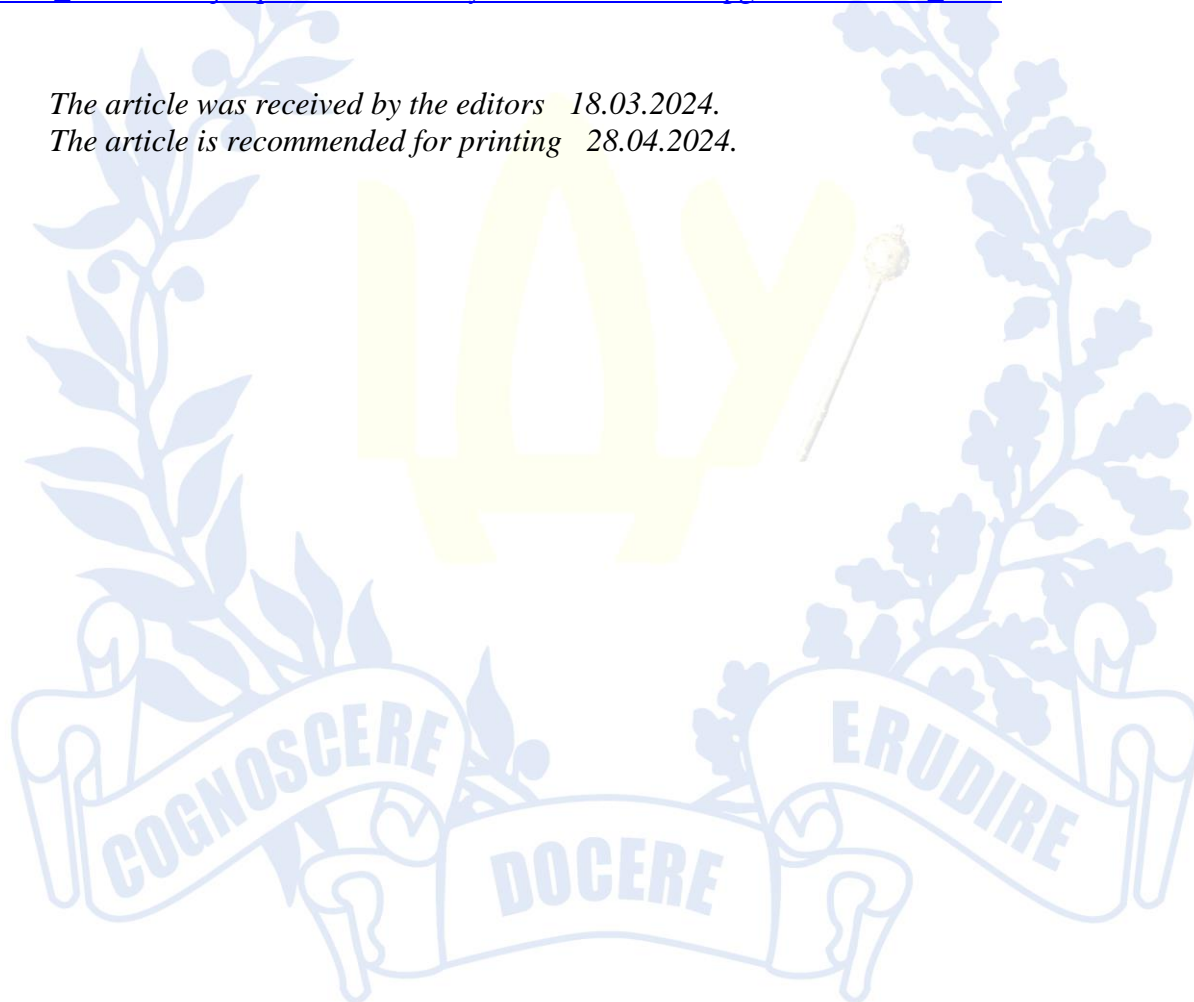
REFERENCES

1. Vasylieva, O.I., & Vasylieva, N.V. (2018). Conceptual principles of sustainable development of territorial communities. *Investments: practice and experience*, 8, 74–78. [in Ukraine].
2. Concept of sustainable development of settlements. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine (1999, December 24) № 1359-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text/> [in Ukrainian].
3. Kraynyk, O. (2021). State regulation of sustainable development of territorial communities. *Economy and Society*, 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-2712> Monitoring indicators of achievement of the SDGs in Ukraine. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/prezentaciya-csr_22.10.2019_karmazina.pdf [in Ukrainian].
4. Makhsma, S.G. (2023). The influence of local political identities on the sustainable development of territorial communities. *Series: History. Politology*, (35-36), 111–119. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-35-36-111-119> [in Ukrainian].
5. Monitoring indicators of achieving the SDGs in Ukraine. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/prezentaciya-csr_22.10.2019_karmazina.pdf [in Ukrainian].
6. Panchyshyn, T., & Vdovin, M. (2023). Components of sustainable development of territorial communities and regions in the conditions of socio-political challenges. *Economy and society*, 50. DOI: <https://doi.org/doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-23> [in Ukrainian].
7. Patynska, M.M. (2019). Formation of the category "sustainable development of territorial communities" in the conditions of the European integration perspective. *Mizhnarodne naukovotekhnichne spivrobitnytstvo: pryntsyipy, mekhanizmy, efektyvnist' : zb. nauk. pr. XV (XXVII) Mizhnar. nauk.-prakt. konf. March 14-15. 2019. Kyiv: KPI im. Ihorya Sikors'koho, Vyd-vo «Politekhnika», 32–33. [in Ukraine].*
8. Law of Ukraine on state forecasting and development of economic and social development programs of Ukraine. № 1602-III. (2000, March 23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (date of application: 04/30/2024). [in Ukrainian].
9. Decree of the President of Ukraine on the sustainable development strategy "Ukraine 2020". № 5/2015. (2015, December 12). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>. [in Ukrainian].
10. Decree of the President of Ukraine on the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030. № 722/2019. (2019, September 30) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. [in Ukrainian].
11. Implementation of the state social policy of sustainable development of the region by public authorities: monograph (2016). / L.O. Belova and others. Kharkiv: Publishing House of KhaRI NADU "Master". 296 p. [in Ukraine].
12. Redko K. & Miroshnychenko V. (2022). Research on sustainable development in Ukraine: assessment of the status of meeting the goals. *Entrepreneurship and innovation*, no. 22, 5–13. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/22.1> [in Ukrainian].
13. Sustainable development of local communities in conditions of decentralization: monograph (2019) / Ortina G.V. etc. Melitopol: FOP Odnorog T.V. 171 p. [in Ukraine].
14. Sustainable development of the territorial community: administrative aspect: col. monogr. (2008). / Yu.O. Kuts, et al. Kharkiv: HARRI NADU: Master. 236 p. [in Ukraine].
15. Tyutyunyk, I.V., & Reshetnyak, Ya.V. (2017). Financial decentralization in Ukraine: opportunities and threats to ensure the sustainable development of territorial communities. *Economy and the state*, 12, 43–47. [in Ukraine].

16. Fomitska, N.V., & Yeganov, V.V. (2013). Theory of systems for managers: training manual. Kharkiv: Publishing House of KhaRI NADU «Master», 248 p. [in Ukraine].
17. Sustainable development goals and Ukraine: government portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> [in Ukrainian].
18. Khokhuliak Olesya. (2023). Improvement of strategic planning tools for sustainable development of territorial communities. *Economy and the region*, vol. (4(87)), 110–118. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\).2789](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2789) [in Ukrainian].
19. UNITED NATIONS. (2015). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1/-UN. N.Y. URL: <https://www.sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
20. What are the Sustainable Development Goals? URL: https://www.sightsavers.org/policy-and-advocacy/global-goals/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwkD00BhDxARIsANkNcrejhbPOVore3C_KiW6-S9RjiZqI1Z6LtP6kFLMyK1N80kt0wUVhVpgaAndsEALw_wcB

The article was received by the editors 18.03.2024.

The article is recommended for printing 28.04.2024.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-17>
УДК 329.78:338.246.8(477)

Сичова Вікторія Вікторівна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри соціології управління та соціальної роботи
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 6, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: v.sychova@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-5001-8389>

Самофалова Тетяна Олександрівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: tanysamova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9263-6430>

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Анотація Україна постала перед необхідністю формування конкурентоспроможної молодіжної політики у повоєнному відновленні. Автори розглядають публічну молодіжну політику в Україні на основі пріоритетів європейської політики соціальної якості та акцентують увагу на необхідності її використання для збереження людського капіталу в умовах війни.

В статті узагальнено підходи до світової та європейської молодіжної політики. Зазначено, що молодіжна політика України еволюціонувала від комунітарної до соціально-державної моделі, що віддзеркалює зростаючий вплив громадянської активності молоді. Забезпечення рівних можливостей та участь громад формують її сучасні перспективи.

Перехід від соціально-державної до універсалістської політики соціального партнерства може відбутися еволюційно за умов зростання впливу молоді як суб'єкта політики, потребує ефективних комунікацій уряду з молоддю. Модель соціального партнерства в молодіжній політиці передбачає створення умов для отримання соціального захисту для всіх, незалежно від індивідуальних відмінностей.

Як цитувати: Сичова В. В., Самофалова Т. О. Молодіжна політика України у повоєнному відновленні: європейський контекст. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 230–246. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-17>

In cites: Sychova, V.V., Samofalova, T.O. (2024). Youth policy of Ukraine in post-war reconstruction: the european context. *State Formation*, no. 1 (35), 230–246. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-17> [in Ukrainian].

© Сичова В. В., Самофалова Т. О., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Автори звертають увагу на необхідність акцентуації уваги в молодіжній політиці на тих верствах населення, які є найбільш постраждалими внаслідок війни, що у більшій мірі притаманно соціально-державній молодіжній політиці.

Міжсекторне соціальне партнерство є синергетичним механізмом взаємодії публічних і приватних акторів в умовах війни і отримує подальший розвиток у формуванні молодіжної політики; молодіжна політика є одним з базових чинників національної безпеки, її якість визначатиме політичну і економічну суб'єктність держави у майбутньому.

Ключові слова: *європейська політика соціальної якості, конкурентна молодіжна політика, міжсекторне соціальне партнерство, соціально-державна політика.*

Постановка проблеми В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, вимушеної міграції сімей з дітьми, людських втрат, важких умов життя населення України, що втратило дім, нової значущості набуває молодіжна політика, яка у воєнний та повоєнний час трансформується і змінює пріоритети.

За дослідженнями 2022 року, 76% молодих людей, які виїхали за кордон, виявляють бажання повернутись в Україну, цей потенціал може стати основою відновлення і формування засад національного суверенітету. При цьому слід зазначити, що 48% опитуваних в рамках соціологічного дослідження ставляться позитивно до роботи за кордоном, 61% вказали на відсутність вакансій, а 52% – на низький рівень заробітної плати. За таких умов формування моделі молодіжної політики, яка торкається усіх сфер соціального буття молоді, є питанням збереження України як держави, самодостатньої конкурентної економіки.

Удосконалення підходів до формування молодіжної політики актуальне не лише для України і пояснюється падінням соціальної і економічної активності також і у західних країнах, де серед молоді зростає число безробітних і знижується зацікавленість у громадській і політичній діяльності.

Для української економіки і державності загрозою є релокація української молоді до розвинутих країн ЄС, адаптація до європейського ринку праці, систем освіти і соціального захисту. Для України така адаптація може мати важкі соціальні наслідки. Тому під час війни та в умовах європейської інтеграції створення конкурентних засад української молодіжної політики є однією з базових засад зміцнення державності. Процес формування сучасної молодіжної політики в Україні в умовах європейської інтеграції має виходити із європейської політики соціальної якості [2], оскільки вона створює базові соціальні умови життєдіяльності суспільства як основу підтримки високої якості життя усіх верств населення.

Категорія «молодіжна політика» в українському науковому дискурсі визначається у двох контекстах: як державна молодіжна політика, суб'єктом якої є державні інституції. Даний підхід розглядає діяльність держави зі створення організаційних, правових і економічних основ розвитку особистості молодої людини, підтримки молодіжних рухів та ініціатив. Стратегічної ролі молодіжна політика набуває у повоєнний період, оскільки економічна активність, перспективи зайнятості та можливості підприємництва для молоді в

Україні вплинуть на формування достатніх надходжень до бюджетів з метою забезпечення соціальних функцій держави.

В цьому сенсі державна молодіжна політика формує стратегічну візію щодо ролі молоді в житті суспільства і забезпечує змістовним наповненням функції економічних, правових та організаційних інституцій формування соціального і людського капіталу будь-якого суспільства. Цей підхід передбачає формування управлінських механізмів: організаційно-правового, організаційно-функціонального, організаційно-економічного щодо процесу забезпечення вироблення і реалізації державної молодіжної політики [9, 11].

Другий підхід розглядає молодіжну політику як складову публічної політики – систему ідей, дій і засобів із залученням більш широкого кола акторів, які не володіють державно-владними повноваженнями, але включають інституції громадянського суспільства, рухи та об'єднання молоді, а також органи місцевого самоврядування як суб'єкти місцевої влади, що найбільше володіють проблемами молоді на місцях. Такий підхід до молодіжної політики актуалізує міжсекторне партнерство держави, суспільства, суб'єктів бізнесу як модель синергетичної взаємодії у процесі вирішення важливих соціальних, економічних, культурних проблем суспільного розвитку [21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій Формуванню засад молодіжної політики в Україні і у країнах ЄС, присвячували наукові роботи Артеменко І., Стукан Т., Кормич Л., Мотречко В., Панасюк В., Георгієнко В.

Механізми реалізації молодіжної політики у дослідженнях вивчали Гринько Ю., Гуцалова М., Каретна О., Кожушко Н., Краснопольська Т., Кривошеїн В., Примуш М., Смокова Г.

Зокрема Кожушко Н. теоретично обґрунтовуючи підходи до молодіжної політики у транскордонному співробітництві на основі міжнародного досвіду, виходить з принципів партнерства, які включають безпосередню участь молоді в формуванні та реалізації політики, проблемно-орієнтованість, диференційованість та обмежене втручання держави [7]. Слід погодитись з тим, що особливій увазі потребує створення механізму комплексного формування і реалізації молодіжної політики на основі прогнозування, адаптації цілей молодіжної політики до потреб суспільства, що швидко змінюються [8].

Гуцалова М., розглядаючи історичні контекст і основні документи Європейського Союзу у сфері молодіжної політики, виходить з двох підходів, до формування політик – соціал-демократичного і неоконсервативного і наголошує, що застосовувані у різних країнах з урахуванням історичних особливостей ці підходи є однаково успішними [3]. Разом з тим, слід зазначити, що дослідження та порівняльний аналіз філософії і засобів реалізації молодіжної політики має великий когнітивний потенціал на сучасному етапі розвитку глобального суспільства, коли проглядається економічна і політична поляризація. Гіпотезу наукових досліджень можна сформулювати наступним чином: чим більш індивідуалізованою щодо потреб чітко визначених груп населення і локалізованою у відповідності до територіальних проблем є

політика, тим більшу соціальну і політичну стійкість і згуртованість має суспільство щодо зовнішніх і внутрішніх шоків.

Мотречко В. наголошує на тому, що європейські уряди переходять від стратегії допомоги найбільш вразливим верствам молоді до масштабних програм вирішення соціальних проблем молоді в цілому, що може свідчити про тенденцію переходу від неоконсервативної до соціал-демократичної моделі політики [13].

Смокова Г. справедливо вказує на необхідності інститутів соціалізації з метою інтеграції молоді в суспільно-політичне життя [16]. Авторка наголошує, що актуальність питань молодіжної політики загострюється через фрагментарність та відсутність візії і чіткого механізму молодіжного розвитку. Головний виконавчий орган у сфері молодіжної політики – Міністерство молоді та спорту України, регіональні органи влади – департаменти та управління обласної адміністрації та виконкоми міських, селищних та сільських рад – працюють з законодавчою базою з молодіжних питань, яка здебільшого фокусується не на актуальних проблемах молоді, а на масових спортивних заходах [16].

Внаслідок цього ще до війни України проти російської навали відбулося відчуження молоді від соціального життя, молодь, переживши Українські революції сучасності, мігрувала у віртуальний простір. Відсутність діалогу влади з молоддю наразі має наслідком потужну міграцію молоді за кордон, вступ до західних університетів, негативне сприйняття в молодіжному середовищі мобілізації.

Незважаючи на те, що моделі молодіжної політики країн ЄС та шляхи їх реалізації ґрунтовно описані в науковій літературі, сфера та засоби реалізації молодіжної політики в Україні потребують переосмислення і актуалізації. Існує необхідність у більш чіткій визначеності молодіжної політики у воєнний і післявоєнний час на етапі європейської інтеграції, оскільки молодіжна політика України повинна бути конкурентною у порівнянні з політиками країн Європейського Союзу, сприяти поверненню молоді в Україну та її успішній соціальній адаптації. На тлі викликів, які стоять перед Україною в найближчі десятиліття можна говорити про те, що молодіжна політика є одним з базових чинників національної безпеки, визначатиме політичну і економічну суб'єктність держави у майбутньому.

Мета: визначити підхід до реалізації молодіжної політики України повоєнного відновлення, враховуючи контекст формування конкурентної молодіжної політики України в умовах європейської інтеграції.

Застосована методологія і методи З метою оцінки напрямків формування і реалізації молодіжної політики в Україні у повоєнному відновленні застосовано такі методи дослідження: порівняльний аналіз – щодо характеру молодіжної політики, яка реалізується в різних країнах на різних історичних етапах для вирішення проблем молоді; морфологічний метод – для опису європейського контексту формування конкурентоспроможної молодіжної

політики України з метою вирішення проблем післявоєнного відновлення; метод екстраполяції – застосування підходів до еволюції соціальної політики зайнятості молоді у визначенні характеру еволюції молодіжної політики в Україні. Результати дослідження отримані на основі системного підходу до явища молодіжної політики як управлінського і соціального феномену суспільних трансформацій України як частини європейського простору та пошуку синергетичних ефектів у системній взаємодії соціальних акторів.

Виклад основного матеріалу Публічна молодіжна політика охоплює великий спектр діяльності молоді і стосується таких сфер:

- освіти і виховання,
- формування цінностей і соціалізації,
- залучення молоді до громадської та політичної участі,
- створення та підтримку соціальних ліфтів;
- підтримку сімей;
- створення умов зайнятості молоді та сприяння молодіжному

підприємництву [8; 9]. У цих сферах сучасні інноваційні трансформації глобального суспільства актуалізують наступні напрямки політики:

1. Створення умов самовираження через молодіжне підприємництво та громадянську участь, підтримка освіти, яка відповідає вимогам ринку праці та підготовка молоді до майбутніх викликів.

2. Підтримка молодіжних ініціатив у галузі мистецтва, літератури та інших творчих напрямків, сприяння міжнаціональному обміну та співпраці.

3. Розвиток та підтримка цифрових навичок, інноваційних технологій та інтернет-платформ для молодіжних ініціатив та спілкування [11; 22; 23].

– Цими сферами визначаються актуальні напрямки молодіжної політики в Україні і світі в сучасних умовах. Особливого значення для України набуває соціальна складова молодіжної політики. Європейська політика соціальної якості на сучасному етапі включає зокрема:

– забезпечення громадян робочими місцями та гідною оплатою праці;

– зростання ролі територіальних громад (через надання послуг освіти, охорони здоров'я, житла, соціального забезпечення);

– відновлення національних систем професійно-технічної освіти та Державної служби зайнятості щодо навчання і перепідготовки працівників;

– розробка програм будівництва соціального житла для сімей військових та внутрішньо переміщених осіб;

– адаптація норм європейської Стратегії для захисту прав людей з інвалідністю;

– удосконалення механізму залучення громадян до виконання відновлювальних робіт відбудови країни;

– розробка Державною службою статистики України наукових підходів до здійснення обстежень стану сфери зайнятості, соціального захисту та якості життя населення в умовах воєнного стану та в період післявоєнного відновлення [2].

Політика соціальної якості ЄС є необхідним орієнтиром, дотримання якого дозволить зберегти людський капітал України. Особливо це стає важливим у часи війни і повоєнного відновлення, коли діти і молодь як основа майбутнього людського капіталу будь-якого суспільства стають найбільш вразливими. За наслідками війни в Україні зростає страта інвалідів війни молодого віку, яка потребує медичної, соціальної, психологічної адаптації та інтеграції до економічного простору. У повоєнний час соціальної адаптації потребують сім'ї з дітьми, що залишились без годувальника. За сукупністю проблем молоді у воєнний та повоєнний час удосконалення молодіжної політики та засобів її реалізації до сучасних умов, інституціональне забезпечення орієнтовано на європейську політику соціальної якості.

Широке коло питань молодіжної політики стосується соціальної та економічної сфер життя суспільства, отже інституції та механізми, що формують та реалізують молодіжну політику можуть бути засновані на координації функцій різних міністерств, установ, узгодження правової бази та організаційно-функціонального забезпечення. Слід зазначити, що інституційне забезпечення молодіжних політик в країнах Європи характеризується адаптивністю і гнучкістю до потреб молоді кожної країни, зокрема розгалуженістю органів, спеціалізованих на молодіжній політиці з включенням суміжних сфер: освіта, спорт, соціальна сфера тощо. Кожна країна має свою унікальну конфігурацію взаємодії державних і недержавних інституцій у процесі вирішення проблем молоді з унікальною інтенсивністю та механізмом взаємодії [1; 19].

1. Для країн ЄС притаманні спільні пріоритети у молодіжній політиці, які реалізуються незалежно від моделі політики кожної окремої країни у всіх країнах ЄС відповідно до Стратегії молоді ЄС «Залучення, з'єднання та повноваження молоді», що полягають у:

2. спрямуванні на найвразливіші верстви населення, врахуванні їхніх індивідуальних потреб;

3. сприянні визнанню неформального та інформального навчання молоді;

4. прилаштуванні структури управління до методів комунікації з молоддю у цифровому світі;

5. застосуванні потенціалу соціальних мереж, діалозі, консультаціях молоді через цифрові платформи;

6. розвитку критичного мислення та медіа грамотності;

7. підтримці участі молоді у демократичному житті;

8. об'єднанні молоді в ЄС та поза його межами для вільної участі, мобільності навчання, солідарності та міжкультурного розуміння [5].

Узагальнення світових та європейських підходів до формування молодіжної політики у контексті моделі залученості соціальних акторів дозволяє виокремити кілька різних підходів до формування молодіжної політики у світовому контексті: консервативний, громадівський, універсалістський (політики соціального партнерства), соціально-державний та комунітарний підходи.

Консервативна політика, що притаманна зокрема США, ґрунтується на дистанціюванні держави, наданні рівних можливостей, прав і свобод усім громадянам незалежно від будь-яких ознак, зокрема вікових. Молодіжна політика є по суті складовою соціальної, економічної, фінансової політик, а молодіжні рухи фінансуються на пожертви і членські внески та захищають інтереси молоді через легітимні засоби контролю і впливу громадськості на політику. Формування такої моделі пов'язано із розвитком американського суспільства, в основі функціонування якого закладено базові цінності демократії, рівних можливостей для всіх громадян на основі Конституції Сполучених Штатів. Консерватизм є політичною філософією, яка зберігає традиції, визнані цінності та існуючий соціальний порядок.

Протилежністю є комунітарна політика, локацією якої були республіки колишнього СРСР і країни Варшавського договору. Ця політика історично панувала певний час на пост-радянському просторі і Україна через низьку активність громадськості на етапі виходу з СРСР успадкувала інституції, пов'язані з комунітарною політикою. Комунітарна політика пост-радянських країн підтримувалась ідеологією, що реалізовувалась через державні інституції, мала системний характер, коли всі молодіжні громадські рухи виражали державну ідеологію та політику і фінансувались державою. Проте на теренах України разом із руйнацією засад планової соціалістичної економіки було зруйновано і неприродні для українського соціуму «громадські» рухи, фінансовані державою. Відмітною рисою життєздатності комунітарної форми молодіжної політики в авторитарних політичних режимах є відродження в країні – агресорі у ХХІ столітті архаїчних форм державних громадських організацій, заснованих на ідеології тоталітаризму [15].

Унікальною в своєму роді є громадівська (прагматична, децентралізована) молодіжна політика Британії, яка дозволяє реагувати на конкретні потреби молоді на рівні територіальних громад, у межах певних адміністративних одиниць, що за умов високого рівня розвитку місцевого самоврядування сприяє ефективності молодіжної політики. Громадівський підхід до формування молодіжної політики орієнтований на залучення громадян до прийняття рішень, врахування їхніх потреб та інтересів, а також сприяння активній громадянській участі в управлінні справами суспільства.

У країнах континентальної Європи, членах Європейського Союзу виокремлюють підходи до формування молодіжної політики, які відрізняються більш або менш масштабним впливом громадянського суспільства або державних інституцій із відповідною суб'єктністю громадянського суспільства або держави у формуванні і реалізації молодіжної політики – соціально-державна політика і універсалістська політика соціального партнерства.

Соціально-державну молодіжну політику, яку пов'язують з країнами Центральної Європи і Середземномор'я, називають протекціоністською; ця політика орієнтована на подолання безробіття серед молоді. Вважається, що така модель дещо обмежує потенціал молодіжної політики, проте має позитивні

наслідки за умов достатнього фінансування та дотримання демократичних принципів. Молодіжні проекти при цьому фінансуються на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Державний протекціонізм у молодіжній політиці означає, що держава вживає заходів для захисту та підтримки своїх громадян, зокрема молоді, через різні секторальні економічні та соціальні програми, зокрема шляхом стимулювання зайнятості, доступу до формальної і неформальної освіти, податкову, кредитну, консультаційну підтримку та сприяння створенню суб'єктів молодіжного і соціального підприємництва. При розробці такої політики, виконанні програм та заходів враховуються всі категорії молоді, що запобігає соціальному виключенню [6; 7]. Соціально-державна політика в науковому дискурсі визначається як комплекс заходів та стратегій, які призначені для забезпечення соціальної справедливості, захисту прав та інтересів громадян, поліпшення добробуту та забезпечення соціальної підтримки на рівні держави, особливо вразливих верств населення або тих людей, що потрапили у складні життєві обставини. У межах соціально-державної, протекціоністської політики виокремлюють більш централізовану політику країн Середземномор'я, де молодіжна політика формується на державному рівні і залучення молодіжних органів місцевого самоврядування є дещо слабшим [9].

Найбільш успішною моделлю молодіжної політики в Європі вважається національна модель молодіжної політики Німеччини, яка виникла на тлі багаторічного досвіду та історичних викликів, яких зазнала країна. Сучасна політика молоді є комплексною та орієнтованою на індивідуальні потреби кожної молодої людини одночасно. До основних складових такої моделі належать: освіта та професійна підготовка, здоров'я та спорт, молодіжна зайнятість та сприяння стартапам, соціальна інтеграція та запобігання виключенню, залучення до суспільного життя [3; 4].

Слід зазначити, що в успішних країнах Європи нижній поріг віку молоді знижений до 0 років (Австрія, Ісландія, Швейцарія, Люксембург і Ліхтенштейн), оскільки соціалізація дитини відбувається раніше зокрема через інтенсивні інформаційні потоки у цифровому світі [12]. Тому інтеграція політики щодо дитинства і молодіжної політики є перспективним напрямком наукових розвідок і формування державних політик і стратегій.

Модель політики соціального партнерства (універсалістська модель) притаманна країнам Західної і Північної Європи. В науковому дискурсі така політика характеризується як певна система, в якій визначені соціальні та економічні права і блага доступні для всіх громадян незалежно від їхнього статусу, доходу, соціального положення чи інших особистих характеристик. В основі цієї політики лежить створення умов для кожного щодо отримання соціального захисту, незалежно від індивідуальних відмінностей.

Таку модель засновано на взаємодії держави і громадянського суспільства з переважанням ролі громад, де держава формує загальну інституціональну рамку. Такий підхід до молодіжної політики є продуктом еволюційного

розвитку країн Північної Європи, де традиційно великий вплив на політику справляють громади. Політичні заходи та програми орієнтовані на задоволення потреб молоді як цілісної групи, незважаючи на різницю у їх потребах. Універсальність в політиці забезпечує рівні можливості та врахування різноманіття, сприяючи єднанню молоді в спільноту, вплив громадських, неприбуткових організацій, незалежних груп громадян на процеси розробки та впровадження стратегій через обговорення, представлення поглядів та потреб молоді, моніторинг дій влади в галузі молодіжної політики. Цей тип політики передбачає врахування різних страт молоді, рівних можливостей, спрощення доступу [5; 6].

Політика соціального партнерства вказує на стратегії та заходи, спрямовані на розвиток та зміцнення взаємодії між різними суспільними групами для досягнення спільних цілей, особливо в галузі соціально-економічних відносин. Соціальне партнерство включає в себе співпрацю між урядом, роботодавцями, профспілками та іншими представниками громадянського суспільства для розробки та впровадження політики, що враховує різноманітні інтереси та сприяє сталому розвитку суспільств [21]. Соціальне партнерство як спосіб організації суспільних відносин притаманне у більшій чи меншій мірі соціальній політиці будь-якої демократичної країни, проте застосування соціального партнерства у молодіжній політиці набуває особливої актуальності на тлі викликів повоєнного відновлення.

Актуальність соціального партнерства випливає з потреби поглиблення соціальної згуртованості і пов'язана з гармонізацією трудової сфери реалізації молодіжного населення. Реалізація соціального партнерства як складової молодіжної політики у повоєнному відновленні має кілька напрямків, які мусять бути безпосередньо пов'язані з учасниками, інвалідами війни та членами їх сімей.

– Взаємні консультації та обговорення між урядом, роботодавцями та представниками працівників для вирішення ключових питань, пов'язаних із трудовими відносинами та соціально-економічним розвитком.

– Взаємодія між представниками працівників та роботодавців для узгодження умов праці, заробітної плати та інших трудових питань.

– Впровадження соціальних програм та заходів, які спрямовані на поліпшення умов життя працівників та їхніх сімей.

– Розробка спільних стратегій для стимулювання економічного розвитку та стабільності, сприяння та підтримка підприємництва для учасників війни.

В українському науковому дискурсі [9, 19, 20] обговорюється вибір для України певної моделі молодіжної політики для більшого залучення молоді, підприємницької та інноваційної активності, участі у громадському житті. Стукан Т. пропонує заходи, що сприятимуть наближенню молодіжної політики скоріше до універсалістської моделі і наголошує на доцільності вибору для України інституційної моделі Фінляндії, де у межах чітко визначеної законодавчої бази молодіжної політики функціонує розгалужена структура

органів з формування і реалізації політики. Автор пропонує створення молодіжних комісій з більш широкими повноваженнями, з функціями активного залучення молоді до управління державою в регіоні або навіть у країні в цілому, на відміну від вже існуючих Молодіжних рад, які функціонують при міських та обласних державних адміністраціях, виконуючи дорадчі функції та використовуються як ресурс взаємодії державних органів, громадських організацій з органами студентського самоврядування.

Національна модель молодіжної політики, на думку Смакової Г. може базуватись на синергії моделей. Синтетична модель може мати державну підтримку, налагоджені механізми співпраці молоді із владою, комплексне (державне, міжнародне, місцеве) фінансування, інноваційні механізми реалізації, самостійність молоді (молодіжних груп, організацій) у вирішенні питань [16].

Розвиток політико-правового регулювання державної молодіжної політики в Україні відбувався у напрямку від комунітарної моделі до більш демократичних, європейських форм політики з поступовою інституалізацією в якості акторів молодіжної політики молодіжних об'єднань і асоціацій. Молодіжна політика реалізується за фінансової підтримки і участі держави у молодіжних програмах шляхом поєднання державних і громадських інтересів за умов наявності активного молодіжного сектору в державних інституціях та цифрових платформ координації освітньої, соціальної політик [8; 9; 13].

Молодіжна політика України, розвиваючись еволюційно, в умовах війни, на етапі європейської інтеграції тяжіє до центрально-європейської протекціоністської соціально-державної моделі молодіжної політики. Актуальність такої моделі зростає в умовах відмінностей стану руйнації економіки і соціальної сфери внаслідок повномасштабного вторгнення. Спрямованість протекціоністської політики на подолання безробіття серед молоді, реалізацію секторальних державних соціальних програм щодо розвитку різних категорій молоді, її соціальної підтримки та інтеграції дозволяє в еволюції молодіжної політики екстраполювати періодизацію етапів, виходячи з політики зайнятості молоді.

Період 1991 – 2000 рр. характеризувався патерналістською моделлю державної регіональної політики зайнятості молоді із застосуванням адміністративних методів в управлінні та державному розподілі молоді після закінчення навчальних закладів. Цей етап в цілому відповідає комунітарній моделі молодіжної політики [18].

Наступні етапи формування політики зайнятості молоді в Україні пов'язані з поступовим розвитком громадянського суспільства і переходом до європейських форм молодіжної політики. Так, етап 2001 – 2010 рр. відзначився виникненням ринкової моделі регулювання ринку праці, нових інституційних форм регулювання – молодіжних центрів праці на регіональному рівні. Період з 2010 до 2016 р. приніс вилучення з предметної сфери молодіжної та освітньої політик питань молодіжного сегменту ринку праці, руйнацію мережі

молодіжних центрів праці, що викликало падіння результативності державної політики зайнятості молоді на регіональному рівні в Україні.

З 2016 р. в Україні під впливом реформи децентралізації формується модель державної регіональної політики зайнятості молоді з орієнтацією регіональних програм на підтримку гнучких форм зайнятості молоді, що дозволяє враховувати регіональні особливості, залучати молодь до реалізації політики зайнятості, що в цілому позитивно позначається на результатах державної регіональної політики зайнятості молоді [17] і окреслює перспективу формування державної політики щодо молоді в напрямку поглиблення соціального партнерства.

Переміщення предметного поля молодіжної політики зайнятості на рівень регіонів, зокрема щодо формування молодіжного сегменту ринку праці в Україні є еволюційним кроком, а його результати свідчать на користь децентралізованої моделі політики зайнятості молоді зокрема, на прикладі Харківської області [18].

Україна у молодіжній політиці здійснила еволюційний перехід від пост-радянської комунітарної до прагматичної соціально-державної моделі молодіжної політики. Сучасна модель молодіжної політики в Україні відповідає моделі, яка історично сформувалась на теренах Центральної Європи.

Такий перехід здійснювався у міру розвитку інститутів громадянського суспільства і відповідних соціальних практик і пов'язаний із формуванням молодіжної політики як сфери ідей щодо соціалізації молоді, її соціальної і економічної успішності, створення і підтримки соціальних ліфтів, запобігання соціальному виключенню і сприянню громадській участі. Молодь проявила себе у ролі самостійного суб'єкта політики, зокрема через активність у підприємстві, участь в громадських рухах і соціальних революціях часів Незалежності України. Це спонукало державні інституції до адаптації у напрямку більш активної співпраці із молоддю зокрема на рівні територіальних громад.

Перехід від соціально – державної молодіжної політики до універсалістської політики соціального партнерства, коли молодіжний сегмент суспільства поступово стає більш впливовим суб'єктом політики і здобуває інституційний вплив на планування, організацію, координацію, моніторинг і контроль політики, можливий шляхом еволюції. Суспільство не може перескочити у своєму розвитку певні етапи лише завдяки створенню нових інституцій чи впровадженню прогресивних моделей політики. Отже, підхід до формування молодіжної політики в Україні може бути еволюційним.

Інституалізація молоді як актора і суб'єкта соціального партнерства потребує формування громадської соціальної практики у повоєнний період, коли постраждалі від війни верстви населення, зокрема молоді люди, отримують суб'єктність в національному законодавстві і зможуть здійснювати інституціональний вплив на формування політик. Ця установка має стати важливим пріоритетом державної молодіжної політики, оскільки є запорукою

соціальної згуртованості і протидії дезінтеграції суспільства внаслідок важких випробувань для суспільства і політичних прорахунків. Демократичні суспільства підтримують публічні, інституціональні канали волевиявлення, що сприяє дотриманню соціальної справедливості та соціальної згуртованості.

Соціальне партнерство у молодіжній політиці є *формою* організації взаємодії між акторами молодіжної політики, її *зміст* в умовах України військового часу мусить залишатись державно орієнтованим, протекціоністським, з елементами активізації регіональної молодіжної політики і врахуванням відмінностей соціально-економічного стану регіонів під час війни. Міжсекторне соціальне партнерство як синергетичний механізм взаємодії публічних і приватних акторів в умовах війни отримує подальший розвиток в еволюційному підході до формування молодіжної політики. В Харківській області під час повномасштабного вторгнення на тлі зменшення можливостей підтримки інститутів громадянського суспільства з боку держави і органів місцевого самоврядування, відбулося масштабування громадських ініціатив через самоорганізацію населення, волонтерів, координацію дій громадських організацій у соціальних мережах і месенджерах [21].

Соціально – державна модель молодіжної політики у комплексі з міжсекторним партнерством, що розвивається в Україні, може стати у (по)воєнний час фундаментом європейської інтеграції, реалізації політики соціальної якості ЄС у молодіжній сфері, що пов'язано із масштабними державними, регіональними програмами, а також громадськими, приватними ініціативами. Проте така модель потребує ефективних механізмів комунікації з молоддю і застосування сучасних інформаційних інструментів і платформ.

На тлі викликів, які стоять перед Україною в найближчі десятиліття можна говорити про те, що молодіжна політика є одним з базових чинників національної безпеки, визначатиме політичну і економічну суб'єктність держав світу у майбутньому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень

1. Україна у молодіжній політиці здійснила еволюційний перехід від пост-радянської комунітарної до прагматичної соціально-державної моделі молодіжної політики, що історично сформувалась на теренах Центральної Європи.

2. Процес формування молодіжної політики в Україні може бути еволюційним: перехід від соціально – державної молодіжної політики до політики соціального партнерства можливий шляхом еволюції через поступову зміну соціальної практики та зростання ролі громад у післявоєнному відновленні країни.

3. Міжсекторне соціальне партнерство як синергетичний механізм взаємодії публічних і приватних акторів в умовах війни притаманне Україні і є однією з форм соціальних практик, що сприяють еволюції молодіжної політики в умовах війни.

4. Сучасна соціально – державна модель молодіжної політики у комплексі з міжсекторним партнерством у (по)воєнний час може стати фундаментом європейської інтеграції, реалізації політики соціальної якості ЄС у молодіжній сфері на основі масштабних державних, регіональних програм, а також громадських і приватних ініціатив.

Подальші дослідження можуть спрямовуватись на формування механізмів української молодіжної політики на конкурентному європейському просторі щодо комунікації уряду і громад з молоддю із застосування сучасних інформаційних інструментів і платформ.

Молодіжна політика реалізується в цифровому просторі, оскільки основний сегмент сучасної молоді відноситься до цифрового покоління. Перспективи подальших досліджень пов'язані із пошуком механізмів координації діяльності державних установ і відомств із суб'єктами громадянського суспільства та приватними ініціативами, які могли би підтримуватись у цифровому просторі з метою формування актуального порядку денного і засобів впровадження молодіжної політики, що полегшить і підтримає комунікацію і дозволить пройти шлях повоєнного відновлення і інтеграції України до ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко І. В. Взаємодія суб'єктів формування і реалізації молодіжної політики в Україні: вибір моделі *Аспекти публічного управління*. 2017. № 1–2. С. 19–25 URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/aplup_2017_5_1-2_5.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
2. Бурлай Т. В., Костиця В. І., Близнюк В. В., Левін Р. Я. Новітня політика соціальної якості ЄС: корисний досвід для повоєнного відновлення України. *Економічна теорія*. 2022. № 3. С. 89–119. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.089> (дата звернення: 10.02.2024).
3. Гуцалова М. В. Моделі молодіжної політики в країнах Європейського Союзу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*. 2014. Т. 230. Вип. 218. С. 18–21. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdupol_2014_230_218_5.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
4. Дабагян І. М., Павловська Л. І. Сучасна молодіжна політика в Європі (на прикладі Німеччини). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69) № 2 Ч. 2. С. 140–145. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-2/27>
5. Залучення, З'єднання та Повноваження молоді: нова Стратегія молоді ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0269&from=en> (дата звернення: 10.02.2024).
6. Кожушко Н. І. Комплексний механізм реалізації державної молодіжної політики: інноваційний та модернізаційний потенціал. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 3 (17). URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/6> (дата звернення: 10.02.2024).
7. Кожушко Н. І. Обґрунтування моделі державної молодіжної політики в умовах розширення транскордонного співробітництва України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 387–393. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/

[cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdy_2015_1_56.pdf](#) (дата звернення: 10.02.2024).

8. Кормич Л. І., Краснопольська Т. М. Соціальні пріоритети молодіжної політики України в світлі євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 78–92. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14780> (дата звернення: 10.02.2024).

9. Краснопольська Т. М. Європейські моделі молодіжної політики та перспективи для України. *Політичне життя* 2019. № 3 С. 31–36. URL: <https://journals.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/7363> (дата звернення: 10.02.2024).

10. Кривошеїн В. В., Примуш М. В. Соціальні ліфти як механізм реалізації державної молодіжної політики. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Серія: Політичні науки*. 2021. № 6 (21). С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2021.6.10> URL: <http://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/2688> (дата звернення: 10.02.2024).

11. Лопатін Д., Самофалова Т. Молодіжне підприємництво як потенціал формування людського капіталу. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 14 (28). С. 286–298. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)) (дата звернення: 10.02.2024).

12. Молодь помолодшає? Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/molod-pomolodshaie/> (дата звернення: 10.02.2024).

13. Мотречко В. Особливості формування державної молодіжної політики в ЄС та перспективи її імплементації в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практики*. 2014. № 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Patp_2014_2_3.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

14. Панасюк В. Державна молодіжна політика як складова процесу побудови соціальної держави. *Юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 229–234. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urid_2015_3_39.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

15. «Рух перших» – нова піонерія? URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiz1dLPwrqEAxURcfEDHeDdA8oQFnoECBMQAQ&url=https%3A%2F%2Fib.ua%2Fblog%2Fkoalitsiia_ua5am%2F585136_ruh_pers_hih_nova_pioneriya.html&usg=AOvVaw3h3Rbx0rzJlh0IdMz-1GyP&opi=89978449 (дата звернення: 10.02.2024).

16. Смокова Г. Інститути соціалізації як механізм реалізації державної молодіжної політики в Україні. *Політичне життя* 2019. № 2. С. 69–73. URL: <https://jvestnik-chemistry.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/7313> (дата звернення: 10.02.2024).

17. Сичова В. В., Бондаренко Д. П. Моделі державної регіональної політики зайнятості молоді в Україні. *Сучасна парадигма публічного управління: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. / за наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 12 листопада 2020 р. Львів. 2020. С. 197–203.*

18. Сичова В. В. Бондаренко Д. П., Напрями державного регулювання молодіжного ринку праці в Україні: проблеми та зміни у методах здійснення. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 2 (53). С. 119–124.

19. Стукан Т. М. Аналіз європейської системи інституційного забезпечення молодіжної політики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. № 32 (71). С. 79–86. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/15.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

20. Стукан Т. М. Молодіжна політика: суть, основні принципи та стан реалізації в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка* 2020. № 4. С. 125–131. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/114> (дата звернення: 10.02.2024).

21. Aktualne problemy społeczne Polski i Ukrainy. Aspekty partnerstwa w edukacji i pomocy społecznej: monografia. Red. nauk.: H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk. Chełm: Państwowa Akademia Nauk Społecznych w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2023. 284 s.

22. Shkolenko O., Tereshchenko E., Shulyar N. Improving the business climate for the development of the small and medium enterprise in Ukraine. *Market infrastructure*. 2020. No. 45. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-8> (дата звернення: 14.02.2024).

23. Youth guarantee – knowledge centre - employment, social affairs & inclusion - European commission. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1327&langId=en> (дата звернення: 14.02.2024).

Стаття надійшла до редакції 19.03.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 29.04.2024 р.

*Sychova V. V., Dr Habil. (Public Administration), Full Professor,
Professor of sociology of management and social work Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
6 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: v.sychova@karazin.ua <https://orcid.org/0000-0001-5001-8389>*

*Samofalova T. O.,
Ph.D. in Public Administration,
Associate Professor of Economics and Management Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: tanyssamova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9263-6430>*

YOUTH POLICY OF UKRAINE IN POST-WAR RECONSTRUCTION: THE EUROPEAN CONTEXT

Abstract. Ukraine has faced the necessity of shaping a competitive youth policy during post-war recovery. The authors examine the public youth policy in Ukraine based on the priorities of European social quality policy, emphasizing the necessity of its utilization to preserve human capital in the conditions of war. The article summarizes approaches to global and European youth policies. It is noted that Ukraine's youth policy has evolved from a communitarian to a social-democratic model, reflecting the growing influence of civic activism among the youth. Providing equal opportunities and involving communities shape its modern perspectives.

The transition from a social-democratic to a universalist policy of social partnership can evolve gradually with the increasing influence of youth as political subjects and requires effective communication between the government and youth. The model of social partnership in youth policy involves creating conditions for social protection for everyone, regardless of individual differences.

The authors draw attention to the necessity of focusing on those segments of the population most affected by war in youth policy, which is more characteristic of social-democratic youth policy. Cross-sectoral social partnership is a synergistic mechanism for interaction between public and private actors, further developing in shaping youth policy. Youth policy is considered one of the fundamental factors of national security, and its quality will determine the political and economic subjectivity of the state in the future.

Keywords: *European social quality policy, competitive youth policy, cross-sectoral social partnership, social-democratic policy.*

REFERENCES

1. Artemenko, I.V. (2017). Vzaiemodiiia subiektiv formuvannia i realizatsii molodizhnoi polityky v Ukraini: vybir modeli. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 1–2, 19–25. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/aplup_2017_5_1-2_5.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
2. Burlai, T.V., Kostytsia, V.I., Blyzniuk, V.V., Levin, R.Ya. (2022). Novitnia polityka sotsialnoi yakosti YeS: korysnyi dosvid dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy. *Ekonomichna teoriia*, 3, 89–119. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.089> (data zvernennia: 10.02.2024).
3. Hutsalova, M.V. (2014). Modeli molodizhnoi polityky v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly. Ser.: Politolohiia*, tom. 230, vyp. 218, 18–21. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdupol_2014_230_218_5.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
4. Dabahian, I.M., Pavlovska, L.I. (2019). Suchasna molodizhna polityka v Yevropi (na prykladi Nimechchyny). *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, tom 30 (69), no. 2, ch. 2, 140–145. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-2/27>.
5. Zaluchennia, Ziednannia ta Povnovazhennia molodi: nova Stratehiia molodi YeS. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0269&from=en> (data zvernennia: 10.02.2024).
6. Kozhushko, N.I. (2015). Kompleksnyi mekhanizm realizatsii derzhavnoi molodizhnoi polityky: innovatsiinyi ta modernizatsiinyi potentsial. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 3 (17). URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/6> (data zvernennia: 10.02.2024).
7. Kozhushko, N.I. (2015). Obgruntuvannia modeli derzhavnoi molodizhnoi polityky v umovakh rozshyrennia transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia*, 1, 387–393. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdy_2015_1_56.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
8. Kormych, L.I., Krasnopol'ska, T.M. (2019). Sotsialni priorityety molodizhnoi polityky Ukrainy v svitli yevrointehratsiinykh protsesiv. *Aktualni problemy polityky*, 64, 78–92. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14780> (data zvernennia: 10.02.2024).
9. Krasnopol'ska, T.M. (2019). Yevropeiski modeli molodizhnoi polityky ta perspektyvy dlia Ukrainy. *Politychne zhyttia*, 3, 31–36. URL: <https://journals.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/7363> (data zvernennia: 10.02.2024).
10. Kryvoshein, V.V., Prymush, M.V. (2021). Social lifts as a mechanism for implementing state youth policy. *Bulletin of the Vasyl Stus Donetsk National University. Series Political sciences*, 6 (21), 63–68. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2021.6.10> URL: <http://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/2688> (data zvernennia: 10.02.2024).
11. Lopatin, D., Samofalova, T. (2023). Molodizhne pidpriemnytstvo yak potentsial formuvannia liudskoho kapitalu. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 14 (28), 286–298. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)) (data zvernennia: 10.02.2024).
12. Molod pomolodshaie? *Reanimatsiinyi paket reform*. URL: <https://rpr.org.ua/news/molod-pomolodshaie/> (data zvernennia: 10.02.2024).
13. Motrechko, V. (2014). Osoblyvosti formuvannia derzhavnoi molodizhnoi polityky v yes ta perspektyvy yii implementatsii v Ukraini. *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyky*, 2. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Patp_2014_2_3.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).

14. Panasiuk, V. (2015). Derzhavna molodizhna polityka yak skladova protsesu pobudovy sotsialnoi derzhavy. *Yurydychnyi visnyk*, 3, 229–234. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urid_2015_3_39.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
15. «Rukh pershykh» - nova pioneriia? URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiz1dLPwrqEAXURcfEDHeDdA8oQFnoECBMQAQ&url=https%3A%2F%2Ffb.ua%2Fblog%2Fkoalitsiia_ua5am%2F585136_ruh_pershih_nova_pioneriya.html&usq=AOvVaw3h3Rbx0rzJlh0IdMz-1GyP&opi=89978449 (data zvernennia: 10.02.2024).
16. Smokova, H. (2019). Instytuty sotsializatsii yak mekhanizm realizatsii derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini. *Politychne zhyttia*, 2, 69–73. URL: <https://jvestnik-chemistry.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/7313> (data zvernennia: 10.02.2024).
17. Sychova, V.V., Bondarenko, D.P. (2020). Modeli derzhavnoi rehionalnoi polityky zainiatosti molodi v Ukraini. *Suchasna paradyhma publichnoho upravlinnia: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 197–203 ; za nauk. red. k.e.n., dotsenta Stasyshyna A.V. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 12 lystopada 2020 r.
18. Sychova, V.V. Bondarenko, D.P. (2016). Napriamy derzhavnoho rehuliuвання molodizhnoho rynku pratsi v Ukraini: problemy ta zminy u metodakh zdiisnennia. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vyp. 2 (53), 119–124.
19. Stukan, T. M. (2021). Analiz yevropeiskoi systemy instytutsiinoho zabezpechennia molodizhnoi polityky. Vcheni zapysky *Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, 32 (71), S. 79–86. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/15.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
20. Stukan, T.M. (2020). Molodizhna polityka: sut, osnovni pryntsypy ta stan realizatsii v Ukraini. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika*, 4, 125–131. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/114> (data zvernennia: 10.02.2024).
21. Bejger, H., Lisovets, O., Borysiuk, S. (2023). Aktualne problemy spoleczne Polski i Ukrainy. Aspekty partnerstva w edukacji i pomocy spolecznej: monografia. Chełm: Państwowa Akademia Nauk Społecznych w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 284 s.
22. Shkolenko, O., Tereshchenko E., Shulyar N. (2020). Improving the business climate for the development of the small and medium enterprise in Ukraine. *Market infrastructure*, no. 45. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-8> (data zvernennia: 14.02.2024).
23. Youth guarantee – knowledge centre - employment, social affairs & inclusion - European commission. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1327&langId=en> (data zvernennia: 14.02.2024).

The article was received by the editors 19.03.2024.

The article is recommended for printing 29.04.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-18>

УДК 351: 323.2

*Лопатченко Іван Сергійович,**аспірант кафедри публічної політики**навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”**Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,**майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна**e-mail: ivan.lopatchenko@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2777-7189>*

ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ США У ВИКОРИСТАННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Темпи розвитку штучного інтелекту (ШІ) продовжують вражати. Світ вже розділився на два табори: одні закликають зупинити розвиток потужних систем штучного інтелекту, а інші оголошують про інтеграцію чат-ботів на основі ШІ, таких як "ChatGPT", у свої платформи. З поширенням та впливом штучного інтелекту практично на всі сфери людської діяльності в усьому світі виникають нові виклики та значні загрози в реалізації доктрин національної інформаційної безпеки для всіх без винятку країн.

У статті розглядається процес тотальної глобалізації, де національна інформаційна безпека стає провідним чинником забезпечення умов для реалізації національних інтересів і здатності держави долати кризові явища в умовах зовнішньої агресії. Своєчасні та ефективні заходи в управлінні інформаційною безпекою з боку держави здатні пом'якшити загрози соціально-економічному та політичному життю країни. Особлива увага має бути зосереджена на інформаційній безпеці Сполучених Штатів Америки, як основного та стратегічного партнера нашої держави, в тому числі у сфері інформаційної безпеки. З огляду на те, що стрімкий розвиток штучного інтелекту створює нові виклики та можливості для національної інформаційної безпеки, вивчення та запозичення досвіду провідних акторів у цій сфері, зокрема США, є надзвичайно важливим для нашої держави для забезпечення захисту національних інтересів в інформаційній сфері та інформаційного суверенітету.

Ключові слова: національна інформаційна безпека, штучний інтелект, джерела інформації, урядові рішення, безпекові алгоритми, стратегія інформаційної безпеки.

Постановка проблеми. Швидкість розвитку штучного інтелекту (ШІ) продовжує вражати. Світ уже розділився на два табори: одні закликають припинити розробку потужних систем штучного інтелекту, інші анонсують інтеграцію чат-ботів зі штучним інтелектом «ChatGPT» у свої платформи.

Як цитувати: Лопатченко І. С. Застосування досвіду США у використанні штучного інтелекту в забезпеченні національної інформаційної безпеки України. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 247–257. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-18>

In cites: Lopatchenko, I.S. (2024). Application of the us experience in the USA of artificial intelligence in ensuring the national information security of Ukraine. *State Formation*, no. 1 (35), 247–257. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-18> [in Ukrainian].

© Лопатченко І. С., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Через тотальне розповсюдження та вплив штучного інтелекту на майже всі сфери діяльності людини у всьому світі, виникають як нові виклики так і суттєві загрози в реалізації доктрин національної інформаційної безпеки усіх без винятку країн.

Розглядаючи процес тотальної глобалізації національна інформаційна безпека є провідним фактором забезпечення умов реалізації національних інтересів, спроможності держави долати кризові явища при наявній зовнішній агресії. Своєчасні ефективні заходи щодо управління інформаційною безпекою з боку держави здатні подолати загрози соціально-економічному та політичному життю країни. Особливо прискіпливо наш погляд має бути прикутим до інформаційної безпеки саме США, як головного та стратегічного партнера нашої держави, у тому числі й у сфері інформаційної безпеки. Враховуючи, що стрімкий розвиток штучного інтелекту створює нові виклики та можливості для національної інформаційної безпеки держави, саме тому дослідження успішних кейсів учасників цієї сфери, й особливо в США, вважаємо надважливим для безпеки країни в сфері інформації та захисту нашого суверенітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми штучного інтелекту були предметом дослідження вчених України та інших країн. Тому роботи присвячені визначенню терміну штучний інтелект та його властивостей досліджували наступні науковці: А. Виловатих, З. Гбур, В. Коцовський, Д. Лубко, С. Шаров. Розгляд терміну національна інформаційна безпека досліджували: О. Климчук, М. Копійка, О. Сорокін. Досліджено використання штучного інтелекту в забезпеченні національної інформаційної безпеки США наступними вченими Б. Преторіус, Б. ван Нікерк, І. Погоріла. Питання застосування штучного інтелекту у національній інформаційній безпеці вивчали С. Барбашин, М. Великанова, Б. Ткач, О. Лісовіченко. Оцінюючи важливість зазначених досліджень, стрімкий розвиток штучного інтелекту створює нові виклики та можливості для національної інформаційної безпеки держави, що вимагає постійних наукових досліджень у цьому напрямку.

Метою роботи є аналіз використання інструментів регулювання, штучного інтелекту у застосуванні в національній інформаційній безпеці держави та виокремлення напрямів можливого використання Україною успішного досвіду Сполучених Штатів Америки в даному напрямку.

Застосована методологія і методи Методологія дослідження поєднує комплекс сучасних філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методів пізнання, включаючи діалектичний, системний, структурно-функціональний, класифікації тощо.

Виклад основного матеріалу. У міжнародній науковій літературі, а також на рівні національного законодавства є достатньо різні варіанти формулювання терміну інформаційна безпека. Основну групу становлять бачення, у рамках яких інформаційну безпеку держави розглядають як стан, можливого розвитку, умов життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів і

установ, за яких забезпечується збереження їх якісного, вільного, відповідного власній природі та інноваційного функціонування [8].

Інформаційна безпека – це стан захищеності інтересів особи, суспільства і держави в інформаційній сфері, при якому виключається можливість їх пошкодження внаслідок неповноти, застарілості та недостовірності інформації, а також негативних наслідків використання інформаційних технологій. або інформацію, заборонену або обмежену законом.

Інформаційна безпека – стан захищеності об'єкта (особи, компанії, держави) від інформаційних загроз, який визначається рівнем шкоди, яка може бути завдана існуванню, функціонуванню чи діяльності об'єкта в разі реалізації цієї загрози через [9]:

- використання неповної, застарілої та недостовірної інформації;
- застосування негативного інформаційного впливу;
- незаконне використання інформаційних технологій;
- несанкціоноване поширення та використання інформації, порушення її цілісності, конфіденційності та доступності.

Розглядаючи термін «забезпечення інформаційної безпеки» вважаємо, що це стосується діяльності, комплексу заходів і в цілому здатності суспільства і держави гарантувати бажаний захищений стан. Забезпечення інформаційної безпеки на думку науковців включає наявність трьох компонентів: діяльності, засобів і суб'єктів (рис. 1).

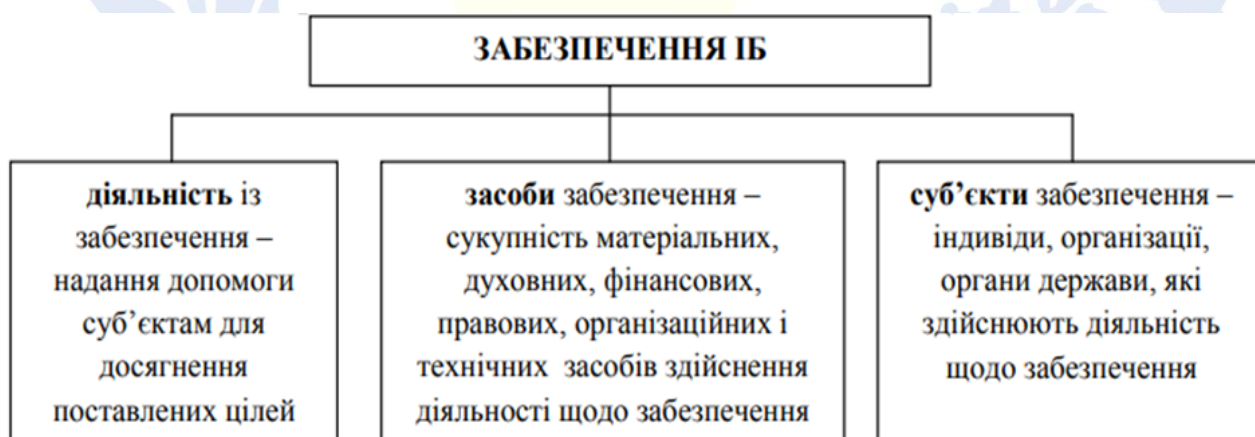

Рисунок 1 – Структура забезпечення інформаційної безпеки
Figure 1 – The structure of information security

Цікавим є визначенням зарубіжних фахівців, у якому зроблено акцент на необхідності проактивної позиції держави, суспільства й особистості в умовах прискороного розвитку та впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства, виникнення нових видів загроз та потреби вироблення інноваційних форм поведінки для забезпечення інформаційної безпеки [9].

Якщо говорити про національну інформаційну безпеку України, то указом Президента України від 28 грудня 2021 року введено в дію «Стратегію інформаційної безпеки» [10].

Стратегія інформаційної безпеки (далі – Стратегія) визначає актуальні виклики та загрози національної безпеки України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію цим загрозам та захист прав громадян. для захисту інформації та персональних даних.

Метою Стратегії є зміцнення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, забезпечення інформаційними ресурсами та заходів соціально-політичної стабільності, захисту держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичних і політичних стабільності, захисту держави, охорони здоров'я та безпеки держави. конституційний лад, що забезпечує права і свободи кожного громадянина [10].

Штучний інтелект (ШІ) готовий повністю змінити життя людини. Такі зміни відбуваються з розвитком і поширенням Інтернету з початку цього століття й призвело до серйозних змін у структурах економіки, суспільстві, політиці та звичайному житті. Хоча штучний інтелект ще не став широко поширеним і явним, у всьому світі точаться дебати щодо того, як зробити керованим вплив ШІ на нашу роботу, здоров'я, освіту, розваги та багато інших аспектів нашого життя. Варто зазначити, що обговорення ШІ не стосується часу чи інтенсивності цих змін, проте має безпосереднє відношення до моментів, коли ШІ буде здатний змінювати суть біологічного існування життя, а також вплив цих нюансів на загальний світовий уклад. ШІ особливо не передбачає трансформації в тому сенсі, яким чином ми виконуємо нашу діяльність: господарську, соціальну, державну. Йде мова про те, що ШІ впливає на те, як досягається кінцевий продукт, оскільки він виконує дії шляхом заміни людського фактору.

Стурбованість щодо динамічного розвитку цієї технології призвела до збільшення кількості досліджень правових наслідків роботи систем ШІ. Однак більшість з цих аналізів зосереджуються на правових наслідках застосування ШІ в приватному секторі і як це впливає на окремих осіб та їх права. Але також надцікавим є ризики, котрі створюються ШІ в момент його застосування у державному управлінні, зокрема в урядових функціях, і як це впливає на здійснення публічної влади, інформаційну безпеку держави та на безпосередні права громадян [4].

На думку американського дослідника штучного інтелекту Хосе Фернандеса, поточна актуальність штучного інтелекту пояснюється, з одного боку, його величезним технологічним розвитком за останні роки, а з іншого боку, надзвичайними можливостями. Стосовно технологічного розвитку штучного інтелекту слід зазначити, що ця технологія існує з середини минулого століття, але лише в останнє десятиліття відбувся справжній поштовх для розвитку та застосування штучного інтелекту в цілому. Це пов'язано з трьома

взаємопов'язаними факторами: по-перше, прогресом у глибокому навчанні, що дозволяє вирішувати нові проблеми; по-друге, обробка великих об'ємів даних, яка завдяки хмарним обчисленням дає змогу отримувати, зберігати, обмінюватися та керувати великими обсягами високоякісних даних; і в кінці, постійне зростання обчислювальної потужності, що дозволяє ІІІ вирішувати завдання за більш короткий час [4].

Дослідники ІІІ зазначають, що стосовно трансформаційної здатності є загальна думка щодо того, що штучний інтелект постійно перебуває на передньому краї проривної діяльності технологій через його величезну неконтрольовану здатність у всьому – промисловості, сільському господарстві, охороні здоров'я й безперечно у оборонній сфері, яка відображається у впливі на національну інформаційну безпеку.

Існує серйозне занепокоєння щодо розширення використання ІІІ, яке має призвести до розробки численних нормативних актів і інструментів впливу, щоб забезпечити безпеку національній інформаційній системі, як у США, так і в ЄС. Ці унікальні проблеми виникають особливо часто, коли ІІІ використовується в прийнятті урядових рішень, що передбачають використання влади та вплив на права громадськості, такі як нормотворчість (наприклад, нормативний аналіз), судові рішення (наприклад, гранти, допомога) або примусове виконання (перевірка). З іншого боку, управління внутрішніх процесів, робота з громадськістю (чат-боти), процеси моніторингу, а також надання послуг від держави є завданнями, які за своєю природою подібні до використання ІІІ в державному секторі. Проте, важливо адекватно застосовувати ці новітні можливості й гармонізувати вигоду й ризики від їх використання без заподіяння шкоди, в першу чергу саме інформаційній безпеці держави, як найбільш дотичній сфері до ІІІ [4].

Що стосується застосування ІІІ у прийнятті важливих державних рішень, які передбачають використання алгоритму механізмів безпеки, то перше на що варто звертати увагу, здатність ІІІ замінити працівників публічної влади або публічних адміністрацій в процесах прийняття рішень, або він буде використовуватися як інструмент, який допомагає таким процесам, так як такі моменти прийняття рішень можуть бути критичним ризиком для національної безпеки держави, зокрема й інформаційної.

Щодо основних ризиків впливу ІІІ на національну інформаційну безпеку, то важливо уточнити роль системи ІІІ - чи може вона припускати та встановлювати правило, яке вказує, в якому випадку система може діяти незалежно від людей, оскільки це може мати серйозний вплив на подальший розвиток подій. Також існує проблема в узгодженні зобов'язань в царині публічного права перед громадськістю та пояснення причин саме таких дій, оскільки бракує прозорості, а також необхідність заздалегідь пояснити громадськості дій системи штучного інтелекту в разі, наприклад, початку ядерної війни, або надпотужних природних чи космічних катаклізмів [4].

На наш погляд, прозорість є основним принципом використання ШІ в державному управлінні загалом, й в системі інформаційної безпеки зокрема. Це має ширший масштаб, ніж прозорість ШІ в приватному секторі, оскільки це йде від розробки загальнодоступного алгоритму до прийняття та спостереження за алгоритмічним прийняттям рішень. З одного боку, державне використання штучного інтелекту має включати громадську участь у розробці алгоритму так само, як загально прийняті процеси ухвалення рішень за участі громади у місцевому самоврядуванні.

Згідно з деякими думками дослідників, алгоритми ШІ слід вважати правилами і вони мають бути передані на політичне узгодження та нормотворчі процеси. З іншого боку, прозорість включає демонстрування важливих інформаційних даних щодо елементів розробки, а також алгоритмічну потужність. Це розкриття потребує, відстежування процесів й має включати можливість дізнатися повну інформацію, це допоможе стати доступним та зрозумілим громадянам [6].

Науковці припускають - прозорість буде надавати можливість інвесторам обирати правильну технологію, щоб вона передбачала і контролювала рішення, засновані на адміністративному алгоритмі, і при цьому враховувати потенційні рішення уряду, а це вже може призвести до негативних наслідків в інформаційній безпеці держави. Цей побічний ефект прозорості можна визнати в деяких випадках (наприклад приклад рішення щодо пільг), тому слід скласти алгоритм, який мав би виключити занепокоєння громадськості. В інших випадках (наприклад, податкова перевірка), алгоритм має бути прихованим, щоб уникнути передачі переваги для дій держави [3].

Крім того, якщо системи ШІ без командування людьми, вступають у судовий конфлікт й не можуть пояснити свої рішення, суди не зможуть забезпечити судовий перегляд відповідно до традиційних моделей. Обмеження судів щодо забезпечення повного судового розгляду призводить до розробки нових альтернатив державному нагляду за системами ШІ за межею компетенції судів. Це фактично й є одним з найнерозв'язуваніших питань щодо забезпечення гарантованої інформаційної безпеки держави [7].

У законодавстві та політиці щодо ШІ США сформувалася федеральна політика щодо використання штучного інтелекту. Незважаючи на численні регіональні та державні закони про штучний інтелект також набули чинності протягом багатьох років, федеральні закони та політика щодо штучного інтелекту мають підвищене значення для розуміння унікальної національної стратегії країни щодо штучного інтелекту. Дійсно, основа стратегії федерального уряду щодо штучного інтелекту вже закладена і дає уявлення про те, як будуть вирішуватися юридичні та політичні питання, викликані цією новою технологією, найближчим часом.

Три роки тому було підготовлено Національну стратегію Сполучених Штатів Америки зі штучного інтелекту, в ній йдеться про наступні моменти: Підтримувати потребу в освітніх програмах штучного інтелекту; підтримувати

потребу в міждисциплінарних дослідженнях штучного інтелекту; залучати інвестиції в розвиток систем штучного інтелекту; Національна стратегія штучного інтелекту США не має обов'язкової сили. У той же час стрімкий розвиток штучного інтелекту привертає все більше уваги, і попит на його нагляд також зростає [2].

У жовтні 2022 року Управління з питань наукової та технологічної політики Білого дому оприлюднило проект Білля про права на штучний інтелект. Вважається, що законопроект має стати певними правилами відповідального використання штучного інтелекту. Він визначає 5 основних принципів, яких слід дотримуватися при розробці та впровадженні автоматизованих систем ШІ:

– безпечні та ефективні системи. Людство має бути захищене від небезпечних або неефективних технологій. При розробці штучного інтелекту необхідно консультиватися з різними спільнотами, зацікавленими сторонами та експертами у відповідних галузях. Цей «мозковий штурм» допоможе визначити проблеми, ризики та потенційні наслідки впровадження технології;

– алгоритмічний захист від дискримінації. Програми, що використовують штучний інтелект, не повинні бути дискримінаційними. Розробникам автоматизованих систем при навчанні штучного інтелекту слід враховувати, що вихідний матеріал для навчання штучного інтелекту має представляти максимальну кількість груп і спільнот;

– зберігайте інформацію конфіденційною. Використовуючи програми ШІ, люди повинні вірити, що їхні особисті дані захищені та що вони можуть контролювати їх використання. Тому розробники повинні надати інструмент, який дозволяє користувачам отримувати дозвіл на збір, використання, доступ, передачу та видалення своїх даних. Запити на згоду мають бути короткими, чіткими та написаними простою та зрозумілою мовою;

– поясніть мету використання. Люди повинні знати про це щоразу, коли мова йде про використання програм штучного інтелекту. Крім того, необхідно надати інформацію про те, для чого використовується штучний інтелект, яких результатів потрібно досягти та як це може вплинути на користувачів;

– людські альтернативи та резервні варіанти. Для людей, які не хочуть використовувати програми штучного інтелекту, має бути можливість відмовитися від автоматизованих систем і замість цього використовувати людські альтернативи. Якщо певні процеси автоматизовані, наприклад доступ до певних соціальних послуг, чи повинні бути альтернативи? Через нього людина зможе реалізувати свої права[1].

Закон, що визначає національну ініціативу відносно штучного інтелекту зосереджений на розширенні наукового впливу та розвитку досліджень щодо ШІ та подальшій координації науково-дослідної діяльності в галузі штучного інтелекту між оборонними/розвідувальними спільнотами та цивільними федеральними агентствами. Закон також законодавчо закріпив створення Національного офісу ініціатив зі штучного інтелекту, який входить до складу

Білого дому і якому доручено «наглядати та впроваджувати національну стратегію США щодо штучного інтелекту» [2].

Наприкінці травня 2023 року, Білий дім зробив кілька додаткових кроків для подальшого окреслення свого підходу до управління штучним інтелектом. У результаті було опубліковано переглянутий Національний стратегічний план досліджень і розвитку штучного інтелекту, щоб «координувати та зосередити федеральні інвестиції в дослідження та розробки штучного інтелекту». План включає кілька стратегічних тез:

- робити довгострокові інвестиції у фундаментальні та відповідальні дослідження штучного інтелекту. Надати пріоритет інвестиціям у наступне покоління штучного інтелекту для стимулювання відповідальних інновацій, які служать суспільним інтересам і зберігають Сполучені Штати світовим лідером у цій галузі;

- розробка ефективних методів співпраці людини та штучного інтелекту. Поглибити розуміння того, як створювати системи штучного інтелекту, які ефективно доповнюють і покращують людські можливості;

- визначення та вирішення етичних, правових і соціальних наслідків використання штучного інтелекту;

- забезпечити безпеку систем штучного інтелекту. Це включає визначення можливостей тестування для перевірки функціональності та точності систем ШІ та захисту систем ШІ від кіберзагроз і вразливості даних.

- розробити спільні публічні бази даних і технології навчання;

- використовувати стандарти для вимірювання та оцінки систем ШІ;

- визначення національних потреб у робочій силі для досліджень штучного інтелекту;

- розвиток державно-приватного партнерства для прискорення розвитку штучного інтелекту та створення можливостей для продовження інвестицій у відповідальні дослідження та розробки штучного інтелекту [3].

Хоча системи штучного інтелекту обіцяють підвищення продуктивності в багатьох сферах державного управління, їх зростаюча складність, технологічна база, що швидко розвивається, і великі вимоги до даних можуть призвести до збільшення ризиків, пов'язаних з їх розробкою. У результаті люди все більше уваги приділяють національній інформаційній безпеці, особливо безпеці систем штучного інтелекту. З цією метою рекомендується провести національне дослідження для вирішення фундаментального питання про те, наскільки рівень тестування систем штучного інтелекту достатній для забезпечення безпеки використання штучного інтелекту в національній інформаційній безпеці США.

Останніми роками в нашій державі маємо змогу спостерігати тенденцію до стрімкого розвитку світового досвіду використання штучного інтелекту в усіх важливих сферах життя, промисловості, медицини, а особливо в ОПК та національній інформаційній безпеці. Прецедент у США та великих європейських країнах із використанням штучного інтелекту та чат-ботів дав комітету цифрової трансформації нашої держави певну кількість інформації для

аналізу та розуміння. Використовуючи досвід Сполучених Штатів 2020 року було створено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, там законодавчо визначаються терміни, мета, а також завдання щодо розвитку ШІ в нашій країні. Відповідно до концепції штучного інтелекту – це група організованих інформаційних технологій, які можуть виконувати складні та комплексні завдання, використовуючи наукові методи дослідження та алгоритмічні системи для обробки інформації, отриманої на роботі або створеної самостійно [4].

Національний інститут національної безпеки і протидії тероризму представив українським колегам у Раді національної безпеки і оборони України дослідження під назвою «Національна безпека та регулювання штучного інтелекту», в якому розглядаються різні аспекти загрози штучного інтелекту та відповіді на законодавство, і проблеми кіберстійкості країни. Українські колеги зазначили, що для ефективного реагування на загрози Україна співпрацює з міжнародними партнерами для обміну інформацією та досвідом для забезпечення відповідального використання штучного інтелекту. Однак наразі це дослідження не є відкритим для громадськості через конфіденційність інгредієнтів [5].

У 2020 році була затверджена Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. Це вказує на необхідність нарешті вирішити питання норм суспільних відносин у сфері розвитку штучного інтелекту. Нещодавно відновив роботу Комітет з питань розвитку сфери штучного інтелекту при Міністерстві цифрової трансформації України. Звісно, у процесі формування регламенту буде враховано й питання використання штучного інтелекту для створення та поширення неправдивої інформації.

Проаналізувавши процеси використання ШІ національною інформаційною безпекою США маємо можливість надати варіанти застосування даної технології в Україні:

– дослідити, проаналізувати процеси технології ШІ, а також надати на розгляд певний документ, який описує, чого компаніям і суспільству слід очікувати в найближчому майбутньому стосовно використання ШІ, він має висвітлювати підхід країни до регулювання штучного інтелекту та описувати кінцеві результати, яких країна планує досягти використовуючи технологію;

– розробити законодавство для регулювання та розвитку штучного інтелекту;

– вести діалогову взаємодію з громадянським суспільством та бізнесом, стосовно можливих меж використання інструментів ШІ в усіх сферах діяльності;

– використовуючи медіа-комунікативні технології, проводити роз'яснювальну роботу у суспільстві щодо дезінформаційних процесів, які можуть бути створювані та поширені з використанням штучного інтелекту;

– в умовах воєнних дій, особливо обережно використовувати технологію ШІ в стратегічно важливих сферах діяльності держави через можливість витоку або отримання важливої інформації іншими особами, до поки не буде сформовано зрозумілі для використання алгоритми дій ШІ.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Застосування нашою державою досвіду Сполучених Штатів в процесі використання технології ШІ у національній інформаційній безпеці спрямована на покращення системи національної інформаційної безпеки в Україні, зокрема, на узгоджене використання штучного інтелекту для виявлення, аналізу та запобігання потенційним загрозам для країни. Вона дозволяє Україні використовувати передовий досвід США для підвищення рівня безпеки в інформаційному просторі та захисту важливих національних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Artificial Intelligence (AI). U.S. Department of State. URL: https://www.state.gov/artificial-intelligence/#nav_primary-nav
2. Artificial Intelligence and Democracy, URL: <https://il.boell.org/en/2022/01/06/artificial-intelligence-and-democracy>
3. Artificial intelligence and foreign policy decision-making. URL: <https://calhoun.nps.edu/handle/10945/7993>
4. Artificial Intelligence and Politics. URL: <https://vocal.media/futurism/artificial-intelligence-and-politics>
5. Eric Schmidt // National Security Commission on Artificial Intelligence. URL: <https://www.nsc.gov/about/commissioners/schmidt>
6. Pretorius B., van Niekerk B. Cyber-Security for ICS/SCADA. *Int. J. Cyber Warf. Terror.* 2016. Vol. 6. P. 1–16.
7. The Future of AI: How Artificial Intelligence Will Change the World. URL: <https://builtin.com/artificial-intelligence/artificial-intelligence-future>
8. Гбур З. В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic and legal aspects: a scientific monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 868-872. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6325/13361-1>
9. Дезінформація та штучний інтелект: (не)видима загроза сучасності. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dezinformatsiya-shtuchnyi-intelekt/>
10. Правове регулювання Штучного Інтелекту. *Голос України.* URL: <http://www.golos.com.ua/article/372783>

Стаття надійшла до редакції 03.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 15.05.2024 р.

Lopatchenko I. S.,

postgraduate student of the Department of Public Policy,

Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: kiev1112@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2777-7189>

APPLICATION OF THE US EXPERIENCE IN THE USA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENSURING THE NATIONAL INFORMATION SECURITY OF UKRAINE

Annotation. The pace of artificial intelligence (AI) development continues to astound. Already, the world has divided into two camps: some calling for a halt to the advancement of

powerful AI systems, while others announce integrations of AI-powered chatbots like "ChatGPT" into their platforms. With AI's pervasive spread and influence across nearly all spheres of human activity worldwide, new challenges and significant threats arise in implementing doctrines of national information security for all countries without exception.

The article discusses the process of total globalization, where national information security becomes a leading factor in ensuring conditions for the realization of national interests and a state's ability to overcome crises in the face of external aggression. Timely and effective measures in managing information security by the state can mitigate threats to the socio-economic and political life of the country. Our focus should particularly be on information security in the United States, as our state's main and strategic partner, including in the realm of information security. Considering that the rapid development of artificial intelligence creates new challenges and opportunities for national information security, studying and borrowing the experience of leading actors in this field, including the United States, is extremely important for our state to ensure the protection of its national interests in the information sphere and information sovereignty.

Keywords: *National information security, artificial intelligence, sources of information, government decisions, security algorithms, information security strategy.*

REFERENCES

1. Artificial Intelligence (AI). U.S. Department of State. URL: https://www.state.gov/artificial-intelligence/#nav_primary-nav
2. Artificial Intelligence and Democracy, URL: <https://il.boell.org/en/2022/01/06/artificial-intelligence-and-democracy>
3. Artificial intelligence and foreign policy decision-making. URL: <https://calhoun.nps.edu/handle/10945/7993>
4. Artificial Intelligence and Politics. URL: <https://vocal.media/futurism/artificial-intelligence-and-politics>
5. Eric Schmidt // National Security Commission on Artificial Intelligence. URL: <https://www.nscai.gov/about/commissioners/schmidt>
6. Pretorius B., van Niekerk B. (2016). Cyber-Security for ICS/SCADA. *Int. J. Cyber Warf. Terror*, 6, 1–16.
7. The Future of AI: How Artificial Intelligence Will Change the World. URL: <https://builtin.com/artificial-intelligence/artificial-intelligence-future>
8. Gbur, Z.V. (2022). Fundamentals of information security of the state in the conditions of war. Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic and legal aspects, 868–872. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-106> [in Ukrainian].
9. Disinformation and Artificial Intelligence: (In)visible Threat of Modernity. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dezinformatsiya-shtuchnyi-intelekt/> [in Ukrainian].
10. Legal regulation of Artificial Intelligence. Voice of Ukraine. URL: <http://www.golos.com.ua/article/372783> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 03.04.2024.

The article is recommended for printing 15.05.2024.

СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ СКЛАДОВІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-19>
УДК 35:316.7

Сиченко Віктор Володимирович,
доктор наук з державного управління, професор,
ректор комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»,
вулиця Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49101, Україна,
e-mail: sychenko@dano.dp.ua <https://orcid.org/0000-0001-9655-2317>

Рибкіна Світлана Олексіївна,
доктор філософії зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування»,
доцент кафедри публічного управління та права комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»,
вулиця Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49101, Україна,
e-mail: kafedramo1@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-1063-6462>

Соколова Ельміра Тельманівна,
доктор філософії зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування»,
доцент кафедри публічного управління та права комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»,
вулиця Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49101, Україна,
e-mail: elsok@dano.dp.ua <https://orcid.org/0000-0003-2430-751X>

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Розглядаються особливості трансформації публічних комунікацій в умовах змін соціокультурного середовища. Здійснено теоретико-методологічний огляд особливостей публічних комунікацій в умовах соціально-економічних та геополітичних криз, процесів цифровізації та е-урядування. У результаті аналізу останніх європейських наукових розвідок, визначено, що найбільший вплив у сфері публічних комунікацій відбувається за рахунок культурної трансформації в напрямку гіперболізації споживання, модернізації, зміни спілкування між установами, владними структурами, організаціями та зацікавленими сторонами.

Як цитувати: Сиченко В. В., Рибкіна С. О., Соколова Е. Т. Трансформації публічних комунікацій в умовах розвитку соціокультурного середовища. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 258–268. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-19>

In cites: Sychenko, V.V., Rybkina, S.O., Sokolova, E.T. (2024). Transformations of public communications in the conditions of sociocultural environment development. *State Formation*, no. 1 (35), 258–268. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-19> [in Ukrainian].

© Сиченко В. В., Рибкіна С. О., Соколова Е. Т., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Визначено особливості комунікаційного процесу в системі публічного управління з урахуванням провідних принципів, таких як достовірність, зрозумілість, діалогічність, масштабність, єдність зусиль, лідерство. Розроблена блок-схема відображає особливості комунікаційного процесу в публічному управлінні у єдності функціонування суб'єктів, етапності, залученого інструментарію взаємодії. У результаті аналізу чинників, які впливають на зміст та характер публічних комунікацій, визначено, що сучасні комунікаційні процеси здебільшого трансформуються за рахунок розвитку соціокультурного середовища, формування нового цифрового суспільства, що призводить до урізноманітнення інформаційних каналів та поглиблення зв'язків. Одним із способів трансформації публічних комунікацій у відповідності до викликів сучасності є застосування інноваційних форм публічного управління, зокрема гнучких менеджеріальних технологій. Розглянуто особливості застосування Agile-технології в управлінні розвитком публічних комунікацій на засадах адаптивності, прогностичності, гнучкого планування, співпраці крос-функціональних команд. Відтак, публічні комунікації розглядаються як вирішальний фактор досягнення ефективного функціонування всієї системи державного управління як специфічного інституційного інструменту реалізації державної політики. Вважаємо, що сучасні трансформації, які відбуваються в суспільстві наразі, висувають нові завдання соціокультурного осмислення реальності та впровадження нових управлінських підходів.

Ключові слова: публічне управління, публічні комунікації, соціокультурне середовище, глобалізація, інноваційні форми публічного управління, трансформація.

Постановка проблеми. У сучасному світі одночасно загострюється низка геополітичних та соціально-економічних проблем, врегулювання яких часто супроводжується забезпеченням більш продуктивних публічних комунікацій. Лібералізація суспільних відносин потребує переосмислення підходів до застосування публічних комунікацій, під впливом різних факторів, серед яких глобалізація, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, урбанізація, зростання соціальної мобільності тощо. Ці зміни мають суттєвий вплив на характер, динаміку публічних комунікацій, які стають все більш різноманітними, інтерактивними та часто здійснюються в умовах кризових ситуацій. У царині управління публічними комунікаціями виникає низка актуальних проблем, які потребують комплексного дослідження, серед яких визначення впливу каналів публічних комунікацій на загальний результат, дослідження нових практик та інструментів публічних комунікацій в умовах мінливого соціокультурного середовища, аналіз викликів та можливостей соціокультурних трансформацій для публічної сфери та демократичних процесів, використання публічних комунікацій для сприяння соціально-економічному розвитку та культурному діалогу в мінливому соціокультурному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідне поняття дискурсу для гуманітарних досліджень полягає у вивченні особливого мовного середовища, визначення мовних конструктів для побудови ефективних та комплексних комунікативних подій. Багатоманітність явища комунікації, яке забезпечує мовну взаємодію, передачу інформації та інформаційний обмін розглянуто у ґрунтовній праці В. Дрешпака «Комунікації в публічному управлінні» [6, с. 24]. Г. Почепцов пропонує аналізувати комунікативний

процес через низку наукових підходів, а саме традиційного, загальнотеоретичного, прикладного, фізіологічного, психологічного та соціологічного [9, с. 76]. Вперше у вітчизняних дослідженнях Н. Попович запропонувала використовувати установчий підхід у вирішенні комунікативних деформацій як складника комплексного управлінського дискурсу з урахуванням соціокультурних, етнічних, політичних, психологічних аспектів [8, с. 134]. Особливості гармонізації комунікативного простору, активізацію у застосуванні креативних механізмів публічного управління з метою відновлення довіри до державних інституцій були розглянуті у роботах таких науковців як С. Бронікова, Н. Кондратенко, В. Тарасова [2, с. 41]. Комунікаційний процес у публічному управлінні у різних дослідженнях розглядається як окрема підсистема та механізм. Сутність комунікативної підсистеми публічного управління полягає у взаємодії та налагодженні зв'язків, у тому числі управлінських відносин, що перебуває у перманентному динамічному стані з організаційною, економічною, кадровою та іншими підсистемами. У структурі комунікативної підсистеми виділяється соціальний, техніко-технологічний та семіотичний компоненти. Спираючись на дослідження О. Громової, у структурі комунікацій державних органів влади з населенням передбачено три стратегії взаємодії, зокрема «уряд-громадяни», «уряд-бізнес», «уряд-уряд» [5, с. 192]. У своїх дослідженнях Г. Ярова наголошує, що саме демократизація та цифровізація суспільних відносин призводить до трансформації політичних комунікацій [14, с. 104]. Важливо підкреслити, що наразі існує низка провідних наукових досліджень у сфері публічних комунікацій, проте загострення викликів у суспільстві, спричинених необхідністю кризового реагування та прийняття невідкладних управлінських рішень, все більшого впливу соціокультурного середовища формують підходи до трансформації публічних комунікацій в умовах посиленої цифровізації.

Метою статті є комплексне дослідження трансформацій публічних комунікацій в умовах динамічних змін соціокультурного середовища під впливом соціально-економічних та геополітичних криз, процесів цифровізації, зміни переважних каналів публічних комунікацій. Провідними завданнями дослідження є здійснення теоретико-методологічного огляду здійснення публічних комунікацій, визначення переліку чинників, що впливають на трансформації публічних комунікацій, огляд та аналіз моделі здійснення публічних комунікацій у єдності етапів реалізації, використання техніко-технологічного інструментарію, залучення учасників комунікаційного процесу.

Застосована методологія і методи. Під час проведення дослідження були використані методи аналізу, узагальнення, систематизації та дедукції для комплексного вивчення проблематики змісту публічних комунікацій. Теоретико-методологічне вивчення трансформації публічних комунікацій в умовах змін соціокультурного середовища дозволило визначити й подальші тенденції розвитку у сфері публічних комунікацій. Метод аналізу,

використаний у дослідженні, був спрямований на визначення складних взаємозв'язків і процесів, що відбуваються у сфері публічних комунікацій у контексті розгляду окремих аспектів та вивчення їх взаємодії з усім суспільством. Метод систематизації використовувався для упорядкування отриманої інформації в чітку логічну структуру з метою виокремлення основних тем та напрямів, підходів та концепцій, які були застосовані у попередніх дослідженнях. Відомості, що були отримані завдяки використанню методу систематизації, стали підґрунтям аналізу впливу соціокультурного середовища у різних контекстах. Метод дедукції використовувався для переходу від загальних уявлень щодо публічних комунікацій до конкретних до конкретних висновків та визначення особливостей функціонування.

Виклад основного матеріалу. У формуванні комунікативного простору публічного управління провідне місце займає соціокультурне середовище у його різноманітності адміністративно-територіального формування, стану інформаційних ресурсів, наявності архаїчних та сучасних смислів. Вивчення соціокультурного середовища як сукупності соціальних, культурних та історичних факторів є важливим у процесі аналізу трансформацій публічних комунікацій, так як включає в себе такі елементи як соціальні норми та цінності у суспільстві, характерні культурні практики, розвиток соціальних інституцій та історичний контекст репрезентації подій. Успішність організації системи внутрішніх та зовнішніх зв'язків, обміну інформації залежить від особливостей розвитку комунікативного середовища публічного управління, трансформації інституцій адміністративно-політичної діяльності. У категорії знань публічного управління активно вивчається проблематика мовленнєвих репрезентацій комунікативних актів державних службовців у процесі відображення різноманітних дійсних ситуацій, що містять мовний компонент та впливають на розуміння суспільством поширюваних текстів. Процеси самопрезентації, конструювання, легітимізації та позиціонування інститутів державної влади у соціокультурному середовищі здійснюється за допомогою публічних дискурсів. Референтність управлінських комунікацій підсилюється динамічністю публічного простору та необхідністю у постійній синхронізації оприлюднених текстів. Відтак, публічний дискурс авторами розглядається як динамічна конструкція з притаманною імпліцитністю та експліцитністю одночасно, реалізований у концептуальній єдності системно-процесуальних та функціональних складників для забезпечення та підтримки взаємодії держави і влади. Структурування комунікаційного процесу в системі публічного управління є важливим для розроблення подальшої стратегії, яка базується на таких принципах як достовірність, зрозумілість, діалогічність, масштабність, єдність зусиль, лідерство [1, с. 105]. Особливості комунікацій в публічному управлінні у єдності функціонування суб'єктів, етапності, залученого інструментарію представлено на блок-схемі.

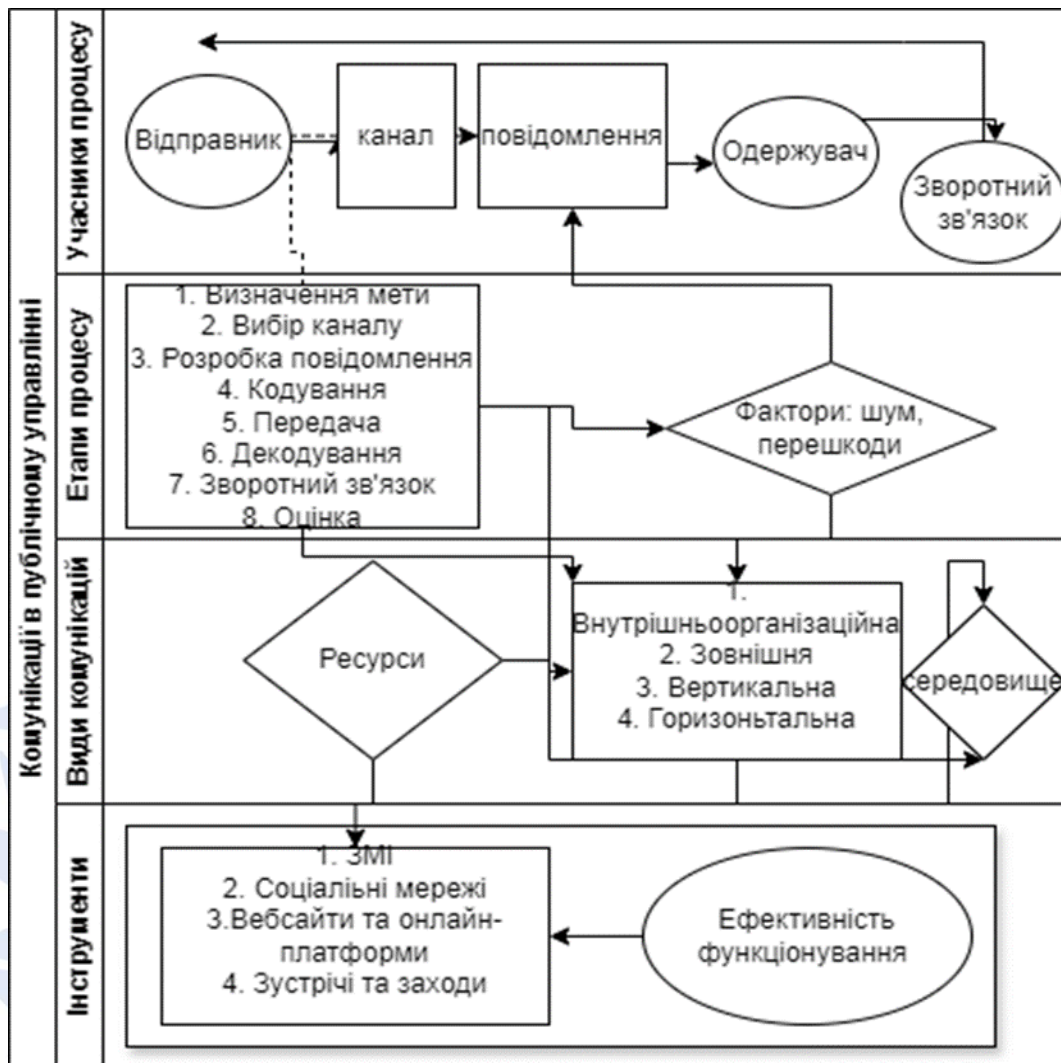

Рисунок 1 – Блок-схема функціонування публічних комунікацій
 Figure 1 – Flowchart of the functioning of public communications

Джерело: складено авторами на основі [1; 6; 9].
 Source: compiled by the authors based on [1; 6; 9].

Сучасний та функціональний характер суспільства визначається ефективністю управління та рівнем представленості громадян, їхньої свободи брати участь у суспільному житті. Ключовими факторами у здійсненні публічних комунікацій є громадяни, державні інститути; простір для співпраці та комунікації між першими та другими, права, свободи та можливості, які вони мають. Публічні комунікації є ключовою ланкою у складній мережі державного управління. Простір публічних комунікацій регулюється існуючим політико-правовим середовищем, з урахуванням законів, які регулюють розподіл та доступ до урядової інформації, а також політику щодо реалізації демократичних свобод [7]. Але простір публічної комунікації чутливий до змін не лише в політико-правовому середовищі, а й в інших середовищах, зокрема суспільному, економічному, цифровому.

З огляду на останні дослідження, вважаємо необхідним констатувати важливість поглиблення та удосконалення існуючих принципів функціонування публічних комунікацій [3, с. 114]. Значущий сукупний соціальний ефект досягається за тієї умови, що комунікація стає продуктивною силою для примноження потенціалу спільнот, особистостей та організацій. Сучасні комунікаційні процеси у сфері публічного управління трансформуються за рахунок розвитку соціокультурного середовища, формування нового цифрового суспільства, що призводить до урізноманітнення інформаційних каналів та поглиблення зв'язків. Європейські фахівці з публічних комунікацій визнають вплив культурної трансформації в напрямку гіперболізації споживання, модернізації, що впливає на спілкування між установами, владними структурами, організаціями та зацікавленими сторонами. Трансформації соціального впливу у публічних комунікаціях передбачають збільшення ролі традиційних структур влади, громадської думки та участі в суспільно-політичному житті [15, с. 835]. У цьому контексті соціальні мережі можуть призвести до трансформації управління у публічній сфері, ставлячи під сумнів соціальні інститути та органи влади, потенційно слугуючи рушієм змін або засобом прямої демократії для користувачів. В умовах трансформації соціокультурного середовища, спостерігаємо прямий вплив на зміни у публічних комунікаціях, які полягають у переході від узгодженості шляхом управління повідомленнями до реалізації функції стратегічного управління [4, с. 14]. Модернізація комунікативної діяльності державних органів влади у сучасних умовах має враховувати одночасно техніко-технологічний та соціальний аспект на засадах відкритості, прозорості та подолання «цифрової нерівності». Одночасно з цим спостерігаємо зв'язок і у зворотному напрямі, а саме соціокультурну трансформацію в суспільстві через використання комунікаційних технологій, сприяння етичним аспектам, що в майбутньому вплине на загальне суспільне визнання та трансцендентний розвиток системи публічного управління в найближчому майбутньому. Відтак, спостерігаємо, що нові медіа, соціальні рухи гібридні інституції, такі як аналітичні центри та некомерційні фонди, сприяють новій структурній трансформації сфери публічних комунікацій. Процеси соціальних змін супроводжуються використанням різноманітних комунікаційних технік, зокрема для вирішення проблем неефективних систем, процесів [13, с. 93]. Це дозволить громадам не лише відчувати зміни, а й керувати ними, адже соціальні зміни зосереджуються на громаді як одиниці змін. Вважаємо, що сучасні трансформації, які відбуваються в суспільстві наразі, висувують нові завдання соціокультурного осмислення реальності та впровадження нових управлінських підходів. Через вплив глобалізації найбільших перетворень зазнали наступні аспекти публічних комунікацій: нівелювання впровадження масовості і все більша диференціація у розбіжностях між суспільними прошарками, зміна характеру соціокультурної взаємодії у формі та міжособистісних комунікаціях, які все більше набирають рис опосередкованого спілкування з новими моделями комунікацій та

розуміння соціокультурної реальності [12, с. 24]. Стереотипізація та маніпулювання інформацією, як прояв глобалізації, також впливають на сутність та зміст публічних комунікацій, бо позначається на трансформації поглядів суспільства щодо національної ідентичності, перегляді історичних цінностей, кризи у сприйнятті дій влади. Так, у дослідженнях Е. Тоффлера визначені «межі адаптації» суспільства щодо прийняття все нових і нових інформаційних повідомлень, які постійно змінюються з трансформаціями географічного простору. Державна політика в соціокультурній сфері, що включає в себе соціальну комунікацію є моделлю механізмів природного соціокультурного процесу, окрім стимулювання прискореного розвитку суспільства в соціокультурному контексті. У зв'язку з сучасними соціальними змінами людство переосмислює роль публічних комунікацій, оновлює її форми та функції. З одного боку, публічні комунікації, як і раніше, відтворюють традиційні установки та моделі поведінки, які значною мірою визначаються способом мислення. З іншого боку, все більшої популярності набувають сучасні форми мас-медіа (телебачення, кіно, друкована преса, реклама), які посилюють розвиток ідеологічних і моральних стереотипів масової культури. Медіа стимулюють розвиток нової ідентичності, змінюють спосіб мислення людей. Таким чином, особливого значення набуває взаємовплив публічних комунікацій як процесу формування «людського капіталу» і моральних ресурсів соціально-економічного розвитку держави.

В умовах цифровізації підходи до комунікацій у публічному управлінні змінюються. За визначенням Дж. Харрісона, останнім часом відбувається переосмислення громадськості цінностей комунікації в умовах реконфігурації сучасних ЗМІ, адже вони змінили швидкість комунікацій, усунули традиційні географічні кордони, перетворивши міжкультурну комунікацію на середовище спільної участі [15, с. 850]. Соціокультурне середовище впливає на розвиток комунікацій в публічному управлінні через низку факторів, зокрема розрив комунікаційних ефектів, соціальну структуру та категорії повідомлень від ЗМІ [10, с. 79]. Публічні комунікації здійснюються в умовах спільного інформаційного простору, але при його формуванні комунікації враховуються культурні відмінності, з метою руйнування гетерогенних культурних світів. Також спостерігаємо дихотомічні зв'язки між публічним і приватним інформаційним простором, що полягають у впливі цифрових методів комунікації на зміни у громадські простори та спільноти.

Одним із способів трансформації публічних комунікацій у відповідності до викликів сучасності є застосування інноваційних форм публічного управління, зокрема гнучких менеджеріальних технологій [11, с. 178]. Agile-управління полягає в адаптивному та прогностичному підходах, пришвидшених циклах реалізованих маркетингових стратегій, скороченні ланцюжків зворотного зв'язку між інститутами влади та громадянами. Такий вид управління доцільно застосовувати у різних сферах діяльності, зокрема і в інформаційній, телекомунікаційній, рекламній, маркетинговій. Публічні

комунікації є комплексним об'єктом, та тим до якого мають застосовуватися подібні інструменти на різних рівнях. Саме тому робочу програмне забезпечення, регулярність релізів по всьому діапазону, можливість швидкісного планування та оперативного реагування, оцінка часу для завершення окремих інформаційних продуктів мають бути ідентичними та такими, які легко застосувати за умови динамічних змін. Ощадливі та гнучкі управлінські методології забезпечують безперервний виробничий графік, прозорість та відкритість інформації перед громадами. Масштабування публічних комунікацій за допомогою платформ співпраці, соціальних мереж, спільнот, сталих практик спілкування є реальним та прогнозованим процесом. У питанні планування публічних комунікацій також має бути враховано складність у плануванні, зокрема середньо- та довгостроковому. Складання реальних планів в умовах щоразу вищих темпів інновацій є майже неможливим. За підрахунками дослідників, традиційне «річне планування» вичерпало себе на 69 %. Команди, що залучені до реалізації публічних команд мають бути крос-функціональними, які мають узгоджені між собою платформи та правила роботи. Для реалізації публічних комунікацій можна застосовувати такі інноваційні методи та стратегії як «згори - донизу», «рамкова програма зростання», «вмонтований маркетинг». Використання конвергентних медіа, які характеризуються стійким нарративом, виглядом і відчуттям, усі канали яких працюють узгоджено, дозволяє трансляторам повідомлень досягати бажаних цілей. Конвергентні засоби є потужними, бо контент, який вони транслюють, викликає більше довіри, ніж ті, які поширюються традиційними ЗМІ. Споживач послуг може змінювати пристрої, канали, медіа, носії, дедалі ускладнюється комбінація засобів використання, проте інформаційні повідомлення залишаються незмінними. Використання таких сучасних технологій у розробці, реалізації публічних комунікацій впливає на зміни реакцій суспільства у мінливому та турбулентному соціокультурному середовищі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Соціокультурне середовище суттєво впливає на сучасний розвиток комунікацій у публічному управлінні в умовах еволюції соціальних структур, технологічного прогресу, дестабілізації соціально-економічних та політичних систем. Комунікація в системі публічного управління розглядається як вирішальний фактор досягнення ефективного та економного функціонування всієї системи державного управління як специфічного інституційного інструменту реалізації державної політики. Якість інформаційних відносин між окремими суб'єктами державного управління визначається низкою факторів і впливає на загальну системну структуру всієї організації управління. У результаті проведеного дослідження було здійснено теоретико-методологічний огляду особливостей функціонування публічних комунікацій та побудована комплексна блок-схема, визначені чинники, що впливають на трансформації публічних комунікацій, серед яких зміни у соціокультурному середовищі, зростаючих кризових процесах, посилення цифровізації у

використанні техніко-технологічного інструментарію. Перспективними напрямками дослідження є моделювання управління комунікаційним процесом з використанням інноваційних форм публічного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Бондар В., Бронікова С., Кондратенко Н. Теоретико-методологічні засади соціокомунікативного механізму публічного управління : монограф. Київ : НАДУ, 2020. 192 с.
3. Гавкалова Н. Л. Визначення ролі комунікацій в публічному управлінні. *Public Administration and Management: modern scientific discussions* : monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2020. С. 113–132.
4. Грабовенко Н., Зикун Н. Особливості стратегічних комунікацій в епоху цифровізації та розвиток нових медіаінструментів у публічному управлінні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. № 1. С. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-1-2>
5. Громова О. В. Механізм організації ефективних ділових комунікацій у публічному управлінні. *Приазовський економічний вісник*. 2020. № 6 (23). С. 191–194.
6. Дрешпак В.М. Комунікації в публічному управлінні : навч.посібн. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.
7. Михайлова, О. Г. Сучасні стратегії комунікацій у публічному управлінні та адмініструванні в умовах невизначеності. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-5-02-03> URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-02-03> (Дата звернення 17.06.2024 р.).
8. Попович Н. Г. Державно-управлінський дискурс у структурі політико-управлінської комунікації : монографія. Київ : Центр учб. л-ри, 2013. 362 с.
9. Почепцов Г.Г. Теорія комунікацій. Київ : Київський університет, 1999 р. 238 с.
10. Рибкіна С.О. Визначення ролі освіти в управлінні розвитком соціокультурного середовища. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. №1. С. 79–86. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2024-1-11>
11. Соколова Е. Т. Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційних управлінських форм у системі вищої освіти України. *Modern Economics*. 2021. № 29(2021). С. 176–181. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V29\(2021\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-27)
12. Соколова Е.Т., Підлеп'ян Н.В. Удосконалення механізмів управління суспільними системами в умовах глобалізації. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 1. С. 24–31. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2024-1-4>
13. Соловйов С. Стратегічні комунікації в публічному управлінні: впровадження в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. №3. С. 93–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2016_3_17 (Дата звернення: 10.06.2024 р.).
14. Ярова Г.Д. Генезис наукових поглядів на комунікації в публічному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №11. С. 103–107. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306814.2021.11.103>
15. Harrison, J., & Wessels, B. A new public service communication environment? Public service broadcasting values in the reconfiguring media. *New Media & Society*. 2005. № 7(6). С. 834–853. <https://doi.org/10.1177/1461444805058172>

Стаття надійшла до редакції 03.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 05.05.2024 р.

Sychenko V. V.,

*Doctor of Science in Public Administration, professor,
Rector Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education»
Dnipropetrovsk Regional Council,
70 Volodymyr Antonovych Street, 49101, Ukraine
e-mail: sychenko@dano.dp.ua <https://orcid.org/0000-0001-9655-2317>*

Rybkina S. O.,

*PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Management and Law,
Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education” of
Dnipropetrovsk Regional Council,
70 Volodymyr Antonovych Street, 49101, Ukraine
e-mail: kafedramo1@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-1063-6462>*

Sokolova E. T.,

*PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Management and Law,
Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education” of
Dnipropetrovsk Regional Council,
70 Volodymyr Antonovych Street, 49101, Ukraine
e-mail: elsok@dano.dp.ua <https://orcid.org/0000-0003-2430-751X>*

TRANSFORMATIONS OF PUBLIC COMMUNICATIONS IN THE CONDITIONS OF SOCIOCULTURAL ENVIRONMENT DEVELOPMENT

Annotation. The article deals with the peculiarities of public communications transformation in the context of changes in the socio-cultural environment. A theoretical and methodological review of the peculiarities of public communications in socio-economic and geopolitical crises, digitalization, and e-government is carried out. As a result of the analysis of the latest European scientific research, it is determined that the greatest impact in the field of public communications is due to cultural transformation in the direction of hyperbolization of consumption, modernization, and changes in communication between institutions, authorities, organizations, and stakeholders. The features of the communication process in the public administration system are determined, taking into account the leading principles, such as reliability, clarity, dialogicity, scale, unity of effort, and leadership. The developed flowchart reflects the peculiarities of the communication process in public administration in the unity of functioning of subjects, stages, and the tools of interaction involved. As a result of the analysis of the factors influencing the content and nature of public communications, it is determined that modern communication processes are mostly transformed due to the development of the socio-cultural environment, the formation of a new digital society, which leads to a diversification of information channels and deepening of ties. One of the ways to transform public communications by the challenges of our time is to apply innovative forms of public administration, particularly flexible management technologies. The article considers the peculiarities of applying Agile technology in managing the development of public communications based on adaptability, predictability, flexible planning, and cooperation of cross-functional teams. Thus, public communications are considered as a decisive factor in achieving the effective functioning of the entire public administration system as a specific institutional instrument for the implementation of public policy. . We believe that the current transformations taking place in society now put forward new tasks of socio-cultural comprehension of reality and the introduction of new management approaches.

Keywords: *public administration, public communications, socio-cultural environment, globalization, innovative forms of public administration, transformation.*

REFERENCES

1. Batsevych, F.S. (2004). Fundamentals of communicative linguistics: pidruchnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
2. Bondar, V., Bronikova, S., Kondratenko, N. (2020). Theoretical and Methodological Foundations of the Socio-Communicative Mechanism of Public Administration. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
3. Havkalova, N.L. (2020). Defining the role of communications in public administration. Public Administration and Management: modern scientific discussions: Collective monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 113–132 [in Ukrainian].
4. Hrabovenko, N., Zykun, N. (2023). The peculiarities of strategic communications in the epoch of tsyfrovizatsii and the development of new media instruments in public administration. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 1, 14–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-1-2> [in Ukrainian].
5. Hromova, O.V. (2020). The mechanism of effective dilovykh communicatsii in public administration. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vol. 6 (23), 191–194 [in Ukrainian].
6. Dreshpak, V.M. (2015). Communications in public administration. Dnipro: DRIDU NADU [in Ukrainian].
7. Mykhailova, O.H. (2022). Modern communication strategies in public administration and management under conditions of uncertainty. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, vol. 5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-5-02-03> URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-02-03> [in Ukrainian].
8. Popovych, N.H. (2013). State-administrative discourse in the structure of political and administrative communication. Kyiv. 362 p. [in Ukrainian].
9. Pocheptsov, H.H. (1999). Theory of communications. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Rybkina, S.O. (2024). Determining the role of education in managing the development of the socio-cultural environment. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, vol. 1 (1), 79–86. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2024-1-11> [in Ukrainian].
11. Sokolova, E.T. (2021). Theoretical and methodological foundations of the study of innovative management forms in the system of higher education of Ukraine. *Modern Economics*, vol. 29, 176–181. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V29\(2021\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-27) [in Ukrainian].
12. Sokolova, E.T., Pidlepian, N.V. (2024). Improving the mechanisms of management of social systems in the context of globalization. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, vol. 1(1), 24–31. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2024-1-4> [in Ukrainian].
13. Soloviov, S. (2016). Strategic communications in public administration: implementation in Ukraine. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, 93–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2016_3_17 [in Ukrainian].
14. Iarova, H.D. (2021). Genesis of scientific views on communication in public administration. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 11, 103–107. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306814.2021.11.103> [in Ukrainian].
15. Harrison, J., Wessels, B. (2005). A new public service communication environment? Public service broadcasting values in the reconfiguring media. *New Media & Society*, vol. 7(6), 834–853. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461444805058172>

The article was received by the editors 03.04.2024.

The article is recommended for printing 05.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-20>
УДК 351.77 (045)

Карамішев Дмитро Васильович,

доктор наук з державного управління, професор,
професор закладу вищої освіти кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: dvk1vip@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

Гордієнко Людмила Петрівна,

кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Полтавського державного медичного університету,
вул. Шевченка, 23, м. Полтава, 36011, Україна
e-mail: hordiienko.82@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2157-7573>

Родина Наталія Сергіївна,

кандидат біологічних наук, заслужений працівник охорони здоров'я,
генеральний директор Державної установи «Київський обласний центр контролю та
профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України»,
вулиця Герцена, 31, м. Київ, 04050, Україна
e-mail: kyiv.obl.cdc@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-4338-8872>

Дідок Юлія Валентинівна,

доктор наук з державного управління, кандидат ветеринарних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та державної служби
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: yuliyadidok@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-3364-115X>

Замчий Сергій Володимирович,

аспірант кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: szamchiy@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-3357-0980>

ГЛОБАЛЬНИЙ ІНДЕКС БЕЗПЕКИ ЗДОРОВ'Я ЯК ОРІЄНТИР КРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Як цитувати: Карамішев Д. В., Гордієнко Л. П., Родина Н. С., Дідок Ю. В., Замчий С. В. Глобальний індекс безпеки здоров'я як орієнтир кризового управління у забезпеченні стійкості системи громадського здоров'я. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 269–280. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-20>

In cites: Karamyshev, D.V., Hordiienko, L.P., Rodyna, N.S., Didok, J.V., Zamchyi, S.V. (2024). Global health security index as a guideline for crisis management in ensuring resilience of the public health system. *State Formation*, no. 1 (35), 269–280. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-20> [in Ukrainian].

© Карамішев Д. В., Гордієнко Л. П., Родина Н. С., Дідок Ю. В., Замчий С. В., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Анотація. Обґрунтовано концептуальні підходи, принципи та інтеграційні аспекти забезпечення стійкості системи громадського здоров'я на основі оцінювання вразливостей відповідної системи за допомогою використання індексу глобальної безпеки здоров'я, як інструменту кризового управління за умов невизначеності, ризиків та загроз виникнення небезпечних подій. Використано концепцію «Єдине здоров'я» (One Health) у якості інтегрованого підходу до безпеки здоров'я. Доведено, що глобальний індекс безпеки здоров'я можна використовувати як орієнтир для виявлення загроз та готовності до епідемій та пандемій з кінцевою метою зменшення їх наслідків для систем охорони здоров'я та економіки, як у національному, так і глобальному вимірі. Зроблено наголос на тому, що використання даних глобальних досліджень, зокрема глобального індексу безпеки здоров'я (GHS) сприятиме здійсненню головною експертною установою у сфері громадського здоров'я – ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України» основних функцій, зокрема щодо координації з питань Міжнародних медико-санітарних правил, а також забезпечення функціонування національних медичних інформаційних систем з обліку і аналізу даних щодо інфекційних та неінфекційних хвороб. Рекомендовано застосовувати у практиці функціонування національної системи громадського здоров'я інтегровані підходи на основі міжнародного досвіду і практик, що стосуються збереження здоров'я суспільства, виходячи з його детермінант, а також запобігання виникненню та реагування на небезпечні події, що можуть призвести до поширення масових інфекційних та неінфекційних захворювань, інших негативних наслідків.

Ключові слова: *глобальний індекс безпеки здоров'я, стійкість системи громадського здоров'я, орієнтири кризового управління, інтегровані підходи концепції «Єдине здоров'я».*

Постановка проблеми і виокремлення невирішених питань.

Досягнення Цілей сталого розвитку, що стосуються здоров'я населення як у глобальному вимірі, так і на рівні національних держав, потребує формування стійкої до кризових явищ та небезпек та дієвої системи охорони здоров'я, яка матиме здатність до своєчасного та ефективного реагування на небезпечні події, надзвичайні ситуації та загрози, про що задекларовано у міжнародних правових документах [15; 16], що на сьогодні поки що можна вважати лише етапом на шляху до формування глобальної безпеки здоров'я (Global health security) з урахуванням інтегрованих підходів One Health [11].

Основними проблемами кризового становища охорони здоров'я в Україні є депопуляція, суспільна небезпека, вимушене переміщення та незадовільний стан здоров'я населення, недостатнє ресурсне забезпечення, в тому числі фінансове, матеріально-технічне та кадрове, обмеженість для доступу до медичних послуг, тощо. Стратегічні напрями, щодо трансформації системи охорони здоров'я в Україні визначені на законодавчому рівні та передбачають удосконалення механізмів державного антикризового управління з метою покращення діяльності системи охорони здоров'я. Однак, складність управління системою охорони здоров'я обумовлена також комплексом неконтрольованих зовнішніх та внутрішніх чинників, що призводять до кризових явищ [1; 3].

Особливе занепокоєння викликає система громадського здоров'я, функціонування якої в умовах глобальних викликів, зовнішніх і внутрішніх

впливів та небезпек має бути спрямовано на зміцнення здоров'я населення, запобігання хворобам, встановлення правових та організаційних засад здійснення державного нагляду (контролю) у сферах господарської діяльності, які можуть становити ризик для санітарно-епідемічного благополуччя населення, запобігання виникненню небезпечних подій, що мають загрози та можуть призвести до поширення масових інфекційних та неінфекційних захворювань, інших негативних наслідків для здоров'я людей та потребують вжиття відповідних скоординованих заходів на основі кращих міжнародних практик та досвіду [4].

Усе це вимагає розбудови інтегрованої системи кризового управління у сфері громадського здоров'я та акцентування уваги на окремих його аспектах, шляхом налагодження інтегрованої системи моніторингу та інформаційно-аналітичного забезпечення, яка має бути спрямована на своєчасне отримання, аналіз, поширення і використання релевантної та оперативної інформації, що стосується як детермінант здоров'я, під якими слід розуміти комплекс індивідуальних, соціальних, економічних і екологічних факторів, що визначають стан здоров'я людей [5], так і інших параметрів та показників діяльності системи охорони здоров'я за умов невизначеності, ризиків та загроз виникнення небезпечних подій.

Метою статті є обґрунтування концептуальних підходів, принципів та інтеграційних аспектів забезпечення стійкості системи громадського здоров'я на основі глобального індексу безпеки здоров'я, як орієнтиру та інструменту кризового управління за умов невизначеності, ризиків та загроз виникнення небезпечних подій.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. За трансформаційних умов, з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів та відповідних впливів на систему охорони здоров'я, на особливу увагу заслуговує концепція «Єдине здоров'я» (англ. One Health), оскільки вона демонструє міждисциплінарний підхід, що працює на всіх рівнях організації охорони здоров'я, в рамках якого здоров'я та благополуччя населення розглядаються з точки зору взаємопов'язаності людства, тваринного і рослинного світу, а також спільного для всіх середовища існування та довкілля. При цьому, слід зазначити, що здоров'я населення великою мірою залежить від соціально-економічного статусу, рівня освіти, соціального оточення, якості середовища людини, що привносить у концепцію соціальний та екологічний аспекти. До проблем, вирішення яких може відбуватися за принципами єдиної охорони здоров'я слід віднести забруднення навколишнього середовища, втрату біорізноманіття, нові інфекційні захворювання, стійкість до протимікробних препаратів, деградацію екосистем, тощо [10].

Щодо національних систем охорони здоров'я, то вони мають бути здатними до адаптації до надзвичайних ситуацій і небезпек на основі інтеграції підходів, що засновані на провідному міжнародному досвіді і практиках у сфері забезпечення громадського здоров'я та враховують найбільш важливі та

характерні для функціонування сучасного суспільства детермінанти з урахуванням всіх можливих ризиків та гібридних загроз [6; 7].

Згідно з глобальним звітом (Індекс безпеки здоров'я (GHS), 2021) [13], незважаючи на певні кроки, що здійснені країнами для реагування на пандемію COVID-19, усі країни, незалежно від рівня доходів – залишаються неготовими до зустрічі з майбутніми загрозами епідемії та пандемії, що являє собою глобальну небезпеку для людства. У звіті, опублікованому спільно Ініціативою з ядерної загрози (NTI) і Центром безпеки охорони здоров'я імені Джона Гопкінса при Школі громадської охорони здоров'я Блумберга, який працює над захистом здоров'я людей від епідемій і катастроф і забезпечує стійкість громад до серйозних викликів [14], за допомогою дослідження Economist Impact [8], виміряно спроможність 195 країн підготуватися до епідемій і пандемій. Отримані узагальнені дані демонструють, що країни світу не мають достатнього потенціалу для підтримки охорони здоров'я, що робить світ гостро вразливим до майбутніх надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я, включно з потенційно більш руйнівними, ніж COVID-19. Результати звіту демонструють неготовність до пандемій та обмеженість щодо реагування на них, що може негативно вплинути на здоров'я та безпеку на всіх рівнях, починаючи з локального і завершуючи глобальним та значно підвищує ступінь біологічних ризиків для людства. За таких умов, глобальна безпека охорони здоров'я потребує колективної відповідальності та стійкості національних систем охорони здоров'я [13].

Індекс безпеки здоров'я (GHS) [13] включає шість категорій, або сфер впливу, кожна з яких охоплює низку показників (загалом 37 показників), що спрямовані на оцінку спроможності країни запобігати, виявляти та реагувати на біологічні загрози, а також фактори, які можуть посилювати або перешкоджати такій спроможності. Перші три категорії індексу спрямовані на оцінювання готовності та заходів профілактики, виявлення загроз, спостереження та звітність у реальному часі та реагування на надзвичайні ситуації. Перша категорія – «Профілактика» (*Prevention*), передбачає запобігання виникненню або вивільненню патогенів, особливо тих, які можуть призвести до надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я міжнародного значення. Індикатори: стійкість до антимікробних засобів (*Antimicrobial resistance*); зоонозні захворювання (*Zoonotic disease*); біозахист (*Biosecurity*); біологічна безпека (*Biosafety*); дослідження подвійного використання та культура відповідальної науки (*Dual-use research & the culture of responsible science*); імунізація (*Immunization*). Друга категорія – «Виявлення та звітування» (*Detection and reporting*), передбачає раннє виявлення та повідомлення про епідемії, які потенційно можуть викликати міжнародне занепокоєння, які можуть поширюватися за межі національних кордонів, або регіонів. Індикатори: міцність і якість лабораторних систем (*Laboratory systems strength & quality*); лабораторні ланцюги поставок (*Laboratory supply chains*); спостереження та звітність у реальному часі (*Real-time surveillance & reporting*); доступність і прозорість даних спостереження (*Surveillance data*

accessibility & transparency); розслідування справи (*Case-based investigation*); епідеміологічний персонал (*Epidemiology workforce*). Третя категорія – «Швидке реагування» (*Rapid response*), передбачає швидке реагування на епідемії та запобігання їх поширенню. Індикатори: готовність до надзвичайних ситуацій і планування реагування (*Emergency preparedness & response planning*); відпрацювання планів реагування (*Exercising response plans*); операція реагування на надзвичайні ситуації (*Emergency response operation*); зв'язок органів охорони здоров'я та безпеки (*Linking public health & security authorities*); повідомлення про ризик (*Risk communication*); доступ до комунікаційної інфраструктури (*Access to communications infrastructure*); обмеження торгівлі та подорожей (*Trade and travel restrictions*) [13].

Наступні три категорії індексу демонструють інтегрованість потенціалу систем охорони здоров'я, відповідність міжнародним нормам, вразливості та готовності до запобігання ризикам. Четверта категорія – «Система охорони здоров'я» (*Health system*), передбачає наявність достатньої та надійної системи охорони здоров'я для лікування хворих і захисту медичних працівників. Індикатори: охорона здоров'я в клініках, лікарнях і громадських центрах (*Health capacity in clinics, hospitals and community care centers*); ланцюг постачання у систему охорони здоров'я та медичні працівники (*Supply chain or health systems & healthcare workers*); медичні контрзаходи та розгортання персоналу (*Medical countermeasures & personnel deployment*); доступ до медичної допомоги (*Healthcare access*); спілкування з медичними працівниками під час надзвичайної ситуації (*Communication with healthcare workers during a public health emergency*); методи інфекційного контролю (*Infection control practices*); здатність тестувати та затверджувати нові контрзаходи (*Capacity to test & approve new countermeasures*). П'ята категорія – «Відповідність міжнародним нормам» (*Compliance with international norms*), передбачає зобов'язання щодо покращення національного потенціалу, фінансування планів для усунення прогалин та дотримання глобальних норм. Індикатори: відповідність звітності міжнародним медико-санітарним правилам та зменшення ризику стихійних лих (*IHR reporting compliance & disaster risk reduction*); транскордонні угоди щодо реагування на надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я (*Cross-border agreements on public health emergency response*); міжнародні зобов'язання (*International commitments*); завершення та публікація JEE WHO & PVS OIE (*Completion & publication of WHO JEE & the OIE PVS*); фінансування (*Financing*); зобов'язання обмінюватися генетичними та біологічними даними та зразками (*Commitment to sharing of genetic & biological data & specimens*). Шоста категорія – «Середовище ризику» (*Risk environment*), являє собою загальне середовище ризику та вразливість країни до біологічних загроз. Індикатори: політичний ризик і ризик безпеки (*Political & security risk*); соціоекономічна стійкість (*Socioeconomic resilience*); адекватність інфраструктури (*Infrastructure adequacy*); екологічні ризики (*Environmental risks*); вразливість громадського здоров'я (*Public health vulnerabilities*) [13].

Дослідницька група проєкту [9] зібрала загальнодоступні дані, зосереджені за шістьма аспектами готовності країн, що підлягали оцінюванню за зазначеними показниками у категоріях: запобігання, виявлення та звітування, швидке реагування, системи охорони здоров'я, дотримання міжнародних норм та середовище ризику. Узагальнений перелік проблем, які є характерними для зазначених сфер та відбиваються середніми оцінками показників у відповідних категоріях свідчать про наступне. Категорія «Профілактика» (*Prevention*): характеризується найнижчим рівнем серед усіх шести категорій Індексу GHS. Середній глобальний показник запобігання виникненню або вивільненню патогенів становить 28,4 зі 100. Більшість країн практично не приділяють уваги зоонозним захворюванням у національному плануванні, епіднагляді або звітності щодо захворювань, таких як ті, що спричинені коронавірусом, які передаються від тварин до людей. Категорія «Виявлення та звітування» (*Detection and reporting*): демонструє серйозні прогалини в якості лабораторних систем, лабораторних ланцюгів постачання, нагляду в режимі реального часу та можливостей звітування про епідемії. Категорія «Швидке реагування» (*Rapid response*): характеризується серйозними прогалинами у здійсненні планів реагування, повідомленні про ризики та зв'язками громадської охорони здоров'я з органами безпеки охорони здоров'я [9].

Узагальнені дані, отримані за іншими категоріями свідчать про наступне. Категорія «Система охорони здоров'я» (*Health system*): середня оцінка в категорії системи охорони здоров'я становить 31,5 зі 100, у багатьох країнах спостерігається недостатня кількість закладів охорони здоров'я, лікарень і громадських центрів. Переважна більшість країн не мають плану, програми чи вказівок щодо розподілу медичних контрзаходів, таких як вакцини та противірусні препарати, для національного використання під час надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я. Також мають місце серйозні прогалини в спроможності медичних кадрів, закладів і доступу до медичної допомоги на національному рівні. Категорія «Відповідність міжнародним нормам» (*Compliance with international norms*): спостерігається відсутність прогресу в напрямку покращеної глобальної координації та відставання у дотриманні міжнародних норм, які важливі для підзвітності та необхідні для колективних дій у вирішенні найскладніших аспектів безпеки здоров'я. Категорія «Середовище ризику» (*Risk environment*): фактори національного середовища ризику, такі як упорядкована передача влади, соціальні заворушення, міжнародна напруженість і довіра до медичних порад від уряду, можуть мати величезний вплив на реакцію країни на загрози громадському здоров'ю [9].

На додаток до загального висновку про те, що всі країни залишаються небезпечно неготовими до зустрічі з майбутніми загрозами епідемій та пандемії, індекс GHS демонструє, що нажаль, більшість країн, у тому числі країн з високим рівнем доходу, не здійснили цільових інвестицій у напрям посилення готовності до епідемій чи пандемії, для покращення потенціалу, за винятком надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я, для подолання

епідемічних загроз. На цьому тлі, політичні ризики та ризики безпеки зросли майже в усіх країнах, і країни з найменшими ресурсами мають найвищий ризик і найбільші прогалини в готовності. Це відбивається й низьким або помірним рівнем довіри населення до урядів. Усе це може спричинити також, й високу загрозу міжнародних суперечок або напруженості, що можуть потенційно виникнути та негативно впливає на повсякденну діяльність, включаючи функціонування державних установ, управління та громадянське суспільство. Стосовно опрацьованої дослідницькою групою аналітичної інформації та даних з різних інформаційних джерел, що взяті за основу для формування індексу GHS, то їх спектр виявився достатньо широким та включає зокрема відкриті дані від таких урядових та міжнародних організацій, як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня організація охорони здоров'я тварин (МЕБ), Світовий банк, Продовольча та сільськогосподарська організація об'єднаних націй (ФАО). Індекс GHS базується на інших інструментах вимірювання, включаючи JEE ВООЗ, звіт про самооцінку держав-учасниць (SPAR) і шлях ефективності ветеринарних служб ОІЕ. Отже, глобальний індекс безпеки здоров'я можна використовувати як орієнтир для виявлення та усунення серйозних прогалин у готовності до епідемій та пандемії з кінцевою метою зменшення їх наслідків для систем охорони здоров'я та економіки, як у національному, так і глобальному вимірі [9; 12].

Аналітична робота з аналізу результатів глобальних досліджень, що стосуються безпеки здоров'я та базуються на розумінні концепції «Єдине здоров'я» задля оптимізації системи громадського здоров'я в Україні корелює із основоположними принципами системи громадського здоров'я, зокрема щодо міжнародного співробітництва і спрямованості на своєчасне та належне впровадження передових світових практик у сфері громадського здоров'я, заснованих на доказах; міжгалузевого співробітництва, як координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері громадського здоров'я; обґрунтованість та прийняття рішень у сфері громадського здоров'я на основі попереднього аналізу наслідків, у тому числі економічних, безпекових і стратегічних. Водночас, зазначені глобальні дослідження відповідають напрямам забезпечення реалізації оперативних функцій системи громадського здоров'я, зокрема щодо епідеміологічного нагляду, оцінки, спостереження та контролю за показниками і чинниками, що впливають на здоров'я населення, а також, вдосконаленню моніторингу, готовності і своєчасності реагування на небезпечні чинники, події та надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я [4].

Зважаючи, що One Health – це об'єднуюча концепція та інтегрований підхід, спрямований на стійкий баланс і оптимізацію здоров'я людей, тварин і екосистем, цілком слушно сприймати інтегровану концепцію охорони здоров'я, як екосистему, що включає людство, тваринний і рослинний світ і навколишнє середовище, як пов'язані і взаємозалежні складові. Отже, концепція One Health сприятиме вирішенню повного спектру боротьби з хворобами – від

профілактики до виявлення, готовності, реагування та лікування, що є суттєвим внеском у глобальну безпеку охорони здоров'я. Цей підхід можна застосувати як на рівні громади, місцевому рівні, так і в регіональному вимірі, на субнаціональному, національному, а також глобальному рівнях, оскільки він спирається на спільне та ефективне управління, комунікацію, співпрацю та координацію. При цьому, застосування концепції «Єдине здоров'я» сприятиме цілісному розумінню супутніх переваг, ризиків, компромісів і можливостей просування справедливих і цілісних рішень [11].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Виявлені за результатами глобального дослідження GHS, 2021 серйозні прогалини у готовності національних систем охорони здоров'я до епідемій та пандемії, а також обмеженість щодо реагування на них, можуть призвести до серйозних наслідків не лише для систем охорони здоров'я, а й негативно вплинути на соціально-економічні і політичні процеси. Це потребує інтегрованих підходів до формування глобальної безпеки системи громадського здоров'я на всіх рівнях та використання інструментів кризового управління, спрямованих на забезпечення колективної відповідальності та стійкості національних систем охорони здоров'я, враховуючи вразливість до потенційно небезпечних надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я, що можуть бути більш руйнівними, ніж COVID-19 та значно підвищують ступінь біологічних ризиків для людства.

Використання відкритих даних глобальних досліджень у царині громадського здоров'я, зокрема глобального індексу безпеки здоров'я (GHS) [13], сприятиме здійсненню головною експертною установою у сфері громадського здоров'я – ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України» [2] наступних ключових функцій, як то: аналіз ефективності застосування заходів щодо запобігання виникненню та поширенню інфекційних та неінфекційних хвороб та забезпечення готовності реагування на надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я; підготовку пропозицій, планів дій, проектів програм, стратегій та рекомендацій щодо здійснення заходів, спрямованих на поліпшення показників здоров'я і благополуччя населення та вдосконалення системи громадського здоров'я; розроблення державних медико-санітарних нормативів та правил, спрямованих на забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення; координація з питань Міжнародних медико-санітарних правил; забезпечення функціонування національних медичних інформаційних систем з обліку і аналізу даних щодо інфекційних та неінфекційних хвороб та організація процесу їх впровадження на національному та регіональному рівнях [4].

Усе це сприятиме поширенню міжнародного досвіду і практик та застосуванню інтегрованих підходів, що стосуються збереження та безпеки здоров'я суспільства, обґрунтування можливостей імплементації та дотримання державних медико-санітарних нормативів з урахуванням міжнародних стандартів, підвищення спроможності реалізації комплексу скоординованих

заходів, спрямованих на охорону громадського здоров'я, виходячи з його детермінант, а також запобігання виникнення та реагуванню на небезпечні події, що можуть призвести до поширення масових інфекційних та неінфекційних захворювань, інших негативних наслідків для здоров'я суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васюк, Н. О., Деркач, Р. В. Розвиток механізмів державного антикризового управління охороною здоров'я в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 1 (7). С. 191–199. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1\(7\)-191-199](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-191-199) (дата звернення: 20.03.2024).
2. Деякі питання діяльності головної експертної установи у сфері громадського здоров'я : Наказ МОЗ України від 10.08.2023 р. № 1438. URL: <https://en.moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-10082023--1438-dejaki-pitannja-dijalnosti-golovnoi-ekspertnoi-ustanovi-u-sferi-gromadskogo-zdorov%E2%80%99ja> (дата звернення: 25.03.2024).
3. Маркіна І. А., Ширафі Мохаммед Авад Аль. Адаптація концепції сталого розвитку в практику державного антикризового управління охороною здоров'я. *Часопис економічних реформ*. 2016. № 4. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2016_4_7 (дата звернення: 21.03.2024).
4. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2023. № 26. С. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 22.03.2024).
5. Фірсова О.Д. Забезпечення стійкості системи охорони здоров'я. *Державне будівництво*. 2019. № 1. DOI: <https://doi.org/10.34213/db.19.01.16>
6. Braithwaite J., Wears R., Hollnagel E. Resilient Health Care. Reconciling Work-as-Imagined and Work-as-Done. Taylor & Francis Group, 2017. 210 p.
7. Castleden M., McKee M., Murray V., Leonardi G. Resilience thinking in health protection. *Journal of Public Health*. 2011. Vol. 33, No 3. P. 369–377.
8. Economist Impact. URL: <https://impact.economist.com> (accessed: 25.03.2024).
9. Jessica A. Bell and Jennifer B. Nuzzo. *Global Health Security Index: Advancing Collective Action and Accountability Amid Global Crisis*, 2021. URL: www.GHSIndex.org (accessed: 26.03.2024).
10. One Health: A New Professional Imperative. American Veterinary Medical Association. 2008. 76 p. URL: https://www.avma.org/sites/default/files/resources/onehealth_final.pdf (accessed: 26.03.2024).
11. One Health. World Health Organization : website. URL: https://www.who.int/health-topics/one-health#tab=tab_1 (accessed: 26.03.2024).
12. Sanjana J. Ravi, Diane Meyer, Elizabeth Cameron, Michelle Nalabandian, Beenish Pervaiz, and Jennifer B. Nuzzo, “Establishing a Theoretical Foundation for Measuring Global Health Security: A Scoping Review,” *BMC Public Health* 19, 954 (2019). URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-019-7216-0> (accessed: 26.03.2024).
13. The Global Health Security Index Finds All Countries Remain Dangerously Unprepared for Future Epidemic and Pandemic Threats (2021). GHS INDEX : website. URL: <https://ghsindex.org/news/2021-global-health-security-index-finds-all-countries-remain-dangerously-unprepared-for-future-epidemic-and-pandemic-threats/> (accessed: 20.03.2024).
14. The Johns Hopkins Center for Health Security. URL: www.centerforhealthsecurity.org (accessed: 27.03.2024).
15. Toolkit for assessing health-system capacity for crisis management. Part 1. User manual. World Health Organization, Regional Office for Europe, 2012. 96 p. URL:

<https://medbox.org/document/toolkit-for-assessing-health-system-capacity-for-crisis-management-part-1-user-manual> (accessed: 27.03.2024).

16. Tracking universal health coverage: 2017 global monitoring report. World Health Organization and World Bank. 2017. 88 p. URL: <http://https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/259817/9789241513555-eng.pdf?sequence=1> (accessed: 28.03.2024).

Стаття надійшла до редакції 01.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 10.05.2024 р.

Karamyshev D. V.,

Doctor of Public Administration, Full Professor,
Full Professor of the Public Policy Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: dvk1vip@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>

Hordiienko L. P.,

Candidate of Medical Sciences, Associate professor,
Head of the Department of Disaster and Military Medicine of Poltava State Medical University,
23 Shevchenko Street, Poltava, 36011, Ukraine
e-mail: hordiienko.82@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2157-7573>

Rodyna N. S.,

Candidate of Biological Sciences, Deserved practitioner of the protection of health,
General Director of the Government Agency «Kyiv Regional Center for Disease Control and
Prevention of the Ministry of Health of Ukraine»,
31 Herzen Street, Kyiv, 04050, Ukraine
e-mail: kyiv.obl.cdc@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-4338-8872>

Didok J. V.,

Doctor of Public Administration, Full Professor,
Full Professor of the Public Policy Department,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: yuliyadidok@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-3364-115X>

Zamchy S. V.,

Postgraduate Student of the Department of Public Policy,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»
of V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: szamchiy@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-3357-0980>

GLOBAL HEALTH SECURITY INDEX AS A GUIDELINE FOR CRISIS MANAGEMENT IN ENSURING RESILIENCE OF THE PUBLIC HEALTH SYSTEM

Annotation. The article substantiates the conceptual approaches, principles and integration aspects of ensuring the sustainability of the public health system based on the assessment of the vulnerabilities of the relevant system using the global health security index as a crisis management

tool under conditions of uncertainty, risks and threats of dangerous events. The concept of "One Health" is used as an integrated approach to health security. It has been proven that the Global Health Security Index can be used as a reference for identifying threats and preparedness for epidemics and pandemics with the ultimate goal of reducing their consequences for health care systems and the economy, both nationally and globally. Emphasis was placed on the fact that the use of global research data, in particular the global health safety index (GHS), will contribute to the implementation of the main functions of the main expert institution in the field of public health - the "Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine", in particular, with regard to coordination with issues of International Medical and Sanitary Regulations, as well as ensuring the functioning of national medical information systems for recording and analyzing data on infectious and non-infectious diseases. It is recommended to apply in practice the functioning of the national public health system integrated approaches based on international experience and practices related to the preservation of public health, based on its determinants, as well as the prevention of occurrence and response to dangerous events that may lead to the spread of mass infectious diseases and non-infectious diseases, other negative consequences.

Keywords: *Global Health Security Index, resilience of the public health system, crisis management guidelines, integrated approaches of the «One Health» concept.*

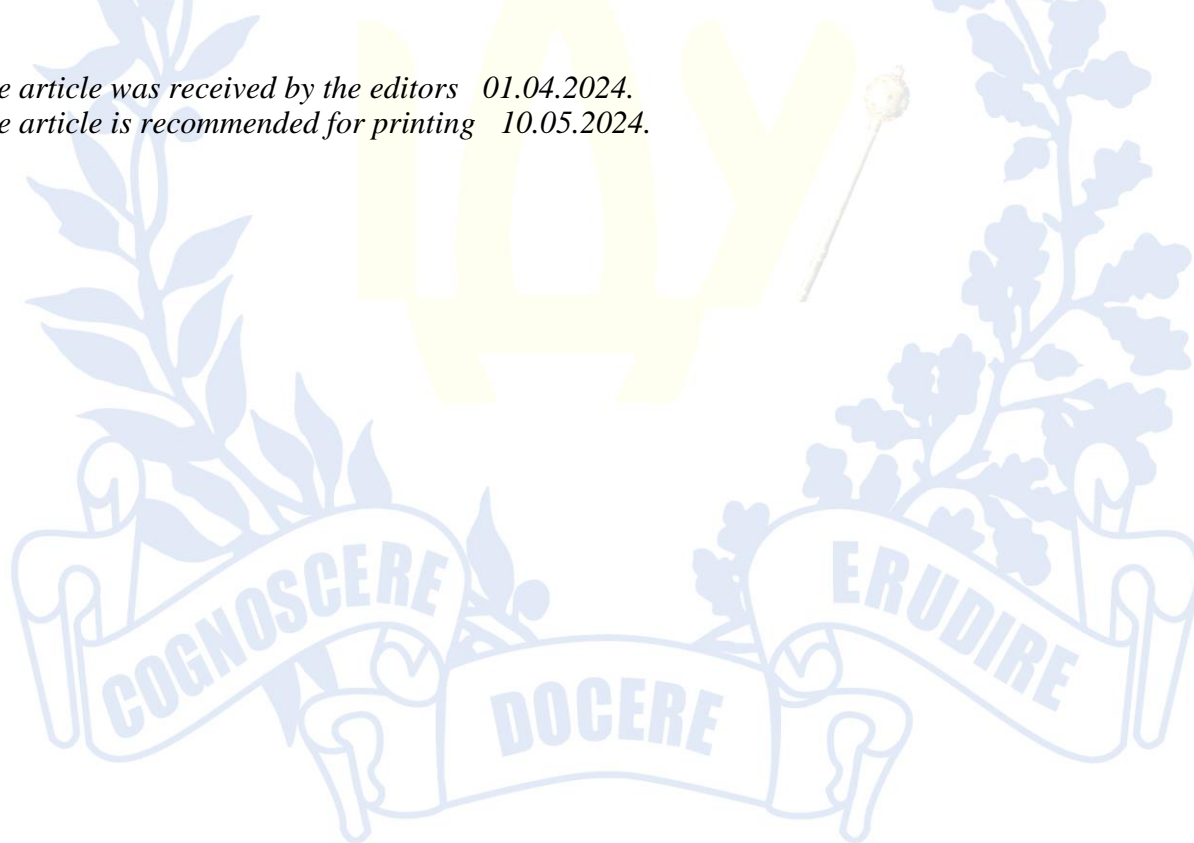
REFERENCES

1. Vasyuk, N.O., Derkach, R.V. (2020). Development of mechanisms of state anti-crisis management of health care in Ukraine. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 1 (7), 191–199. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1\(7\)-191-199](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-191-199) (accessed: 20.03.2024). [in Ukrainian].
2. Some issues of the activities of the main expert institution in the field of public health: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated August 10, 2023 No. 1438. URL: <https://en.moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-10082023--1438-dejaki-pitannja-dijalnosti-golovnoi-ekspertnoi-ustanovi-u-sferi-gromadskogo-zdorov%E2%80%99ja> (accessed: 25.03.2024). [in Ukrainian].
3. Markina I. A., Shirafi Mohammed Awad Al. (2016). Adaptation of the concept of sustainable development into the practice of state anti-crisis management of health care. *Journal of economic reforms*, 4, 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2016_4_7 (accessed: 21.03.2024). [in Ukrainian].
4. On the public health system: Law of Ukraine dated September 6, 2022 No. 2573-IX. (2023). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. No. 26. P. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (accessed: 22.03.2024). [in Ukrainian].
5. Firsova, O.D. (2019). Ensuring the sustainability of the health care system. State construction. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.34213/db.19.01.16> [in Ukrainian].
6. Braithwaite, J., Wears, R., Hollnagel, E. (2017). Resilient Health Care. Reconciling Work-as-Imagined and Work-as-Done. *Taylor & Francis Group*, 210 p.
7. Castleden, M., McKee, M., Murray, V., Leonardi, G. (2011). Resilience thinking in health protection. *Journal of Public Health*, vol. 33, no 3, 369–377.
8. Economist Impact. URL : <https://impact.economist.com> (accessed: 25.03.2024).
9. Jessica, A. Bell and Jennifer B. (2021). Nuzzo. *Global Health Security Index: Advancing Collective Action and Accountability Amid Global Crisis*, URL: www.GHSIndex.org (accessed: 26.03.2024).
10. One Health : A New Professional Imperative. (2008). American Veterinary Medical Association. 76 p. URL: https://www.avma.org/sites/default/files/resources/onehealth_final.pdf (accessed: 26.03.2024).
11. One Health. World Health Organization: website. URL: https://www.who.int/health-topics/one-health#tab=tab_1 (accessed: 26.03.2024).

12. Sanjana J. Ravi, Diane Meyer, Elizabeth Cameron, Michelle Nalabandian, Beenish Pervaiz, and Jennifer B. (2019). Nuzzo. "Establishing a Theoretical Foundation for Measuring Global Health Security: A Scoping Review," *BMC Public Health*, 19, 954. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-019-7216-0> (accessed: 26.03.2024).
13. The Global Health Security Index Finds All Countries Remain Dangerously Unprepared for Future Epidemic and Pandemic Threats (2021). GHS INDEX: website. URL: <https://ghsindex.org/news/2021-global-health-security-index-finds-all-countries-remain-dangerously-unprepared-for-future-epidemic-and-pandemic-threats/> (accessed: 20.03.2024).
14. The Johns Hopkins Center for Health Security. URL: www.centerforhealthsecurity.org (accessed: 27.03.2024).
15. Toolkit for assessing health-system capacity for crisis management. (2012). Part 1. User manual. World Health Organization, Regional Office for Europe, 96 p. URL: <https://medbox.org/document/toolkit-for-assessing-health-system-capacity-for-crisis-management-part-1-user-manual> (Accessed: 27.03.2024).
16. Tracking universal health coverage: 2017 global monitoring report. (2017). World Health Organization and World Bank. 88 p. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/259817/9789241513555-eng.pdf?sequence=1> (accessed: 28.03.2024).

The article was received by the editors 01.04.2024.

The article is recommended for printing 10.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-21>

УДК 351

Штиршов Олександр Миколайович,
кандидат державного управління, доцент,
завідувач кафедри місцевого самоврядування та регіонального розвитку
навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
вулиця 1-а Воєнна, 2а, м. Миколаїв, 54003, Україна
e-mail: bratislava@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-7627-3721>

ЕТИЧНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

Анотація. Стаття присвячена питанню ролі етичного управління яке пропонується запровадити у форматі моделі. Оскільки етичне управління уявляється автором як динамічний і безперервний процес, який потребує адаптації до мінливого внутрішнього та зовнішнього контексту організації, такого як галузь, ринок, зацікавлені сторони, культура та цінності. Етичне управління приносить користь організаціям, покращуючи репутацію, довіру, лояльність, продуктивність і прибутковість, а також уникаючи юридичних, регулятивних і репутаційних ризиків. Наголошено що етичне управління може буде реалізовано у вигляді моделі. В свою чергу етична модель управління вимагає усвідомлення, відданості та дій з боку всіх рівнів організації, особливо вищого керівництва. Автором зазначено щоб етична модель управління дійсно стала дієвою вона по-перше має керуватись певним набором критеріїв (складових) яких потрібно дотримуватись щоб управління в середині організації та її розвиток відбувався в руслі етичних засад та принципів. Серед них виокремлені наступні: чесність, цілісність, справедливість, доброта, законність, досконалість, лідерство та відповідальність. Показано що концептуально етичне управління може бути реалізовано через низку підходів. Зокрема це традиційний підхід передбачає реалізацію через сприйняття суспільством управління як етичної категорії, за умов виконання поставлених завдань колективом не виходячи за рамки етичних норм та стандартів. Принциповий підхід базується на використанні етичних критеріїв для керування поведінкою, діями та політикою в організації. Підхід до опитування у сфері етичного регулювання реалізується на коротких практичних питаннях, які регулюють поведінку та процес прийняття етичних рішень в організації.

Зроблено висновок про те що кожна особистість привносить свій власний етичний профіль на робоче місце та несе кінцеву відповідальність за свої дії чи рішення з етичної точки зору. Однак організації можуть впливати і впливають на якість етичних рішень, які приймаються їхніми керівниками, менеджерами та працівниками, а також на етичні принципи, яких вони дотримуються та на які посилаються, приймаючи ці рішення тим самим реалізуючи етичне управління на практиці.

Ключові слова: етика, етичне управління, етичні рішення, модель, моделювання, управління етикою, етичні норми.

Як цитувати: Штиршов О. М. Етична модель управління: концептуальний підхід. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 281–289 DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-21>

In cites: Shtyrov, O.M. (2024). Ethical model of management: a conceptual approach. *State Formation*, no. 1 (35), 281–289. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-21> [in Ukrainian].

© Штиршов О. М., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Постановка проблеми. Потреба моделювання управлінської ситуації зумовлена складністю більшості управлінських проблем, а також труднощами або неможливістю проведення експериментів у реальному житті. Моделювання дозволяє спростити реальну ситуацію, усуваючи неважливі деталі, і таким чином підвищує здатність керівників до адекватного сприйняття проблем і управлінських ситуацій. До переваг моделювання можемо віднести спрощення реальної ситуації: Модель дозволяє відобразити суттєві характеристики об'єкта дослідження, такі як елементи, взаємозв'язки, структурні та функціональні властивості, які є важливими з точки зору мети дослідження. Також модель є умовним образом об'єкта дослідження, котрий замінює реальний об'єкт. Вона знаходиться з ним у такій відповідності, що дозволяє отримати нове знання безпосередньо про сам об'єкт. Кажучи про моделювання варто зазначити що воно пов'язане з абстрагуванням від певних властивостей і ознак прототипу, що дозволяє зосередитися на ключових аспектах проблеми.

Модель (від лат. *modulus* – міра) – «це певний умовний образ об'єкта дослідження, котрий замінює останній і перебуває з ним у такій відповідності, яка дозволяє отримати нове знання. Модель будується для того, щоб відобразити характеристики об'єкта (елементи, взаємозв'язки, структурні та функціональні властивості), суттєві з точки зору мети дослідження. Отже, моделювання пов'язане зі спрощенням прототипу, абстрагуванням від певних його властивостей, ознак, сторін» [2].

Отже здійснюючи аналіз проблемних ситуацій чи приймаючи рішення, займаючись прогнозуванням, навчанням чи підготовкою скрізь у вищезазначених ситуаціях доречно використовувати моделювання. Воно дозволяє керівникам аналізувати складні управлінські проблеми, які важко досліджувати експериментально у реальному житті. Використання моделей допомагає керівникам приймати обґрунтовані рішення на основі аналізу ключових факторів, що впливають на ситуацію. Моделі дозволяють робити прогнози щодо можливих результатів різних управлінських рішень і сценаріїв розвитку подій. Моделі є ефективним інструментом для навчання і підготовки керівників, оскільки вони можуть використовуватися для симуляції різних ситуацій і вивчення можливих реакцій та відповідно рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями етики та етичного регулювання присвятили свої праці як вітчизняні дослідники: М. Рудакевич, Т. Василевська, Л. Іванченкова, К. Козак О. Долинська, щодо питання моделювання в управлінні та особливості побудови управлінських моделей Л. Довгань, Л. Ведута, М. Шкробот так і зарубіжні фахівці: Р. Филипс, Х. Виттон, С. Хазельхорст та інші.

Невирішені частини проблеми. Мета та значущість дослідження полягає в тому, що воно сприяє розвитку науково обґрунтованих підходів до етичного управління, що є критично важливим для ефективного функціонування організацій в умовах сучасних змін. Це дослідження може стати основою для подальших наукових розробок і практичних впроваджень, що сприятимуть підвищенню ефективності та етизації управлінських процесів.

Виклад основного матеріалу. Концептуально модель «управління етикою» була описана науковцями як управлінська функція для регулювання поведінки публічних службовців згори до низу за допомогою етичних кодексів у різних варіантах (писаного або неписаного) та як управлінський інструмент для забезпечення доброчесності та належної поведінки службовців у випадках, коли кодифіковані правила та положення відсутні, але дуже часто співробітникам необхідно дотримуватися розумних етичних норм або добре обґрунтованих стандартів доброго чи поганого добра та зла, які вказують, що працівники повинні робити, тим самим формуючи етичну модель управління в установі чи організації.

Ідейний зміст таких кодексів є дуже різноманітним як за формою так і за змістом. Як слушно зазначено у науковій розробці за редакцією С. Серьогіна, О. Антонової, І. Хожило, «Культура й етика в публічному адмініструванні» «метою таких кодексів є встановлення для всіх публічних службовців уніфікованих правил службової поведінки. Ці правила роблять поведінку службовців менш корумпованою, мають профілактичний ефект, підвищуючи відповідальність, прозорість, підконтрольність та підзвітність, сприяють формуванню професійної поведінки публічного службовця відповідно до цінностей та принципів суспільства в даний період розвитку держави» [5].

На нашу думку етичне управління — це динамічний і безперервний процес, який потребує адаптації до мінливого внутрішнього та зовнішнього контексту організації, такого як галузь, ринок, зацікавлені сторони, культура та цінності. Етичне управління приносить користь організаціям, покращуючи репутацію, довіру, лояльність, продуктивність і прибутковість, а також уникаючи юридичних, регулятивних і репутаційних ризиків. Етична модель управління — це регулювання та забезпечення виконання етичних стандартів і поведінки в організаціях. Слушна думка про те що «завданням етичного управління є домогтися зустрічної ініціативи від різних соціальних верств міського співтовариства, і тоді, навколо невеликого за витратами завдання, наростатиме загальна ділова активність» [6].

Управлінська етика або етика взаємодії є важливою складовою етичного управління вона включає в себе принципову етику, яка містить в собі, те що вважається справедливим і етичним у межах робочого місця (наприклад, межі відділу та використання майна організації), політичну етику, яка охоплює реагування на різні ситуації, що виникають протягом робочого часу повсякденні дії на робочому місці, такі як конфлікт інтересів і реагування на подарунки від продавців та інших ділових партнерів, а також стратегічна етика, яка включає рішення, прийняті щодо планів, які організація має намір виконувати для досягнення своїх цілей і завдань.

Відповідно етичне управління може буде реалізовано у вигляді моделі. В свою чергу етична модель управління вимагає усвідомлення, відданості та дій з боку всіх рівнів організації, особливо вищого керівництва. Фактично, створення та підтримка етичної організації вимагає уваги до організаційної

культури, етичного лідерства, кодексів, навчання та етичного аудиту, тому сучасні організації створили посаду радника з питань етики, щоб взяти на себе відповідальність за розробку та впровадження етичної політики та програм, навчання працівників важливості етики, розслідування скарг про порушення етики, вплив на прийняття рішень ключовими керівниками та відображення морального характеру та чесності організації та її керівників.

Говорячи про умови за яких можлива реалізація саме етичного управління Whitton, Н. зазначає, що «важливо, щоб керівництво створювало організаційну культуру відкритості та прозорості, у якій неетична поведінка стає помітною та в якій співробітники закликають один одного до відповідальності» [8].

Цього на нашу думку можна досягти, серед іншого, за допомогою комплексної програми, яка регулює та ефективно впроваджує етичний клімат і виступає основою інституційної чи організаційної культури, яка базується на етичній поведінці.

Дослідники одностайні у думці, що природу етичного управління як і етичні стандарти можна зрозуміти, посилаючись на специфіку людської поведінки, яка перетинає три категорії або сфери. На одній стороні знаходиться область «кодіфікованого права», яка включає правові стандарти поведінки, офіційно викладені в статутах, постановах і судових рішеннях. У бізнес-середовищі ці стандарти включають такі вимоги, як отримання ліцензій на певну підприємницьку діяльність, сплата податків, утримання від антиконкурентної діяльності, передбаченої антимонопольним законодавством, і повне та правдиве розкриття всіх суттєвих фактів про бізнес і фінансовий стан компанії. На протилежній стороні знаходиться інша сфера, яку називають «вільним вибором», яка включає поведінку, яка не охоплюється жодним правовим стандартом щодо того, що особи та організації мають повну свободу, принаймні з точки зору закону, і відповідальні тільки перед собою. Посередині, між законом і вільним вибором, знаходиться сфера етичного регулювання. У цій сфері не застосовуються спеціальні закони, однак саме у цій сфері особи та організації не можуть діяти лише у власних інтересах, ігноруючи інтереси інших, натомість є сподівання, що вони будуть брати участь у регулюванні поведінки та ухвалювати рішення на основі спільних принципів і цінностей щодо моральної поведінки, якими керується особа чи організація та враховувати інтереси більшої частини працівників організації.

Для того щоб етична модель управління дійсно стала дієвою вона по-перше має керуватись певним набором критеріїв (складових) (рис. 1) яких потрібно дотримуватись щоб управління в середині організації та її розвиток відбувався в руслі етичних засад та принципів.

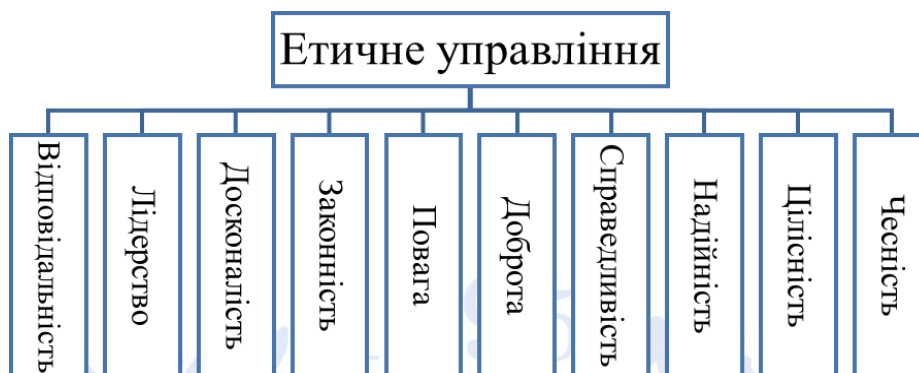

Рисунок 1 – Складові етичної моделі управління.

Figure 1 – Components of the ethical management model.

Розглянемо детальніше складові етичної моделі управління. Головним елементом в ній виступає **чесність**. Оскільки у всіх своїх справах керівники мають бути чесними та справедливими, відповідно вони не мають права навмисно вводити в оману працівників організації напівправдивою або необ'єктивною інформацією чи будь-якими іншими засобами. Наступним елементом є **цілісність**. Керівники під час виконання власних повноважень мають демонструвати особисту чесність і сміливість. За своїми переконаннями вони мають бути принциповими та демонструвати надійність, тому що у своїх вчинках та діях борються за моральність. З рештою, вони не зраджуть моралі і не будуть двійниками, а позиціонуватимуть себе як особистість. Далі у етичній моделі управління бачимо таку складову як надійність, вона актуалізується в процесі того як керівники докладають усіх зусиль, щоб виконати букву й дух своїх обіцянок і зобов'язань перед організацією або колективом.

Органічно пов'язані між собою елементи етичного управління де важливими також є **справедливість** та **доброта**, тобто керівники мають однаково ставитися до людей з певною мірою толерантності та приймати їх різноманітність тим самим демонструючи відданість справедливості під час виконання своїх професійних обов'язків. Важливою етичною ознакою в управлінні є **доброта**. Керівники за своєю професійною парадигмою мають бути тактовними, співчутливими, щедрими та доброзичливими. Вони повинні допомагати нужденним і прагнути досягти своїх цілей з найменшими втратами та збитками. **Повага** як складова спонукає ставитися керівників до всіх людей, незалежно від статі, раси, віросповідання чи національної приналежності, з однаковою повагою та гідністю. **Законність** вимагає від керівників дотримуватись норм чинного законодавства правил і положень у діяльності своєї організації. **Досконалість** під нею розуміємо те що виконуючи свої обов'язки, працівники прагнуть досконалості. Вони мають бути добре освічені та навчені. Також активно прагнути підвищувати свою компетентність у всіх

сферах професійної діяльності. Серед визначальних складових як утворюють фундамент етичного управління є **Лідерство** та **Відповідальність**. Поділяємо думку Б. Гаєвського який звертається до категорії «відповідальність». «Взаємно доповнюючи одне одного, етика й право мають забезпечувати соціальну відповідальність державного службовця, державного органу за наслідки рішень і дій. Разом з тим учений вважає, що джерела безвідповідальності криються в самій системі державного управління та її нормативно-правовій базі. Ідеалом відповідальності, вважає він, є те, коли управлінець не лише не хоче працювати безвідповідально, а й об'єктивно (в організаційно-правовому плані) не може працювати інакше» [4].

Тобто працівники прагнуть бути позитивним зразком для наслідування як лідери. Вони допомагають створити атмосферу, в якій їх високо поважають за принциповість і в той же час вони розглядають і приймають відповідальність за свій вибір та дії або бездіяльність.

Концептуально етичне управління може бути реалізовано через низку підходів (рис. 2). Традиційний підхід передбачає реалізацію через сприйняття суспільством управління як етичної категорії, за умов виконання поставлених завдань колективом не виходячи за рамки етичних норм та стандартів.

Рисунок 2 – Концептуальні підходи до етичного управління.

Figure 2 – Conceptual approaches to ethical management.

«Традиційний підхід до просування етики в публічних організаціях засновано на виконуваних правилах і дисципліні. Однак в останні десятиліття, з огляду на щораз складніший та стрімкіший характер змін у світі, з'явилась необхідність у більш гнучких процесах перебудови системи надання публічних послуг. У цьому контексті персоналу було делеговано компетенцію приймати рішення, а також надано ширші повноваження» [3].

Принциповий підхід базується на використанні етичних критеріїв для керування поведінкою, діями та політикою в організації. Такий підхід до визначення критеріїв дає змогу оцінити загальногуманістичне значення професійної етичної діяльності в публічних організаціях а також її відповідність специфічним етичним вимогам до професійної діяльності. Оцінці може підлягати характеристики моральної свідомості та самосвідомості управлінців, моральні чесноти професійної діяльності та її наслідки, етичні норми організації праці в колективі, характер службових відносин, стиль управління тощо.

Підхід до опитування у сфері етичного регулювання реалізується на коротких практичних питаннях, які регулюють поведінку та процес прийняття етичних рішень в організації.

Етичне управління відіграє важливу роль в існуванні організації. Враховуючи багатовимірність етичного управління, погоджуємось з думкою про те що «в сучасному світі складається нова інтерактивна культура комунікаційної взаємодії. Уже сьогодні комунікації є основним інформаційним ресурсом у роботі менеджерів. Виграє той, хто раніше одержить доступ до інформації, переробить її, швидше відреагує. У повсякденному побуті менеджерів з'являються інтегровані інформаційні пакети програмного забезпечення. Росте число організацій, що застосовують методи комунікаційного менеджменту, адаптовані до ІТ-технологіям: комунікаційні мережі, процеси й системи» [1].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Кожна особистість привносить свій власний етичний профіль на робоче місце та несе кінцеву відповідальність за свої дії чи рішення з етичної точки зору. Однак організації можуть впливати і впливають на якість етичних рішень, які приймаються їхніми керівниками, менеджерами та працівниками, а також на етичні принципи, яких вони дотримуються та на які посилаються, приймаючи ці рішення. Менеджери несуть відповідальність за створення та підтримку організаційних умов, які максимізують ймовірність того, що члени організації поводитимуться етично. Простіше кажучи, керівники повинні підтримувати етичне управління яке реалізується через «етичну організацію», яка базується на трьох основних засадах:

- Етичні особи: менеджери, які діють сумлінно та чесно, викликають довіру, правильно ставляться до людей, грають чесно та мають високий рівень особистого морального розвитку.
- Етичне лідерство: лідери, які є взірцем етичної поведінки та підтримують етичні цінності в організації, повідомляють про етику та цінності, публічно відзначають і винагороджують етичну поведінку та публічно практикують швидке покарання за неетичну поведінку.
- Організаційні структури та системи: Етична поведінка та прийняття рішень заохочуються, очікуються та підтримуються етичною організаційною культурою, кодексами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванченкова Л. В., Козак, К. Б., Долинська О. О. Значення ділової етики в забезпеченні ефективності фінансово-економічної діяльності. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2022. № 13. С. 85–91. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.13.10>
2. Довгань Л. Є., Ведута Л. Л., Шкробот М. В. Сучасні концепції управління організаціями : навч. посібник для здобув. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 278 с.
3. Доброчесність та етика в публічній сфері. ООН. Відень 2021. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_13_final_UKR.pdf
4. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління : монографія. Тернопіль : Вид-во АСТОН, 2007. 400 с.
5. Серьогін С. М., Антонова О. В. Хожило І. І. Культура й етика в публічному адмініструванні : наук. розробка. Київ : НАДУ, 2010. 40 с.
6. Штиршов О. М. Етичне управління – складова етичної інфраструктури державної служби. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. 2008. Т. 79. Вип. 66. С. 142–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2008_79_66_29
7. Philips R. Ethics and Manager's Obligations Under Stakeholder Theory. *Ivey Business Journal March/April*. 2004. С. 1–5.
8. Whitton H. Implementing effective ethics standards in government and the civil service. *Transparency International*. 2001. 2.
9. Whitton H., Hazlehurst C. (Eds.). *The Public Sector Ethics Resource Series*. Flaxton: Flaxton Mill House, 1999.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 23.04.2024 р.

*Shtyrov O. M.,
PhD in Public Administration, Associate Professor,
Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration
Petro Mohyla Black Sea National University,
2a, st. 1-a Voyenna, Mykolaiv, 54003, Ukraine
e-mail: bratislava@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-7627-3721>*

ETHICAL MODEL OF MANAGEMENT: A CONCEPTUAL APPROACH

Annotation. The article is devoted to the question of the role of ethical management, which is proposed to be implemented in the format of a model. Because ethical management is conceived by the author as a dynamic and continuous process that needs to adapt to the changing internal and external context of the organization, such as industry, market, stakeholders, culture and values. Ethical governance benefits organizations by improving reputation, trust, loyalty, productivity and profitability, and by avoiding legal, regulatory and reputational risks. It is emphasized that ethical management can be implemented in the form of a model. In turn, an ethical management model requires awareness, commitment and action from all levels of the organization, especially top management. The author states that in order for the ethical model of management to become effective, it must first be guided by a certain set of criteria (components) that must be followed so that management within the organization and its development takes place in line with ethical principles and principles. The following are highlighted among them: honesty, integrity, justice, kindness, legality, perfection, leadership and responsibility. It is shown that conceptually ethical management can be implemented through a number of approaches. In particular, this traditional approach involves

the implementation through society's perception of management as an ethical category, under the conditions of performance of the assigned tasks by the team without going beyond the framework of ethical norms and standards. A principled approach is based on the use of ethical criteria to guide behavior, actions and policies in an organization. The approach to the survey in the field of ethical regulation is based on short practical questions that regulate the behavior and process of ethical decision-making in the organization.

It is concluded that each individual brings his own ethical profile to the workplace and is ultimately responsible for his actions or decisions from an ethical point of view. However, organizations can and do influence the quality of ethical decisions made by their leaders, managers, and employees, as well as the ethical principles they adhere to and refer to when making these decisions, thereby implementing ethical governance at work.

Keywords: *ethics, ethical management, ethical decisions, model, simulation, management of ethics, ethical norms.*

REFERENCES

1. Ivanchenkova, L.V., Kozak, K.B., Dolynska, O.O. (2022). The importance of business ethics in ensuring the effectiveness of financial and economic activity. *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, vol. 13. 85–91. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.13.10> [in Ukraine].
2. Dovgan, L.E., Veduta, L.L., Shkrobot, M.V. (2018). Modern concepts of organization management: teaching. guide for obtaining. Kyiv. *KPI im. Ihoria Sikorskoho*. [in Ukraine].
3. Virtue and ethics in the public sphere. UN. Vienna. (2021). URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_13_final_UKR.pdf [in Ukraine].
4. Rudakevich, M.I. (2007). Professional ethics of civil servants: theory and practice of formation in the conditions of democratization of public administration: Ternopil: ASTON Publishing House. [in Ukraine].
5. Seryogin, S.M., Antonova, O.V., Khozhilo, I.I. (2010). Culture and ethics in public administration: science. development Kyiv: National Academy of Sciences. [in Ukraine].
6. Shtyryov, O.M. (2008). Ethical management – a component of the ethical infrastructure of the civil service. *Scientific works [of the Petro Mohyla Black Sea State University]*, vol. 79, no. 66, 142–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2008_79_66_29
7. Philips, R. (2004). Ethics and Manager's Obligations Under Stakeholder Theory. *Ivey Business Journal*. March/April, 1–5.
8. Whitton, H. (2001). Implementing effective ethics standards in government and the civil service. *Transparency International*, 2.
9. Whitton, H., Hazlehurst, C. (Eds.). (1999). The Public Sector Ethics Resource Series. Flaxton: *Flaxton Mill House*.

The article was received by the editors 12.03.2024.

The article is recommended for printing 23.04.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-22>
УДК 351:316.4

Бишенко Галина Миколаївна,
аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування
Університету Григорія Сковороди в Переяславі,
вулиця Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: byshenkogalyna23@gmail.com <https://orcid.org/0009-0004-3360-4262>

Автомєєнко Євгеній Миколайович,
кандидат медичних наук, науковий співробітник
Державної установи «Інститут травматології та ортопедії НАМН України»,
вулиця Бульварно-Кудрявська, 27, м. Київ, 01601, Україна
e-mail: doctor_e@ukr.net <https://orcid.org/0000-0003-3700-2248>

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЦИНИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність трансформацій державної політики електронної охорони здоров'я та медицини. Метою статті є визначення шляхів подальшого реформування електронної охорони здоров'я та надання електронних медичних послуг в Україні на основі аналізу сучасного стану охорони здоров'я. На основі дослідження міжнародного досвіду оцінки стану сфери охорони здоров'я (The Health Care Index, Global Health Security Index, Global Digital Health Index, Global Digital Health Monitor) визначено, що сфера охорони здоров'я України переживає стрімке зростання, зосереджуючись на розвитку таких інструментів державного механізму розвитку е-здоров'я, як моніторинг здоров'я та організаційне забезпечення надання медичних послуг. Проаналізовано напрями державного реформування е-здоров'я в Україні та можливості використання е-інструментів в медицині, медичних послуг в умовах війни. Доведено, що широке використання електронних інструментів, використання медичної інформації для моніторингу здоров'я населення та управління роботою системи охорони здоров'я України дозволяють гнучко та швидко реагувати на ситуаційні управлінські рішення, що обумовлює важливість та необхідність розвитку е-здоров'я. За таких умов пріоритетним напрямом державної політики України в сфері охорони здоров'я є подальший розвиток е-здоров'я, що має великий потенціал для сталого розвитку країни та подальшої євроінтеграції.

Ключові слова: державна політика, електронна охорона здоров'я, медицина, медичні послуги, електронні інструменти.

Як цитувати: Бишенко Г. М., Автомєєнко Є. М. Аналіз державної політики реформування електронної охорони здоров'я та медицини України. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 290–304. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-22>

In cites: Byshenko, G.M., Avtomieienko, Ye.M. (2024). Analysis of the government policy of the reform of electronic health care and medicine of Ukraine. *State Formation*, no. 1 (35), 290–304. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-22> [in Ukrainian].

© Бишенко Г. М., Автомєєнко Є. М., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Охорона здоров'я є складною системою з багатьма чинниками та детермінантами, які охоплюють усе суспільство. Створення умов для ефективних і доступних медичних послуг та медичного обслуговування населення є конституційним обов'язком держави, а збереження, охорона та зміцнення здоров'я та благополуччя громадян – одним із ключових завдань та пріоритетів державної політики. В процесі реформування охорони здоров'я України відбулися зміни, які довели, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на підтримку системи охорони здоров'я, є потужним інструментом у реалізації державних пріоритетів створення інформаційного суспільства України. Наразі у воєнний час, розвиток електронної охорони здоров'я є стратегічним завданням у процесі відновлення України на шляху до європейської спільноти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу охорони здоров'я стало вагомим кроком у євроінтеграційне майбутнє України. З початком реформи охорони здоров'я та медицини України, як зазначають вітчизняні науковці Бадіков Т. [1], Миськевич Т. [9], Орлова Н. [11-12], Драган І. [11], Мохова Ю. [12], реалізація механізмів державного управління набула в системі ефективного впровадження саме завдяки розвитку цифрових інструментів у електронній охороні здоров'я. Інші науковці у своїх дослідженнях Квітка С. [4], Миргородська М. [4], Повч О. [13], Курбанов А. [13], Пруднікова О. [13], Fonseca M. [21], Hassan A. [24], Henna H. [26] підкреслюють необхідність подальшого вивчення основних факторів розвитку та системних проблем цифрової трансформації системи охорони здоров'я в контексті їх впливу на якість життя населення, а також у підготовці нових прогресивних кадрів для медичних закладів.

Мета статті – визначити шляхи подальшого реформування електронної охорони здоров'я та надання електронних медичних послуг в Україні на основі аналізу сучасного стану охорони здоров'я.

Застосована методологія і методи. Сьогодні в світі для оцінки процесу розвитку електронної охорони здоров'я застосовуються декілька методологій, кожна з яких заснована на дослідженні різних індикаторів. Так, індекс охорони здоров'я (The Health Care Index) є статистичним аналізом загальної якості системи охорони здоров'я, включаючи інфраструктуру охорони здоров'я; компетенції медичних працівників; вартість; доступність якісних ліків та готовність уряду. Трійку лідерів в рейтингу The Health Care Index 2023 року очолюють азіатські країни (Тайвань, Південна Корея, Японія), Україна зайняла 75 місце в рейтингу [25].

Глобальний індекс безпеки охорони здоров'я (Global Health Security Index – GHSI) призначений для оцінки технічних, фінансових, соціально-економічних і політичних можливостей країни запобігати, виявляти та швидко реагувати на епідемічні загрози з міжнародними наслідками, незалежно від того, чи є вони

природними, навмисними чи випадковими. Індекс GHS оцінює країни за 6 категоріями (запобігання виникненню або вивільненню патогенів, раннє виявлення та звітування про епідемії, швидке реагування на епідемію та пом'якшення її поширення, достатня та надійна система охорони здоров'я, відповідність міжнародним нормам, загальне середовище ризику та вразливість країни до біологічних загроз), 37 показниками та 171 запитанням. За оцінкою індексу в 2021 році рейтинг очолюють США, Австралія, Фінляндія. Україна займає 83 місце, піднявшись на 2 сходинки порівняно з 2019 роком [22].

Global Digital Health Index (GDHI), розроблений на початку 2016 року, - це інтерактивний веб-ресурс, метою якого є відстеження, моніторинг і оцінка сприятливого середовища для електронного здоров'я в усьому світі, контроль та оцінка використання цифрових технологій в сфері охорони здоров'я в різних країнах, використовуючи інструментарій eHealth Strategy Toolkit Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Міжнародного союзу електрозв'язку [23].

У 2022 році GDHI пройшов річну перевірку показників, а також процес редизайну, щоб узгодити показники з Глобальною цифровою стратегією охорони здоров'я ВООЗ як доповненням до Цифрового атласу охорони здоров'я ВООЗ і наразі включає більшу увагу до штучного інтелекту, гендерних питань та охоплення медичними послугами населення. Назву індексу було змінено на Global Digital Health Monitor (GDHM), щоб сформулювати цінність інструменту у забезпеченні платформи для моніторингу прогресу електронного здоров'я на національному, регіональному та глобальному рівнях. Інструмент складається з 23 показників у галузі лідерства та управління; стратегії та інвестиції; законодавства, політики та дотримання вимог; робочої сили; стандартів та сумісності; інфраструктури; послуг; нових технологій та справедливості [20].

Міжнародний досвід свідчить, що в умовах браку ресурсів цифрові технології стають важливим компонентом, на яких може ґрунтуватися сфера охорони здоров'я для досягнення ефективних результатів. За оцінкою GDHM 2023 року Україна набрала 4 бали (за 5 бальною шкалою). В країні накопичено позитивний досвід реалізації інструментів та послуг, які використовують інформаційно-комунікаційні технології для профілактики, діагностики, лікування, моніторингу та управління здоров'ям та способом життя, що дозволило підвищити якість обслуговування пацієнтів, відповідність галузі міжнародним стандартам. Це доводить, що сфера охорони здоров'я України переживає стрімке зростання, зосереджуючись на розвитку таких інструментів державного механізму розвитку е-здоров'я, як телемедицина та моніторинг здоров'я.

Стан електронної охорони здоров'я України порівняно з країнами світу та країнами Європи наведений на рис. 1.

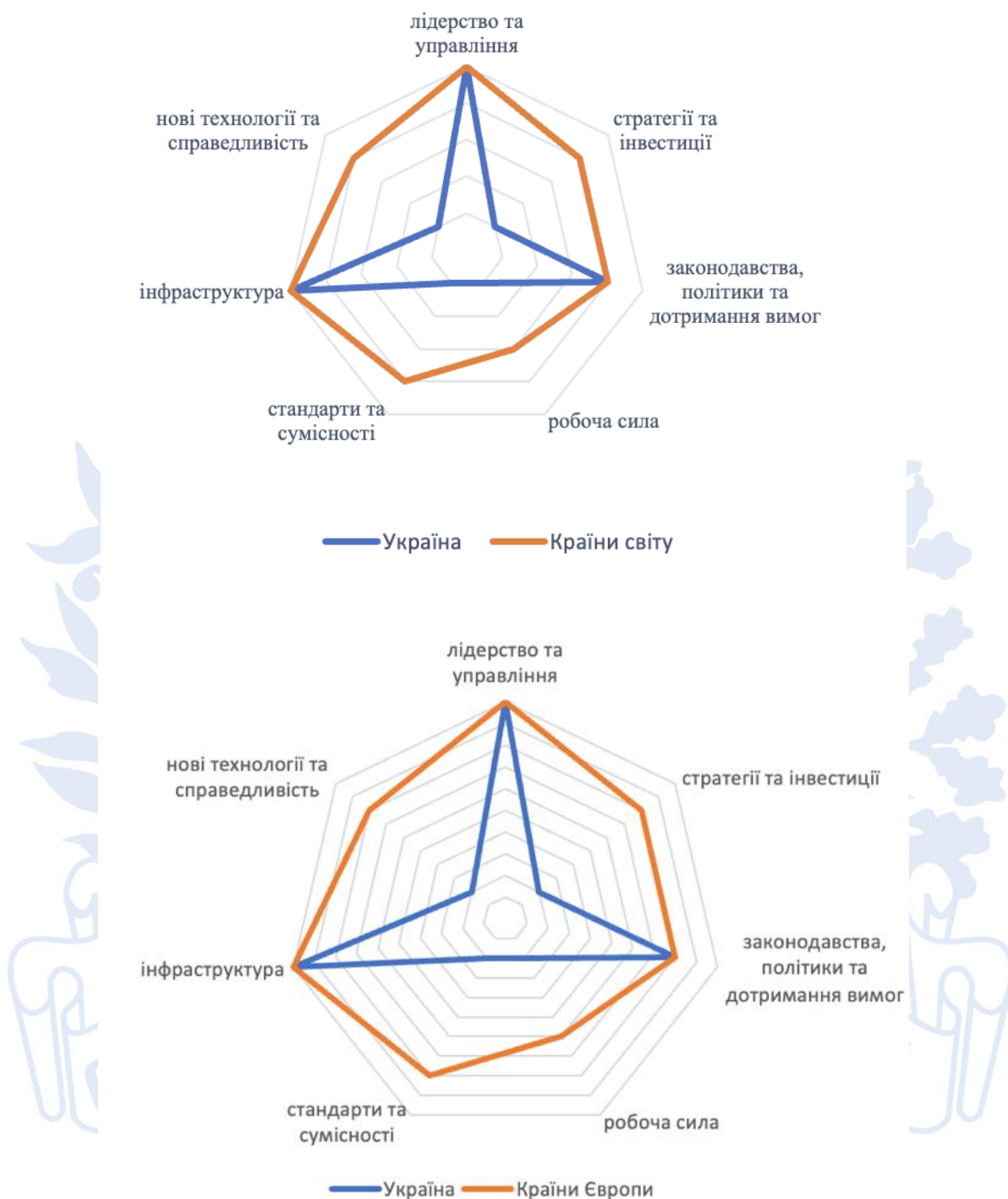

Рисунок 1 – Стан електронної охорони здоров'я України порівняно з країнами світу та країнами Європи в 2023 році

Figure 1 – The state of eHealth in Ukraine compared to other countries and Europe in 2023

Джерело: за даними [20]
 Source: according to [20].

Враховуючи світові та європейські тенденції розвитку, серед пріоритетних напрямів державної політики України в сфері охорони здоров'я можна виділити подальший розвиток е-здоров'я, що має великий потенціал для сталого розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. За Концепцією розвитку електронної охорони здоров'я в Україні (2020 р.) зазначено сутність та можливості впровадження такої системи за умов використання інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на підтримку системи охорони здоров'я, включаючи медичні послуги, профілактичний нагляд за здоров'ям, медичну літературу та медичну освіту, знання та дослідження. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій повинен мати глибоке економічне обґрунтування для впровадження, особливо в умовах війни, та, з іншого боку, державна пріоритезація сфери охорони здоров'я залишається незмінною [15].

Електронна охорона здоров'я є стратегічною метою сучасної державної політики, реалізація якої дозволяє досягти універсального доступу, високоякісної медичної допомоги, економічної ефективності і стійкості, догляду, орієнтованого на пацієнта, профілактики та зміцнення здоров'я, постійного вдосконалення та інновації у сфері охорони здоров'я.

Сьогодні сфера охорони здоров'я України функціонує не досить ефективно та не повністю вирішує всі проблеми, які стосуються охорони здоров'я населення. Середня тривалість життя в Україні станом на 2021 рік становила 76 років для жінок і 66 для чоловіків, що є одним із найнижчих показників серед європейських країн. Через повномасштабне вторгнення Російської Федерації середня очікувана тривалість життя чоловіків в Україні в 2022 році становила 65 років, в 2023 році – 57,3 року (знизилась на 9 років у порівнянні з відносно мирним 2021 роком) [3].

Народжуваність в Україні впала до найнижчих показників у країнах Європи. Коефіцієнт народжуваності в 2023 році складає 0,7. Разом з сусідніми країнами Україна входить до числа країн із старіючим населенням та високими показниками смертності. У поєднанні з міграцією, це сприяло формуванню глибокої демографічної кризи в Україні в результаті чого населення скоротилося на 7 мільйонів (з 52 до 45,3 млн.) протягом двох десятиліть [10; 16].

Протягом 2016-2019 рр. державна політика України в рамках Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я була направлена на розробку ключових процесів та реєстрів, необхідних для існування інформаційного середовища у сфері охорони здоров'я, формування ринку виробників спеціалізованого програмного забезпечення, які забезпечують доступ до центральної бази даних (ЦБД) електронної системи охорони здоров'я та підтримку кінцевих користувачів у закладах охорони здоров'я.

З 2020 року сфера охорони здоров'я зазнала безпрецедентного тиску, реагуючи на пандемію COVID-19, що вимагало швидких державних об'єднаних зусиль, а також виявляло прогалини, які необхідно уряду усунути для покращення готовності до майбутніх загроз та створення стійкої системи

реагування. Це актуалізувало ряд нових завдань для державної політики України в сфері охорони здоров'я, пов'язаних з вирішенням таких питань, як підвищення попиту громадян на окремі види медичної допомоги та послуг, які не були пріоритетними раніше, руйнування цивільної інфраструктури, що впливає на доступ до послуг, можливість дотримання маршрутів пацієнта та розподіл ресурсів, тощо. Гострота проблеми зумовлена також необхідністю впровадження ситуативних рішень, спрямованих на забезпечення універсального доступу до медичних послуг та захисту населення, що ускладнює збір та використання об'єктивних даних в умовах воєнного стану задля прийняття управлінських рішень.

Незважаючи на воєнний стан і необхідність посилення безпеки й оборони країни, державна політика країни направлена на забезпечення стабільного фінансування сфери охорони здоров'я. Видатки на охорону здоров'я в Україні до повномасштабного вторгнення зростали щороку, але залишалися нижчими за світові показники у відношенні до частки внутрішнього валового продукту (рис.2.).

Так, протягом 2017–2019 рр. витрати на українську медицину зростали, при цьому загальна частка Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ) від видатків бюджету була приблизно однаковою (8,8 – 8,9%). Через пандемію коронавірусу витрати на медицину збільшили до 133 млрд грн., що на третину більше ніж у бюджеті попереднього року. Загальна частка витрат на МОЗ становила 10,5%. У 2021 році на цю сферу охорону здоров'я заклали 172,2 млрд. грн, частка на МОЗ з бюджету вперше сягнула майже 12%. У 2022 році на медицину було передбачено понад 196 млрд. грн. (на 14% більше попереднього року), проте загальна частка держбюджету склала 6,5%.

Рисунок 2 – Витрати на медицину в Україні в 2014-2024 рр.
Figure 2 – Healthcare spending in Ukraine in 2014-2024.

Джерело: сформовано за даними [2]
Source: compiled from [2].

На 2023 рік через війну витрати на медицину зменшилися та склали 178 млрд. грн., це на 9% менше від показників 2022 року. Також, скоротилася і загальна частка на МОЗ із усього «воєнного» бюджету. Пріоритетними напрямами фінансування в 2023 році були: реалізація програми медичних гарантій (142,7 млрд. грн.), централізована закупівля ліків, медичних виробів, сучасного обладнання (10 млрд. грн.), посилення епідемічного нагляду за інфекційними та неінфекційними хворобами (3,8 млрд. грн.). На 2024 рік у вже прийнятому державному бюджеті закладено понад 201 млрд. грн. на охорону здоров'я, витрати МОЗ планується збільшити на 13% порівняно з 2023 роком [6; 7].

Трансформація системи охорони здоров'я спрямована на забезпечення громадян України рівним доступом до високоякісних медичних послуг, орієнтацію вітчизняної медичної галузі на досягнення реалізації принципу клієнтоцентричності в наданні медичних послуг пацієнту. Одним із основних індикаторів успішності реалізації державної політики в сфері охорони здоров'я є розвиток електронної охорони здоров'я, що забезпечує підвищення якості та доступності медичних послуг для населення.

Інструменти електронної охорони здоров'я – це технології, які можуть включати електронні медичні записи, особисті медичні записи, мобільні програми, портали для пацієнтів, сховища інформації та багато інших Інтернет-програм або програмного забезпечення, що використовується для допомоги пацієнтам у моніторингу та управлінні своїм здоров'ям в режимі реального часу.

Цифрова трансформація сфери охорони здоров'я змінює способи надання медичних послуг, захисту громадського здоров'я, а також управління та запобігання хронічним захворюванням. Завдяки ширшому використанню електронних інструментів (таких як електронна система охорони здоров'я (ЕСОЗ), медичні інформаційні системи (МІС), електронні медичні записи (ЕМЗ), електронна медична картка, е-рецепти, е-направлення, інформаційні платформи, телемедицина, штучний інтелект та інші), а також використанню медичної інформації для моніторингу здоров'я населення та управління роботою систем, країни мають можливість гнучко та швидко реагувати на мінливі умови життєдіяльності суспільства, що обумовлює важливість та необхідність розвитку е-здоров'я.

Після 24 лютого 2022 року медична система України опинилася в надскладних умовах. Внаслідок війни повністю зруйновано 118 об'єктів закладів охорони здоров'я, частково зруйновано 633 об'єкта закладів охорони здоров'я. Орієнтовна вартість збитків попередньо складає майже 35 млрд. грн. Програма медичних гарантій не в повній мірі відображає пакети пріоритетних послуг, які набувають першочергового значення в умовах війни та у пост-воєнний період (лікування травм, опіків, реабілітація, послуги з психічного здоров'я). Державні програми у сфері охорони здоров'я не враховують втрат системи охорони здоров'я, понесених збитків, необхідних змін пріоритетів у сфері охорони здоров'я (переліку медичних послуг та станів). Система охорони здоров'я зазнає також особливого навантаження у зв'язку із міграцією населення (близько 7 млн.

українців стали вимушеними переселенцями), втратами та переміщеннями медичних працівників. За період війни 12 медичних працівників загинуло, 47 поранено. 2 372 працівників центрів екстреної медичної допомоги перебувають на окупованих територіях. 2 273 медичних працівників виїхали за кордон (0,5% від усієї кількості медичних працівників в країні), 1714 лікарів та 1095 медичних сестер змінили місце роботи через війну [17].

В умовах воєнного стану необхідно було швидко організувати та забезпечити надання якісної, доступної та вчасної медичної допомоги громадянам України, евакуйованим з територій, де відбувалися чи продовжуються бойові дії, або які знаходилися в окупації. На державному рівні були прийняті рішення щодо розвитку та популяризації інструментів державного механізму розвитку е-здоров'я [8].

Досліджуючи напрям розвитку електронної охорони здоров'я України «Організаційно-управлінське та технічне забезпечення» серед інструментів державного механізму розвитку е-здоров'я доцільно виділити ключову систему цифрового простору української медицини – ЕСОЗ, яка є найбільшою ІТ-системою країни. ЕСОЗ – це універсальне джерело даних для забезпечення фінансування закладів охорони здоров'я, а також ефективний інструмент у формуванні політик щодо профілактики, лікування та реабілітації. Це система з надвисоким навантаженням та з рекордною швидкістю росту даних. Наразі система здатна обробляти до 3500 запитів на секунду.

До початку повномасштабної війни та ведення бойових дій на територіях, де функціонують заклади охорони здоров'я, щоденно користувачами в ЕСОЗ передавалися дані близько 3 млн. ЕМЗ. За перші місяці повномасштабної війни цей показник зменшився, проте постійно зростає та наразі становить близько 4 млн. ЕМЗ на день.

Протягом 2023 р. в Україні успішно реалізовано низку інноваційних цифрових проєктів, що стосуються трансформації ЕСОЗ, які наведено в табл. 1. На 2024 рік заплановано розпочати ще 142 цифрових проєкти для подальшого розвитку ЕСОЗ в Україні.

Під час повномасштабного вторгнення розроблено додаткові модулі для ЕСОЗ, за допомогою яких фіксується попит на ті чи інші медичні препарати, медичні вироби. Окрім ЕСОЗ, існують і інші складові екосистеми електронної охорони здоров'я, які часто взаємодіють з ЕСОЗ для передачі та перевірки даних:

електронна система управління запасами лікарських засобів та медичних виробів «Estock» – це інформаційно-комунікаційна система, яка включає сукупність технічних і програмних засобів, призначених для забезпечення відстеження прозорості кількісної оцінки, планування потреби у товарах, що закуповуються за рахунок бюджетних коштів та/або з інших джерел, не заборонених законодавством, розподілу, перерозподілу та обліку таких товарів, підтримання в актуальному стані відомостей про наявні залишки таких товарів для визначених суб'єктів, стандартизації методів отримання достовірної та повної інформації, а також підвищення її якості та швидкості отримання і

обробки з використанням сучасних методів обміну інформацією. Наразі у системі працюють 162 лікарні, що подають потребу у напрямках «доросла онкологія», «ендопротези» та «набори для трансплантації»;

інформаційно-аналітична система «MedData» – це система, яка дає змогу проводити комплексний аналіз даних щодо стану закупівель і моніторингу даних щодо забезпеченості адміністративно-територіальних одиниць товарами та послугами, закупленими за рахунок бюджетних коштів та/або з інших не заборонених законодавством джерел фінансування. Представники департаментів охорони здоров'я, координатори гуманітарної допомоги бачать і фіксують у системі потреби всіх закладів і при надходженні допомоги розподіляють її, орієнтуючись на потреби і профіль закладу. У системі зафіксовано більш як 4 тис. закладів різних рівнів: первинні, вторинні, спеціалізовані, тощо. Усі вони мають можливість вносити актуальні дані щодо потреб у медичному забезпеченні [18].

Таблиця 1 – Інноваційні проекти ЕСОЗ, реалізовані в 2023 році
Table 1 – Innovative EHS projects implemented in 2023

Інструмент	Характеристика
Електронні рецепти	Завдяки новим сервісам можна придбати рецептурні ліки за електронним рецептом від лікаря
Програма реімбурсації	Пацієнти можуть отримувати імуносупресивні, знеболювальні ліки та тест-смужки для глюкометрів за електронним рецептом у межах програми реімбурсації
COVID-сертифікати	Можливість формування COVID-сертифікатів для пацієнтів, які отримали щеплення за кордоном
Електронний облік реабілітаційних втручань	Введено функціонал для обліку реабілітації з понад мільйоном записів для 125 тис. пацієнтів
UNITED24	Зібрано понад 1,5 млрд грн для потреб охорони здоров'я за допомогою цифрових інструментів, придбано обладнання, відновлено медичні заклади
Електронна система епідеміологічного нагляду (ЕСЕН):	Запроваджено та розширено функціонал для ведення епідеміологічного моніторингу
Розвиток телемедицини	Схвалено стратегію розвитку телемедицини та внесено законодавчі зміни для інтеграції телемедичних рішень у систему охорони здоров'я
Модернізація державних реєстрів	Модернізація та впровадження нових систем і реєстрів у сфері охорони здоров'я на базі «Дія.Engine»

Джерело: узагальнено на за даними [14; 19]
Source: generalized from [14; 19].

Електронна інтегрована система спостереження за захворюваннями – це система, яка інтегрує збір даних про інфекційні хвороби, демографічну інформацію, географічну інформацію, лабораторний аналіз, відстеження проби, епідеміологічний аналіз, клінічну інформацію (включаючи клінічні ознаки, специфічні для хвороби) та заходи реагування в єдиний набір інформації. Окрім інфекційних захворювань, у систему надходять дані про гострі та хронічні професійні захворювання (отруєння), що використовуються для ведення автоматизованого обліку та аналізу гострих та хронічних професійних захворювань [5].

Важливим інструментом впровадження механізму розвитку е-здоров'я є медичні інформаційні системи, через які користувачі (заклади охорони здоров'я та пацієнти) взаємодіють з ЦБД ЕСОЗ. Електронна МІС – інформаційно-телекомунікаційна система, яка дає змогу автоматизувати роботу суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я, створювати, переглядати, обмінюватися інформацією в електронній формі, зокрема з ЦБД (у разі підключення). Вона допомагає працівникам закладів охорони здоров'я ефективніше взаємодіяти з пацієнтами і державними структурами системи охорони здоров'я. МІС – це програмне забезпечення, головним завданням якого є управління і організація інформації медичного або аптечного закладу. Існують два стандартних види МІС: хмарна та серверна. ЦБД ЕСОЗ надає можливість для підключення МІС з використанням різноманітного набору модулів та функціоналу, що мають відповідати технічним вимогам НСЗУ. МІС є корисними для комунальних і приватних лікарень, кабінетів, клінік, лабораторій, медичних центрів, аптек (для них розробляється різновид МІС – аптечні інформаційні системи) для автоматизації управління установою охорони здоров'я і участі в програмі медичних гарантій. МІС надають повний комплекс можливостей для автоматизації різних процесів у закладах охорони здоров'я і дають можливість: упорядкувати всю адміністративну інформацію; уніфікувати медичну документацію (карти пацієнтів, лікарські призначення, дані про співробітників і медичні послуги, розклад, аналітику і статистику, звіти); систематизувати всі дані медичних досліджень; керувати і розподіляти ресурси установи, включаючи фінанси і облік; аналізувати діяльність медичного або аптечного закладу; вести складський облік установ охорони здоров'я, перевіряти стан складів і отримувати дані про запаси, поставки і розрахунки, обіг витратних матеріалів; відстежити і налагодити роботу діагностичних кабінетів і лабораторій; автоматизувати стандарти надання медичної допомоги; спростити процес створення медичних карт пацієнтів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, Україна має відносно розвинену систему електронної охорони здоров'я та інфраструктуру, що відповідає поточному етапу розвитку системи. Система дозволяє користувачам сфери охорони здоров'я та пацієнтам використовувати досить широкий перелік сервісів та інструментів для надання та отримання базових медичних послуг.

На основі дослідження державної політики реформування електронної охорони здоров'я в Україні та впровадження електронних інструментів е-медицини в Україні визначено подальші напрями розвитку е-здоров'я в Україні: нормативно-правове забезпечення розвитку е-здоров'я; організаційно-управлінське та технічне забезпечення розвитку е-здоров'я; ресурсне забезпечення розвитку е-здоров'я; забезпечення якості, безпечності та доступності е-здоров'я. Реалізація цих інноваційних напрямів стане поштовхом для ефективної організації процесів охорони здоров'я; покращенні доступу та ефективного використання медичної допомоги і ресурсів; якості обслуговування та задоволенні пацієнта; підвищенні відповідності стандартам та загальній ефективності сфери охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадіков Т. Виклики цифрової трансформації системи охорони здоров'я України (eHealth). *Українська правда*. 2020. URL: <https://blogs.prawda.com.ua/authors/badikov/5ee39c2943d7d/>
2. Бюджет-2023: На фінансування охорони здоров'я передбачено 207 млрд. гривень. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/biudzheth-2023_na_finansuvannya_okhoroni_zdorovia_peredbacheno_207_mlrd_griven-3804
3. Війна загострила демографічні проблеми України. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/padinna-narodzuvanosti-starinna-naselenna-obezludnenna-vijna-zagostrila-demograficni-problemi-ukraini/a-67793277>
4. Квітка С., Миргородська М. Цифрова трансформація системи охорони здоров'я: фактори впливу на якість життя населення. *Аспекти публічного управління*. 2024. № 12(1). С. 14-21. DOI: <https://doi.org/10.15421/152402>
5. Концептуально-референтна рамка цифрових компетентностей працівників сфери охорони здоров'я та забезпечення розвитку інформаційної культури, цифрової грамотності (цифрової освіченості), кібербезпеки і кібергігієни працівників сфери охорони здоров'я. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%...D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0.pdf>
6. Медицина воюючої країни: як змінювалися обсяги бюджетного фінансування. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/12/25/infografika/suspilstvo/medycyna-voyuuchoyi-krayiny-yak-zminyuvalysya-obsyahy-byudzhetnoho-finansuvannya>
7. Мінфін: У 2023 році видатки на охорону здоров'я становили 217,4 млрд гривень. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-u-2023-rotsi-vydatky-na-okhoronu-zdorovia-stanovyly-2174-mlrd-hryven#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%BD%...D0%B4%20%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C>
8. Мазепа Л.В. Доступність та якість медичних послуг : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 281 «Публічне управління та адміністрування». Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 10 с.
9. Миськевич Т. Розвиток eHealth в контексті трансформації системи охорони здоров'я України. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 16 (181). С. 18–23.
10. Національна стратегія побудови нової системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2025: проєкт. ЛІГА:ЗАКОН. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1138>
11. Орлова Н.С., Драган І.В. Реалізація механізмів державного управління у реформуванні охорони здоров'я України. *Наукові перспективи*. 2023. № 10(40). С. 226–241. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-226-241](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-226-241)

12. Орлова Н., Мохова Ю Європейські орієнтири цифрових трансформацій у електронному урядуванні. *Наукові перспективи*. 2021. №7(13). С. 97-106. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-7\(13\)-97-106](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-7(13)-97-106)
13. Повч О. А., Курбанов А. К., Пруднікова О. Б. Щодо підвищення якості дистанційної освіти в медичних закладах освіти України в період воєнного стану: інформаційна безпека та цифровізація. *Іноваційна педагогіка*. 2023. Вип.57. Т.2. С. 125-128. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.2.24>
14. Понад 100 проєктів із цифровізації сфери охорони здоров'я заплановано на 2024 рік. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-100-proektiv-iz-tsyfrovizatsii-sfery-okhorony-zdorovia-zaplanovano-na-2024-rik>
15. Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1671-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-p#Text>
16. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2023 році: проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%...D1%8F%202030.pdf>
17. Проєкт План відновлення України Матеріали робочої групи «Охорона здоров'я»: проєкт. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/health-care.pdf>
18. Система MEDDATA. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/sistema--meddata>
19. Цифровізація охорони здоров'я: підсумки року та плани на майбутнє. Український медичний часопис. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-249615-tsifrovizatsiya-ohoroni-zdorovya-pidsumki-roku-ta-plani-na-majbutnye>
20. About the Global Digital Health Monitor. GDHM. URL: <https://digitalhealthmonitor.org/>
21. Fonseca M.H., Kovaleski F., Picinin C.T., Pedroso B., Rubbo P. E-health practices and technologies: a systematic review from 2014 to 2019. *Healthcare*. 2021. vol. 9(9). DOI: <https://doi.org/10.3390/healthcare9091192>
22. GHS Index Map. Global Health Security Index. URL: <https://ghsindex.org/#l-section--exploreindexsect>
23. Global Digital Health Index. IDB. URL: <https://socialdigital.iadb.org/en/sph/resources/multimedia/303>
24. Hassan A., Davies N. Expert Insight Into the Use of eHealth Interventions to Aid Medication Adherence During COVID-19. *Patient Prefer Adherence*. 2024. Vol. 18. pp. 721–731. DOI: <https://doi.org/10.2147/PPA.S437822>
25. Health and health systems ranking of countries worldwide in 2023, by health index score. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1290168/health-index-of-countries-worldwide-by-health-index-score/>
26. Henna H., Sanna L., Anastasiya V., Paulus T., Riikka-Leena L., Paula P., Elina L., Miia J. Impact of digital services on healthcare and social welfare – an umbrella review. *International Journal of Nursing Studies*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2024.104692>

Стаття надійшла до редакції 02.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 30.05.2024 р.

Byshenko G. M.,

postgraduate student of the Department of Public Administration,

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,

30 Sukhomlyns'koho Steet, Pereiaslav, 08401, Ukraine

e-mail: byshenkogalyna23@gmail.com <https://orcid.org/0009-0004-3360-4262>

Avtomieienko Ye. M.,

PhD, Researcher, Orthopedic traumatologist of the highest category,

State Institution «Institute of Traumatology and Orthopedics of NAMS of Ukraine»,

27 Bulvarno-Kudryavska Street, Kyiv, 01601, Ukraine

e-mail: doctor_e@ukr.net <https://orcid.org/0000-0003-3700-2248>

ANALYSIS OF THE GOVERNMENT POLICY OF THE REFORM OF ELECTRONIC HEALTH CARE AND MEDICINE OF UKRAINE

Annotation. The article substantiates the need for transformations of the government policy of electronic healthcare and medicine. The purpose of the article is to determine ways of further reforming electronic health care and providing electronic medical services in Ukraine based on the analysis of the current state of health care. Based on a study of the international experience of assessing the state of the health care sector (The Health Care Index, Global Health Security Index, Global Digital Health Index, Global Digital Health Monitor), it was determined that the health care sector of Ukraine is experiencing rapid growth, focusing on the development of such tools of the government mechanism for the e-health's development such as health monitoring and organizational support for the provision of medical services. The directions of the government reform of e-health in Ukraine and the possibilities of using e-tools in medicine, medical services in conditions of war are analyzed. It has been proven that the widespread use of electronic tools, the use of medical information to monitor the health of the population and manage the work of the health care system of Ukraine allow for a flexible and quick response to situational management decisions, which determines the importance and necessity of the development of e-health. Under such conditions, the priority direction of the government policy of Ukraine in the field of health care is the further development of e-health, which has great potential for the sustainable development of the country and further European integration.

Keywords: *public policy, electronic health care, medicine, medical services, electronic tools.*

REFERENCES

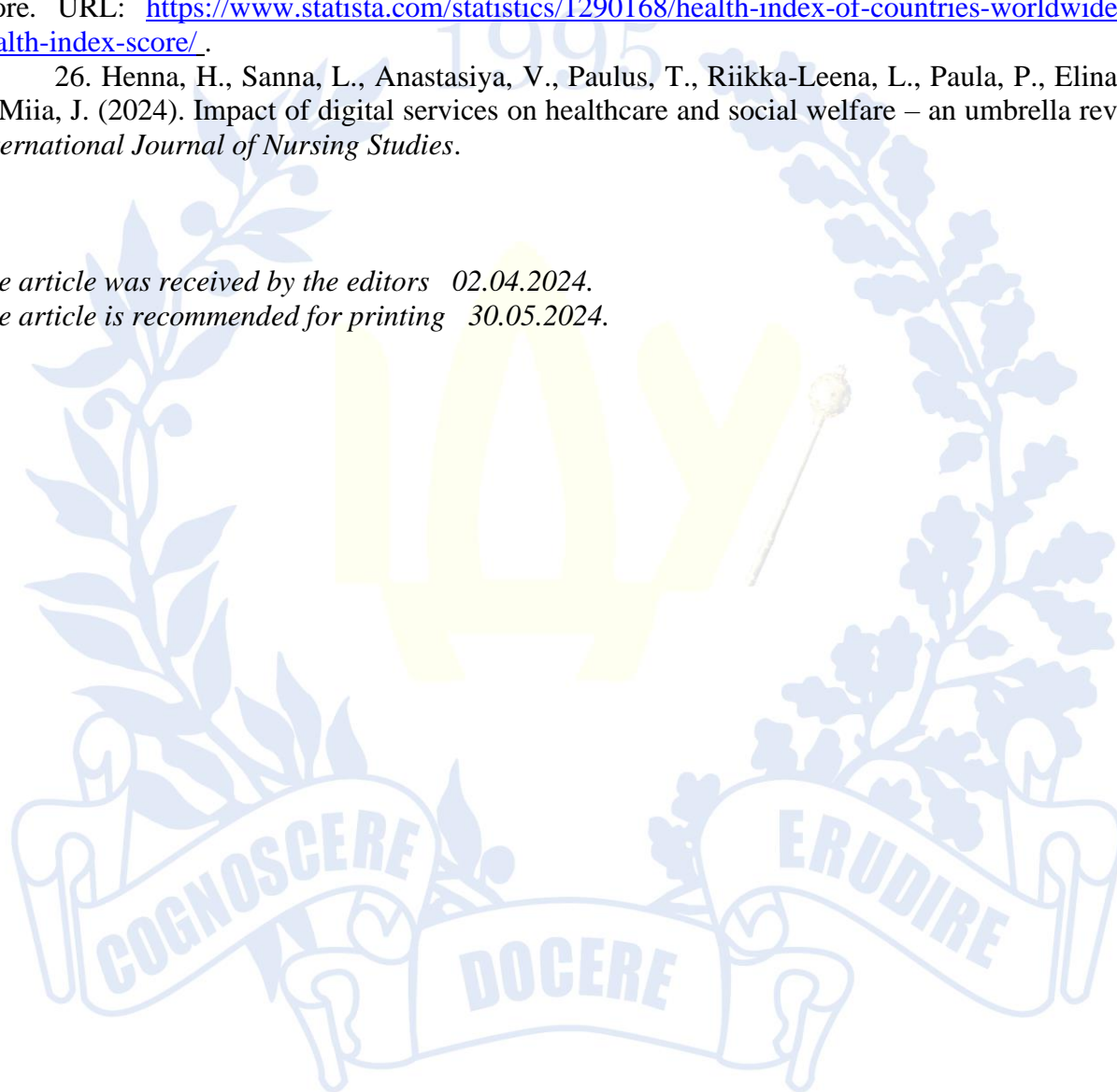
1. Badikov, T. (2020). Challenges of digital transformation of the healthcare system of Ukraine (eHealth)]. *Ukrainska pravda*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/badikov/5ee39c2943d7d/> [in Ukrainian].
2. Budget-2023: 207 billion hryvnias are provided for health care financing. (2023). URL: https://mof.gov.ua/uk/news/biudzheth-2023_na_finansuvannia_okhoroni_zdorovia_peredbacheno_207_mlrd_griven-3804 [in Ukrainian].
3. The war exacerbated Ukraine's demographic problem. URL: <https://www.dw.com/uk/padinna-narodzuvanosti-starinna-naselenna-obezludnenna-vijna-zagostrila-demograficni-problemi-ukraini/a-67793277> [in Ukrainian].
4. Kvitka, S., & Myrhorodska, M. (2024). Digital transformation of the health care system: factors affecting the quality of life of the population. *Aspects of public administration*, 12(1), 14–21 [in Ukrainian].
5. Conceptual and reference framework of digital competencies of health care workers and ensuring the development of information culture, digital literacy (digital education), cyber security and cyber hygiene of health care workers. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%...D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].

6. Medicine of a warring country: how the volume of budget funding changed. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/12/25/infografika/suspilstvo/medycyna-voyuyuchoyi-krayiny-yak-zminyuvallysya-obsyahy-byudzhetnoho-finansuvannya> [in Ukrainian].
7. Ministry of Finance: In 2023, health care expenditures amounted to 217.4 billion hryvnias. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-u-2023-rotsi-vydatky-na-okhoronu-zdorovia-stanovyly-2174-mlrd-hryven#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%BD%...D0%B4%20%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C> [in Ukrainian].
8. Mazepa, L.V. (2021). Availability and quality of medical services: autoref. dip. works for obtaining the "master's" educational degree: special. 281 "Public management and administration". *Candidate's thesis*. Mykolaiv [in Ukrainian].
9. Myskevych, T. (2019). The development of eHealth in the context of the transformation of the healthcare system of Ukraine. *Public opinion on law-making*, 16 (181), 18–23 [in Ukrainian].
10. National strategy for building a new healthcare system in Ukraine for the period 2015-2025: draft. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1138> [in Ukrainian].
11. Orlova, N.S., & Dragan, I.V. (2023). Implementation of government management mechanisms in health care reform of Ukraine. *Naukovi perspektyvy*, 10 (40), 226–241. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-226-241](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-226-241) [in Ukrainian].
12. Orlova, N., & Mokhova, Yu (2021). European guidelines for digital transformations in electronic governance. *Naukovi perspektyvy*, 7(13), 97–106. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-7\(13\)-97-106](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-7(13)-97-106) [in Ukrainian].
13. Povch, O. A., Kurbanov, A. K., & Prudnikova, O. B. (2023). Regarding improving the quality of distance education in medical educational institutions of Ukraine during the period of martial law: information security and digitalization. *Innovative pedagogy*, 57 (2), 125–128 [in Ukrainian].
14. Ponad 100 proektiv iz tsyfrovizatsii sfery okhorony zdorovia zaplanovano na 2024 rik [More than 100 projects on digitalization of the health care sector are planned for 2024]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-100-proektiv-iz-tsyfrovizatsii-sfery-okhorony-zdorovia-zaplanovano-na-2024-rik> [in Ukrainian].
15. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 hrudnia 2020 r. № 1671-r "Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoi okhorony zdorovia" [The order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 28, 2020 №1671-r "On the approval of the Concept of the development of electronic healthcare"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-r#Text> [in Ukrainian].
16. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy okhorony zdorovia do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii u 2023 rotsi: proekt rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [approval of the operational plan for its implementation in 2023: draft order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%...D1%8F%202030.pdf> [in Ukrainian].
17. Proekt Plan vidnovlennia Ukrainy Materialy robochoi hrupy «Okhorona zdorovia» [Project Plan for the recovery of Ukraine Materials of the working group "Health care"]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/health-care.pdf> [in Ukrainian].
18. Systema MEDDATA [MEDDATA system]. URL: <https://moz.gov.ua/sistema--meddata> [in Ukrainian].
19. Tsyfrovizatsiia okhorony zdorovia: pidsumky roku ta plany na maibutnie [Digitization of healthcare: results of the year and plans for the future]. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-249615-tsyfrovizatsiya-okhoroni-zdorov-ya-pidsumky-roku-ta-plani-na-majbutnye> [in Ukrainian].
20. About the Global Digital Health Monitor. URL: <https://digitalhealthmonitor.org/>

21. Fonseca, M.H., Kovaleski, F., Picinin, C.T., Pedroso, B., & Rubbo, P. (2021). E-health practices and technologies: a systematic review from 2014 to 2019. *Healthcare*, 9(9) .
22. GHS Index Map. URL: <https://ghsindex.org/#1-section--exploreindexsect>
23. Global Digital Health Index. URL: <https://socialdigital.iadb.org/en/sph/resources/multimedia/303> .
24. Hassan, A., & Davies, N. (2024). Expert Insight Into the Use of eHealth Interventions to Aid Medication Adherence During COVID-19. *Patient Prefer Adherence*, 18, 721–731.
25. Health and health systems ranking of countries worldwide in 2023, by health index score. URL: <https://www.statista.com/statistics/1290168/health-index-of-countries-worldwide-by-health-index-score/>.
26. Henna, H., Sanna, L., Anastasiya, V., Paulus, T., Riikka-Leena, L., Paula, P., Elina, L., & Miia, J. (2024). Impact of digital services on healthcare and social welfare – an umbrella review. *International Journal of Nursing Studies*.

The article was received by the editors 02.04.2024.

The article is recommended for printing 30.05.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-23>

УДК 351: 323.2

*Бондаренко Леся Геннадіївна,
аспірантка кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: lesya.kulahina@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-2360-1952>*

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ЩОДО ІНКЛЮЗІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Анотація. Розбудова системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні розглянуто як актуальна проблема з початком повномасштабного вторгнення росії. Визначено проблема інклюзії та адаптації внутрішньо переміщених осіб в нашій країні в умовах бойових дій. За результатами дослідження зазначено, що у цей період понад 1,5 млн українців були змушені залишити свої домівки. Підкреслено, що в умовах збройного конфлікту на території нашої держави значною мірою зростає значення проблеми включення та адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в місцеві громади на нових територіях.

Здійснено теоретичне узагальнення особливостей реалізації системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні в Україні з урахуванням специфіки міських та сільських територій та їх інклюзивності. У сучасному підході до побудови та реалізації системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні в Україні в умовах воєнного стану мають бути враховані: адаптивність до непередбачуваних ситуацій, забезпечення безпеки та стабільності, залучення місцевої спільноти.

У статті досліджено особливості функціонування та основні напрями розбудови системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні з урахуванням сучасного погляду. Обґрунтовано складові системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні (функціональні компоненти, інструменти та принципи), а також особливості їх взаємозв'язку. Виокремлені принципи можуть слугувати основою для ефективного публічного управління розбудовою системи щодо інклюзії на місцевому рівні, балансу та взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськості.

Ключові слова: публічне управління, інклюзія, система заходів, адаптація, внутрішньо переміщені особи.

Постановка проблеми. Розбудова системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні набула актуальності з початком повномасштабного вторгнення росії. Коли в нашій країні розпочалися бойові дії, наше суспільство вперше гостро відчувало проблеми інклюзії та адаптації внутрішньо переміщених осіб

Як цитувати: Бондаренко Л. Г. Розбудова системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 305–319. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-23>

In cites: Bondarenko, L.G. (2024). Development of a system of measures regarding inclusion at the local level. *State Formation*, no. 1 (35), 305–319. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-23> [in Ukrainian].

© Бондаренко Л. Г., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

За дослідженнями, у цей період понад 1,5 млн українців були змушені залишити свої домівки. В умовах збройного конфлікту на території нашої держави значною мірою зростає значення проблеми включення та адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в місцеві громади на нових територіях.

У сучасних умовах розбудови системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні є актуальним для України з кількох причин. Перш за все, наявність воєнного стану в Україні покладає додаткові виклики та вимоги до державного управління. По-друге, розвинуті цифрові технології надання адміністративних послуг мають великий потенціал для покращення доступності та якості послуг, що надаються громадянам та бізнесу. Завдяки цифровізації можна значно спростити та прискорити процеси надання адміністративних послуг, зменшити бюрократичні бар'єри та покращити взаємодію між державними органами та громадянами [5].

Крім того, сучасна публічна політика щодо забезпеченні системних реформ вирішення проблем інклюзії в Україні пов'язана з переформатування системи забезпечення міжнародної безпеки. Україна фактично опинилася в епіцентрі застосування нових методів ведення гібридних воєн. В цих умовах спостерігаються серйозні зміни в процесах інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзії, адаптації, соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в контексті взаємодії влади та громадськості досліджували такі науковці, як Т. Алексеєнко, Д. Бибик, М. Войчук, Л. Гончар, Л. Дубчак, Олена. Крутій, І. Лопатченко, І. Манцуро, О. Продіус О. Радченко, А. Юсіф, Д. Яїцька M. Freire, L. Simao, M. Spence, J. Gupta, V.Cornelissen автор та ін. [1 – 6; 8 – 13]. Проте, недостатньо опрацьованими залишаються підходи щодо розбудови системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні та механізмів її реалізації.

Метою роботи є аналіз особливостей та обґрунтування теоретичних і практичних аспектів розбудови системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні в контексті взаємодії влади та громадськості з урахуванням сучасного стану в Україні.

Застосована методологія і методи. Проведене дослідження спирається на такі принципи: об'єктивність – спроба подолання суб'єктивних помилок та емоційних суджень; системність – розбудова системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні у взаємозв'язку його основних елементів. у основу дослідження покладено метод аналізу та синтезу. Також використаний метод теоретичного узагальнення при аналізі особливостей реалізації інструментів публічного управління розбудовою системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні в Україні з урахуванням специфіки міських та сільських територій та їх інклюзивності [8].

Виклад основного матеріалу. Внаслідок інтенсифікації бойових дій, атак населених пунктів, руйнування життєва важливих об'єктів цивільної інфраструктури чисельність та склад внутрішньо переміщених осіб в Україні постійно змінюється. Згідно з оцінками Міжнародної організації з міграції станом на кінець грудня 2023 р. в Україні налічувалося 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб. Трохи більше ніж половина з них знайшла прихисток лише в п'яти областях

України, причому найбільшу кількість ВПО зареєстровано у Дніпропетровській і Харківській областях (приблизно 474 тис. та 451 тис. ВПО відповідно). 44% усіх ВПО вимушено залишили лише дві області: Донецьку (22%) та Харківську (22%). (Міжнародна організація з міграції «Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні», раунд 15, грудень 2023 року) [3; 14; 15].

Хоча бойові дії тривають вже понад два роки, і люди, які безпосередньо зазнали наслідків війни, і громади, що приймають переселенців, й надалі стикаються із комплексом складних та взаємопов'язаних викликів. Притік переселенців до громад по всій країні створив додатковий тиск на місцеві бюджети та соціальну інфраструктуру. Ці чинники формують численні проблеми, які ВПО та мешканці територій, що їх приймають, повинні долати разом [2, с. 34].

З метою з'ясування, які інструменти можуть застосовуватись державою за для забезпечення розбудови системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні, доцільно дати визначити поняття інклюзії. Поняття інклюзії можна розглядати в широкому і вузькому сенсі. В широкому – це процес включення людини в соціум, конкретно в громаду. У вузькому сенсі – це людина з обсохлими потреба, чи з інвалідністю. Наш предмет це процес включення внутрішньо переміщених осіб в громаду [4].

Дослідження розбудови системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні, передбачає взаємодію влади та громадськості у вирішенні проблем інклюзії в умовах гібридних загроз. Сам принцип інклюзії (інклюзивності) передбачає процес залучення та інтегрування всіх людей і групи в діяльність, організації, політичні та громадські процеси, насамперед тих, хто перебуває у несприятливих умовах, постраждав від будь-якої дискримінації, насилля або має будь-які обмежені можливості. Наприклад, інклюзивна практика найму, ведення бізнесу, інклюзивні громадські простори, інклюзивна освіта тощо [6].

Публічне управління у забезпеченні системних реформ вирішення сучасних проблем інклюзії в Україні найкраще працюють, коли, з одного боку, люди з інклюзією повністю включені в дизайн і розробку приймаючого суспільства, з іншого, держава втілює національну політику у такі рішення, як відповідне житло, доступ до документації та соціально-економічна інклюзія тощо. Тобто партисипативні підходи призводять до розумнішої політики та більш ефективних програм у сприйнятті інклюзивності.

Публічне управління щодо реформування та вирішення проблем інклюзії в світовій практиці спирається на технологію «хороша практика», яка все частіше застосовується до будь-якої нової інтеграційної ініціативи або діяльності, спрямованої на сприяння інклюзії, як процесу, що спрямований на досягнення дієвого впливу. Передова практика стала основою ключової концепції інклюзії, але існує мало інструментів для оцінки застосування різних підходів, кількісної оцінки впливу та особливості застосування на місцевому рівні передового досвіду, врахування національних особливостей інклюзивних процесів [1; 10].

Розглядаючи інклюзивність в контексті участь можна визначити наступні індикатори. З одного боку, дані індикатори визначають роль держави, з іншого боку, так звана «хороша практика» передбачає активну участь приймаючого суспільства.

Щодо публічної політика, можна відмітити, що держава забезпечує:

- рівні можливості для всіх цільових груп (жінки та чоловіки різного віку, особи з інвалідністю, нацменшини тощо);
- застосовує інклюзивний підхід до участі, гендерного мейнстрімінгу, різноманітності та вікової орієнтації;
- гарантує, що рівність та різноманітність є важливою частиною того, як надаються послуги, беручи до уваги різні потреби та можливості;
- надає актуальну інформацію про ініціативу різними мовами, форматами та каналами комунікації, забезпечуючи віковий, гендерний та різноманітний підхід до цільової аудиторії;
- вносить обґрунтовані корективи у спосіб надання послуг з урахуванням конкретних потреб цільової групи (наприклад, забезпечення догляду за дітьми, (одинокими) батьками, конкретні коригування для інвалідів, надання гнучких послуг у гнучкий графік, адаптована та неформальна підтримка біженців [11]).

Щодо ролі громадськості у вирішенні проблем інклюзії, то, так звана, «хороша практика» передбачає активну участь приймаючого суспільства; консультацію своїх бенефіціарів та залучення їх до оцінки, розробки, впровадження, моніторингу та оцінки дій; забезпечує релевантність і компліментарність; заповнює практика прогалину в інтеграційній підтримці; консультує своїх бенефіціарів та залучає їх до оцінки, розробки, впровадження, моніторингу та оцінки дій [12].

Як результат «нова практика призводить до системного поліпшення, задовольняючи потреби більшості цільової групи в цільовій сфері, Сприяє зміцненню потенціалу громад; Сприяє зміцненню спроможності відповідних інституцій підтримувати інтеграцію (наприклад, зміна політики чи стратегії; законодавча реформа; інституційні реформи; реформи управління; підвищення підзвітності державних видатків; або вдосконалення процесів публічних консультацій). Усунення дискримінації та інформаційних прогалин як перешкод для довгострокової інтеграції. Практика масштабована і включає конкретні плани розширення.

Питання адаптації та соціального захисту внутрішньо переміщених осіб досліджуються в контексті аналізу ролі комунікаційних стратегій у формуванні позитивного ставлення місцевих громад до внутрішньо переміщених осіб, так само, як і подолання упередженості ВПО у ставленні до місцевого населення в регіонах, що є значною мірою віддаленими від їх рідних, є вкрай важливим для розуміння і поліпшення взаємин між цими групами. Першим кроком для поліпшення комунікації у напрямках, що розглядаються, та, як наслідок, полегшення адаптації вразливих верств населення з-поміж вимушених переселенців є ідентифікація конфліктних ситуацій між внутрішньо переміщеними особами та місцевими жителями.

З метою визначення сучасного стану, а також розробки системи заходів, спрямованих на розбудову системи інклюзії на місцевому рівні в Україні у період з 19 червня по 9 липня 2023 року було проведено соціологічне дослідження «Розвиток інклюзії на місцевому рівні».

Дослідження проводилось методом формалізованого фокус-групового інтерв'ю, що передбачало спочатку обговорення запропонованих питань в органах місцевого самоврядування цільових громад фахівцями, що обізнані з проблематики дослідження, для вироблення загальної узгодженої позиції, після чого фахівці заповнювали анкети для опитування.

Такий підхід дозволяє, по-перше, отримати думки лише експертні думки, тобто від людей, які насправді розуміються на проблематиці дослідження; по-друге, актуалізує проблематику дослідження для відповідних фахівців в органах місцевого самоврядування, що позитивно впливає на реалізацію політики щодо розвитку інклюзії на місцевому рівні.

Дослідження проводилось у громадах двох регіонів України: Закарпатській та Харківській областях.

У Закарпатській області дослідження проводилось у таких громадах: Ужгородська, Великоберезнянська, Королівська, Нижньоворітська, Оноківська.

У Харківській області дослідження проводилось у таких громадах: Балаклійська, Валківська, Великобурлуцька, Дергачівська, Краснокутська, Чугуївська, Шевченківська.

За результатами дослідження визначено, що Майже всі респонденти (94,4%) зазначили, що їхня громада входить в реєстр надавачів соціальних послуг (рис. 1). Причому ці дані абсолютно ідентичні для Закарпатської і Харківської областей.

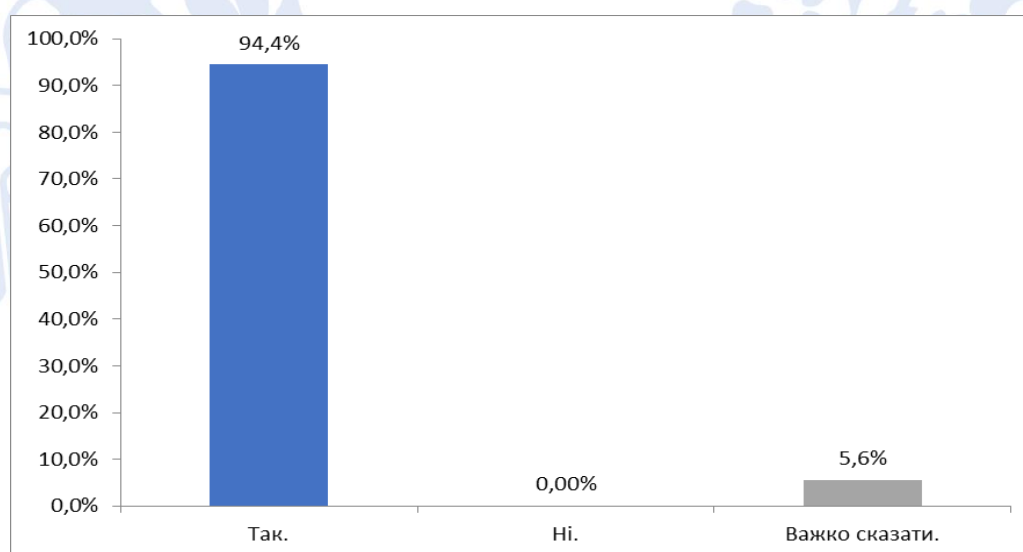

Рисунок 1 – Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи входить ваша громада в реєстр надавачів соціальних послуг?»

Figure 1 – Distribution of respondents' answers to the question: "Is your community included in the register of social service providers?"

Респонденти далі було запропоновано визначити, які саме послуги було зареєстровано у реєстрі. Відповіді наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Перелік послуг, зареєстрованих у реєстрі надавачів соціальних послуг
Table 1 – List of services registered in the register of social service providers

Послуги	У цілому, у %	Закарпатська область, у %	Харківська область, у %
Денний догляд.	11,5	7,1	16,7
Догляд вдома.	50,0	64,3	33,3
Догляд стаціонарний.	38,5	57,1	16,7
Консультування.	61,5	64,3	58,3
Кризове та екстремне втручання.	15,4	14,3	16,7
Надання притулку.	38,5	50,0	25,0
Натуральна допомога.	23,1	28,6	16,7
Паліативний/хоспісний догляд.	15,4	28,6	0,0
Посередництво (медіація).	23,1	21,4	25,0
Послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.	23,1	35,7	8,3
Послуга перекладу жестовою мовою.	0,0	0,0	0,0
Послуга підтриманого проживання.	7,7	7,1	8,3
Послуга раннього втручання.	7,7	7,1	8,3
Послуга соціальної адаптації.	42,3	64,3	16,7
Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції.	23,1	35,7	8,3
Послуга соціальної реабілітації.	34,6	42,9	25,0
Послуга соціально-психологічної реабілітації.	42,3	50,0	33,3
Послуга супроводу під час інклюзивного навчання.	34,6	50,0	16,7
Послуга фізичного супроводу осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору.	19,2	35,7	0,0
Представництво інтересів.	23,1	28,6	16,7
Соціальна адаптація для осіб з інвалідністю.	38,5	42,9	33,3
Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб.	19,2	21,4	16,7
Соціальна профілактика.	46,2	50,0	41,7
Соціальне таксі.	19,2	35,7	0,0
Соціальний супровід.	46,2	57,1	33,3
Соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці.	7,7	0,0	16,7
Соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.	34,6	50,0	16,7
<i>Вагають відповіді.</i>	<i>30,8</i>	<i>21,4</i>	<i>41,7</i>

Як можна бачити, найбільше у цілому по масиву зареєстровані такі послуги, як догляд вдома, консультування, послуга соціальної адаптації, послуга соціально-психологічної реабілітації, соціальна профілактика, соціальний супровід.

Найменше у цілому зареєстровані такі послуги: послуга підтриманого проживання, послуга раннього втручання, соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці. Зовсім не зареєстрована послуга перекладу жестовою мовою.

Найввні певні відмінності по областях. У Закарпатській області найбільше зареєстровані такі послуги: догляд вдома, консультування, надання притулку, послуга соціальної адаптації, послуга соціально-психологічної реабілітації, соціальна профілактика, соціальний супровід, соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.

Найменше у Закарпатській області зареєстровано такі послуги: денний догляд, послуга підтриманого проживання, послуга раннього втручання. Зовсім не зареєстровані послуга перекладу жестовою мовою, соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці.

У Харківській області найбільше порівняно з іншими зареєстровані такі послуги: догляд вдома, консультування, послуга соціально-психологічної реабілітації, соціальна адаптація для осіб з інвалідністю, соціальна профілактика, соціальний супровід.

Найменше у Харківській області зареєстровані такі послуги: послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; послуга підтриманого проживання; послуга раннього втручання; послуга соціальної інтеграції та реінтеграції. Зовсім не зареєстровані паліативний/хоспісний догляд; послуга перекладу жестовою мовою; послуга фізичного супроводу осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; соціальне таксі.

Зрозуміло, що не всі послуги, які зареєстровано, можуть реально надаватись. Тому респондентам було запропоновано визначити, які саме із зазначених ними послуг реально надаються. Розподіл відповідей наведено у табл. 2. Тут цікаво подивитись, які послуги із зареєстрованих не надаються (у таблиці виділені саме вони). У цілому по масиву до таких послуг належать дві: послуга підтриманого проживання, послуга соціальної реабілітації.

У Харківській області це такі послуги: догляд стаціонарний, послуга підтриманого проживання, послуга соціальної реабілітації, представництво інтересів.

У Закарпатській області до таких послуг належать: посередництво (медіація); послуга підтриманого проживання; послуга раннього втручання; послуга соціальної адаптації; послуга соціальної реабілітації; соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.

Таблиця 2 – Перелік послуг, які реально надаються
Table 2 – List of services actually provided

Послуги	У цілому, у %	Закарпатська область, у %	Харківська область, у %
Денний догляд.	12,5	15,4	9,1
Догляд вдома.	25,0	23,1	27,3
Догляд стаціонарний.	8,3	15,4	0,0
Консультування.	37,5	23,1	54,6
Кризове та екстрене втручання.	16,7	15,4	18,2
Надання притулку.	8,3	0,0	18,2
Натуральна допомога.	25,0	23,1	27,3
Паліативний/хоспісний догляд.	4,2	7,7	0,0
Посередництво (медіація).	4,2	0,0	9,1
Послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.	12,5	7,7	18,2
Послуга перекладу жестовою мовою.	4,2	0,0	9,1
Послуга підтриманого проживання.	0,0	0,0	0,0
Послуга раннього втручання.	4,2	0,0	9,1
Послуга соціальної адаптації.	4,2	0,0	9,1
Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції.	16,7	15,4	18,2
Послуга соціальної реабілітації.	0,0	0,0	0,0
Послуга соціально-психологічної реабілітації.	8,3	7,7	9,1
Послуга супроводу під час інклюзивного навчання.	16,7	7,7	27,3
Послуга фізичного супроводу осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату, порушення зору.	4,2	9,1	0,0
Представництво інтересів.	4,2	7,7	0,0
Соціальна адаптація для осіб з інвалідністю.	25,0	23,1	27,3
Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб.	12,5	7,7	18,2
Соціальна профілактика.	12,5	7,7	18,2
Соціальне таксі.	25,0	15,4	36,4
Соціальний супровід.	4,2	7,7	0,0
Соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці.	29,2	15,4	45,5
Соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.	8,3	0,0	18,2
Усі	8,3	0,0	18,2
Жодна з них	54,2	69,2	36,4

Переважає більшість респондентів (71%) зазначила, що вони потребують допомоги у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців у сфері соціальних послуг (рис. 2). Дещо більше такої допомоги потребують представники Закарпатської, ніж Харківської області – 80% проти 62,5%.

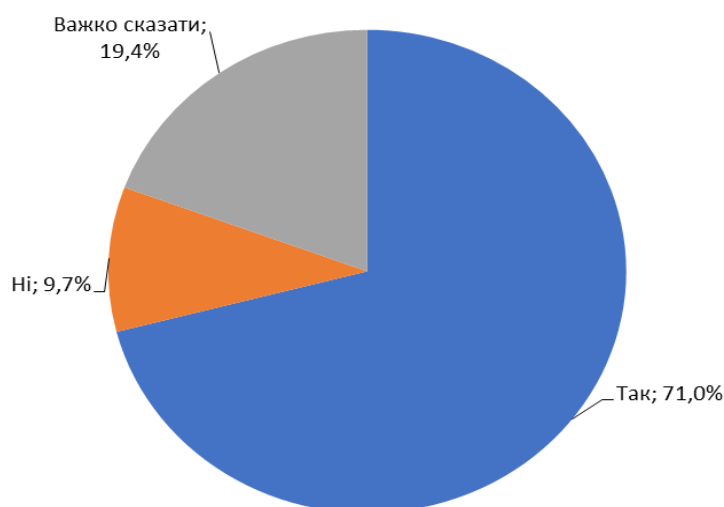

Рисунок 2 – Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи потребуєте ви допомоги у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців у сфері соціальних послуг?»

Figure 2 – Distribution of respondents' answers to the question: "Do you need assistance in training and professional development of specialists in the field of social services?"

Що стосується того, з яких саме послуг потрібна допомога, то розподіл відповідей респондентів з цього приводу наведено у табл. 3.

Найбільше респонденти у цілому потребують допомоги у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців з таких послуг: консультування, кризове та екстрене втручання, паліативний/хоспісний догляд, посередництво (медіація), представництво інтересів, соціальний супровід.

Представники Закарпатської області визначили переважно такі послуги: консультування; кризове та екстрене втручання; паліативний/хоспісний догляд; посередництво (медіація); послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; послуга соціально-психологічної реабілітації; представництво інтересів.

Представники ж Харківської області переважно відзначили такі послуги: консультування, посередництво (медіація), соціальний супровід.

Найбільше респонденти у цілому потребують допомоги у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців з таких послуг: консультування, кризове та екстрене втручання, хоспісний догляд, медіація, представництво, соціальний супровід.

Таблиця 3 – Послуги, з яких потрібна допомога у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців

Table 3 – Services for which assistance in training and professional development is needed

Послуги	У цілому, у %	Закарпатська обл., у %	Харківська обл., у %
Денний догляд.	10,0	8,3	12,5
Догляд вдома.	15,0	16,7	12,5
Догляд стаціонарний.	0,0	0,0	0,0
Консультування.	30,0	25,0	37,5
Кризове та екстрене втручання.	25,0	33,3	12,5
Надання притулку.	0,0	0,0	0,0
Натуральна допомога.	5,0	8,3	0,0
Паліативний/хоспісний догляд.	20,0	33,3	0,0
Підтримане проживання.	10,0	8,3	12,5
Посередництво (медіація).	30,0	25,0	37,5
Послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.	15,0	25,0	0,0
Послуга перекладу жестовою мовою.	0,0	0,0	0,0
Послуга підтриманого проживання.	10,0	8,3	12,5
Послуга раннього втручання.	15,0	16,7	12,5
Послуга соціальної адаптації.	5,0	8,3	0,0
Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції.	5,0	8,3	0,0
Послуга соціальної реабілітації.	10,0	8,3	12,5
Послуга соціально-психологічної реабілітації.	15,0	25,0	0,0
Послуга супроводу під час інклюзивного навчання.	0,0	0,0	0,0
Послуга фізичного супроводу осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату, порушення зору.	0,0	0,0	0,0
Представництво інтересів.	25,0	33,3	12,5
Соціальна адаптація для осіб з інвалідністю.	15,0	16,7	12,5
Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб.	10,0	8,3	12,5
Соціальна профілактика.	5,0	8,3	0,0
Соціальне таксі.	5,0	8,3	0,0
Соціальний супровід.	20,0	16,7	25,0
Соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці.	0,0	0,0	0,0
Соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.	0,0	0,0	0,0
З усіх	25,0	16,7	37,5
Завагались відповідати	10,0	16,7	0,0

Представники Закарпатської області визначили переважно такі послуги: консультування; кризове та екстрене втручання; паліативний/хоспісний догляд; посередництво (медіація); послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; послуга соціально-психологічної реабілітації; представництво інтересів.

Представники ж Харківської області переважно відзначили такі послуги: консультування, посередництво (медіація), соціальний супровід.

При цьому 37,5% представників Харківської області, зазначили, що потребують допомоги у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців з усіх послуг. Серед представників Закарпатської області таких виявилось набагато менше – 16,7%.

Ефективність державної політики щодо створення умов для розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП) за останні 3 роки респонденти оцінили трохи нижче середнього рівня – на 2,83 за шкалою від 1 до 5. Причому оцінки представників двох областей з цього приводу майже не розходяться: 2,80 у представників Закарпатської області проти 2,86 у представників Харківської області.

Дещо вище респонденти оцінили ефективність реалізації державної політики щодо створення умов для розвитку дітей з ООП за останні 3 роки на рівні своїх громад – на 3,55 за шкалою від 1 до 5. Представники Закарпатської області надали з цього приводу трохи вищу оцінку – 3,73 проти 3,36 у представників Харківської області.

Отже, можна зробити основні висновки за результатами дослідження.

1. Громади Закарпатської і Харківської області активно беруть участь у наданні соціальних послуг населенню, входячи до реєстру надавачів соціальних послуг. Більшість із зареєстрованих послуг реально надаються членам територіальних громад. Але при цьому переважна кількість громад потребує допомоги у підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців у сфері соціальних послуг широкого спектру.

2. Одним з важливих напрямів реалізації соціальної політики на місцевому рівні є надання послуг дітям з особливими освітніми потребами, на що у місцевих бюджетах передбачено відповідні кошти. Вагомим інструментом вирішення проблем для дітей з особливими освітніми проблемами на місцевому рівні на даний час є Інклюзивні ресурсні центри, які створено у багатьох громадах.

3. Інклюзивні ресурсні центри обслуговують як місцевих мешканців, так і внутрішньо переміщених осіб. Завдяки діяльності таких центрів у більшості громад в освітніх закладах працюють асистенти вчителів у класах, де навчаються діти з особливими освітніми потребами. При цьому якість їх роботи визнається доволі високою. Між тим, не в усіх освітніх закладах працюють асистенти для дітей з особливими освітніми потребами.

4. Основними засобами інформування членів громади щодо надання послуг для дітей з особливими освітніми потребами на місцевому рівні є такі, як: розміщення матеріалів на сайті рад та на офіційних сторінках рад в соціальних мережах. Також значущими інструментами інформування за

результатами опитування виявилися такі, як просвітницька робота у освітніх закладах та просвітницька робота Інклюзивних ресурсних центрів.

5. За результатами опитування можна відзначити високий рівень партнерства різних суб'єктів щодо вирішення проблем дітей з особливими освітніми потребами на місцевому рівні. Місцеві ради на Харківщині та Закарпатті активно співпрацюють з різними організаціями задля вирішення питань допомоги дітям з ООП. Головними партнерами місцевих рад у даному процесі є місцеві органи виконавчої влади та громадські організації. Між тим, громадські організації безпосередньо не надають послуги дітям з особливими освітніми потребами. Вони більше сконцентровані на питанні лобювання інтересів дітей в місцевих органах влади. Порівняно більше таку активність демонструють громадські організації Закарпатської області.

6. Нагальною проблемою для більшості громад є облаштування громадських місць з точки зору їх доступності для осіб з інвалідністю. У більшості з них належні умови для пересування осіб з інвалідністю на сьогодні відсутні.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. В даній роботі здійснений загальний огляд особливостей здійснення публічного управління для розбудови системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано принципи, інструменти та складові системи заходів щодо інклюзії на місцевому рівні, та особливості розбудови публічного управління. Обґрунтування теоретичних засад та розроблення засобів, створення інструментарію спирається на практичний досвід муніципальних органів влади та місцевих суб'єктів в сучасних умовах. Забезпечення системних реформ у вирішенні сучасних проблем інклюзії в Україні, особливо в умовах війни, передбачає інтеграцію та двосторонній процес. З одного боку, цей процес спрямований на зміну самого приймаючого суспільства (поведінки, норм, інститутів), з другого, на підвищення активної ролі громадськості, волонтерів та відповідних державних механізмів зворотного зв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки: *монографія* / Алексєєнко Т.Ф., Гончар Л.В., Куниця Т.Ю., Биби́к Д.Д. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/723129/1/4%20%20%D0%92%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96_web%20\(4\)](https://lib.iitta.gov.ua/723129/1/4%20%20%D0%92%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96_web%20(4))
2. Войчук М. В. Етимологія поняття «економічна інклюзія» в контексті циклічного розвитку економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3-4(87). С. 28–33. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/765/840>
3. Дубчак Л.М. Державна політика України у сфері захисту прав людини в умовах подолання відкритої зовнішньої агресії. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. Вип. 10. С. 60–64. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/ca77e791-0fcf-4544-b454-35cd693c6dbd>

4. Манцуров І. Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. *Економіка України*. 2018. № 10 (683). С. 71–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_10_6
5. Лопатченко І. М. Застосування соціальних мереж як сучасного механізму взаємодії органів влади і громадськості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 4. С. 34–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2018_4_6
6. Продіус О. І. Напрями розвитку інклюзивних інновацій на засадах взаємодії влади, бізнесу та громадськості. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*. 2019. Вип. 48 (3). С. 39–49. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses>
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України в редакції від 29.10.2022. № 2622-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 03.01.2024).
8. Радченко О. В., Крутій О. М. Гібридні загрози системі територіальної організації влади в Україні як елемент російської агресії. *Наукові перспективи: журнал*. 2023. № 7(37). С. 257–269. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-257-268](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-257-268)
9. Юсіф А. Специфіка трансформації взаємовідносин держави та громадянського суспільства як основа модернізації державного управління. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 1(67). С. 85–93. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-12)
10. Яїцька Д. Особливості участі громадян у публічному управлінні в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2022. № 158. С. 29–46. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.158.265030>
11. Gupta J., Cornelissen V. and Ros-Tonen M. Inclusive development. *Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics*. Cheltenham, Great Britain, 2015. P. 35–44.
12. Freire M. R., Simao L. EU-Russia Relations and the Unravelling of the European Security Regime in the Context of the Ukraine Crisis: Understanding Diverging Perceptions / In Casier T., DeBardeleben J. (eds.) *EU–Russia Relations in Crisis*. 2018. Pp.159–177.
13. Spence Michael The next convergence: the future of economic growth in a multispeed world. New York : First edition Farrar Straus and Giroux, 2011. 296 с.
14. The Inclusive Growth and Development Report 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusivegrowth-and-development-report-2017>
15. The Council of Europe Disability Strategy 2017–2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy2017-2023>

Стаття надійшла до редакції 02.02.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 13.03.2024 р.

Bondarenko L. G.,

Postgraduate Student of the Department of Public Policy,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: byshenkogalyna23@gmail.com <https://orcid.org/0009-0002-2360-1952>

DEVELOPMENT OF A SYSTEM OF MEASURES REGARDING INCLUSION AT THE LOCAL LEVEL

Annotation. The development of a system of measures for inclusion at the local level is considered as an urgent problem with the beginning of a full-scale invasion of Russia. The problem of

inclusion and adaptation of internally displaced persons in our country in the conditions of hostilities has been identified. According to the results of the study, it was noted that during this period more than 1.5 million Ukrainians were forced to leave their homes. It is emphasized that in the conditions of the armed conflict on the territory of our country, the importance of the problem of inclusion and adaptation of internally displaced persons (IDPs) in local communities in new territories is increasing significantly.

A theoretical generalization of the features of the implementation of the system of inclusion measures at the local level in Ukraine was carried out, taking into account the specifics of urban and rural areas and their inclusiveness. In the modern approach to the construction and implementation of a system of inclusion measures at the local level in Ukraine under martial law, the following should be taken into account: adaptability to unforeseen situations, ensuring security and stability, involvement of the local community.

The article examines the peculiarities of functioning and the main directions of development of the system of inclusion measures at the local level, taking into account the modern point of view. The components of the system of inclusion measures at the local level (functional components, tools and principles), as well as the peculiarities of their interrelationship, are substantiated. The identified principles can serve as a basis for effective public management of system development regarding inclusion at the local level, balance and interaction between state bodies, local self-government bodies and the public.

Keywords: *public administration, inclusion, adaptation, internally displaced persons, system of measures, martial law.*

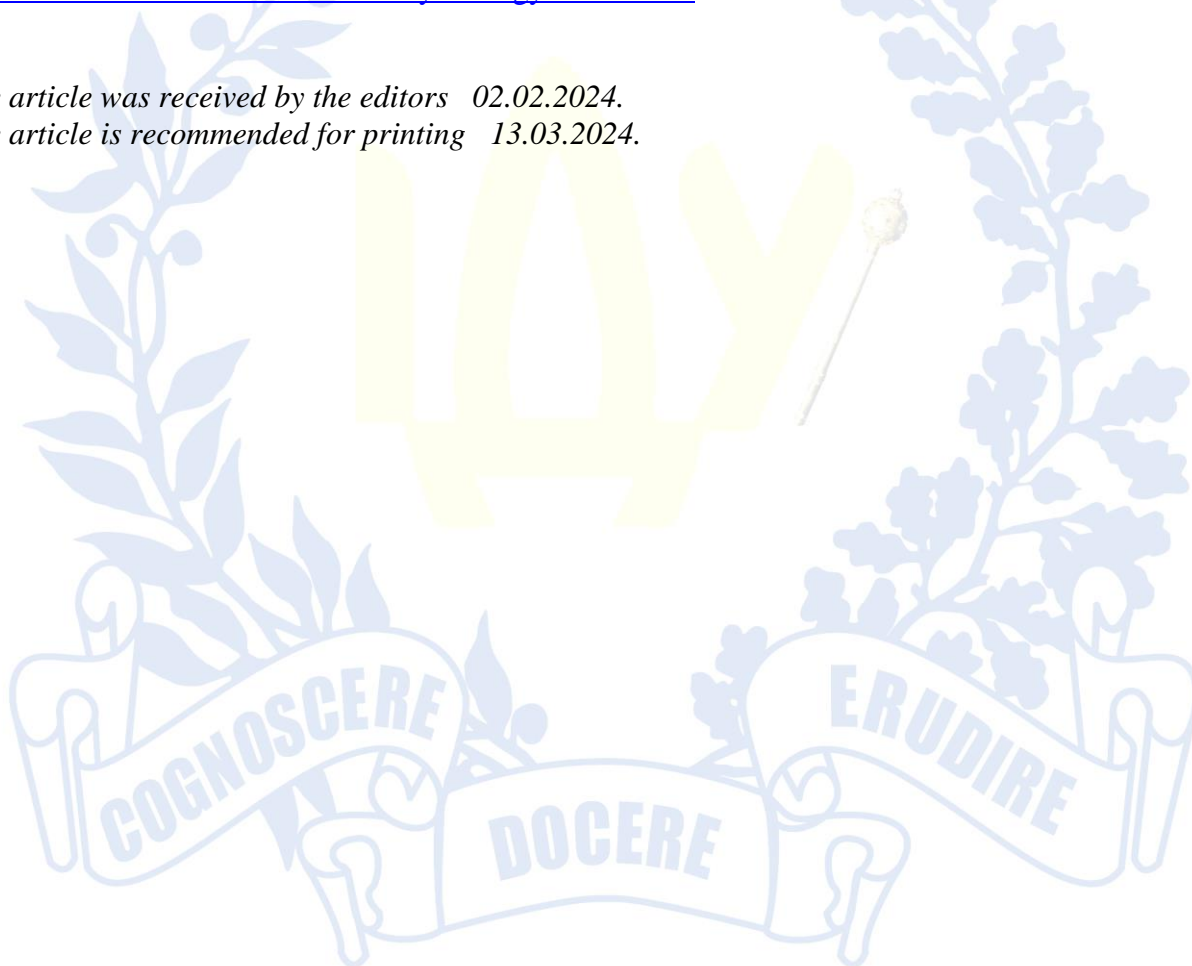
REFERENCES

1. Alekseenko, T.F., Gonchar, L.V., Kunitsia, T.Ya., Bibik, D.D. (2020). Forced migrants: socio-pedagogical problems and experience of support. Kropivnychkyi: Imeks-LTD [in Ukrainian].
2. Voychuk, M.V. (2021). Etymology of the concept of "economic inclusion" in the context of the cyclical development of the economy. *Innovatsiyna ekonomika*, 3-4(87), 28–33. [in Ukrainian].
3. Dubchak, L.M. (2019). State policy of Ukraine in the field of human rights protection in the conditions of overcoming open external aggression. *Publichne upravlinnya i administruvannya v Ukrayini*, 10, 60–64. [in Ukrainian].
4. Mantsurov, I.H. (2018). Inclusive development as a basis for countering today's global challenges. *Ekonomika Ukrayiny*, 10(683), 71–87. [in Ukrainian].
5. Lopatchenko, I.M. (2018). Application of social networks as a modern mechanism of interaction between authorities and the public. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, vyp. 4, 34–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpsdu_2018_4_6 [in Ukrainian].
6. Prodius, O.I. (2019). Directions for the development of inclusive innovations based on the interaction of government, business and the public. *Nakovyi zhurnal «Prychornomorski ekonomichni studii»*, vyp. 48 (3), 39–49. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-70> [in Ukrainian].
7. Pro zabespechennia prav i svobod vymushyni pereselentsi osib: Zakon Ukrainy v redaktsii vid 29.10.2022. № 2622-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
8. Radchenko, O.V., Krytii, O.M. (2023). Hybrid threats to the system of territorial organization of power in Ukraine as an element of Russian aggression. *Naukovi perapektyvy: zhurnal*, 7 (37), 257–269. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-257-268](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-257-268) [in Ukrainian].
9. Iusif, A. (2023). The specifics of the transformation of the relationship between the state and civil society as a basis for the modernization of public administration. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, 1(67), 85–93. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-12) [in Ukrainian].

10. Iaitska, D. (2022). Peculiarities of citizen participation in public administration under martial law conditions in Ukraine. *Problemy zakonnosti*. 158, 29–46. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.158.265030> [in Ukrainian].
11. Gupta, J., Cornelissen, V. & Ros-Tonen, M. (2015). Inclusive development. *Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics*. Cheltenham, Great Britain, 35–44.
12. Freire, M.R., Simao, L. (2018). EU-Russia Relations and the Unravelling of the European Security Regime in the Context of the Ukraine Crisis: Understanding Diverging Perceptions / In Casier T., DeBardleben J. (eds.) *EU–Russia Relations in Crisis*. Pp. 159–177.
13. Spens Maykl (2011). *Nastupna konverhentsiya: maybutnye ekonomichnoho zrostannya v bahatoshvydkisnomu sviti N'yu-York.: Pershe vydannya Farrar Straus i Zhiru.*
14. Zvit pro inklyuzyvne zrostannya ta rozvytok za 2017 rik. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusivegrowth-and-development-report-2017>
15. Stratehiya Rady Yevropy shchodo invalidnosti na 2017–2023 roky. URL: <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023>

The article was received by the editors 02.02.2024.

The article is recommended for printing 13.03.2024.

Гиренко Лілія Анатоліївна,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри управління та адміністрування
навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
проспект Науки, 26, м. Дніпро, 49005, Україна
e-mail: girenko@oblinfo.dp.ua <https://orcid.org/0009-0005-1855-070X>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті розкрито питання реалізації молодіжної політики в Україні і світі. Досліджено практики реалізації молодіжної політики в європейських країнах. Розглянуто нормативно-правову базу, що регламентує реалізацію молодіжної політики на національному та регіональному рівнях, зокрема, на прикладі Дніпропетровської області. Визначено основні причини, що гальмують реалізацію молодіжної політики на міжнародному, національному та місцевому рівнях. Вивчено питання діяльності молодіжних центрів, як одного із шляхів реалізації молодіжної політики. Запропоновано напрямки активізації державної молодіжної політики.

Ключові слова: *молодь, молодіжна політика, молодіжний центр, молодіжна інфраструктура, молодіжний працівник, молодіжні ініціативи, молодіжні програми.*

Постановка проблеми. Україна переживає один з найскладніших періодів за часи своєї незалежності. У першу чергу ця ситуація позначається на найбільш працездатній та адаптивній до змін, але, разом із тим, найбільш уразливій частині суспільства – молоді. Тому сьогодні треба говорити про необхідність активізації молодих людей, залучення їх до суспільного життя, спонукання до дій. Адже повоєнна відбудова країни потребуватиме молодих, активних, ініціативних людей, упевнених у своєму майбутньому. Наразі простежуються проблеми, що гальмують реалізацію молодіжної політики в Україні. Багато в чому ці проблеми співпадають із проблемами європейської молоді. При цьому загально прийнятої, єдиної для всього Європейського Союзу чіткої молодіжної політики не існує. Вітчизняними науковцями вже напрацьовані пропозиції щодо змін у державні молодіжні програми, які б дозволили вирішити наявні проблеми.

Як цитувати: Гиренко Л. А. Проблеми реалізації молодіжної політики в Україні та шляхи їх подолання. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 320–334 DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-24>

In cites: Hyrenko, L.A. (2024). Problems of youth policy implementation in Ukraine and ways to overcome them. *State Formation*, no. 1 (35), 320–334. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-24> [in Ukrainian].

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню актуальних проблем реалізації молодіжної політики в Україні присвятили свої наукові праці Акімов А., Бородін Є., Горінов П., Драпушко Р., Комаринець С., Машталір С., Міненко Є., Мудрий Я., Пархоменко-Куцевіл О., Прохоренко А., Сушко А., Тарасенко Т., та інші науковці.

Аналізу міжнародного досвіду реалізації молодіжної політики присвятили свої дослідження Бровко Н., Кравченко М., Краснопольська Т., Кулініч О., Малімон В., Сімакова С., Стукан Т., Шелемба М. та інші вітчизняні науковці.

Мета статті полягає у вивченні причин недостатньої ефективності молодіжної політики на національному й міжнародному рівнях та формуванню конкретних пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження «Вплив війни на молодь в Україні» [1]. 82% молодих людей зазнали втрат – розлуку з родиною, втрати рідних і друзів, руйнування житла, зниження доходів та значне погіршення психічного здоров'я. Разом із тим, порівняно з 2021 роком у 2022 році зросла громадська активність молодих людей, зокрема, більше ніж удвічі – з 20% до 42% – зросла частка молоді, що займаються волонтерством.

За результатами дослідження проекту опитувань ЮНІСЕФ U-Report з організацією Teenenergizer, проведеного у вересні 2023 року, 51% молодих людей відчувають непереборну тривожність, 21% – сильну тривогу, 18% – відчувають себе добре. Рівень байдужості до речей, які їх раніше цікавили, знизився до п'яти балів [2].

І все ж, як стверджують результати дослідження «Українська молодь сьогодні – 2023» на замовлення Міжнародного республіканського інституту (IRI) та Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), 89% молодих людей у віці від 16 до 35 років бачать майбутнє України обнадійливим. 75% опитаних планують залишитися в країні, 79% прагнуть її відбудувати. Але є але. Працюють лише 55% опитаних молодих людей, 16% – працюють та навчаються, кожен десятий (10%) тільки навчається і кожен п'ятий (18%) – не працює і не навчається [3].

При цьому, згідно з дослідженням Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, у 2022 році вимушеними мігрантами стали 19% людей віком від 16 до 29 років та 37% - від 30 до 39 років [4]. Тобто більше половини з тих, хто поїхав – це молодь. І вже зараз постає питання, хто буде відбудувати країну після перемоги.

Справедливо буде зауважити, що низький рівень участі молоді у суспільному житті та житті країни на всіх рівнях – проблема не нова. Але саме сьогодні треба говорити про необхідність активізації молодих людей, залучення їх до суспільного життя, спонукання до дій. Адже повоєнна відбудова країни потребуватиме молодих, активних, ініціативних людей, упевнених у своєму майбутньому.

Для реалізації цього надважливого завдання треба розібратися в причинах, що гальмують реалізацію молодіжної політики та визначити шляхи їх подолання.

Вітчизняні дослідники серед згаданих причин виділяють п'ять найбільш актуальних:

1. Відсутність правової підтримки молоді та молодіжної політики у сфері зайнятості [5], [6], [7], [8];

2. Недостатнє фінансування молодіжних програм. Зокрема, у 2020-2021 роках фінансування молодіжних програм складало менше 0,5% від загального бюджету Міністерства молоді та спорту України [9], [5], [8];

3. Патерналістичність характеру молодіжної політики – молодь практично не долучається до формування молодіжних програм та проєктів, особливо на місцевому рівні [5], [9], [10];

4. Широкі рамки віку молоді. Потреби осіб в 14 і 35 років кардинально не співпадають. Через це молодіжні програми розконцентровані [9], [11];

5. Недостатня, а на місцевому рівні подекуди відсутня молодіжна інфраструктура [6],[8].

Проблеми реалізації молодіжної політики в Україні багато в чому збігаються з проблемами європейської молоді. Зокрема, у Глобальному індексі благополуччя молоді, до якого включені 30 країн, у яких мешкають майже 70% молоді світу, визначені наступні:

– відсутність координації дій між молодіжними структурами й державними органами;

– розробка молодіжних програм на основі політичних ідеологій або тимчасових інтересів без урахування потреб і прав молодих людей;

– якщо молодь і бере участь у формуванні молодіжної політики, політичний порядок дня, як правило, вже сформований і їхня позиція вже не береться до уваги або ж проголошується непрезентативною;

– відсутній незалежний моніторинг та/або оцінка результатів, що досягнуті в процесі реалізації молодіжної політики, ідентифікація прорахунків та завдань, які потребують вирішення. Програми створюються без урахування попереднього досвіду;

– оскільки цільова аудиторія молодіжної політики недостатньо охоплена, реалізація програм ніяк не позначається на житті тих, заради кого ці програми задумані, або ж цільова група від самого початку надто мала [12, с. 22].

За основними характеристиками дослідники Кравченко М. та Кулініч О. виокремлюють чотири ключові моделі молодіжної політики:

1) універсалістська скандинавська модель, головною метою якої є автономність та незалежність від батьківського впливу усіх молодих людей до 25 років;

2) британська громадівська модель, націлена на конкретно визначені різні групи молоді з особливими потребами;

3) центральноевропейська протекціоністська модель, зосереджена професійній роботі з молодим поколінням;

4) середземноморська централізована модель, що не обмежується залученням третього сектора та місцевого самоврядування, а має централізовані риси [13, с. 24; 14, с.34].

Варто зазначити, що загально прийнятої, єдиної для всього Європейського Союзу чіткої молодіжної політики не існує. Країни Європи по-різному оцінюють необхідність державного регулювання молодіжної політики. Зокрема, в Австрії, Люксембурзі, Німеччині, Румунії та Франції створені молодіжні міністерства та молодіжні директорати. У Бельгії, Греції, Ірландії, Іспанії, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Фінляндії та Швеції молодіжна політика віднесена до сфери одного з міністерств, у складі якого є молодіжний департамент. У Данії молодіжна політика координується одразу декількома міністерствами без молодіжного департаменту. В Італії та Великій Британії взагалі відсутні молодіжні директорати та спеціальні координуючі структури в органах виконавчої влади.

В Україні створене і працює Міністерство молоді та спорту, у складі якого є департамент молодіжної політики з чотирма відділами у складі та три департаменти спортивного спрямування із дванадцятьма відділами. На думку дослідника Стукан Т.М., якщо імплементувати досвід європейських країн в Україні, то варто створити однопрофільне міністерство, націлене виключно на молодіжний сегмент [15, с. 84].

І все ж у кожній із згаданих вище європейських країн є свої шляхи роботи із молоддю, частина з яких може бути корисною для України. Наведемо їх у таблиці 1.

Таблиця 1 – Практики реалізації молодіжної політики в європейських країнах [16]
Table 1 – Practices of youth policy implementation in European countries [16]

Країна	Вік молоді	Досвід реалізації молодіжної політики, корисні для України
Австрія	14 – 24	Увагу зосереджено на учнівській та студентській молоді, тому більшість програм базуються на неформальній освіті. В університетах запроваджені спеціальні програми з підготовки фахівців з питань молоді, хоча більшість пов'язана з соціальною роботою
Велика Британія	13 – 29	Молодіжні послуги розділені по конкретних вікових групах – від 13 до 19 років і від 19 до 29 років.
Естонія	7 – 26	Впроваджені спеціальні програми формальної освіти, освітній стандарт та базовий фундамент для створення відповідних навчальних програм у вищих навчальних закладах
Іспанія	15 – 29	Створена єдина інформаційна мережа для молоді з індивідуальною підготовкою запитів
Італія	15 – 35	Співпраця між навчальними закладами та молодіжними громадськими організаціями призвела до спільних проєктів, спрямованих на просування більш цілісного підходу до освіти
Франція	16 – 25	Молодіжна робота розділяється на чотири напрями в залежності від потреб молоді – соціокультурна діяльність; робота із молоддю, схильною до правопорушень або такими, що перебувають у небезпеці; операційна робота з працевлаштування молоді; попередження ризикованої поведінки молоді.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективність молодіжної політики безпосередньо пов'язана з активністю молоді у державному будівництві та побудові громадянського суспільства. При цьому, варто погодитися із думкою Сушко А. та Прохоренко А., що таке включення необхідне не лише для молоді, а й для держави [5, с. 152].

Як бачимо, у Європейському Союзі немає чіткого визначення вікових меж, з яким би усі погодилися. У виданні Ради Європи та Єврокомісії «Основи молодіжної політики» зазначається, що молодь – це соціальний конструкт, пов'язаний із періодом багатоаспектного переходу від стану залежності до самостійності, від дитинства до дорослості. На рівні ЄС у якості вікового діапазону, що використовується у статистичних цілях, зазвичай береться вік між 15 і 29 роками [17, с. 6]. Згідно з Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», до молоді належать громадяни віком від 14 до 35 років.

Із таблиці 1 видно, що в Україні верхня межа молодіжного віку є однією з найвищих у світі, при цьому статистичною класифікацією ООН категорія «молодь» визначається як індивіди 15–24 років включно. Хоча, на думку М. Гуцалової, молодіжний вік сьогодні – це поняття не стільки демографічне, скільки соціальне і політичне [18].

На початок 2022 року за даними ГО «Інститут молоді» чисельність молоді в Україні дорівнювала 9969,3 тисячі осіб, що становило 24,3% від населення країни. З них: 24,3% – молодь у віці 14-19 років, 19,2% – у віці 20-24 роки, 24,5% – 25-29 років і 32% – у віці 30-34 роки [19].

У Дніпропетровській області, згідно з дослідженням, проведеним управлінням з питань гуманітарної, соціально-культурної сфери та освіти Дніпропетровської обласної ради спільно з громадською організацією «ЖІНКИ плюс», на 1 січня 2022 року проживало 720,5 тис молодих людей у віці 16-35 років. З них 370,1 тис чоловіків та 350,4 тис. осіб жінок [20, с. 12].

Зважаючи на вище зазначене, можливо, слід дослухатися до європейського досвіду та висновків науковців щодо звуження вікових меж категорії молоді та взяти до уваги досвід Великої Британії та Франції щодо надання молодіжних послуг за віковими групами та групами за потребами.

Молодіжна політика в Україні здійснюється на трьох рівнях. Основні її принципи та стратегії запроваджуються на державному рівні і регулюються: Законом України «Про основні засади молодіжної політики» [21], Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2021 – 2025 роки» [22], Державною цільовою соціальною програмою національно-патріотичного виховання на період до 2025 року [23], Національною молодіжною стратегією до 2030 року [24].

Основними завданнями молодіжної політики на національному рівні є:

- збільшення активної частини молоді, яка бере участь у процесах ухвалення рішень на усіх рівнях;
- підвищення рівня довіри молоді до державних інституцій;

- зниження рівня безробіття молоді та зменшення частки молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок;
- підвищення ефективності молодіжних центрів, що працюють з молоддю та допомагають їй у самореалізації та розвитку тощо.

Тобто завдання, визначені у державній молодіжній політиці практично повністю відповідають на потреби суспільства і згадані вище проблеми.

При цьому Національною молодіжною стратегією визначено, що виконання поставлених завдань можливе за умови узгодженості дій органів державної влади та місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу, родини тощо.

На офіційному вебсайті Міністерства молоді та спорту України серед напрямів молодіжної політики визначені: працевлаштування молоді, громадянська освіта, здоровий та безпечний спосіб життя, волонтерська діяльність серед молоді та молодіжна політика в умовах децентралізації, регіональна молодіжна політика, інші напрями.

Реалізація завдань національної молодіжної політики здебільшого покладається на регіональний та місцевий рівень. Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» на регіональний рівень покладено повноваження сприяння розвитку молодіжної інфраструктури, молодіжних центрів, інших суб'єктів молодіжної роботи [25, ст. 44].

Механізми участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики чітко визначені Законом України «Про основні засади молодіжної політики» та наведені на рисунку 1.

Прикладом реалізації державної молодіжної політики на регіональному рівні може стати прийняття регіональної цільової соціальної програми «Молодь Дніпропетровщини» на 2022 – 2026 роки, завдання та заходи якої співзвучні з національною програмою [26], хоча як справедливо зазначає дослідник Яцук В. цільові соціальні програми не були реалізовані в повному обсязі. Як наслідок після завершення воєнних дій виникне необхідність прийняття нових нормативних актів у сфері молодіжної політики, які будуть містити показники, релевантні існуючим обставинам [27, с. 66].

Децентралізація передбачає, що основна відповідальність за реалізацію молодіжної політики покладається на місцевий рівень – рівень об'єднаних територіальних громад: управління та фінансування молодіжних центрів, що належать територіальним громадам або передані їм; надання молодіжним об'єднанням пільг на користування приміщеннями для їх громадської діяльності; сприяння розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, центрів, рад тощо [25, ст. 32].

Наявність молодіжної інфраструктури в громаді, на переконання науковців Бородіна Є., Острікової А., Тарасенко Т., сприяє активній реалізації програм гуманітарного реагування у громадах та оперативній організації роботи громадянам, які постраждали внаслідок бойових дій, та внутрішньо переміщеним особам. Такий досвід України із надання соціальних послуг населенню на базі молодіжних центрів є унікальним для усього світу та країн Європи, зокрема [28, с. 111].

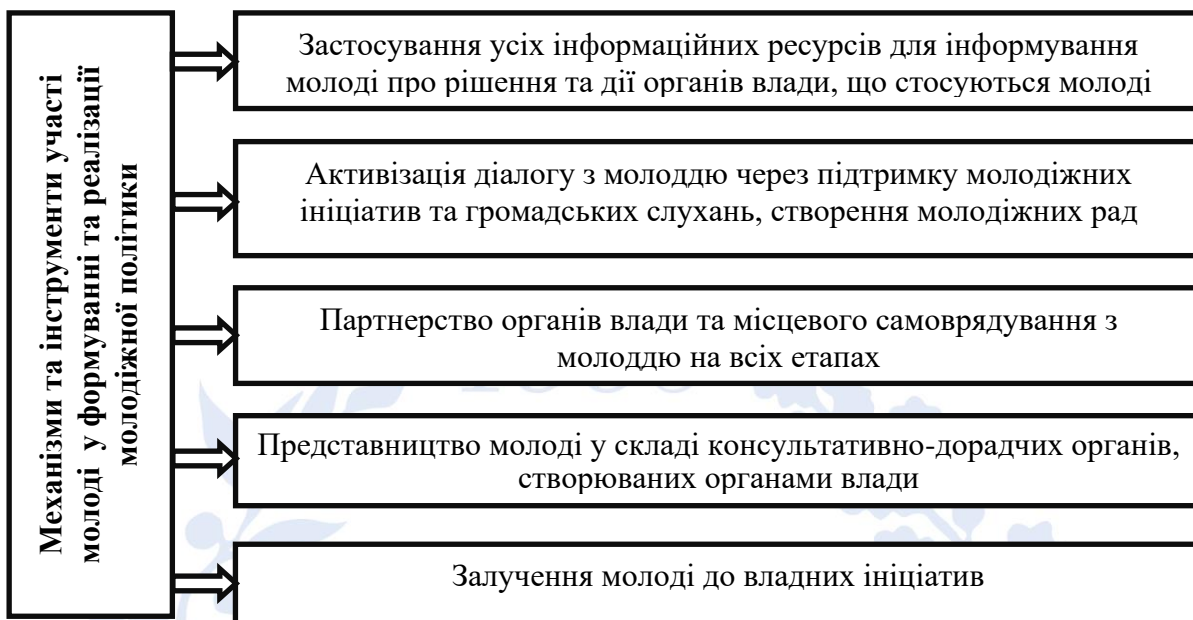

Рисунок 1 – Механізми та інструменти участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики

Figure 1 – Mechanisms and tools for youth participation in the development and implementation of youth policy

Вперше в Україні така форма роботи із молоддю виникла у 2001 році із затвердженням Типового положення про молодіжний центр праці, метою якого було визначено працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний час та сприяння впровадженню її ініціатив конкретно у трудовій сфері [29]. З часом, а саме у 2017 році до згаданих цілей додалися напрямки сприяння соціалізації та самореалізації молоді, реалізації її творчого потенціалу, національно-патріотичного виховання, молодіжного підприємництва, волонтерства тощо [30].

У 2008 році Європейський керівний комітет у справах молоді (CDEJ) затвердив проєкт з просування Європейський молодіжних центрів Ради Європи як інструментів запровадження стандартів та прикладів належних практики у сфері молодіжної політики. Європейські молодіжні центри в Будапешті та Страсбурзі є постійними структурами для реалізації молодіжної політики Ради Європи та виступають осередками зосередження інновацій у питаннях формування молодіжної політики. Задля стабільної роботи молодіжних центрів Радою Європи запроваджено Знак якості цих структур.

В Україні Національний знак якості та критеріїв якості для молодіжних центрів запроваджено у 2017 році [31]. Його отримання підтверджує легітимність їхньої роботи та забезпечує міжнародне інституційне визнання.

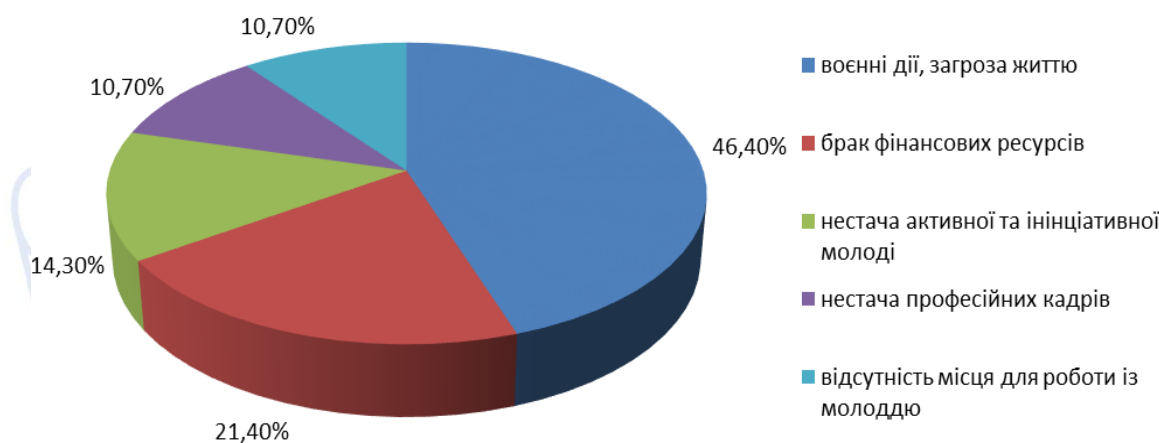
У сучасних українських реаліях молодіжні центри можуть бути важливим інструментом для соціальної й психологічної підтримки молоді, відкриття для неї нових напрямків самореалізації, платформою для благодійних заходів та ініціатив.

На початку 2022 року в Україні працювали понад 300 активних молодіжних центрів та просторів. З початком війни більша частина з них

перепрофілювалася на гуманітарні хаби та волонтерські центри, основною метою яких стало надання психологічного та юридичного супроводу та адаптації молоді до життя під час війни. Під час організації роботи молодіжного центру в умовах воєнного стану, наполягають Котковський В., Черниш Т. та Богатирьова М., необхідно проаналізувати його ресурсну спроможність та можливість переорієнтації для допомоги цивільному населенню. Також слід забезпечити захист людей та доступ до укриття у захисних спорудах цивільного захисту та евакуаційних заходів [32, с. 54]

Із 2014 року за підтримки Програми розвитку ООН України та у співпраці з Міністерством молоді та спорту України й Державним інститутом сімейної та молодіжної політики в Україні реалізується програма «Молодіжний працівник», спрямована на підвищення професійного рівня представників державних службовців та громадських об'єднань, які працюють з молоддю. На початку 2023 року був затверджений професійний стандарт «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)» [33].

І хоча ці рішення певною мірою, забезпечили розуміння ролі молодих людей і молодіжної роботи у захисті й розбудові українського суспільства, та опитування, проведене серед молодіжних працівників Дніпропетровської області, свідчить, що, окрім безпечних мирних умов життя, молодіжним працівникам не вистачає фінансових ресурсів (21,4%), активної та ініціативної молоді (14,3%) професійних кадрів (10,7%), місць для роботи із молоддю (10,7%) [27, с. 69]. Детально це показано на діаграмі 1.

Діаграма 1 – Проблеми реалізації молодіжної політики на місцевому рівні
Diagram 1 – Problems of implementing youth policy at the local level

Дослідники Бородін Є., Яцук В. та Резніченко О. також звертають увагу на наявні виклики для повноцінної самореалізації молоді. Серед них: сприйняття лідерства як статусу, а не готовності до відповідальності; брак упевненості у можливості впливати на своє життя; несамостійність у виборі професії; нестача знань та навичок для самореалізації тощо [34, с. 15].

Науковиця Пархоменко-Куцевіл О. одним із важливих механізмів реалізації молодіжної політики вважає її цифровізацію, яка може розглядатися як важлива частина практик залучення молоді у соціальні процеси з урахуванням потреб молоді, пов'язаних зі зростанням популярності користування гаджетами та цифровізацією життя молодих людей [35, с. 211].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Молодь не зможе розвиватися і самореалізовуватися в країні без підтримки держави. Так само держава не здатна розвиватися без підтримки молоді. Країна без молодого покоління не має майбутнього. Тому найголовнішим завданням держави, місцевого самоврядування, освіти й науки є створення необхідних умов для сучасної молоді. Інакше кажучи, необхідна дієва, реальна, сучасна молодіжна політика, здатна не на словах, а реальними справами зацікавити молодь і допомогти їй стати ефективним рушієм змін у державі.

Нині Україні надається велика допомога через міжнародні програми, проекти й ініціативи. Але в жодному разі не можна допустити їх домінування на тлі державної підтримки. Адже прийде час, коли треба буде розраховувати на власні сили.

Отже вже зараз, застосовуючи міжнародний досвід, необхідно:

- розробляти програми соціальної підтримки, що забезпечують доступ молоді до освіти, працевлаштування, житла тощо;
- впроваджувати спеціальні програми формальної освіти, освітній стандарт та базовий фундамент для створення відповідних навчальних програм у вищих навчальних закладах;
- стимулювати та фінансувати молодіжні ініціативи та громадські організації, що працюють із молоддю;
- залучати молодих людей до прийняття рішень, забезпечуючи підхід «рівний – рівному»;
- сприяти створенню молодіжних організацій та програм;
- відкривати нові можливості цифровізації молодіжної політики як нового віртуального простору розгортання соціальних процесів;
- визначитися із межами віку молоді для більш чіткої спрямованості молодіжних програм і проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вплив війни на молодь в Україні. Підготовлено ГО «Аналітичний центр Cedos» і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи, а також фінансової, технічної та організаційної підтримки Представництва Фонду ООН в галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8C%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.2023.pdf

2. Рівень тривожності на 3 з 5: який ментальний стан молоді в Україні. Дослідження проєкту опитувань ЮНІСЕФ U-Report з організацією Teenergizer. 11 жовтня 2023 р. URL: <https://usp-ltd.org/riven-tryvozhnosti-na-3-z-5-iyakyj-mentalnyj-stan-molodi-v-ukraini-opytuvannia/>

3. Національне опитування молоді в Україні «Українська молодь сьогодні – 2023». Компанія Info Sapiens на замовлення Міжнародного республіканського інституту (IRI) та Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX). 09 жовтня 2023 р. URL: <https://usp-ltd.org/natsionalne-opytuvannia-molodi-v-ukraini-ukrainska-molod-sohodni-2023/>
4. Українські біженці: настрої та оцінки (березень 2022р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-taotsinky>
5. Сушко А. І., Прохоренко А. М. Основні тенденції розвитку сімейної та молодіжної політики України: сучасні перспективи та виклики. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 151–157. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/20.pdf
6. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Захаренко К. В., Міненко Є. С. Державна молодіжна політика України в умовах європейської інтеграції: виклики та можливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Т. 33(72). № 4. С. 9. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/2.pdf
7. Коваленко О. О., Ждан М. Д. Визначення напрямів державної молодіжної політики як фундаменту надання юридичних гарантій реалізації права на працю: методологія проблеми у період дії режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 6. 2023. С. 245–248. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/279185/273758>
8. Жува Л. О. Актуальні проблеми молодіжної політики в сучасній Україні. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 13-14 травня 2021 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2021. Т.2. 280 с. URL: <https://khnnra.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/ZBIRNIK-TEZ-tom2-22.pdf#page=147>*
9. Мудрий Я. Проблеми реалізації державної молодіжної політики в Україні. *Освіта і соціальна робота як ресурси розвитку особистості й суспільства: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Чернівці, 24 листопада 2022 р.)*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 114–116. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7484?show=full>
10. Савельєв Є. В., Шарова О. С. Просування цінностей і стандартів ЄС у сфері молодіжної політики в країнах Європи. *Вчені записки Університету економіки та права «КРОК»*. 2020. № 1(57). С. 44–49. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/271/301>
11. Комаринець С. О., Машталір С. Г. Основні напрями вирішення проблем молодіжної політики в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2023. № 1(99). С. 105–112. URL: <http://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/138>
12. Глобальний індекс благополуччя молоді 2017. Краткий обзор. URL: https://iyfglobal.org/sites/default/files/Index2017-ExSumm-FINAL-RU-web_6.pdf
13. Кравченко М., Гринь А. Сучасні міжнародні підходи до формування та реалізації молодіжної політики. *Молодіжна політика та молодіжна робота : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. За міжнарод. участю, 20 грудня 2019 р., м. Дніпро / за заг. ред. Є. І. Бородіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 34–37. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2019_12_20_material_conf.pdf#page=34*
14. Кулініч О. Класифікація моделей публічної молодіжної політики. *Молодіжна політика та молодіжна робота : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. За міжнарод. участю, 20 грудня 2019 р., м. Дніпро / за заг. ред. Є. І. Бородіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 23–29. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2019_12_20_material_conf.pdf#page=34*
15. Стукан Т. М. Аналіз європейської системи інституційного забезпечення молодіжної політики. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: «Державне управління»*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 79–86. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/15.pdf
16. Молодіжна політика у різних країнах світу. Всеукраїнський молодіжний центр. URL: <https://auyc.org.ua/blog/molodizhna-polityka-u-riznykh-krainakh-svitu/>

17. Основи молодіжної політики. Совет Европы и Европейская комиссия. 2019. 24 с. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261953/PREMS%2520_RUS.pdf/b94df9a0-187a-b959-80a6-e560c632fbdc
18. Гутцалова М. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики. Сучасна українська політика. *Політики і політологи про неї*. 2011. Вип. 22. С. 210–217. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26850/23-Gutsalova.pdf?sequence=1>
19. Офіційний сайт ГО «Інститут молоді» . URL: <https://inmol.org>
20. Гендерний портрет Дніпропетровської області : наук.-практ. видання (2022). 3-є вид., перероб. і доп. (за сприяння Дніпропетровської обласної ради та громадської організації "ЖІНКИ плюс"), Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 120 с. URL: https://womenplus.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/Gendernij-portret_07.06.2023.pdf
21. Про основні засади молодіжної політики. Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
22. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 року № 1669-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#n11>
23. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Постанова Кабінету Міністрів України Від 30 червня 2021 року № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11>
24. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року. Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#n13>
25. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 32) від 21 травня 1997 року №280/97-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Tex>
26. Про регіональну цільову соціальну програму «Молодь Дніпропетровщини» на 2022 – 2026 роки від 02 грудня 2021 року № 154-9/VIII. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Foblrada.dp.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F12%2F%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0.doc>
27. Яцук В. М., Матухно Г. Р., Фронін Д. С. Результати опитування молодіжних працівників Дніпропетровщини щодо особливостей роботи з молоддю в умовах військового стану. *Politicus*. 2022. № 5. URL: http://politicus.od.ua/5_2022/10.pdf
28. Бородін Є. І., Острікова А. С., Тарасенко Т. М. Молодіжна робота в територіальній громаді в умовах війни. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах*, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15 – 28 квітня 2022 р.; ред. колегія : І.О. Дегтярьова, В.С. Куйбіда, П.М. Петровський та ін., уклад. Т.О. Мельник. Т. 1. К. : ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. С. 109–112. URL: https://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/162971/1/2022_11_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%A2%D0%BE%D0%BC%20%D0%86-109-112.pdf
29. Про затвердження Типового положення про молодіжний центр праці. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2001 року № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-2001-%D0%BF#Text>
30. Про затвердження типових положень про молодіжний центр та експертну раду при молодіжному центрі. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 року № 1014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#Text>
31. Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів. Наказ Міністерства молоді та спорту України від 03 серпня 2017 року № 3284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text>
32. Котковський В. С., Черниш Т. В., Богатирьова М. О. Організація роботи молодіжних центрів та просторів в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Національний університет «Одеська*

юридична академія». 2022. Вип. 94. С. 51–57. URL: http://www.apdp.in.ua/v94/94_2022.pdf#page=51

33. Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник). Реєстр кваліфікацій. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/fahivec-z-pitan-molodimolodiznij-pracivnik>

34. Бородін Є., Яцук В., Резніченко О. Інструменти публічного управління у сфері молодіжної політики. Практичний посібник для публічних службовців – учасників тренінгу за програмою «Молодіжний працівник». 2021. 292 с. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/2021_12_posibnyk-dlya-derzhsluzhbovcziv.pdf

35. Пархоменко-Куцевіл О. Цифровізація формування та реалізації молодіжної політики в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Державне управління»*. 2024. № 1 (19). С. 207–219. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/8521/8567>

Стаття надійшла до редакції 06.02.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 23.03.2024 р.

Gyrenko L. A.,

PhD of Public Administration,

Associate Professor at the Department of Management and Administration,

Educational and Scientific Institute of Law and Innovative Education,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

26 Nauky Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

e-mail: girenko@obinfo.dp.ua <https://orcid.org/0009-0005-1855-070X>

PROBLEMS OF YOUTH POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND WAYS TO OVERCOME THEM

Annotation. The article discusses the issue of youth policy implementation in Ukraine and the world. The practice of implementing youth policy in European countries has been studied. The normative and legal framework regulating the implementation of youth policy at the national and regional levels was considered, in particular, on the example of the Dnipropetrovsk region. The main reasons hindering the implementation of youth policy at the international, national and local levels have been identified. The issue of the activity of youth centers as one of the ways of implementing youth policy has been studied. Directions for the activation of the state youth policy are proposed.

Keywords: *youth, youth policy, youth center, youth infrastructure, youth worker, youth initiatives, youth programs.*

REFERENCES

1. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [About local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 roku №280/97-VR – Law of Ukraine from May 21, 1997 № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text> [in Ukrainian].

2. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky [About the main principles of youth policy]: Zakon Ukrainy vid 27 kvitnia 2021 roku № 1414-IX – Law of Ukraine from April 27, 2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> [in Ukrainian].

3. Pro Natsionalnu molodizhnu stratehiiu do 2030 roku [About the National Youth Strategy until 2030]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 bereznia 2021 roku № 94/2021 – Decree of the President of Ukraine from March 12, 2021 № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#n13> [in Ukrainian].

4. Derzhavna tsilova sotsialna prohrama natsionalno-patriotychnoho vykhovannia na period do 2025 roku [State targeted social program of national and patriotic education for the period until 2025]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Vid 30 chervnia 2021 roku № 673 – Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from June 30, 2021 № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia typovykh polozhen pro molodizhnyi tsentr ta ekspertnu radu pry molodizhnomu tsentri [On the approval of standard regulations on the youth center and the expert council at the youth center]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2017 roku № 1014 – Resolution № 1014 of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 20, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro molodizhnyi tsentr pratsi [On the approval of the Model Regulations on the Youth Labor Center]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 sichnia 2001 roku № 40 – Resolution № 40 of the Cabinet of Ministers of Ukraine from January 24, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-2001-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy» na 2021-2025 roky [On the approval of the Concept of the State targeted social program «Youth of Ukraine» for 2021-2025]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 hrudnia 2020 roku № 1669-r. – Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1669 dated December 23, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#n11> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Natsionalnogo znaku yakosti ta kryteriiv yakosti dlia molodizhnykh tsentriv [On the approval of the National Quality Mark and quality criteria for youth centers]. Nakaz Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy vid 03 serpnia 2017 roku № 3284 – Order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine from August 3, 2017 № 3284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text> [in Ukrainian].

9. Pro rehionalnu tsilovu sotsialnu prohramu «Molod Dnipropetrovshchyny» na 2022 – 2026 roky vid 02 hrudnia 2021 roku № 154-9/VIII [On the regional targeted social program «Youth of Dnipropetrovsk Region» for 2022-2026 from December 2, 2021 № 154-9/VIII]. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Foblrada.dp.gov.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2021%2F12%2F%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0.doc> [in Ukrainian].

10. Borodin, Ye.I., Ostriкова, A.S., & Tarasenko T.M. (2022). Youth work in the territorial community in the conditions of war. Public management and administration in the conditions of war and in the post-war period in Ukraine: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.: u 3 tomakh (m. Kyiv, 15-28 kvitnia 2022 r.), T. 1, 109-112. URL: https://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/162971/1/2022_11_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%A2%D0%BE%D0%BC%20%D0%86-109-112.pdf [in Ukrainian].

11. Borodin, Ye., Yatsuk, V., & Reznichenko O. (2021). Tools of public management in the field of youth policy. A practical guide for public servants - participants in the training under the «Youth Worker» program. [in Ukrainian].

12. Vplyv viiny na molod v Ukraini. Pidhotovleno HO «Analychnyi tsentr Cedoss» i doslidnytskoiu ahentsiieiu Info Sapiens za initsiatyvy, a takozh finansovoi, tekhnichnoi ta orhanizatsiinoi pidtrymky Predstavnytstva Fondu OON v haluzi narodonaselennia v Ukraini, Prohramy rozvytku OON v Ukraini ta Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy [The impact of war on youth in Ukraine. It was prepared by the NGO «Cedoss Analytical Center» and the research agency Info Sapiens on the initiative, as well as with the financial, technical and organizational support of the UN Population Fund Representation in Ukraine, the UN Development Program in Ukraine and the Ministry of Youth and Sports of Ukraine]. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D

[0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8C%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.2023.pdf](#) [in Ukrainian].

13. Hendernyi portret Dnipropetrovskoi oblasti [Gender portrait of Dnipropetrovsk region]: nauk.-prakt. vydannia – science and practice. edition (3-ye vyd., pererob. i dop. za spriannia Dnipropetrovskoi oblasnoi rady ta hromadskoi orhanizatsii «ZhINKY plus»). Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 2022. 120 p. URL: https://womenplus.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/Gendernij-portret_07.06.2023.pdf [in Ukrainian].

14. Global Youth Well-Being Index 2017. Kratkyi obzor. URL: https://iyfglobal.org/sites/default/files/Index2017-ExSumm-FINAL-RU-web_6.pdf

15. Huttsalova, M. (2011). Youth as an object of state youth policy. *Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about it*, 22, 210–217. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26850/23Gutsalova.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

16. Drapushko, R.H., Horinov, P.V., Zakharenko, K.V., & Minenko, Ye.S. (2022). State youth policy of Ukraine in conditions of European integration: challenges and opportunities. *Scientific notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Public management and administration*, 33 (72), 9. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/2.pdf [in Ukrainian].

17. Zhuzha, L.O. (2021). Actual problems of youth policy in modern Ukraine. *Educational and cultural and artistic practices in the context of the integration of Ukraine into the international scientific and innovative space: zbirnyk tez dopovidei II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh (m. Zaporizhzhia, 13-14 travnia 2021 r.)*. Zaporizhzhia: Vyd-vo Khortytskoi natsionalnoi akademii, T. 2. 280 s. URL: <https://khnnra.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/ZBIRNIK-TEZ-tom2-22.pdf#page=147> [in Ukrainian].

18. Kovalenko, O.O., & Zhdan M.D. (2023). Determination of the directions of the state youth policy as a foundation for the provision of legal guarantees for the realization of the right to work: the methodology of the problem during the period of martial law. *Analytical and comparative jurisprudence*, 6, 245–248. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/279185/273758> [in Ukrainian].

19. Komarynets, S.O., & Mashtalir, S.H. (2023). The main directions of solving the problems of youth policy in Ukraine. *Mechanism of economic regulation*, 1(99), 105–112. URL: <http://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/138> [in Ukrainian].

20. Kotkovskyyi, V.S., Chernysh, T.V., & Bohatyrova, M.O. (2022). Organization of the work of youth centers and spaces under the conditions of the legal regime of martial law. *Actual problems of the state and law. Collection of scientific works. Odesa Law Academy National University*, 94, 51–57. URL: http://www.apdp.in.ua/v94/94_2022.pdf#page=51 [in Ukrainian].

21. Kravchenko, M., & Hryn, A. (2019). Modern international approaches to the formation and implementation of youth policy. *Molodizhna polityka ta molodizhna robota – Youth policy and youth work: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnarod. Uchastiu (m. Dnipro, 20 hrudnia 2019 r.)*, 34–37. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2019_12_20_material_conf.pdf#page=34 [in Ukrainian].

22. Kulinich, O. (2019). Classification of models of public youth policy. *Youth policy and youth work: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnarod. Uchastiu (m. Dnipro, 20 hrudnia 2019 r.)*. Dnipro: DRIDUNADU, 23–29. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2019_12_20_material_conf.pdf#page=34 [in Ukrainian].

23. Youth policy in different countries of the world. *All-Ukrainian Youth Center*. URL: <https://auyc.org.ua/blog/molodizhna-polityka-u-riznykh-krainakh-svitu/> [in Ukrainian].

24. Mudryi, Ya. (2022). Problems of implementation of state youth policy in Ukraine. *Education and social work as resources for the development of the individual and society: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (Chernivtsi, 24 lystopada 2022 r.)*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 114–116. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7484?show=full> [in Ukrainian].

25. Natsionalne opytuvannia molodi v Ukraini «Ukrainska molod sohodni – 2023» [National survey of youth in Ukraine «Ukrainian youth today – 2023»]. Kompaniia Info Sapiens na zamovlennia Mizhnarodnogo respublikanskoho instytutu (IRI) ta Rady mizhnarodnykh naukovykh doslidzhen ta obminiv (IREX) – Info Sapiens was commissioned by the International Republican Institute (IRI) and the International Research and Exchange Council (IREX), 09 zhovtnia 2023 r. URL: <https://usp-ltd.org/natsionalne-opytuvannia-molodi-v-ukraini-ukrainska-molod-sohodni-2023/> [in Ukrainian].
26. Osnovi molodezhnoi polytyky [Fundamentals of youth policy]. Sovet Evropi y Evropeiskaia komysyia – The Council of Europe and the European Commission. 2019. 24 s. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261953/PREMS%2520_RUS.pdf/b94df9a0-187a-b959-80a6-e560c632fbd [in Russian].
27. Ofitsiinyi sait HO «Instytut molodi» [Official website of the NGO «Institute of Youth»]. URL: <https://inmol.org> [in Ukrainian].
28. Parkhomenko-Kutsevil, O. (2024). Digitization of formation and implementation of youth policy in Ukraine. *Current issues in modern science. "Public administration" series, 1 (19), 207–219*. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/8521/8567> [in Ukrainian].
29. Riven tryvozhnosti na 3 z 5: yakyi mentalnyi stan molodi v Ukraini [Level of anxiety at 3 out of 5: what is the mental state of youth in Ukraine]. Doslidzhennia proiektu opytuvan YuNISEF U-Report z orhanizatsiieiu Teenergizer – Research for the UNICEF U-Report survey project with the Teenerizer organization, 11 zhovtnia 2023 r. URL: <https://usp-ltd.org/riven-tryvozhnosti-na-3-z-5-iakyj-mentalnyj-stan-molodi-v-ukraini-opytuvannia/> [in Ukrainian].
30. Saveliev, Ye.V., & Sharova, O.S. (2020). Promotion of EU values and standards in the field of youth policy in European countries. *Scientific notes of the University of Economics and Law «KROK», 1(57), 44–49*. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/271/301> [in Ukrainian].
31. Stukan, T.M. (2021). Analysis of the European system of institutional support of youth policy. *Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: «Public administration», 32 (71), 79–86*. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/15.pdf [in Ukrainian].
32. Sushko, A.I., & Prokhorenko, A.M. (2023). The main trends in the development of family and youth policy of Ukraine: modern perspectives and challenges. *Actual problems of politics, 71, 151–157*. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/20.pdf [in Ukrainian].
33. Ukrainski bizhentsi: nastroi ta otsinky [Ukrainian refugees: attitudes and assessments] (berezen 2022 r.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-taotsinky> [in Ukrainian].
34. Fakhivets z pytan molodi (molodizhnyi pratsivnyk) [Youth specialist (youth worker)]. Reiestr kvalifikatsii – Register of qualifications. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/fahivec-z-pitan-molodimolodiznij-pracivnik> [in Ukrainian].
35. Yatsuk, V.M., Matukhno, H.R., & Fronin, D.S. (2022). The results of the survey of youth workers of Dnipropetrovsk region regarding the peculiarities of working with young people under martial law. *Politicus, 5*. URL: http://politicus.od.ua/5_2022/10.pdf [in Ukrainian].

The article was received by the editors 06.02.2024.

The article is recommended for printing 23.03.2024.

DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-25>
УДК 351.9

Боголепова Аліна Віталіївна,
здобувачка вищої освіти третього рівня (доктор філософії)
спеціальність «Публічне управління та адміністрування»
Державного закладу вищої освіти
“Університет менеджменту освіти”
Національної академії педагогічних наук України»,
вул. Січових стрільців, 52-А, м. Київ, 04053, Україна,
e-mail: avbogolepova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1669-2518>

СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ, ФОРМИ ТА ФУНКЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті досліджуються сутність антикорупційної політики, її підгрунття та її структурні елементи. Систематизовано та визначено основні підходи, до яких вдаються науковці при розробці власних формулювань, сучасні наукові підходи у публічному управлінні та адмініструванні щодо національної антикорупційної політики в системі публічного управління, розроблено авторське визначення категорії «антикорупційна політика». За результатами дослідження та узагальнення формовано основні завдання та принципи антикорупційної політики держави. Визначено найбільш поширені ознаки, що використовуються зарубіжними та вітчизняними науковцями для класифікації форм антикорупційної політики. Виділено базові функції державної антикорупційної політики (наприклад, інформаційно-прогностичну функцію, ідеологічно-виховну, запобіжно-регуляторну та організаційно-охоронну).

Ключові слова: антикорупційна політика, сутність, категорія, принципи, завдання, функція, інтеграція, принципи, публічне управління.

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що корупція у публічному секторі спотворює повноваження та ресурси, призначені для безпосередньої вигоди суспільства, з метою охорони суспільного добробуту дуже важливою є наявність ефективних механізмів запобігання корупції, контролю та підзвітності для зниження корупційних ризиків у публічному секторі. При цьому слід розуміти, що позиція і гасло «для боротьби з корупцією потрібно боротися з корупцією» є хибною та помилковою.

Як цитувати: Боголепова А. В. Сутність, основні принципи, форми та функції антикорупційної політики держави. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 335–343. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-25>

In cites: Bogolepova, A.V. (2024). Essence, basic principles, forms and functions of state anti-corruption policy. *State Formation*, no. 1 (35), 335–343. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-25> [in Ukrainian].

© Боголепова А. В., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Основна її помилка полягає в тому, що боротьба з корупцією може або повинна відбуватися за допомогою ще однієї антикорупційної кампанії або створення ще однієї антикорупційної установи, нових модернізованих ініціатив або правил. Ефективність від таких ініціатив буде вкрай низькою і це можливо матиме сенс для тих хто не хоче змін та реальних результатів і задовольняється імітуванням активної антикорупційної діяльності. На сьогодні склалася ситуація, коли мають бути розроблені та запроваджені системні ініціативи, що мали б дієвий та результативний характер, сприяли б реальним якісним перетворенням у публічному управлінні.

Питання протидії корупції, розробки дієвої та ефективної антикорупційної політики держави є надто важливим і має бути одним з пріоритетів будь-якої держави, що зацікавлена якщо не в усуненні та ліквідації корупції, то хоча б мінімізації її негативного впливу та ліквідації передумов для її подальшого поширення. Саме якісна антикорупційна політика держави є визначальною в процесі розробки та запровадження механізмів та заходів держави та суспільства, що спрямовані на усунення причин корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з дослідженням поняття та системи принципів реалізації антикорупційної політики детально досліджені в працях таких науковців як С. Алфьоров, О. Бандурка, О. Безпалова, О. Гетманець, В. Гвоздецький, В. Горник, О. Дрозд, І. Копотун, О. Користін, С. Кравченко, С. Петков, Е. Расюк, К. Ростовська, С.Симак, Є. Соболь, О. Шатрава та інші. Дослідження різних аспектів та напрямів антикорупційної політики, запобігання і протидії корупції знайшли відображення в наукових роботах таких науковців, як: С. Дубенко, О. Кальман, І. Калугіна, М. Камлик, М. Лахижа, С. Лазоренко, О. Маркеєва, М. Мельник, В. Мартиненко, Т. Мотренко, Є. Невмержицький, А. Новак, В. Олуйко, О. Прохоренко, М. Погорецький, С. Рогульський, О. Руденко, О. Скочиляс-Павлів, М. Стрельбицький, Р. Тучак, тощо. При цьому слід зазначити, що незважаючи на ці та інші дослідження, в умовах сьогодення та динамічного розвитку суспільства, умов в яких функціонують держави та державні інституції, дане питання потребує подальшого вивчення.

Метою роботи є дослідження сутності антикорупційної політики держави; дослідження принципів, форм та функції антикорупційної політики з урахуванням вимог та особливостей сьогодення.

Результати дослідження. Зважаючи на складність категорії «антикорупційна політика», на сьогодні не існує єдиного універсального загальновизнаного терміну даної дефініції. Так, наприклад, І. Калугіна за використання комплексного підходу при дослідженні та визначенні антикорупційної політики пропонує три взаємопов'язані та взаємозалежні блоки заходів:

1) заходи запобігання корупції, що містять: а) засоби загальної превенції, що проявляються у формуванні справедливої суспільної, політичної, економічної системи, упорядкуванні різних видів суспільних відносин і проведенні раціональної політики у різних сферах суспільного життя; б) заходи

спеціальної превенції, що охоплюють психолого-ідеологічний вплив на населення (формування несприйняття корупції у суспільстві), моніторинг корупційних ризиків і проявів, проведення ефективної кадрової політики у системі публічної служби, збільшення ризиковості корупційного діяння, антикорупційна освіта;

2) заходи протидії корупції, що включають в себе розробку і імплементацію ефективного антикорупційного законодавства, розбудову інституційної системи антикорупційної політики, забезпечення належної взаємодії між її елементами;

3) заходи боротьби з корупцією, що забезпечуються шляхом криміналізації корупційних проявів і схем, впровадження і використання процесуальних процедур і дій, які дозволяють ефективно виявляти і розкривати дані злочини [1].

О. Скочиляс-Павлів до структурних елементів антикорупційної політики відносить:

1) стратегію протидії корупції;

2) розробку та прийняття антикорупційної нормативно-правової бази та визначення механізму її виконання;

3) створення і забезпечення діяльності спеціальних органів з формування та реалізації антикорупційної політики;

4) утворення на різних рівнях комісій, координаційних рад з протидії корупції;

5) використання засобів масової інформації [2].

Сучасні ж наукові підходи в науковому середовищі подаються з наступних позицій:

1. Адміністративний підхід.

2. Правовий підхід.

3. Інституціональний підхід.

4. Соціетальний підхід.

5. Гуманізаційний підхід [3].

Узагальнюючи, досліджені визначення категорії «антикорупційна політика» можна визначити наступні основні підходи, до яких вдаються науковці при розробці власних формулювань:

– антикорупційна політика як послідовна, системна та різностороння діяльність інститутів держави та громадянського суспільства щодо протидії корупції;

– антикорупційна політика як багатофункціональне та/або ідеологічне, явище;

– антикорупційна політика як політико-правова модель;

– антикорупційна політика як напрям;

– антикорупційна політика як документ, що закріплює принципи, містить механізми та інструментарій;

– антикорупційна політика як розробка та здійснення різноманітних заходів, стратегій, тактик.

З огляду на вищевикладене та позиції інших науковців вважаємо за можливе визначити «антикорупційну політику» як розробку та реалізацію державою комплексу заходів, механізмів та засобів задля упередження, мінімізації та ліквідації корупції, а також передумов та причин, що сприяють її становленню, розвитку та поширенню.

Таким чином, можна стверджувати, що головна мета будь-якої антикорупційної політики має бути скорочення рівня корупції, у найкращому варіанті — повне її викорінення, а також надання всім громадянам, суспільству в цілому та державі захисту їхніх прав та інтересів від загроз, пов'язаних із корупцією. Досягти ж цього можливо за умови дієвості та ефективності антикорупційної політики, виконання наступних завдань:

- формування правової системи, яка б перешкоджала підкупу публічних осіб та громадян під час проведення виборів чи референдуму, а також стимулювала замінювати підкупних осіб;
- запобігання всім корупційним злочинам, гарантія наявності відповідальності та притягнення до неї за дані порушення;
- компенсація за заподіяну шкоду внаслідок корупційного правопорушення;
- постійний моніторинг антикорупційної політики, оцінка її ефективності та результативності;
- вільне висвітлення всіх фактів прояву корупції у засобах масової інформації.

Особливе значення для ефективною реалізації антикорупційної політики має матеріально-технічне забезпечення суб'єктів протидії корупції та безпосередньо антикорупційних заходів, що здійснюються відповідними публічно-владними інституціями [4, с. 432].

Усе значене вище дозволяє сформулювати основні принципи. Так, С. Лазоренко вважає, що «провідним принципом усієї антикорупційної політики має бути постійне підвищення ризиків, вартості втрат і рівнів нестабільності для залучених до корупції державних посадовців, представників бізнесу і громадян» [5]. За Т. Фесенко система принципів державної антикорупційної політики може бути представлена за такими блоками:

- 1) загально-правові;
- 2) спеціально-правові;
- 3) інституціональні;
- 4) організаційні [6].

Така позиція є подібною до трохи розширених та деталізованих позицій Е. Расюка та А. Новака:

- Е. Расюк звертає увагу, що здійснення державної антикорупційної політики має ґрунтуватися на певних принципах, до яких належать такі як: демократизм; верховенство права; законність; системність; комплексність; достовірність, об'єктивність, конкретність, точність; практична спрямованість і радикальність заходів; наукова обґрунтованість; економічна доцільність;

оперативність; дієвість; плановість; ефективність; взаємодія владних структур з інститутами суспільства і населенням [7, с. 22];

– А. Новак стверджує, що «теоретико-методологічна проблема формування національної антикорупційної політики в сучасних умовах характеризується поєднанням інституціонального, організаційно-правового та адміністративного аспектів публічного управління» [3].

Дещо інший підхід до формування принципів пропонує Д. Заброта, яким виокремлено основні ознаки державної антикорупційної політики, серед яких:

- 1) державно-владний, публічний, ситуативний характер, залежність від загального політичного курсу держави та політичної волі її керівників;
- 2) комплексний характер антикорупційних заходів;
- 3) відповідність міжнародним принципам протидії корупції;
- 4) програмний характер;
- 5) закріплення у відповідних правових актах;
- 6) залучення до формування та реалізації значного кола суб'єктів: як індивідуальних, так і колективних [8].

Як видно зі здійсненого аналізу принципів національної антикорупційної політики, що пропонуються різними науковцями, вони є дуже схожими і відрізняються переважно наповненістю та відповідною деталізацією. Також, за результатами здійсненого аналізу та узагальнення принципів антикорупційної політики можна зазначити, що:

- 1) у вітчизняній та зарубіжній науці існують різні підходи до систематизації засад державного управління,
- 2) принципи антикорупційної політики держави мають бути об'єднаними елементами загальної системи;
- 3) принципи антикорупційної політики є визначеними та запровадженими на різних нормативних рівнях – національному рівні, так і на більш високому міжнародному праві;
- 4) принципи антикорупційної політики формуються виходячи із потреб, особливостей, умов держави, суспільства та особи;
- 5) принципи антикорупційної політики є основоположними в процесі лежать в основі розробки форм та методів регулювання державної антикорупційної політики;
- 6) принципи антикорупційної політики мають відокремлений адміністративно-правовий механізм реалізації;
- 7) втілення принципи антикорупційної політики потребує комплексної та ефективної, безперервної та узгодженої роботи спеціалізованих та загальних інституцій;
- 8) принципи антикорупційної політики можуть бути диференційовані за різними критеріями;
- 9) принципи антикорупційної політики потребують моніторингу, контролю та оцінювання виконання задля їх удосконалення, коригування та заміни у випадку необхідності.

Слід також зазначити, що найчастіше використовується трирівнева система систематизації та розподілу принципів на загальні, спеціальні та приватні:

- загальні принципи визначаються сутнісно-змістовною стороною державного управління і виражають загальноцільову спрямованість цього управління: демократизм, законність, федералізм, соціальна орієнтованість, гуманізм, моральність,

- спеціальні принципи – забезпечують організаційно-технологічну сторону управлінської діяльності (системність, ієрархічність, правова управа),

- приватні принципи – закріплюють особливості функціонування окремих підсистем (учасників) управлінського процесу.

Серед основних функцій державної антикорупційної політики автори монографії «Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування» на чолі з Ю. Ковбасюком виділяють наступні:

- інформаційно-прогностичну функцію;
- ідеологічно-виховну функцію;
- запобіжно-регулятивну функцію;
- організаційно-охоронну функцію [7, с. 35–36].

Що стосується можливих форм існування національної антикорупційної політики, то вона може приймати багато різних форм, наприклад, чітку антикорупційну політику (яка часто знаходить своє вираження в антикорупційних стратегіях або подібних політичних документах), наскрізну політику прозорості/публічної доброчесності або злиття державного сектора з реформами, які, як правило, розглядаються як неявні програми боротьби з корупцією. Ці ключові реформи, зазвичай, спрямовані на те, щоб зробити державну службу більш ефективною, результативною та підзвітною. Чітке розмежування між цими варіантами, які не є взаємовиключними, важко встановити, і на практиці часто зустрічається поєднання таких політик [9]. Серед найбільш поширених ознак, що використовуються для класифікації форм антикорупційної політики необхідно виділити наступні:

- суб'єкт (державна, муніципальна, відомча, корпоративна, незалежна (публічна, громадська), спільна),
- опосередкованість впливу (пряма, непряма, змішана),
- основна функція інститутів політики (координаційна або розподільча),
- доступ до інформації (прозора, закрита, кулуарна), масштаб (системна, елементарна),
- наявність інституційного середовища (дискреційна, недискреційна),
- компонент інституту (вдосконалення правил, посилення механізму примусу до виконання).

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Національна антикорупційна політика не зводиться до формально-юридичного впливу на суспільні відносини. Протидія корупції є системною діяльністю, яка охоплює зовсім різні та несподівані галузі суспільного життя, а антикорупційна політика в сучасному світі має розглядатися крізь призму

впливу її на різні сфери суспільного життя. Сама ж антикорупційна політика передбачає тривалість застосування заходів, серед яких: розробка антикорупційної програми та планів протидії корупції на певний період, визначення механізмів запобігання корупції, контроль реалізації антикорупційної програми (планів) із внесенням до них необхідних змін.

Необхідними умовами для створення та забезпечення ефективної та дієвої національної антикорупційної політики, її реалізації мають бути: наявність жорсткої політичної волі у проведенні безкомпромісної боротьби з корупційними проявами у країні; широка підтримка суспільством державних ініціатив у сфері боротьби з корупцією, наявність активної позиції більшості громадян, їхня націленість на боротьбу з корупцією, створення атмосфери суспільного несприйняття корупції; наукова обґрунтованість вжитих антикорупційних заходів, глибоке та всебічне вивчення міжнародного досвіду у цій сфері та його використання з урахуванням внутрішніх особливостей; комплексність та безперервність вживаних заходів, усунення передумов і обставин, що сприяють корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калугіна І. О. Антикорупційна правова політика: природа і зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/253778/251046>
2. Скочиляс-Павлів О. В. Правові аспекти удосконалення державної антикорупційної політики. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 27–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_7
3. Новак А. Формування та реалізація національної антикорупційної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2016/2017. № 18/19. С. 23–28.
4. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Атіка. 2003. 576 с.
5. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Базові принципи та елементи антикорупційної політики в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 23. С. 116–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_23_27
6. Фесенко Т. Принципи формування та реалізації державної антикорупційної політики України. *Адміністративне право і процес*. 2020. С. 180–184.
7. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія ; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ, 2016. 524 с.
8. Заброда Д. Г. Поняття державної антикорупційної політики. *Право і безпека*. 2012. №. 2 (44). URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Zn-EwsOvp-YJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Pib_2012_2_24.pdf&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
9. Котуков О. А., Солових В. П. Теоретичні аспекти формування антикорупційної політики в ракурсі державного управління (за досвідом країн, що розвиваються). *Державне будівництво*. 2022. № 2 (32). С. 77–91. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-08>

Стаття надійшла до редакції 06.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024 р.

Bogolepova A. V.,

Postgraduate Student third-level higher education (doctor of philosophy),
specialty "Public management and administration",
of the State Institution of Higher Education "University of Education Management"
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine",
52-A Sichovykh Striltsiv Street, Kyiv, 04053, Ukraine,
e-mail: avbogolepova@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1669-2518>

ESSENCE, BASIC PRINCIPLES, FORMS AND FUNCTIONS OF STATE ANTI-CORRUPTION POLICY

Annotation. The article examines the essence of anti-corruption policy, its background and its structural elements. Considering that corruption in the public sector distorts the powers and resources intended for the direct benefit of society, in order to protect the public welfare, it is very important to have effective mechanisms of corruption prevention, control and accountability to reduce corruption risks in the public sector. At the same time, it should be understood that the position and slogan "to fight corruption, you need to fight corruption" is false and erroneous. Its main mistake is that the fight against corruption can or should take place with the help of another anti-corruption campaign, the creation of new commissions and departments that promote ethical norms, and the constant preparation of new laws, decrees and codes of conduct. The issue of combating corruption, developing an effective and efficient anti-corruption policy of the state is extremely important and should be one of the priorities of any state that is interested, if not in eliminating and eliminating corruption, then at least minimizing its negative impact and eliminating the prerequisites for its further spread. It is the high-quality anti-corruption policy of the state that is decisive in the process of developing and implementing mechanisms and measures of the state and society aimed at eliminating the causes of corruption. Systematized and defined the main approaches used by scientists when developing their own formulations, modern scientific approaches in public management and administration regarding the national anti-corruption policy in the public administration system, the author's definition of the category "anti-corruption policy" was developed. Based on the results of the research and generalization, the main tasks and principles of the formation and implementation of the anti-corruption policy of the state were formed. The most common features used by foreign and domestic scientists to classify forms of anti-corruption policy have been determined. The basic functions of the state anti-corruption policy are highlighted (for example, the information-prognostic function, ideological-educational, preventive-regulatory and organizational-security function).

Key words: *anti-corruption policy, essence, category, principles, tasks, function, integration, principles, public administration.*

REFERENCES

1. Kaluhina, I.O. (2021). Antykoruptsiyna pravova polityka: pryroda i zmist. *Analitychno-porivnyalne pravoznavstvo*, no. 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/253778/251046> [in Ukrainian].
2. Skochylyas-Pavliv, O.V. (2014). Legal aspects of improving the state anti-corruption policy. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Legal sciences*, no. 807, 27–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_7 [in Ukrainian].
3. Novak, A. (2016/2017). Formuvannya ta realizatsiya natsionalnoyi antykoruptsiynoyi polityky na zahalnodержавnomu ta rehionalnomu rivnyakh. *Naukovyy visnyk «Demokratychnе vryaduvannya»*, no. 18/19, 23–28. [in Ukrainian].
4. Malynovskyy, V.Ya. *Derzhavne upravlinnya: navchal'nyy posibnyk*. Kyiv : Atika. [in Ukrainian].

5. Lazarenko, S.Z., Babenko, K.A. (2014). Basic principles and elements of anti-corruption policy in Ukraine. *Investments: practice and experience*, no. 23, 116–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_23_27 [in Ukrainian].

6. Fesenko, T. (2020). Pryntsypy formuvannya ta realizatsiyi derzhavnoyi antykoruptsiynoyi polityky Ukrainy. *Administratyvne pravo i protses*, 180–184. [in Ukrainian].

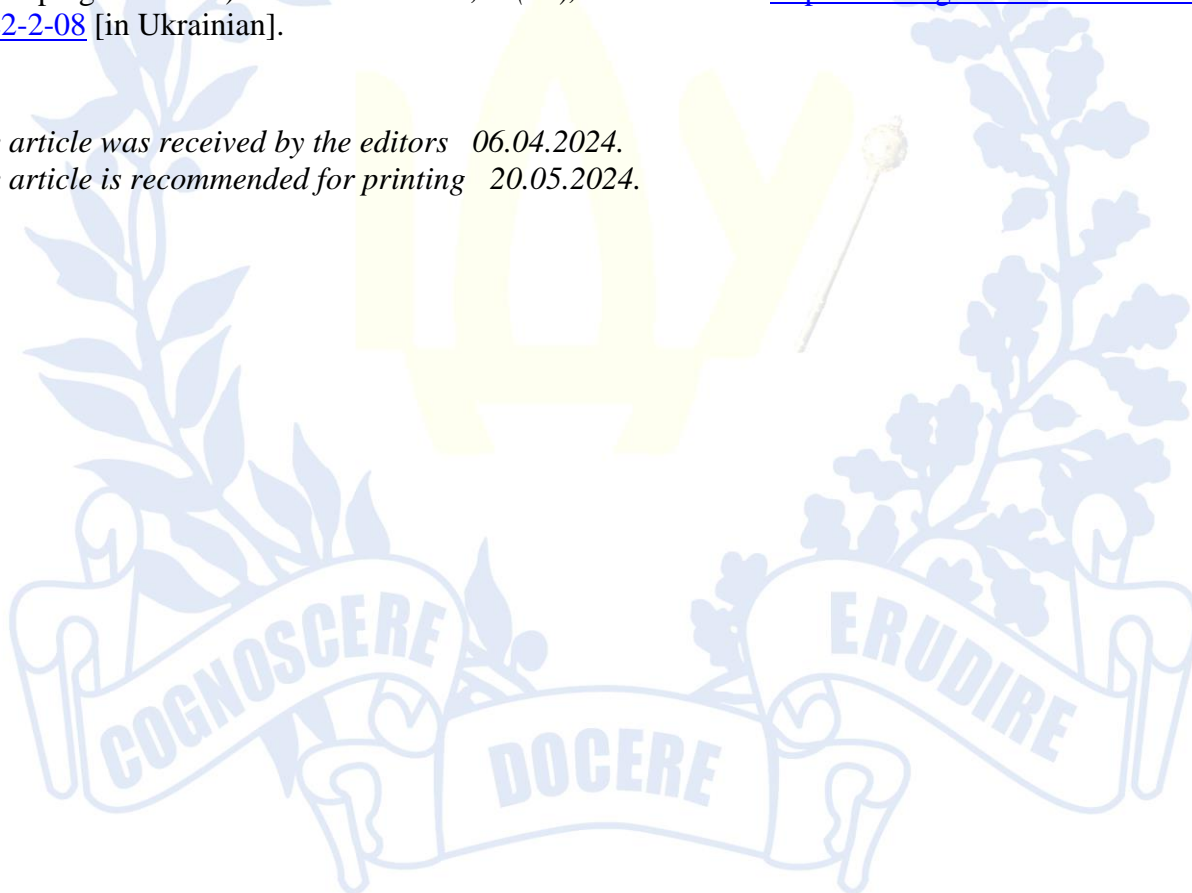
7. Kovbasyuka, Yu.V., Fedorenka, V.L. (Eds.) (2016). Derzhavna antykoruptsiyna polityka i zapobihannya ta protydiya koruptsiyi na publichniy sluzhbi v orhanakh derzhavnoyi vlady i orhanakh mistsevoho samovryaduvannya: monohrafiya. Kyiv, 2016. 524 p. [in Ukrainian].

8. Zabroda, D.H. (2012). Ponyattya derzhavnoyi antykoruptsiynoyi polityky. *Pravo i bezpeka*, no. 2(44). URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Zn-EwsOvp-YJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Pib_2012_2_24.pdf&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua [in Ukrainian].

9. Kotukov, O.A., Solovykh, V.P. (2022). Theoretical aspects of the formation of anti-corruption policy from the perspective of public administration (based on the experience of developing countries). *State Formation*, 2 (32), 77–91. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-08> [in Ukrainian].

The article was received by the editors 06.04.2024.

The article is recommended for printing 20.05.2024.

Живило Євген Олександрович,
кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри публічної політики
навчально-наукового інституту “Інститут державного управління”
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна,
e-mail: zhivilka@i.ua | <https://orcid.org/0000-0003-4077-7853>

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ В КІБЕРПРОСТОРІ ЯК ОПЕРАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Цільові вектори захисту фундаментальних національних інтересів України у кіберпросторі орієнтуються не тільки на колективну кібербезпеку, які реалізується за допомогою держав-партнерів і союзників, але і на власну систему кібероборони, яка не тільки здатна конкурувати в умовах гібридних загроз, але й стримувати їх агресивну і нецивілізовану спрямованість та протидіяти їм в кіберпросторі.

Сучасний кіберпростір – це набагато більше, ніж просто мережа Інтернет чи сукупність будь-яких інших комп’ютерних мереж, доступ до яких можливий лише через певні програмні застосунки, налаштування чи авторизацію, або використання стандартних і нестандартних комунікаційних протоколів чи портів. Всі елементи мереж (системи), доступ до яких відкриває кіберпростір, можуть бути потенційними цілями та потенційними загрозами.

Кіберпростір надає відповідні можливості як для дружніх чи нейтральних сил (військ), так і для противника (потенційного противника). Залежність збройних сил від кіберпростору пов’язана з певними ризиками, однак вона також формує потребу щодо створення і розвитку відповідних спроможностей військ (сил).

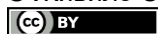
Отже, в статті розкривається суть операційного середовища, яке являє собою сукупність умов, обставин та чинників, що впливають на застосування сил і засобів. Обґрунтовано, його складові які пов’язані з конкретним фізичним або віртуальним простором, а також набір спроможностей військ (оперативних, бойових, спеціальних) та навичок, необхідних для планування і проведення операцій.

Ключові слова: операційне середовище, кіберпростір, кібербезпека, кіберзагрози, кібервплив, кібероперація.

Як цитувати: Живило Є. О. Мілітаризація викликів та загроз в кіберпросторі як операційному середовищі. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 344–359. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-26>

In cites: Zhyvylo, Ye.O. (2024). Militarization of challenges and threats in cyberspace as an operational environment. *State Formation*, no. 1 (35), 344–359. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-26> [in Ukrainian].

© Живило Є. О., 2024

[This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Сучасний етап технологічного розвитку демонструє, що динаміка освоєння кіберпростору (далі – КП) лише набирає обертів. Завдяки цьому його розвиток, включаючи “мілітаризацію”, стає все стрімкішим, тоді як фізичні простори залишаються відносно стабільними і майже не змінюються.

Щоб повністю реалізувати потенціал технологій, провідні держави співставляють своє національне економічне бачення з пріоритетами національної безпеки. При цьому якщо ризики для безпеки, пов’язані з поширенням інфраструктури та інтернет-додатків на основі інформаційно-комунікаційних технологій, належним чином не збалансовані з комплексними національними стратегіями кібербезпеки (далі – КБ) та планами забезпечення стійкості, то країни не зможуть досягти економічного зростання та цілей національної безпеки, яких вони прагнуть. У відповідь на це країни розвивають як наступальні, так і оборонні спроможності для захисту від незаконної і протиправної діяльності в КП і попередження інцидентів до того, як вони зможуть завдати шкоди їхнім країнам.

Зважаючи на зазначене необхідно зауважити, що практично всі держави світу безперервно збільшують свої арсенали кіберзброї, застосування якої може призвести до незворотніх та руйнівних наслідків. Як правило, її застосування на першочергових етапах спрямовується на інформаційно-комунікаційні системи державних органів влади та об’єкти критичної інформаційної інфраструктури з метою виведення їх з ладу, отримання прихованого доступу і контролю [7], здійснення розвідувальної та розвідувально-підривної діяльності. В подальшому вона активно використовується агресором як елемент спеціальних інформаційних операцій з метою маніпулятивного впливу на населення, втручання у виборчі процеси та дискредитації ознак державності.

Перше виважене політичне рішення про необхідність проведення скоординованих заходів з кібероборони України та формування військової кіберскладової, а саме кіберсил Збройних Сил України (далі – ЗС України) було прийняте на засіданні Ради національної безпеки і оборони України 14 травня 2021 року. Це рішення було введено в дію указом Президента України [1].

Вважається що основною метою створення військової кіберскладової у складі ЗС України є стримування кібератак з боку противника, приватних військових компаній або організованих хакерських угруповань, які здійснюють агресивні дії в КП, спрямовані на порушення суверенітету та недоторканності України. Іншим завданням нового роду військ є відсіч воєнної агресії у КП, протидія гібридним загрозам та захист від кібератак (ведення кібероборони).

За цих умов визначення та подальша пріоритизація інвестицій і ресурсів для нашої держави є критично важливою для успішного управління ризиками в такій всеосяжній сфері, як КБ.

З цієї точки зору, вважається необхідним узгодити пріоритети КБ з іншими цілями, пов’язаними з інформаційно-комунікаційними технологіями, оскільки вона відіграє центральну роль у досягненні соціально-економічних

цілей сучасної економіки. Національна стратегія повинна відображати, як КБ підтримує ці цілі. Це можна зробити шляхом посилення на існуючі політики, спрямовані на реалізацію цифрового порядку денного або порядку денного розвитку країни, або оцінюючи, як КБ може бути включена в ці політики.

Нарешті, бачення уряду необхідно зосередити на послідовну і здійсненну політику, яка допоможе йому досягти поставлених цілей в сфері захисту національного сегменту КП [6]. Сюди входять не лише кроки, програми та ініціативи, які необхідно здійснити, але й ресурси, виділені для цих зусиль, а також те, як ці ресурси мають бути використані. Аналогічно, процес має визначити показники, які будуть використовуватися для забезпечення досягнення бажаних результатів у рамках встановлених бюджетів і термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток інформаційного середовища в XXI-му столітті в якості пріоритетного напрямку внутрішньої політики більшості держав світу визначає розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, формування насиченого інформаційного середовища і нарощування відповідної інфраструктури. Усі комунікаційні мережі, комп'ютерні системи, обмін інформацією в яких здійснюється на основі використання єдиної системи стандартів і протоколів, дозволяють здійснювати перетворення вихідної інформації в певний інформаційних продукт для конкретного користувача, утворюють базис КП.

Проведений аналіз існуючої національної нормативно-правової бази, наукових робіт які були спрямовані на теоретико-методологічне обґрунтування даної сфери, а також принципи та стандарти які використовуються в збройних силах держав-членів НАТО підтверджує що самі “країни-партнери” ще остаточно не визначили критерії класифікації кібератак (кібероперацій (далі – КО)) як поріг для збройного нападу, що є юридичним наслідком початку здійснення колективної оборони відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору.

Так, в стандартах НАТО КП представлений у вигляді трирівневої моделі, кожен з яких характеризує певну площину для планування, проведення або оцінювання операцій [12].

При цьому провідні світові науковці та військові аналітики розуміють та усвідомлюють що сутність КП в контексті операційної діяльності військ (сил) полягає в наступному:

- межі КП не можливо звести до меж будь-якого фізичного простору;
- межі КП можуть рухатися і трансформуватися;
- КП охоплює всю планету і при цьому не позначений на жодній карті світу;
- КП фізично не можливо поділити, аналогічно до адміністративного поділу територій держав, однак принцип адміністративного поділу КП має важливе значення з точки зору юрисдикції та національної відповідальності за дії в КП;

- КП надає спроможності для дружніх сил (військ), нейтральних сил, а також для противника та потенційного противника одночасно;
- основні елементи КП, на відміну від інших фізичних просторів, створені людиною, і тому ризиками в КП можна управляти, здійснюючи маніпулятивні дії в кіберсфері.

Взагалі, представники як цивільного сектору, так і сектору оборони держав-партнерів зазначають, що КП через свої функціональні властивості дає певний простір для маневру, який необхідний для полегшення контролю в усіх операційних середовищах (далі – ОС) (суша, море, повітря, космос) і який впливає на всі етапи операції. Саме тому, свобода дій в КП (в межах дозволених законодавством вимог) є необхідною передумовою для успішного проведення операції і отримання ефектів в усіх (інших) складових ОС.

Метою статті є чітке визначення взаємозв'язку операційного кіберсередовища з іншими ОС та цілісне його сприйняття що має важливе значення для планування і проведення КО.

Виклад основного матеріалу. Операційне кіберсередовище (як підвид ОС) утворюється як визначена частина КП, яка охоплює можливості інформаційно-комунікаційних мереж та інформаційних цифрових технологій (включаючи відповідні ділянки радіочастотного спектру, Інтернет та інші комунікаційні і комп'ютерні мережі, системи) та придатна для планування і проведення КО (ведення активних кібердій), а також створення сприятливих умов для ефективної операційної діяльності і досягнення бажаної мети (рисунок 1).

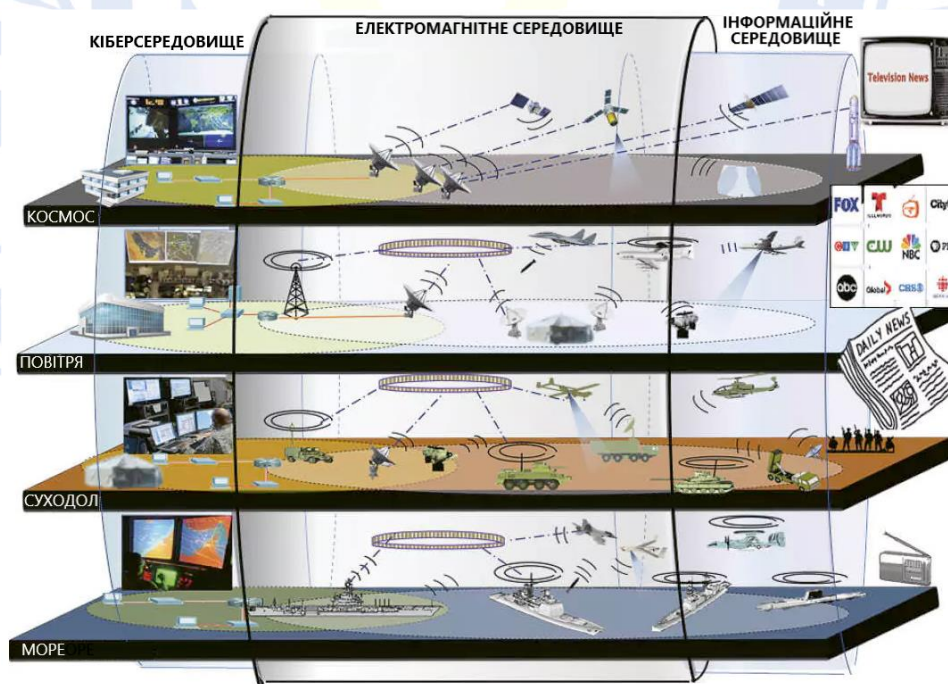

Рисунок 1 – Комплексне ОС
Figure 1 – Complex OS

Операційна діяльність у КП може носити як “індивідуальний” характер, так і “колективний” – на підтримку операцій, що проводяться іншими або об’єднаними силами. В обох випадках, операційне кіберсередовище може використовувати комунікаційні можливості КП, орієнтовані саме на інтеграцію задіяних військових бойових (інтегрованих) спроможностей. Тому, чітке розуміння взаємозв’язку операційного кіберсередовища з іншими підвидовими ОС та цілісне сприйняття ОС має важливе значення для планування і проведення КО.

Складність контролю КП полягає в тому, що він присутній у всіх фізичних просторах (середовищах), і одночасно виходить за визначені командувачем географічні межі операційної зони (військово-сухопутні, військово-повітряні чи військово-морські зони), що в результаті може ускладнити ведення операційної діяльності.

При цьому домінування у КП має виходити за рамки комунікаційних та інформаційних технологій і потребує переваги у всіх його складових: соціальній, технічній, комунікаційній, інформаційній, мережевій та у всьому електромагнітному спектрі.

Власне до суб’єктів, які можуть впливати на операційну діяльність ЗС України у КП, відносяться:

1) дружні сили (війська), у тому числі сили складових сектору національної безпеки і оборони, а також збройні сили інших держав, з якими укладено міжнародні договори про колективну оборону;

2) нейтральний або потенційно дружній національний цивільний компонент (оператори мереж електронних комунікацій, надавачі хмарних послуг і послуг обробки даних, споживачі послуг електронних комунікацій, тощо) [3];

3) інші нейтральні суб’єкти (у тому числі збройні сили держав, які у своїй діяльності є нейтральними по відношенню до ЗС України);

4) ворожі суб’єкти (державні та недержавні органи/організації, збройні сили вороже налаштованих держав, окремі фізичні особи та групи осіб, які ведуть кіберзлочинну або кібертерористичну діяльність).

В рамках існуючих кіберзагроз необхідно зауважити, що основною рисою сучасного технологічного розвитку людства є процес всеохоплюючої цифровізації та насичення різних сфер життя і діяльності суспільства (у тому числі і військової складової) сучасними цифровими засобами, системами зв’язку, “розумними” і роботизованими пристроями, засобами дистанційного управління, телеметрії, навігації, персональних супутникових комунікацій. Більшість таких систем, засобів, пристроїв компілюються, об’єднуються в мережі і все в більшій мірі стають залежними від КП.

Внаслідок такої залежності і шкідливої (ворожої) діяльності в КП (кібератаки, КО) всі ці системи, засоби і пристрої стають функціонально вразливими, що є особливо важливим для військового сегменту, оскільки внаслідок такої залежності і функціональної вразливості війська (сили) можуть втратити частину своїх основних спроможностей [4].

Така шкідлива діяльність дозволяє провести певну класифікацію і сформуванню базис кіберзагроз, дій, метою яких є нанесення шкоди або порушення роботи комп'ютерних систем, систем зв'язку і комунікацій, викрадення даних або заволодіння інформацією.

У загальному вигляді до них відносяться:

- кіберзагрози національного характеру;
- кіберзагрози зовнішнього характеру;
- кіберзагрози індивідуального характеру;
- кіберінциденти і природні кіберзагрози.

Насамперед вразливими до кіберзагроз є, військові об'єкти, функціонування яких базується на застосуванні комп'ютерних систем та які з'єднуються через КП (Інтернет чи інші комунікаційні мережі).

Також вразливими є системи, доступ до яких здійснюється з використанням електромагнітного спектру (радіочастотного чи інших діапазонів електромагнітного випромінювання) [13].

В такому сенсі, найбільш вразливими військовими об'єктами є військові інформаційно-комунікаційні системи, електронні комунікаційні мережі, які забезпечують ЗС України послугами електронних комунікацій та постачання мереж, а також об'єкти критичної інфраструктури, які входять чи забезпечують діяльність ЗС України (субпідрядники, логістичне забезпечення, тощо) [5], для яких реалізація кіберзагроз може призвести до:

- 1) виникнення надзвичайних ситуацій;
- 2) знищення, блокування або руйнування стратегічно важливих сегментів безпеки держави, систем життєзабезпечення та об'єктів підвищеної небезпеки;
- 3) порушення або унеможливлення діяльності державних органів, органів військового управління та підрозділів ЗС України в цілому;
- 4) втручання і порушення сталого функціонування автоматизованих систем управління озброєнням та військовою технікою;
- 5) порушення безпечного функціонування системи ресурсного забезпечення Міністерства оборони України;
- 6) розголошення державної або розвідувальної таємниці, інформації з обмеженим доступом [15].

Розглядаючи загальну характеристику операційної діяльності сил (військ) у КП або через КП слід розуміти, що це чітко спланована діяльність визначених військ (сил), пов'язана з використанням засобів впливу (кіберозброєння) на КП (елементи КП), основною метою якої є створення необхідних ефектів для досягнення визначених військових цілей.

Операційна діяльність сил (військ) у КП стикається з тими самими викликами, що і операційна діяльність військ (сил) в інших фізичних доменах. Відповідно, базові принципи операційної діяльності у різних фізичних доменах застосовуються і до операційної діяльності у КП, однак інтерпретація цих принципів може відрізнятись через певні особливості кібердіяльності. Наприклад, діяльність різних складових збройних сил/сил оборони у фізичних

доменах зазвичай обмежена законами природи. Подібно до цього, діяльність у КП має свої специфічні обмеження, визначені властивостями КП як фізичного, так і віртуального характеру.

Характерною рисою сучасної операційної діяльності у КП є те, що повноцінними сторонами конфлікту, окрім державних військових формувань, можуть бути також приватні військові компанії, організовані (координовані) злочинні групи та окремі кіберзлочинці (кібертерористи), що робить перелік суб'єктів операційної діяльності у КП значно ширшим.

У стратегічному розумінні операційна діяльність військ (сил) у КП має вплив на глобальні процеси в соціальному, економічному та фінансовому сегментах, на промисловість та стратегічні системи управління військами та озброєнням, процеси у суспільстві [2], воєнну логістику, що за відповідною спрямованістю та скоординованістю заходів призведе до ефекту (наслідків) загальної або суттєвої втрати противником (потенційним противником) спроможностей розпочати або підтримувати у середньостроковій або довгостроковій перспективі розпочату збройну агресію (застосування сили) проти України, у тому числі в КП.

У рамках планування та здійснення операційної діяльності в КП, останній розділяють на:

1) власний захищений КП – так званий “синій сегмент КП”, в якому можна досягти повної юрисдикції ЗС України та інших складових національної системи КБ чи держав-союзників або партнерів України;

2) КП противника (потенційного противника) – так званий “червоний сегмент КП”, в якому противник (потенційний противник) може досягнути/досягає повної юрисдикції;

3) нейтральний КП – так званий “сірий сегмент КП”, в якому неможливо визначити чи досягти чіткої юрисдикції будь-якою із сторін або меж юрисдикції іншими суб'єктами, які можуть впливати на військову операційну діяльність у КП.

За цих умов будь-які дії (кібердії) в рамках операційної діяльності військ у КП, представляють собою особливий специфічний вид військових дій асиметричного характеру, насамперед, у форматі застосування військової сили.

Асиметричність характеру таких дій визначається спроможностями однієї, більш розвиненої військової кіберскладової, значно послабити спроможності противника (потенційного противника), у тому числі якщо останній суттєво переважає його у чисельності особового складу, розвиненості та вогневих (бойових) спроможностях збройних сил.

У загальному розумінні основною метою КО є створення визначальних умов для досягнення бажаних ефектів у КП або з його використанням, які дозволяють отримати стратегічну, оперативну (операційну), а в окремих випадках оперативно-тактичну перевагу над противником, звести нанівець або значно послабити його спроможності до прояву військової агресії та/або продовження ведення бойових дій, а також зберегти свободу дій і забезпечити

ефективну реалізацію спроможностей своїх та дружніх військ (сил) у збройному протистоянні.

Водночас КО не є альтернативою застосуванню засобів вогневого ураження, оскільки передбачає зміну вирішальних умов та досягнення ефектів на стратегічному та оперативному напрямках і має бути скоординована з іншими заходами військового характеру. Більшість КО (кіберкампаній) проводять приховано та анонімно, завдяки чому сплановані спеціальні заходи в інтересах підготовки та проведення КО важко визначити, розпізнати і проаналізувати.

За замислом, КО поділяються на стратегічні та оперативні. Кожна з них спрямована на вирішення конкретних завдань відповідного рівня, серед яких виділяються наступні:

1) вплив на воєнно-політичну систему противника для суттєвого зниження його воєнних та економічних спроможностей для військової агресії, оперативного прийняття ефективних рішень тощо;

2) вплив на системи управління або супутні системи забезпечення функціонування стратегічно важливих об'єктів противника/потенційного противника (у т.ч. подвійного призначення) з метою їх блокування, зведення нанівець їх функціоналу, або взагалі – функціональне знищення;

3) унеможливлення запуску, зміна польотних завдань стратегічних ракет, ударних безпілотних літальних апаратів стратегічного рівня чи комбінованого впливу на системи управління таких засобів повітряного ураження з метою їх функціонального/фізичного знищення або перенацілювання, в ідеальних умовах – на об'єкти подвійного чи військового призначення;

4) приховане проникнення у системи управління стратегічною зброєю противника, перехоплення контролю і управління цими системами;

5) блокування систем управління військами, інформаційно-комунікаційних систем противника, передача заздалегідь помилкових команд, наказів і розпоряджень (особливо у ході активної фази ведення бойових дій) тощо.

Слід наголосити, що при плануванні та проведенні КО необхідно враховувати, що противник (потенційний противник) може діяти у відповідь, а його кібердіяльність може бути спрямована як на послаблення спроможностей дружніх військ (сил), так і на здійснення кібервпливу на конкретні елементи “синього сегменту КП” або інші сили (засоби), залежні від КП. Саме тому, постійність, всебічність та цілеспрямованість ситуаційної обізнаності про стан КП в мирний час, ворожу діяльність противника (потенційного противника) у КП, “сірий і червоний сегменти КП” має важливе значення для належного оцінювання загроз і ризиків.

Так при проведенні КО основним способом впливу прийнято вважати “безпосередній”, який здійснюється на військові комп'ютерні системи (у тому числі комп'ютеризовані системи подвійного призначення, мережу Інтернет та інші комунікаційні/комп'ютерні мережі) через військових субпідрядників

противника (потенційного противника) [12], або в інший спосіб експлуатації вразливостей його комп'ютерних систем та персоналу, які тісно пов'язані з будь-якими ланками управління збройних сил і забезпеченням спроможностей (наприклад, воєнно-промисловий комплекс, навчальні заклади і установи, громадяни та громадські організації, які беруть участь у забезпеченні чи підтриманні збройної агресії противника тощо).

Як правило, під час підготовки та проведення КО може виникнути потреба в залученні цивільних осіб, які мають спеціальні знання та навички, з метою формування парадигми кіберструмування, програмування бажаних ефектів чи цілевказівок, досягнення визначальних точок КО, проникнення в мережі/системи тощо [10].

Схема проведення КО структурує операційне кіберсередовище і проблему, а також визначає або уточнює операційні лінії та фази, які формують цілісну логіку КО.

Процес управління КО поетапно переводить сформовану схему до безпосередніх дій шляхом інтеграції, координації, синхронізації, визначення пріоритетів і розподілу спроможностей між функціональними операційними одиницями.

Слід зауважити, що попри чітку спланованість заходів для відповідного сценарію будь-який план КО у процесі реалізації потребує уточнення з урахуванням змін у ОС.

Так КО завжди передбачає діяльність на логічному рівні мереж в КП, а їх реалізація здійснюється шляхом введення різноманітних даних, послідовності команд та/або кодів, з метою досягнення замислу та визначених цілей (досягнення вирішальних умов та створення ефектів).

Всупереч цьому, кінетичні удари (атаки), наслідком яких є фізичне знищення об'єкту (наприклад, фізичне знищення центру управління або обробки даних, кабелів та ліній зв'язку тощо), не відносяться до кібердій (кібервпливу), але можуть бути сплановані як кінетичні заходи в рамках конкретної КО.

Основними цілями оборонних КО є збереження можливості використання властивостей власного захищеного КП ("синього сегменту КП") та захист мереж, систем та пристроїв, залежних від КП та даних, шляхом протидії шкідливій діяльності суб'єктів, які можуть впливати на операційну діяльність збройних сил у КП.

Основна мета оборонної КО полягає у протистоянні чи нейтралізації конкретної кіберзагрози та повернення скомпрометованого елемента КП (мережі, системи, об'єкту) в безпечний і повнофункціональний стан.

Отже, будь-яка оборонна КО ґрунтується на комплексному застосуванні кіберспроможностей відповідних складових ЗС України та суб'єктів національної системи КБ, а також на можливому використанні спроможностей інших недержавних постачальників послуг та мереж, приватних дослідників потенційних вразливостей [14], з метою своєчасного виявлення,

супроводження, аналізу, припинення дії та протидії кібератакам противника (потенційного противника).

При цьому типовими заходами активного захисту власного сегменту КП, які реалізуються в рамках оборонної КО є:

1) створення окремих ресурсів-приманок (т.зв. Honeypot), які дозволять визначити мету та/або вектор кібератаки/ворожої КО, вивчити стратегію, перелік засобів та методів кібератак тощо;

2) створення пасток (приманок), які інтегровані між існуючими інформаційно-комунікаційними ресурсами (т.зв. Deception technology) для створення помилкового сприйняття противником (нападником) успішності проведення кібератаки шляхом перенаправлення на оманливий ресурс у внутрішньому периметрі;

3) активний пошук слідів компрометації (злому, проникнення у внутрішній периметр, тощо) або функціонування шкідливого програмного забезпечення, які не виявляються стандартними засобами захисту (т.зв. Threat hunting).

Додатковими заходами, які також можуть бути реалізовані в рамках оборонної КО цього типу, є заходи пасивного захисту у власному “захищеному сегменті КП”, зокрема:

1) перевірка (аудит) адміністрування прав доступу, профайлів доступу до ресурсів в інформаційно-комунікаційних системах та автоматизованих системах управління технологічними процесами [16], перевірка оновлення антивірусних програм на усіх комп'ютерах та серверах, перевірка мережеских екранів (фаєрволів) тощо;

2) сканування на вразливості (т.зв. Vulnerability scanning), яке здійснюється програмними та апаратними засобами з метою діагностики та моніторингу мережеских комп'ютерів і програм для виявлення можливих проблем безпеки, оцінювання та усунення відомих вразливостей;

3) пошук та виявлення потенційних вразливостей інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж із залученням зовнішніх координаторів та команд дослідників (т.зв. Penetration testing) [8].

Наступальна КО – це форма ведення активних військових дій в КП, які проєциують силу для досягнення цілей, створення вирішальних умов та досягнення бажаних ефектів, що задовольняють визначені ключові показники ефективності.

Відтак, за своєю цільовою спрямованістю наступальна КО орієнтована переважно на “червоний сегмент КП” і проводиться з метою створення ефектів першого порядку, які дозволяють отримувати каскадні ефекти у фізичних доменах шляхом кібервпливу на системи управління військами і зброєю, командування, логістику, високопріоритетні цілі противника (потенційного противника).

Проведення наступальної КО, що має стратегічний замисел, допускається лише за умови ухвалення відповідного рішення вищим командуванням ЗС України під час дії правового режиму воєнного стану, а у мирний час – вищим військово-політичним керівництвом держави [9].

За своєю суттю КО можуть мати прямий і непрямий вплив на противника (потенційного противника). Основна направленість таких впливів включає (але не обмежується) наступними ефектами:

– Захищеність. Провести компрометацію конфіденційності, цілісності та доступності визначених частин КП, а також даних, що зберігаються або обробляються у противника (потенційного противника).

– Ізоляція. Блокування комунікацій, які використовує противник для здійснення спрямованої діяльності в його уражених системах.

– Стимування. Поширення шкідливого коду/послідовності команд/діяльності, які деградують функціонування систем.

– Нейтралізація. Поширення шкідливого коду/послідовності команд/діяльності для унеможливлення здатності противника (потенційного противника) протягом певного часу впливати на відновлення, конфіденційність, цілісність та доступність відповідних частин системи.

– Маніпуляція. Контроль, змінення або порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформації, систем та/або мереж противника з метою сприяння досягненню цілей операцій дружніх сил і задуму командувача.

– Просочування. Збір, завантаження, розкриття або заволодіння інформацією через несанкціонований доступ.

– Погіршення. Заборона доступу або істотне зниження експлуатаційних показників певного сегменту його систем до найнижчого рівня його пропускну здатності та/або продуктивності. Зазвичай бажаний рівень таких заборон і зниження визначається заздалегідь.

– Виведення з ладу. Повна заборона доступу до системи, або до її використання на певний період часу. Зазвичай, визначається бажаний час початку та закінчення такого часового проміжку. Виведенням з ладу можна вважати окремий випадок деградації системи, якщо рівень деградації становить 100 відсотків на визначений період часу.

– Знищення. Повна і безповоротна відмова в доступі до системи (інформації) або її експлуатації, причому система (інформація) в такому випадку зазнає максимального впливу, як з точки зору часу простою, так і з точки зору заподіяної шкоди.

Підсумовуючи необхідно зазначити, по-перше, що будь-які кібердії в рамках операційної діяльності військ у КП повинні вибудовуватись на всеосяжному розумінні та аналізу загального цифрового середовища, але при цьому вони мають бути адаптовані до обставин та пріоритетів країни.

По-друге, КБ – це не лише технічний виклик, але й складне багатогранне питання, аспекти якого виходять за межі економічного та соціального

процвітання і стосуються таких сфер, як правоохоронна діяльність, національна та міжнародна безпека, міжнародні відносини, торговельні переговори та сталий розвиток.

По-третє, важливо розуміти всі аспекти КБ і те, як вони взаємопов'язані, потенційно доповнюючи або конкуруючи один з одним. На основі цього розуміння та аналізу конкретного контексту країни можна визначити пріоритети відповідно до цілей і визначених часових показників. При цьому пріоритети дозволять встановити конкретні цілі і терміни, а також розподілити необхідні ресурси.

Вкрай важливо зрозуміти що цифрове середовище стало критично важливим для урядів, організацій та приватних осіб. Ці групи стикаються з ризиками КБ і несуть певну відповідальність за управління ними залежно від своєї ролі. З цієї причини урядам доцільно налагоджувати партнерські відносини та механізми співпраці, щоб залучити приватний сектор і громадянське суспільство до реалізації визначених завдань [11]. Хоча це може бути доволі складним завданням. Але виконавши його, в подальшому це допоможе зрозуміти потреби зацікавлених сторін, їхні унікальні знання та досвід, що сприятиме співпраці для досягнення мети та цілей в ході проведення КО.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Беззаперечно, що цифрове середовище має потенціал для прискорення економічного зростання та соціального прогресу, просування ключових суспільних цінностей, покращення надання державних послуг та зміцнення потенціалу, сприяння міжнародній торгівлі та розвитку належного врядування.

За цих умов постає зростаюча залежність функціонування суспільства від цифрового середовища. Однак КБ не є самоціллю. Слід звернути увагу на свободу вираження поглядів, конфіденційність комунікацій та захист персональних даних.

Разом з тим, глобальність, взаємозв'язок, віртуальність, швидкість обміну інформацією виступає ключовим компонентом сучасного світу, функціонуючи як унікальне ОС, яке інтегрує цифрові, інформаційні та комунікаційні технології. Це середовище охоплює широке коло інформаційних систем, мереж та інфраструктур, які забезпечують безперервний потік даних і комунікацій між користувачами, організаціями та державами.

Тому КП як ОС є невід'ємною частиною сучасного життя, забезпечуючи численні можливості для розвитку, але при цьому також вимагає постійної уваги до питань безпеки та захисту від загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 р. “Про Стратегію кібербезпеки України” : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 30.03.2024);
2. Onyshchenko Svitlana, Zhyvylo Yevhen, Cherviakov Anna, Bilko Stanislav. Determining the patterns of using information protection systems at financial institutions in order to improve the level of financial security. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023. Vol. 5 (13) (125). P. 65–76.
3. Порядок реагування суб’єктами забезпечення кібербезпеки на різні види подій у кіберпросторі : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2023 р. № 299. Дата оновлення: 04.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2023-%D0%BF#n12> (дата звернення: 10.04.2024).
4. Koval M., Sova O., Orlov O., Zhyvylo Y., Zhyvylo I. Improvement of complex resource management of special-purpose communication systems. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2022. 5(9-119). P. 34–44.
5. Mahdi Q. A., Zhyvotovskiy R., Kravchenko S., Borysov I., Orlov, O., Panchenko I., Zhyvylo Y., Koltovskov D., Boholii S. Development of a method of structural-parametric assessment of the object state. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. 5 (4) (113)). С. 34–44. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.240178>
6. Живилю Є. О., Орлов О. В. Сутність кібербезпеки національного сегменту кіберпростору держави в умовах кризового управління. *Збірник наукових матеріалів XXII Міжнародного науково-го конгресу “Публічне управління XXI століття в умовах гібридних загроз”* 27 квітня 2022 р. Київ : Харківський національний університет імені Василя Назаровича Каразіна, 2022. С. 248–254.
7. Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом : Постанова Кабінету міністрів України від 11 листопада 2020 р. № 1176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2020-%D0%BF#Text>
8. Special Publication 800-94 Guide to Intrusion Detection and Prevention Systems (IDPS) URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/94/final>
9. Живилю Є.О. Геостратегічні гравці сучасного кіберпростору. Загрози, виклики, наслідки : монографія. С91 Moderní aspekty vědy: XLV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. P. 29–63. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-45.pdf> (дата звернення: 30.03.2024).
10. Zhyvylo Y. Exploring and Acquiring Modern Human Resource Competencies in Cybersecurity Amidst State Digital Transformation. *Pressing Problems of Public Administration*. 2023. 2(63), 111–127. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-08> (дата звернення: 30.03.2024).
11. Zhyvylo Y. O., Zhyvylo I. O. Joint training of the cyber security defense forces personnel in the conditions of total state defense. *Theory and Practice of Public Administration*. 2021. 2(73). 144–153. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.21.02.16>
12. NATO Standard, Allied Joint Publication No 3.20 Allied Joint Doctrine For Cyberspace Operations, 2020, (AJP–3.20), STANAG 6514. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5f086ec4d3bf7f2bef137675/doctrine_nato_cyberspace_operations_ajp_3_20_1_.pdf
13. Joint Doctrine Note 1/18 – Cyber and Electromagnetic Activities, 2018, UK, (JDN 1/18). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/667d6471c7f64e23420900d6/ARCHIVE-JDN_1_18_Cyber_and_electromagnetic_activities.pdf

14. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 28.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

15. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 30.03.2024).

16. О. Данілов: Кіберзахист державних інформаційних ресурсів – важлива складова у процесі цифрової трансформації країни, 2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4606.html> (дата звернення: 30.03.2024).

Стаття надійшла до редакції 06.04.2024 р.

Стаття рекомендована до друку 15.05.2024 р.

Zhyvylo Y.O.,

doctoral candidate of the Department of Economic Policy and Management Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration» of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: zhivylka@i.ua <https://orcid.org/0000-0003-4077-7853>

MILITARIZATION OF CHALLENGES AND THREATS IN CYBERSPACE AS AN OPERATIONAL ENVIRONMENT

Annotation. The target vectors for the protection of fundamental national interests of Ukraine in cyberspace are oriented not only to collective cyber security, which is implemented with the help of partner states and allies, but also to its own cyber defense system, which is not only able to compete in conditions of hybrid threats, but also to deter their aggressive and uncivilized orientation and countering them in cyberspace.

Modern cyberspace is much more than just the Internet or a collection of any other computer networks, access to which is possible only through certain software applications, settings or authorization, or the use of standard and non-standard communication protocols or ports. All elements of networks (systems), access to which opens cyberspace, can be potential targets and potential threats.

Cyberspace provides appropriate opportunities for both friendly or neutral forces (armies) and for the enemy (potential enemy). The dependence of the armed forces on cyberspace is associated with certain risks, but it also creates a need for the creation and development of the corresponding capabilities of the troops (forces).

So, the article reveals the essence of the operational environment, which is a set of conditions, circumstances and factors affecting the use of forces and means. It is substantiated that its components are related to a specific physical or virtual space, as well as a set of capabilities of troops (operational, combat, special) and skills necessary for planning and conducting operations.

Keywords: operational environment, cyber space, cyber security, cyber threats, cyber influence, cyber operation.

REFERENCES

1. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated 05/14/2021 "On the Cybersecurity Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated 08/26/2021 No. 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (date of application: 03/30/2024).

2. Onyshchenko, S., Zhyvylo, Ye., Cherviak, A., Bilko, S. (2023). Determining the patterns of using information protection systems at financial institutions in order to improve the level of financial security. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 5 (13 (125)), 65–76.

3. Procedure for response by cyber security entities to various types of events in cyberspace: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04.04.2023 No. 299. Date of update: 04.04.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2023-%D0%BF#n12> (date of application: 07/30/2024).

4. Koval, M., Sova, O., Orlov, O., Zhyvylo, Y., Zhyvylo, I. (2022). Improvement of complex resource management of special-purpose communication systems. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 5(9-119), 34–44.

5. Mahdi, Q.A., Zhyvotovskiy, R., Kravchenko, S., Borysov, I., Orlov, O., Panchenko, I., Zhyvylo, Y., Kupchyn, A., Koltovskov, D., Boholii, S. (2021). Development of a method of structural-parametric assessment of the object state. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 5 (4 (113)), 34–44. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.240178>

6. Zhivylo, E.O., Orlov, O.V. (2022). The essence of cyber security of the national segment of the state's cyberspace in the context of crisis management. *Collection of scientific materials of the 22nd International Scientific Congress "Public administration of the 21st century in the context of hybrid threats"* April 27, 2022. Kharkiv: Kharkiv National University named after Vasyl Nazarovych Karazin, 248–254.

7. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 11, 2020 No. 1176 "On approval of the Procedure for conducting a review of the state of cyber protection of critical information infrastructure, state information resources and information whose protection is required by law". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2020-%D0%BF#Text>

8. Special Publication 800-94 Guide to Intrusion Detection and Prevention Systems (IDPS). URL: <https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/94/final>

9. Zhivylo, E.O. (2024). Geostrategic players of modern cyberspace." Threats, challenges, consequences". Monograph. C91 Moderní aspekty vědy: XLV. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: *Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 29 – 63. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-45.pdf> (date of application: 07/30/2024).

10. Zhyvylo, Y. (2023). Exploring and Acquiring Modern Human Resource Competencies in Cybersecurity Amidst State Digital Transformation. *Pressing Problems of Public Administration*, 2(63), 111-127. URL: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-08> (date of application: 03/30/2024).

11. Zhyvylo, Y.O., & Zhyvylo, I.O. (2021). Joint training of the cyber security defense forces personnel in the conditions of total state defense. *Theory and Practice of Public Administration*, 2(73), 144-153. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.21.02.16>

12. NATO Standard, Allied Joint Publication No 3.20 Allied Joint Doctrine For Cyberspace Operations, 2020, (AJP–3.20), STANAG 6514, URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5f086ec4d3bf7f2bef137675/doctrine_nato_cyberspace_operations_ajp_3_20_1.pdf

13. Joint Doctrine Note 1/18 – Cyber and Electromagnetic Activities, 2018, UK, (JDN 1/18), URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/667d6471c7f64e23420900d6/ARCHIVE-JDN_1_18_Cyber_and_electromagnetic_activities.pdf

14. On the main principles of ensuring cyber security of Ukraine: Law of Ukraine dated October 5, 2017 No. 2469-VIII. Date of update: 07/28/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (date of application: 03/30/2024).

15. On state secrets: Law of Ukraine dated January 21, 1994 No. 3855-XII. Date of update: 01.01.2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (date of application: 03/30/2024).

16. Danilov, O. (2020). Cyber protection of state information resources is an important component in the process of digital transformation of the country. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4606.html> (date of application: 03/30/2024).

The article was received by the editors 06.04.2024.

The article is recommended for printing 15.05.2024.

Наукове видання

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

№ 1 (35)/2024

збірник наукових праць

Електронний ресурс

Відповідальні за випуск:
Д. В. Карамишев, В. В. Богатова

Комп'ютерна верстка *В. В. Богатова*

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, власних імен тощо.

COGNOSCERE

DOCERE

ERUDIRE

Підписано до друку 10.08.2024.
Обл.-вид. арк. 45,7. Ум. друк. арк. 41,48

ХНУ імені В. Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4. Тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3367 від 13.01.09